

G İ R E S U N
Ü N İ V E R S İ T E S İ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
The Black Sea Journal Of Social Seinces

KARA
DENİZ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN
(HAZİRAN-ARALIK)
ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.

THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIENNUELY (JUNE – DECEMBER).

İLKBAHAR / SPRING 2016

YIL / YEAR: 8

SAYI: 14

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 1309-081X

Sahibi / Owner

Doç. Dr. Güven ÖZDEM
Giresun Üniversitesi

Editör / Editor

Yrd. Doç. Dr. Ülkü KARA DÜZGÜN

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Yrd. Doç. Dr. Dursun ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. İhsan CORA
Yrd. Doç. Dr. Gürkan Fırat SAYLAN
Öğr. Gör. Şenol SANCAK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mustafa CİN
Doç. Dr. Güven ÖZDEM
Doç. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Doç. Dr. Nazım ELMAS
Doç. Dr. Servet CEYLAN
Doç. Dr. Beyhan KESİK
Yrd. Doç. Dr. Ülkü KARA DÜZGÜN
Yrd. Doç. Dr. Dursun ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Nazım KURUCA
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
Yrd. Doç. Dr. Oktay KARAMAN
Dr. Mehmet ALVER

Yazı İşleri Müdürü / Editorial Manager

Öğr. Gör. Şenol SANCAK

İngilizce Editörleri / English Editors

Okt. Melike GÜNBEY
Okt. Eray KARA

Sekreter / Secretary

Dr. Mehmet ALVER
Arş. Gör. Derya CEYLAN

Web Editörü / Web Editor

Öğr. Gör. Hüseyin KARA

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Recep GELEGEN

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimlerler Enstitüsü
Güre Yerleşkesi 28200 / Giresun
Tel: (0454) 310 10 85
e-mail: sosdergi@gmail.com

Basım Tarihi / Date of Publication:
2016

Yayın Dili / Language of Publication:
Türkçe / Turkish

© Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
Index Copernicus, Akademia Sosyal Bilimler
İndeksi (ASOS Index), Araştırmacı Bilimsel
Yayın İndeksi ve Türk Eğitim İndeksi tarafından
taranmaktadır.

Dergimizde yayımlanan yazıların
her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Baskı: Yeşilgiresun Matbaacılık-Gazetecilik Ltd. Şti.
Bekirpaşa Cad. No: 24 / Giresun
Tel.: 0454 216 71 45

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DERAN

Niğde Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu TERZİ TOZDUMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Akmatalı ALİMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Emekli

Prof. Dr. Bayram KAYA

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Battal ODABAŞ

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Belir TECİMER

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Burul SAGINBAYAVA

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin KESKİN

Columbus State University, GA, USA

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Divina Frau-MEİGS

Sorbonne Üniversitesi, Fransa

Prof. Dr. Enver SARI

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Güven SAYILGAN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Güven MURAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Giedre KVIESKIENE

Lietuvos Edukologijos Universitėsi, Litvanya

Prof. Dr. Goran SVENSSON

Norway and Halmstad University, Sweden

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hiroki ODAKA

Aichi Gakuin University, Aichi, Japan

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan EKİCİ

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim SEZGİN

Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı ACUN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Mario Joao SILVEIRINHA

Lizbon Üniversitesi, Portekiz

Prof. Dr. Madina TEKUEVA

Kabardino-Balkarian State University, Rusya

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Mehmet ERSAN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Bahçeşehir Üniversitesi

Prof. Dr. Miri Gal-EZER

Kinneret Üniversitesi, İsrail

Prof. Dr. Mukim SAĞIR

Erzincan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Murat ÖZBAY

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV

Kırğızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Qui GUO

Macquarie Üniversitesi, Avustralya

Prof. Dr. Refik TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Suat UNGAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü ÖZGÜR

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz CAN

On Dokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Ayfer YILMAZ

Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Binali TUNÇ

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. F. Ahsen TURAN

Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Hikmet YAZICI

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis Üniversitesi

Doç. Dr. Kürşat YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL

Trakya Üniversitesi

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
The Black Sea Journal of Social Sciences
Ondördüncü Sayının (8 / 14) Hakem Listesi
List of Referee for the Fourteenth (8 / 14) Issue

Prof. Dr. Fatma AÇIK

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Feyzullah AHMETOĞLU

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK

Erzincan Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Necati DEMİR

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü GÜRSOY

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Selma KARATEPE

İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Serhat ZAMAN

Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Zühal ARDA

Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Hacer Nurgül BEGİÇ

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Suat ÇABUK

Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Selma ÇELİKAY

Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Nazım ELMAS

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent GÜRBÜZ

Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Cenk KEŞAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Bilal KIRIMLI

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Ferhat ÖZBEK

Gümüşhane Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih SAKALLI

Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Adnan TURGUT

Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Serdal BALTACI

Ahi Evran Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Rasim BAYRAKTAR

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Halil ÇOLAK

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Kürşad Han DÖNMEZ

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Kubilayhan ERMAN

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Burçin GÖKKURT

Bartın Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nazım KURUCA

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ahmed NİYAZOV

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Tarhan OKAN

Gümüşhane Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Fatmanur ÖZEN

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Cenk ÖZGEN

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Temel TOPAL

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hatem TÜRK

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Şirin YATKIN

Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hasan YÜREK

Mersin Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Ayten Kaya Görgün'ün “Arıza Babaların Çatlak Kızları” Adlı Romanına Dair Bazı Tespitler	1
Ayten Kaya Görgün's “Nutty Girls of Cracked Dads” Some Observations on The Named Roman Ayfer YILMAZ	
“Siyasal Alan” Sorunsalı Bağlamında Kültür-Politik Şiddet	21
The Culture-Politics Violence In the Context of the Problematic of “Political Sphere” Betül KARAGÖZ YERDELEN	
Giresun'da Düzensiz Kentleşmenin Teyyaredüzü ve Hacı Siyam Mahalleleri Örneğinde İncelenmesi	41
Discussing the Issue of Unplanned Urbanization in the Example of Teyyaredüzü and Hacı Siyam Districts in Giresun Ünsal BEKDEMİR-Süleyman ELMACI-Fatih Muhammet KÖSE	
Karhova'da (Bingöl) Sürdürülen Yarı-Göçebelik	65
Semi-Nomadic Lifestyle Maintained In Karhiova (Bingol) Ramazan SEVER	
“Meb Vitamin” Yazılımı Kullanımının Matematik Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi “Sivas İli Örneği”	93
A Study On The Use Of A Microsoft Program Called “MEB Vitamin” In Parallel With The Views Of Mathematics Teachers_“A Sample Of The Province Of Sivas” Hasan Hüseyin AKSU	
Bahtiyar Vahabzade'nin Tahkiye, Tasvir ve Tahlil Örneği Olarak “Atılmışlar” Şiirinde Mehmet Âkif Ersoy Etkisi	111
The Effect of Mehmet Akif Ersoy on The Poem “Atılmışlar” by Bahtiyar Vahabzade, as an Example Narration, Analysis and Depiction Dursun ŞAHİN-Mehmet ALVER	
Avrupa Komisyonu “Brüksel 2013 Yılı Raporu” ve DPT 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde “Yönetişim” Olgusunun Değerlendirilmesi	133
Assessment of the Phenomenon “Governance” within the Framework of “Brussels 2013 Report” of European Commission and the 10th Five-Year Development Plan of State Planning Organization Pelin GÖKGÜR	
Farklı Türdeki Kahvehanelere Giden Bireylerin Gittikleri Kahve Türüne Göre Çeşitli Psikososyal Boyutlarda Karşılaştırmaları	147
Comparisons of the Individuals Going to Coffee Stalls by Using Different Type of Coffee Stalls and Some Different Psychosocial Dimensions Faik ARDAHAN	

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İlköğretim Öğrencilerinin Okuma Profilinin “Okuma Eğilimleri” Bağlamında İncelenmesi	165
The Analysis of Reading Profile of Primary School Students in the Context of Their Reading Tendency	
Gıyasettin AYTAS- Müzeyyen ALTUNBAY	
Matematik Dersi Öğretim Programlarında Kadın Matematikçilere Yer Verilme Durumunun İncelenmesi	191
An Examination of Mathematics Curricula in Terms of Women Mathematicians Concept	
Cemalettin YILDIZ-Resul GÖL-Mihriban HACISALİHOĞLU KARADENİZ	
Antikçağ Gemilerindeki Gemibaş Figürleri	215
Figureheads In Archaic Age Ships	
Mustafa Gürbüz BEYDİZ	
Güç Yönetimi ve Türk Kamu Yönetiminde Güç Yönetimi Uygulamalarının Yeri	229
Power Management and Importance of Power Management Practices in Turkish Public Administration	
Yasemin MAMUR İŞIKÇI-Erol İŞIKÇI	
15-16. Yüzyıllar Osmanlı-Azerbaycan Ekonomik ve Sosyo-Kültürel İlişkilerinde Karadeniz Bölgesi'nin Rolü	251
The Role Of Black Sea Region On Socio-Cultural Relations Of Ottoman-Azerbaijan During 15-16th Centuries	
Bilal DEDEYEV	
Ulus-ötesi Yurttaşlık Kimliğine Sahip Ahıskalı Türkler	279
Transnational Citizenship Identity Owner The Turks Ahıska	
Rasim BAYRAKTAR	
Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Stres Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	291
Investigation of Perceived Stress Levels of University Students in terms of Various Variables	
Levent BAYRAM-Özge Deniz YÜCELOĞLU KESKİN	
Deniz GÜNAY DEREBAŞI	
Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları	301

Ayten Kaya Görgün'n “Arıza Babaların Çatlak Kızları” Adlı Romanına Dair Bazı Tespitler

Ayfer YILMAZ*

z

Ayten Kaya Görgün'n “Arıza Babaların Çatlak Kızları” adlı romanında Sivas'tan belki daha doğudaki illerden gelip dökülüp saçılarak, bazı şeyleri geride bırakarak Samsun asfaltından Ankara'nın kıyısına yerleşen insanların büyük kente ucundan bucağından dahil olma çabasını tanıyoruz. Aynı zamanda kişilerin kendini sürdürme ve değerlerini yitirmeme çabasına da tanıklık ediyoruz. Roman, farklı kadın hikâyeleri üzerinden kadının, “yeni dünyadaki” konumunu sorguluyor. Ve bireyin var olma mücadelesinde kadının iki-üç kat daha fazla engel aşmak zorunda olduğunu gözler önüne seriyor. Gç hikâyelerinin atmosferini ustaca kurgulayan masalsı girişten sonra tanıştığımız karakterlerin şehirdeki yeni hayatına eğiliyoruz. Romandaki kadınlar, kendilerini var etme çabalarında “arıza” babalarına karşı ancak “çatlak” olurlarsa ayakta kalabilirler. Bunların yanı sıra kurgudaki sıçrayışlar, neden-sonuç ilişkisinin örlme biçimi merak dozunu kararında tutuyor. Karakterlerin her biri uzatılmış, ayrıntılı betimlemelere girmeden- birkaç becerikli hamleyle en baştan çiziliyor. Metnin, okuru ev içlerine, odalara dek yürüten canlı bir atmosferi var. Gecekondu mahallesinin yoksulluğu, olanca doğallığıyla gelip kuruluyor imgelemimize.

Anahtar Kelimeler: Kent, gecekondu, gç, kadın, Ankara.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ğretim yesi, ayilmaz@gazi.edu.tr

Ayten Kaya Görgün's "Nutty Girls of Cracked Dads" Some Observations on The Named Roman

Abstract

In Ayten Kaya Görgün's novel "Nutty Girls of Cracked Dads", we witness an effort of those who comes from Sivas, maybe even further east; of those who becomes more modernized, by migrating from the side-roads of Samsun to the coastline of Ankara to adapt to the metropolitan city life. We also witness an effort of those who wish to survive their self-consciousness and maintain their values. The novel makes the reader question the state of women in the "new world" through various stories about women. After a fable-like introduction that is brilliantly sets up the atmosphere of migration stories, we, as readers, encounter the new life of characters that were previously introduced. In their effort to survive, the women characters can only succeed by going nuts towards their cracked dads. Moreover, the surprise element in the plot as well as the construction of the causative structure keeps the readers' interest in determination. The characters are drawn at the beginning with a few skillful move, without providing detailed descriptions. The text is presenting an atmosphere where it walks the reader inside of the house and the rooms. The poverty of shantytown finds place in our imagination with an utmost spontaneity.

Keywords: Urban city, shantytown, immigration, women, Ankara.

Hikâye ve senaryo yazarlığının yanı sıra mizah yazıları ile de dikkat çeken günümüz yazarlarından Ayten Kaya Görgün, ilk ve şimdilik tek romanı *Arıza Babaların Çatlak Kızları*¹ ile Ankara'nın gecekondu mahallesi olarak bilinen Mamak semtinde yaşayan insanların hayatına bir pencere açmaktadır. Roman, Anadolu'nun yoksullukla yoğrulan topraklarını terk ederek geldikleri Ankara'da, yaşama tutunmaya çalışan insanların birbirine benzer öykülerini, mizahî bir üslupla dile getirmektedir. Merkezinde kadınların yer aldığı romanda, köyden kente göç temasının yanı sıra kadın hakları, aile içi şiddet, iş yaşamı, eğitim gibi pek çok konuya da değinilmiştir.

Aziz Nesin'in eserlerini anımsatan romanın bir yerinde kahramanlardan biri; “(...) *Sanki günlerimizi Aziz Nesin yazmış da biz oynuyoruz...*” (s.90) demektedir. Romanda anlatıcı konumundaki yazar ise; “(...) *Komiklik yokluk ve yoksunluktan çıkardı, bu topraklarda her ikisinden de fazlasıyla vardı. Bilinçle değil, kendiliğinden işi deliliğe vurup ağırlıklarını gülmeden yana kullanmasaydılar; belki de çatlama ile da kalmayıp hayat onları çatırdıracaktı. Ya da her şey için zaten çok geçti. Bir çatlak kapatmak insanın kaç yılını alır? Peki, açılan bir çatlak ömür billah kapanır mıydı?*” (s.100) diyerek, mizahın ortaya çıkışı hakkında bir yorumda bulunur.

Yazar *Arıza Babaların Çatlak Kızları* romanıyla, Türk toplumunun bir kesiminin profilini ortaya koyarken, göç ve gecekondu gerçeğinin ardında birçok soruna yer yer mizahî bir yaklaşımla değinerek, “Güleriz ağlanacak halimize!” dedirten manzaralar resmeder.

Araştırmacı Sabri Çakır tarafından; “*insanların, grupların demografik, coğrafik, ekonomik ve Sosyo-politik nedenlerle zaman ve mekânda yer değiştirmesi ile eyleme dönüşen ve eylemin bitiminden sonra da etkileri devam eden bir süreçler bütünü*” olarak tanımlanan göç olgusunun Türk topraklarındaki tarihî geçmişi, 17. yüzyıla kadar dayanır (Çakır, 2011:210). Türk toplumunda beraberinde gecekondulaşmayı da doğuran köyden kente göç hareketlerinin başlangıcı ise, 1950'li yıllara dek uzanır. Dünyada yaşanan sanayileşme sürecinin bir sonucu olarak diğer ülkelerde de

¹ Ayten Kaya Görgün, *Arıza Babaların Çatlak Kızları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011. Alıntılar, bu baskıya aittir.

Türkiye'dekine benzer sosyal hareketlilikler yaşandığını burada ifade etmek gerekir. Türkiye'de göçü tetikleyen şartlara bakılacak olursa, “1950’li yıllardan sonra Türkiye’nin önemli bir siyasi (çok partili hayata geçiş), ekonomik (ekonomide liberalleşme) ve sosyal (toplumsal çözümler) gelişme”lerin etkili olduğu görülmektedir (Güreşçi. 2011:127).

Kırsaldan büyük kentlere kontrolsüz şekilde süregelen göçün, kent açısından birtakım sorunlara sebep olacağı açıktır. Kent açısından bu sorunlardan bazıları; işsizlik, nüfus artışından doğan ulaşım sorunu, kültürel değişimler ve uyum sorunu, siyasal hayata yansıyan olumsuz etkileri, altyapı sorunları (Özdemir, 2012:12-13) yanında suç oranlarının artışı sayılabilir.

Gecekondu ailesini; A. Konut, B. Giyim-Kuşam, C. Beslenme, D. Sağlık-Temizlik, E. İş Bölümü, F. Evlenme, G. Ailenin Yapısı bakımlarından inceleyen İbrahim Yasa, söz konusu aile yapısını, “(...) yararlı gördüğü birtakım köy özelliklerini sürdüren, buna karşılık uygun bulunduğu kent özelliklerinden bir bölümünü zamanla kabullenmiş, toplumsal değer ve alışkanlıkları bakımından bir ucu köyde, öbür ucu kentte iki aile tipi arasında bir geçiş durumu”² halindeki aile olarak tanımlar. Dolayısıyla, tam olarak ne kentli, ne de köylü olamayan gecekondulunun, “(...) kentte köylü “Öteki” olarak, “eksik Öteki” “Yanlış Öteki” “geri kalmış Öteki”(Erman, 2004: 4) olduğu açıktır.

Türk toplumunda köyden kente göç giderek artan bir seyir izleyerek devam eden bir toplumsal olgu olarak varlığını sürdürdüğü gibi, ortaya çıkardığı sorunlar da artarak devam etmektedir. Bu bakımdan *Arıza Babaların Çatlak Kızları*, hayatında köyünden çıkmamış insanların, akın akın geldikleri büyük şehirlerde, şehirlili olamayan, köylü de kalamayan aile yapısı içinde, karşılaştıkları açmazları ortaya koymaktadır. Romanın bir diğer özelliği ise bir Ankara romanı olmasıdır.

Ankara'nın Mamak semti, arkasını Çankaya'ya dönmüş, Doğu Anadolu'dan göçle gelenlerin yerleştikleri ve yakın zamana kadar Ankara'nın çöplerinin döküldüğü bir semt olarak bilinmektedir. Bir başka

² YASA, İbrahim: “Gecekondu Ailesi, Geçiş Halinde Bir Aile Tipolojisi”, Siyasal Bilim ve Hukuk, 1970, s.10.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/435/4856.pdf>, (24.07.16).

deyişle, Mamak, bir “gecekondu” semtidir³. Buraya birbiri ardı sıra göç eden aileler, bir gecede kondukları konutları ile ait olmadıkları bir şehirde var olmaya çalışmaktadır. Romanda köydeki yaşam tarzını ve geleneksel dünya görüşünü de taşıdıkları şehirde, zamanını evinden, yaşadığı mahalleden çıkmadan geçiren anneler, ikinci sınıf işlerde ölesiye yorulmak pahasına hayata tutunmaya çalışan babalar ve onların çocuklarının oluşturduğu ikinci kuşakla kabuk değiştirme sürecinde çekilen sancılar, didaktik olmaktan uzak, eğlendirirken düşündürülen bir üslupla ortaya konulur. Satır aralarında rastladığımız ve dönemin siyasi ortamına işaret eden konular, alanımızın dışında kaldığından incelememize dâhil edilmemiştir.

Roman, genç bir kız olan Sakine'nin iş yerindeki ilk haftasının son gününde uğradığı bir saldırı ile başlar. Sakine, Mamak semtinde oturan, çok çocuklu bir ailenin en küçük kızıdır. Liseden sonra üniversite imtihanını kazanamayınca, daha doğrusu ÖSYM duvarına çarpınca (s.5), babasının tüm itirazlarına rağmen, aynı mahalleden arkadaşı olan bankacı Figen vasıtasıyla Aysun adlı bir avukatın yanında sekreterlik yapmaya başlamıştır. Genç kız, mesai bitiminin yaklaştığı saatlerde ofise gelen, hiç tanımadığı ve Aysun hanımla randevusu olduğunu iddia eden biri tarafından dövülür. Üstelik adam dövmekle de kalmaz, genç kızın ağzına tükürür. Sakine yaşadığı bu olayın şoku ile eve döner. Ancak bu olaydan evde bahsetmesi, babası tarafından bir daha işe gönderilmemesi tehlikesini de taşıdığı için kimseye

³ Gecekondu kavramı hakkında pek çok araştırmacı çeşitli tanımlar yapmıştır. Burada sadece bir tanesini paylaşmayı yeterli görmekteyiz. Araştırmacı Ruşen Keleş'e göre, gecekondu kavramını şöyle açıklamaktadır: “bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine, toprak iyesinin istenç ve bilgisi dışında, onamsız olarak yapılan, barınma gereksinimleri devletçe ve kent yönetimlerinde karşılanamayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü”. (Aktaran Kasım Kahraman, “Türkiye’de Şehirleşme Sorunu ve Gecekondu Sorunu”, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 4, 2003, s.113). Mübeccel Kıray ise gecekondu üzerine yaptığı bir araştırmada şunları ifade etmektedir: “(...) Konutun ucuzluğu, her şeyden önce, yapıyı yapanın kendisi, arkadaşları ve akrabalarının sağlanan karşılıksız emek ve ondan sonra becerili emeğe en az ücretin ödenmesi yolu ile sağlanmaktadır. İkinci tasarruf kaynağı, bulabildikleri ölçüde ucuz ve dolayısıyla düşük nitelikli yapı malzemesi kullanmaktır. Üçüncü ve oldukça önemli bir tasarruf da, konutun üzerine yapılacağı arsa için hiç para ödememek ya da “normal” sayılmayacak kadar az para ödemek olanağıdır.” (Mübeccel Kıray, “Gecekondu, Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe”, Devlet İstatistik Enstitüsü: Mahalli Seçimler Sonuçları, 2 Haziran 1968, s.563).

bir şey söyleyemez. Yaşadığı olayın üstüne, bir de o akşam sofrada babasıyla tartışınca, zaten huzursuz olduğu baba evinden kaçmaya karar verir.

Aynı mahallede oturan Eylem de, o akşam iş çıkışında eve saçları insan pisliğine bulaşmış halde gelerek babasının öfkesine maruz kalır. Olayın erkek arkadaşıyla parkta bir ağacın altına uzanmaları sebebiyle gerçekleştiğini babasına söyleyemeyeceği için, can havliyle kendini kapattığı banyonun penceresinden bornozla kaçır. Kendisine arkadaşlarından sadece Sakine yardım elini uzatır ve Eylem oraya sığınır. İki genç kız, babalarının baskılarından, dayaklarından, kötü davranışlarından kurtulmak için birlikte kaçmaktan başka çıkar yol bulamazlar ve İstanbul'a doğru yola çıkarlar.

Roman aşağı yukarı yirmi dört saatlik bir zaman dilimindeki olayları anlatır. Ancak geri dönüşlerle otuz beş, kırk yıllık bir zamana yayılan derinlik söz konusudur. 1980 sonrası döneme işaret eden romanda zaman, “(...) kadın kısmının çalışmasının ayıp olduğu noktanın az ötesinde”dir (s.6).

Yazar, zamana dair çarpıcı bir açıklama ile kentsel dönüşümden öncesinde, “gecekondu” mahallelerindeki görünüme de değinir:

“Kepçeler henüz sokağa girmemişti, bin bir emekle dikip yeşerttikleri, meyvesini yedikleri, gölgesinde oturdukları ağaçlar henüz tarumar edilmemişti, badanalı evler birbirlerine yaslanmış halleriyle halen ayaktaydı, iğde kokusu ve dallarda kiraz vardı. Çocuklar üst üste koydukları taşlarla kale yapmış ve ter içinde, tozun toprağın arasında top peşinde koşuyorlardı. Yeniyetme, bıçkın delikanlılar köşe başlarında racon kesiyorlardı. Kadınlar yol kenarında, başlarındaki eşarplara sakızları yapışık, gelinlerin elinde dantel, kaynanaların elinde yamalık yapılan çoraplar,ilmek ilmek paspasa dönüşen rengârenk ipliklerle bugünleri arayacaklarını bilmeden günü güne ekliyorlardı.” (s.18).

İç göçün Ankara'nın kıyasına attığı insanların yaşamlarından kesitle sunulan romanda, yıllar öncesinde göç yoluna neden ve nasıl çıktığına dair bilgiler de verilir. Buna göre Ankara'nın doğusunda kalan kırsal yörelerden önce erkekler büyük şehirlere ya askerlik için ya da çalışmak maksadıyla gelmiş, kadınlar ve çocuklara düşen ise gidenin yolunu gözlemek olmuştur. Ancak gün gelip geçim kaygısı artınca, bu aileler, kadın, çoluk çocuk, hep birlikte yollara düşer:

“Her şeyi göze alanlar aysız bir gece vakti, yalnız kabı kacağı, öteyi beriyi, tası tarağı, çoluğu çocuğu, yatağı yorganı, çulu çaputu değil,

ellerindeki nasırı, dudaklarındaki duaları, kulaklarındaki ninnileri, içlerindeki sesleri, soldukları dağ kokusunu, dillerindeki dikenleri, dedelerinin anlattığı kaçgöç hikâyelerini, söyledikleri türküleri, akıllarındaki gelgitleri, kuşularını, kendilerinden öncekilerin sırtlarına bindirdiklerini, yaşayıp biriktirdikleri ne varsa güçleri yettiğince yüklediler kamyonun tepesine, kendileriyle birlikte. Kamyona yüklediklerinden, içlerine anlattıklarından daha çoktu geride bıraktıkları. İnsan ne kadarını yükleyip, nereye kadar sürükleyerek taşıyabilirlerdi ki çocukluk vatanını?” (s.6).

Geride kalanlar ise “*bırakılmışlıklarını, incinmişliklerini, dillerinin ucuna gelip de konuşamadıklarını, ıslanan gözlerini ellerinin tersiyle silerek, yutkunarak,*” (s.7) yola çıkanları uğurlarlar⁴.

Göçle geldikleri bu topraklarda kendilerine sessiz sedasız bir hayat kuran bu insanlar, zamanla geride bıraktıklarını özleseler de geldikleri bu topraklarda hayata tutunabilmek için her türlü fedakârlığı yapmak, her türlü beceriyi kazanmak zorunda kalırlar. “Kondukları” bir yerde, ellerinde paraya çevirebilecekleri ne varsa ucuz pahalı demeden satıp, teneke, naylon gibi bulabildikleri her tür malzeme ile başlarını sokacakları birer ev yaparlar. Zamanla ellerine imkân geçtikçe evlerini büyütür, şeklini değiştirirler, ancak bu evlerde, geldikleri yerlerdeki alışkanlıklarını, geleneklerini, yaşam tarzlarını da sürdürme çabasından da vazgeçmezler.

Göç insanlarının tümü, geldikleri şehre uyum sağlama konusunda yaş ve cinsiyetlerine göre zorluk çekerler. Örneğin büyük şehre göç ettiklerinde “(...) *sekiz on yaşlarında olan o kara kuru çelimsiz çocuklar hep büyük olmanın zorluğunu ve yokluğunu çektiler. Onlar çarçabuk büyüyen çocuklardı, zamandan hep alacaklı kaldılar...*” (s.28).

Bu semtlerde çocuklar yaşlarının üzerinde yüklerin altına girmek zorundadırlar. Kaynakçı, sucu, sakızcı, simitçi, çöpçü olan bu çocuklar “(...) *her şeydiler de bir çocuk değildiler...*” (s.9). Yine de bu yeni çevreye ilk

⁴ Araştırmacı Fatih Çelik, halkı göçün sebeplerini üç grupta ele almaktadır: 1.İtici Güçler (1.Tarımsal Toprak Yetersizliği, 2. Düşük Gelir ve İşsizlik, 3.Arızı Olaylar), 2.Çekici Güçler (1.Yüksek Gelir ve İstihdam Fırsatı, 2.Ekonomik Durum, 3.Kentsel Kamu Hizmetleri, 4.Kentteki Akrafa ve Tanıdıklar), 3.İletici Etkenler (Teknolojik gelişmeler, Ulaşımındaki Gelişmeler) (bkz. Fatih Çelik, “İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 27, Temmuz-Aralık 2006, s. 149-170).

onlar alışır. "(...) *karda kışta yalınayak, ellerinde sanayağı, salça sürülmüş ekmekleriyle, akan sümükleriyle, dizlerinde eksik olmayan yaralarla...*" (s.10), sıfır numara kesilmiş saçları, elde dikilmiş çantaları, kara lastik ayakkabıları (s.12) ve kirli tırnaklarıyla (s.19) etraftaki çöplükleri kendilerine oyun alanı olarak görmekte, çevreyi tanımak konusunda ise cesur davranmaktadır. Ancak bu mahallelerin çocuklardan bazıları zamanla istismara açık hale gelip, güç odakları tarafından kullanılarak, anarşiye sürüklenmiş ve anarşi ortamının bedelini en ağır biçimde ödemiştir.

Bu mahallelerin kadınları da şehrin merkezindeki hemcinslerinden farklı bir yaşam sürer. Her ne kadar değişik yörelerden gelmiş olsalar da, birbirlerine çok benzedikleri ve başka imkânları da olmadığı için birbirleriyle çabucak kaynaşır, komşu olurlar. Başlık parası karşılığı alınan bu kadınlar, ölünceye kadar koca evinde kalmak zorundadır. Yaşam alanları sadece ev ve evlerinin sokağından ibaret olan ve çoğu okuma yazma bilmeyen, koca dayağı sebebiyle "*Allah'tan çok kocalarından*" (s.27) korkan bu kadınlar, "(...) *hem duvar ustasıydı hem sıvacı, hem badanacı hem tuvaletler için, su için kuyu kazıcı. At gibi kadınlardı, her işe koştu. Memeleri yeni yeni fındık gibi çıkan kızlar analarından geri kalmadı, koşulan her işin ucundan tuttular. Oyunun peşine değil işin gücün derdine düştüler.*" (s.9).

Kadınlar köydeki hayatın bir benzerini burada da sürdürürler. Tavuk beslemek, küçük bahçelerinde sebze yetiştirmek, kurdukları kazanlarda çamaşır yıkamak yanında, ekme pişirmek ya da dolma sarmak, salça kaynatmak, halı yıkamak, çeyiz ütölemek, hamur kesmek, yaprak sarmak gibi işleri ortaklaşa yapılan işleri burada da sürdürmektedirler.

Romanda olaylar, tespitler ve yorumlar; Paşa amca, karısı Fincan teyze ve onların kızı Sakine ile Hıdır amca, karısı Nafiye teyze ve onların kızları Figen ve Eylem etrafında ortaya konulur.

Yıllarca kocasının her türlü aşağılamalarına, dayaklarına dayanmış, "*Oku!*" diye başlayan kalın kitaplardan payına "*Sus!*" düşen Fincan teyze son zamanlarda "*Günbegün, kat kat çıktığı suskunluk gökdelenini en üst kattan yıkmaya...*" (s.29) niyetli görünmektedir. Kırk yıllık evliliği boyunca on iki doğum yapan, yaşayan sekiz evlada sahip olan Fincan teyze, çocuklarının yanı sıra hem kocasının tüm hizmetlerini görmüş, hem de kocasının ailesine bakmıştır. Ancak kocası tarafından kendisine verilen iki

inek parası tutarındaki başlık parasının bedelini bunca hizmetine rağmen, kocasının nazarında ödeyememiştir:

“(...) İnsan gençken başını önüne eğiyor, sabırlı oluyor, yutuyor, katlanıyor ama yaş geçince, melike olsan karşısında konuşmadan duramıyorsun, susamıyorsun. Kocaya susmaların dolup taşıyor; artık toruna susuyorsun, geline, kıza susuyorsun ama artık kocaya susamıyorsun. Ee ben de artık azın adamı değilim, altmışımı devirdim, gayrı bir erkek de ben oldum. Bakmayın çektiğime, çekilecek adam değildi, kaderimdi, çocuklar küçüktü, arkam yoktu çektim. Hep, çocuklar büyüyünce biri beni kurtarır diye umutlandım...” (s.112).

Yıllarca kocasının kötü davranışlarına maruz kalmasına rağmen boşanmak aklına gelmemiştir. Çünkü onun yetiştiği kültürde ancak ahlâki zayıf kadınların boşandığına dair bir anlayış vardır.

Bir akşam, emekli maaşıyla aldığı ve sadece kendi hakkı olarak gördüğü pastırmayı karşılarında tek başına yiyen Paşa amcaya önce Fincan teyze, sonra da kızı Sakine isyan eder:

“Sen bu devlete otuz yıl hizmet ettiysen annem de sana kırk yıldır hizmet ediyor. Üstelik sen çalışırken yıllık izin kullandın, yılda bir iki kez de yalan söyleyip işten kaytardın, ya annem? O, bir gün bile izinli sayılmadı. Hastalandığımda bir gün olsun raporlu, dinlenecek mazereti var denmedi. Hatta annesini babasını kaybettiğinde dahi, ya bu yaşlı dokunmayın ona denmedi. Doğum yaptığı gün bebeyi sarıp yine işe koyuldu. Hadi pastırmadan bana koklatmıyorsun, e insafsız, e Allah'tan korkmaz, madem her şeyin bir karşılığı var bari anneme bir lokma versene! Annemin bunca yıllık hizmetinin sende bir karşılığı yok mu” (s.31-32).

Kocası ile kızı arasında kendisi için ödenen başlık parası üzerinden başlayan pazarlığa dayanamayan yaşlı kadın, o gece evi terk eder. Ertesi sabah komşusu Gülsüm teyze ile beraber bankadan para çekerek, kocasından hürriyetini satın alır.

Onunla hemen hemen aynı kaderi paylaşan bir başka kadın da Nafiye teyzedir. Fiğen, Eylem ve Taylan'ın anneleri, Hıdır amcanın karısı olan Nafiye teyzenin de Fincan teyzeden pek farkı yoktur. Kızlarını hem babalarına karşı hem de çevredekilere karşı daima korumaktan, baba ile kızları arasında yaşanan gerilimlerde arabulucu olmaya çalışmaktan geri durmaz. Kızlarının hataları sebebiyle vaktiyle kayınvalidesinin de suçladığı

Nafiye teyze, kocası tarafından da kızlarını yanlış yetiştirdiği gerekçesiyle suçlanır:

"(...) Garı bunların hepsi senin yüzünden, sen koyverdin bu kızların önünü. Hep senden yüz buluyorlar. İlk bir kızın önünde anası olacak. Kız kız yapan anası, anası!" (s.44).

Kadınlar ancak gelin, torun sahibi olduktan sonra kocalarının değil ama oğullarının karşısında istedikleri gibi konuşma özgürlüğünü kazanırlar. Ne var ki yaşlanınca zaman zaman "*doğdukları zamana hayıflanın*" (s.12) bu kadınlar, kendilerinden daha genç olan hemcinslerine düşmanca bir tavır takınırlar:

"Evlerde kırlent gibi köşelere kurulmuş eke kadınlar, kınalanmış saçları, kat kat giydikleri kıyafetlerin içinde oğullarının yaktığı korku, kaygı, ayıplama ateşinin başında şevkle nöbet tutuyorlar, yer yer sönmeye yüz tutan ateşi ellerindeki körüklerle yeniden harlandırıyorlardı." (s.11).

Babalar ile kızlarının ilişkilerinin temel alındığı romanda, köyden kente aileleriyle göç eden babalar, "*arıza*"lı kişilikleri ile dikkat çeker. Göç ettikleri şehirlerde maddi ve manevi en ağır sorumlulukların altında, bir yandan başlarını sokacak bir ev inşaatıyla meşgul olurken, bir yandan da geçim derdiyle mücadele eden bu babalar, "*(...) hem duvar ustası hem mimar, hem boyacı hem namus bekçisi, hem sıvacı hem camcıydılar. Elektrik ya da su olsaydı tesisatçı bile olurlardı..."* (s.9).

"İçlerinden en şanslıları odacı, çaycı, postacı oldu devlet kapısında. Kimi her gün güneşin altında asfalt döküyordu, kimi her gün bir başka sokakta domates, bibere tezgâh kuruyordu, kimileri ise amele pazarlarında sigara üstüne sigara tellendirerek kime küfrettiklerini bilmeden küfrediyordu. Pek çoğu da ikinci bir iş bulup gece bekçi, gündüz amele, simitçi, çaycı oluyordu." (s.11).

Ancak onlar için en büyük problem, geldikleri şehirlerin kıyısında yetişen çocuklarının kontrolünü giderek kaybetmeleridir. Babalar, gençlik dönemlerinde eşlerine uyguladıkları her türlü şiddeti ve dayatmayı zamanla kızlarına da tatbik etmeye çalışırlar. Ancak, annelerinden farklı olarak bu kızlar, babalarının koyduğu kurallara uyacak gibi görünmemektedir.

"Adamlar şaşkındı, kadınlarla halayda yan yanaydılar, ama onları sokakta caddelerde görmeye, tarlanın, bağın, bahçenin dışında yan yana çalışmaya alışık değillerdi. Çöplükte horoz olmak kolaydı." (s.11).

Romadaki “arıza” babalardan biri Paşa amcadır. Otuz üç yıl çalıştığı devlet dairesinden emekli, en büyük merakı evde sürekli inşaat faaliyetlerine girişmek olan yaşlı adamın tek lüksü, üç aylığı ile aldığı iki yüz elli gramlık pastırmayı, tek başına yemektir. Yıllarca karısını da çocuklarını da her türlü ev işinde çalıştıran Paşa amcaya göre, kadın kısmının varlığı zarardır. O, karısı Fincan teyze için ödediği dört yüz liranın bedeli olarak karısının, evdeki her hizmeti yerine getirmek zorunda olduğuna inanmaktadır:

“On iki çocuk doğurmuş, duyan da diyecek ki Fincan bunları tek başına yaptı, doğurduğu o on iki çocukta benim emeğim, becerim hiç mi yok? Anan tek başına, aha şuradan Tuzluçayır'a bile gidemez. Hem anan bunları yaptıysa ben de onu kırk yıldır besliyorum. Üstelik benim sağlık sigortamdan yararlanıyor. Kaç kez ameliyat oldu, dünyanın ilacını aldı. Beni çok kızdırırsanız sağlık karnesini elinden alırım, o tansiyon haplarına para yetiştiremezsiniz. Onun yüzünden emekli maaşımı hep eksik alıyorum...” (s.33).

Ona göre kızı Sakine de çalışmaya başladığı için şımararak babasına saygısızlık yapmaya cüret etmektedir. Üniversite sınavını kazanmış olması halinde, kızının sadece kendisine değil, etrafındaki herkese karşı “anarşik” (s.33) tavırlar sergileyeceğini düşünerek, kızının daha fazla okuyamamasına şükreder. Çocukken akıllı uslu olmalarına rağmen diğer evlatlarının da sokağı gördükten sonra kendisine isyan etmeye başladıklarına inanmaktadır.

Romadaki bir diğer “arıza”lı baba, Nafiye teyzenin kocası Hıdır amcadır. Kızlarına her fırsatta bağırarak, kavga çıkartarak Hıdır amca, “Her gün sabahın köründe kasa kasa sebzeleri indir bindir yapmaktan, çadır kurup toplamaktan, aynısı günleri dönüp dönüp yaşamaktan usanmış(...)” (s.42) bir pazarcıdır. Asi olduğunu düşündüğü kızları Figen ve Eylem'in her kabahatinde karısını suçlamaktadır:

“(...) Sana kaç kez dedim; uyanık ol, bunların çantalarını karıştır, telefonları, kapıları dinle, kimlerle arkadaşlık ediyorlar, takip et. Kız anası dediğin cin olacak cin, bakma suratıma öyle bön bön, bunları yapacaksın Nafiye, kız kısmına güvenilir mi? Aha bak sadece kendini değil bizi de malamat etti. Bu kadar tantanadan sonra kim alır bunları, zamanları da geçiyor gayrı. Aah ananın lafını dinlemeliydim, bunlara göz açtırmamalıydım.” (s.44).

O da kız çocuklarının ilkokuldan sonra okumasının zararlı olduğu kanaatinindedir. Ona göre, kızlarının erkek arkadaşı olması kabul edilebilir bir şey olmadığı gibi, kız arkadaş da gereksizdir. Çünkü “(...) *Okul bitince arkadaşlıklar biter. Bütün kötülükler arkadaşlar kanalıyla bulaşır, en iyi insan arkadaşsız insandır...*” (s.70).

Kızlarının biraz da amcalarının etkisinde kalarak yanlış işlere girdiğini düşünen yaşlı adamın kızlarının çalışmasına -şimdilik- müsaade etmesinin sebebi ise, kızlarının evlenmesi halinde damatlarının kızlarının çalışmasını istemeyeceğine olan inancıdır.

Romandaki “*çatlak*” kızlar ise, Sakine, Figen ve onun kız kardeşi Eylem'dir. Figen, mahallede üniversite mezunu olan tek kızdır. Bir bankada çalışmaktadır. “(...) *Geriye dönüp baktığında halka içre halkalar, “kelimenin tam anlamıyla tırnaklarla kazınarak tutulmuş bir hayattır” (...)*” (s.72) onun ve onun gibilerin yaşadığı. İlkokulu bitirdiğinde babası tarafından okuldan alınan Figen, kız kardeşi Eylem'in ortaokula gönderilmesi üzerine, babasına karşı çıkarak, bin bir güçlükle tahsiline devam etmiştir. Ancak hayatına istediği gibi bir yön verememiştir:

“(...) *Vay be, tırmalaya tırmalaya geldiğin noktaya geldiğin noktaya bak Figen Hanım, ne değişti, neyi değiştirebildin? Beş altı yıl önce okula gittiğin için orospuydun, bugün erkek arkadaşın olduğu için, kim bilir yarın da boşanmak istediğinde orospu olacaksın. Hangi kapıyı açarsan aç, kaç adım atarsan at, canlarını her yaktığında içlerindeki en eğitilmiş, en harbi adam dediğin bile sana orospu diye bağırmaktan kendini alamayacak. En sıkıştıkları, en beceriksizleştirdikleri yerlerde dışlarının arasından aynı cümleyi kuracaklar, sen de kadın mısın diyecekler.*” (s.75).

Figen, otuzlu yaşlara merdiven dayamış olmasına rağmen, hala bekâr olduğundan mahalleliye göre “evde kalmış”tır. Hayattaki duruşu ve mücadeleci kişiliği sebebiyle mahalledeki genç kızlara örnek olduğu gibi, girişken yapısı sayesinde onların da çalışma hayatında yer alabilmeleri için elinden gelen desteği sağlamaktan geri durmayan Figen, çalışan bir genç hanım olduğu halde, babasının kurallarıyla yaşamak zorunda kaldığından diğer kızlar gibi yalan söylemek konusunda ustalaşmıştır.

Figen'in kız kardeşi Eylem de kentin kıyısında yaşama tutunmaya çalışan kızlardan biridir. Üniversite sınavını kazanamayınca ablasının bulunduğu uluslararası bir nakliye şirketinde çalışmaya başlar. O da ablası

Figen gibi, mücadelecı, tuttuğunu koparan bir genç kızdır. Babasının kısıtlamaları karşısında kimi zaman ablasıyla ittifak kurarak, ablası gibi çoğu zaman yalan söylemek zorunda kalarak gençliğini yaşamaya çalışır. Hayalindeki hayat ile yaşadığı hayat arasında sıkışıp kalmış bir genç kızdır. Erkek arkadaşı ile yaşadıklarının bedelini tek başına ödemek zorunda kalışı, erkek egemen toplumda kadın olmanın ne denli güç olduğunu ortaya koyar.

Sakine, aynı mahallenin “*çatlak*” kızlarındandır. O da liseden sonra üniversiteyi kazanamayınca, bir avukatın yanında iş bulur. Roman, onun iş yerinde, hiç tanımadığı bir erkek tarafından dövülmesi ile başlar. Sebebini anlayamadığı bu olayın şaşkınlığı ile eve giden genç kız, babasının annesine karşı alaycı ve küçümseyici tavrına adeta isyan eder. Bir kadın olarak annesinin haklarını dile getirirken, babasına daha önce davranmadığı kadar öfkeyle ve saygısızca konuşunca, babası tarafından dövülür. Babasının annesi için ödediğini söylediği ve yıllardır her fırsatta başına kaktığı başlık parasını babasına geri ödeyerek, annesinin hürriyetini satın almaya karar verir. Evden kaçmayı düşünürken, o gece kendisiyle hemen hemen aynı olayları yaşayan ve bu yüzden evden kaçarak kendilerine sığınan Eylem'le birlikte evden kaçır.

Eserde dikkatimizi çeken hususlardan biri de kişilerin isimleridir. Adıyla övünen Paşa amca, doğacak her torununa kendi adının verilmesini istemiş, ancak çocuklarına söz geçirememiştir. Yazar-anlatıcı isimlerle bu isimleri taşıyan kişiler arasındaki tezadı şöyle ifade etmektedir:

“(...) *Kaderin cilvesi dedikleri şey bu muydu acaba; bu kadar egosu yüksek isimlerle, egosu yerlerde sürünenlerin karşı karşıya gelmesi. Paşa ve Fincan, Ağa ve Fındık. Peki, nasıl bir ruh haliydi çocuklara Paşa, Ağa, Bey, Efendi isimlerini takmak?*” (s.104).

Nafiye teyze ise küçük kızının isyankâr olmasının sebebinin, adının Eylem olmasından kaynaklandığını düşünür. Vaktiyle kızına Hanım yahut Hatun adını vermediğine pişmandır. Babasına yıllarca sabreden, iş yerinde uğradığı şiddete sessiz kalan genç kızın adının Sakine olması da ayrı bir ironidir. Öte yandan Sakine'nin dayısı, Fincan teyzenin kardeşi Düzgün Koyun da askerden sonra adını ve soyadını değiştirerek, kaderini de değiştireceğini düşünmüştür (s.116).

Arıza Babaların Çatlak Kızları adlı romanda, pek çok konuya değinildiğini belirtmiştik. Bu konular şunlardır:

1. Sosyo-Kültürel Ortam

1.1. Köyden Kente Göç/ Göçün İnsan Psikolojisi Üzerindeki Etkileri

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan iç göçler, kırsal kesimden kentlere büyük bir nüfus akışı ile kendini gösterir. Romanda köyden kente göç, insanların (kadın, erkek ve çocuk) ve geride kalanların psikolojileri üzerinden verilmiştir. Geldikleri şehirlerde başlarını sokacak birer ev sahibi olma çabası, bu çaba içinde tüm aile bireylerinin (erkek, kadın ve çocuklar) yaşadıkları, köyden kente göç eden eğitimsiz insanların iş imkânları yanında, geride kalanların çaresizliği ve terk edilmişlik duygusu içinde bırakılmaları da irdelenir.

1.2. Eğitim

Köyden kente göç eden insanlar, genel olarak eğitim alamamış kimseler oldukları için, hem kısıtlı çalışma olanaklarına, hem de eğitimin bireye kazandırdığı dünya görüşünden mahrum kalırlar. Aynı şekilde, eğitimsiz hatta okuma yazma bilmeyen köylü kadınlar, geldikleri şehirlerde dar mekânlarda yaşamak zorunda kaldıkları gibi, aile içinde tıpkı geldikleri yerlerdeki yaşamı sürdürmeye devam ederler. Ancak ikinci kuşak, eğitim alma imkânını yakalar. Ne var ki, eğitim almak, erkeklerde de, kızlarda da yaşam koşullarını değiştirebilmek bakımından yeterli değildir.

1.3. Kentsel Dönüşüm

Bir gecede kondurulan derme çatma evlerde, köy hayatının bir benzerini yaşamaya çalışan insanlar, zamanla kentsel dönüşümün etkisiyle, gecekonduardan, sebze yetiştirdikleri, hayvan besledikleri bahçelerden apartman hayatına geçer. Romanda anlatılan kentsel dönüşümün henüz eşliğindeki yıllar olmasına rağmen, yazar kentsel dönüşüme de işaret etmektedir.

1.4. Halkın Devlet Malına Karşı Yaklaşımı

Romanda dikkat çeken hususlardan biri de gecekondu semtlerinde kaçak elektrik ve su kullanımıdır. Her beş evden altısında -çünkü hane başına düşen nüfus fazladır- devletin elektriğini ve suyunu -kendi hakları olarak gördükleri için- kaçak yollarla temin edilmektedir. Bu konuda kimse kimseyi ayıplamadığı gibi, görevli memurların kontrole gelişini de birbirlerine haber vererek büyük bir işbirliği sergilemektedirler. Hatta bu konuda daha da ileri gidenlerden Sadık Ağabey, elektrikle çalışan bir kalorifer sistemi kurmayı da başarmıştır.

2. Kadın

Özünde kadın meselesi üzerinde durulan romanda “kadın” değişik açılardan ele alınmıştır. Eğitimli olsun ya da olmasın, hemen her alanda kadın, birey olarak hak ettiği saygıyı görmek konusunda hala çok çaba harcamak zorundadır.

2.1. Kadının Aile İçindeki Yeri

Köyden kente göç eden ailelerde kadın, başlık parası ile -adeta satın alınmış olduğu için- evde türlü hünere sahip olması gereken bir iş gücü konumundadır. Ücretli bir işte çalışmıyorsa, kocasının kendisine sağladığı imkânlarla yetinmek zorundadır. Paşa amcanın Fincan teyze için söyledikleri, kadına erkeğin bakışını net bir biçimde ortaya koyar. Ancak çalışan kadının durumu da pek farklı değildir. Figen'in çalıştığı bankadaki kadınlar da, kocalarının kadir bilmezliğinden ve kendilerini her fırsatta aşağılamalarından yakınırlar.

2.2. Kadının Sosyal Çevredeki Yeri

2.2.1. İş Yaşamında Kadın

Eğitimli, üreten bireyler olmasına rağmen, çalışma ortamında da kadın çeşitli tacizlere ve küçümsemelere maruz kalmaktadır. Gecekondu

mahallelerinin kızları gerek iş yaşamında gerekse hususi hayatlarında uğradıkları tacizleri ailelerinden gizlemek zorunda kalmaktadır. Bunun sebebi iş yerinde tacize uğrayan kadının, çevresindeki kişilerce suçlu kabul edilmesi tehlikesidir. Sakine iş yerinde yaşadıklarını ailesine söyleyemez. Figen ise üniversite yıllarında sokakta başına gelen taciz olaylarını ailesinden gizlemek zorunda kalır. Aksi halde bir daha okula ya da işe gönderilmeme tehlikesi söz konusudur. Bu da kadının sessiz kalmasına sebep olur.

2.2.2. Yaşadığı Muhitte Kadın/ Mahalle Baskısı/ Kadın Üzerinden Namus Anlayışı

İncelediğimiz romanda, gecekondü mahallelerinde yaşayan kadınlar, işlerinden arta kalan zamanları, kapı önlerinde oturarak, bir yandan el işi yaparak bir yandan gelen geçen insanları göz hapsine aldıkları gibi bol bol da dedikodu yapmaktadır. İş yaşamında yer edinmeye çalışan genç kızlar mahallenin diğer kadınlarının manevi baskılarına, dedikodularına maruz kalırlar. Ayrıca, namus kavramı kadınlar üzerinden varlığını sürdüren bir baskı unsuru olarak karşımıza çıkar. Bir genç kızın erkek arkadaşının olması asla hoş görülmediği gibi, sosyal hayat içinde de kadın-erkek ilişkilerinde sorgulanan, kınanan taraf kadın olmaktadır. Sevgilisi ile parkta uygunsuz biçimde yakalanan ve karakola götürülen Eylem, ayıplanan, babasına söyleneceği tehdidi ile korkutulan bir genç kızdır. Bundan başka, kendisiyle evlenmek isteyen Mustafa'nın daha önce erkek arkadaşı olup olmadığına dair sorusuna Figen'in verdiği tepki, okuyucuyu toplumun genel namus anlayışı ile namus kavramının kadınlar üzerinden sorgulanması meselesinde düşünmeye sevk eder.

3.Erkek

Köyden kente göç eden ailelerde erkeklerin yüklendikleri ağır sorumlulukları yukarda değinmiştik. Erkek, ailesiyle birlikte kentin kıyısında yeni bir yaşama başlarken ailenin maddi ve manevi ihtiyaçlarını gidermek konusunda tüm çabasını ortaya koymak zorundadır. Ve bu ağır sorumluluk altında, yeni bir yaşama adapte olmak pek de kolay görünmemektedir.

3.1. Erkeğin İş Yaşamı

Gerekli eğitimi alamamış erkekler, sadece bedensel güç gerektiren iş kollarında çalışma imkânı bulur. Ancak, fiziki yorgunluğa sebep olan bu iş kolları düşük ücretli olduğundan, yaşam koşullarını iyileştirici olmaktan uzaktır. Ayrıca “ne iş olursa yaparım”cıların amele pazarlarında sigara üstüne sigara içerek ve kime küfrettiklerini bilmeden bekleyişleri de romanda dikkat çeken manzaralardandır.

2.3. Erkeğin Aile Hayatı İçindeki Konumu

Erkek egemen bir toplumda, geleneksel yapı içindeki ailelerde erkeğin tek hâkim olması doğaldır. İncelediğimiz romanda da erkekler, hangi yaş grubunda olursa olsun, tek söz sahibi kimselerdir. Paşa amca, Hıdır amca, aile hayatı içinde sürekli bağırın ve şiddet uygulayan, sevgiden yoksun kimselerdir. İş yaşamının verdiği yorgunluğun yansıması, aile içindeki gerek sözlü gerekse fiziki şiddetle ortaya çıkar. Ve bu ailelerde “dayak” olağan hadiselerdendir.

2.4. Babaların Kız Çocuklarına/ Erkek Çocuklarına Bakışı

Arıza Babaların Çatlak Kızları'nda adından da anlaşılacağı üzere, kız çocukları babalarının pek de sevdiği çocuklar değildir. Öncelikle kız çocukları, evleninceye kadar babanın namusuna halel getirmemekle yükümlü tutuldukları için, birer emanet konumundadır. Bu da ikinci kuşağı temsil eden kızlar için, yalanı hayatın bir parçası haline getirir. Baba en korkulan figürdür bu ailelerde. Figen, babasının tüm karşı koymalarına rağmen tahsiline devam edip, üniversiteyi kazanınca kısa süre için gurur duyulan evlat olur. Ona göre erkek kardeşi Taylan zaten “ayrıcalıklı” (s.61) olduğu için, kaçak göçek işleri öğrenmesine gerek kalmamış, olayları düz mantıkla çözme seviyesinde kalmıştır.

3. Aile İçi Şiddet

Ankara'nın Samsun yolu üzerinde konuşlanan mahallelerinden birinde yaşayan insanların hayatına kısa ancak etkili bir bakış niteliğindeki romanda, aile içi şiddetin farklı ailelerdeki örnekleri sunulmaktadır. Fiziksel şiddette maruz kalanlar kadınlar ve çocuklardır. Romanda Nafiye teyze kocası Hıdır amcadan, Fincan Teyze kocası Paşa amcadan daima sözlü ya da fizikî şiddet görürler. Esasında diğer kadınlar da eşlerinden şiddet görürler. Bu mahallede yaşayan kadınlar ve kız çocukları babalarından çeşitli şekillerde şiddete maruz kalırken, aynı şiddete maruz kalan hanımlar, birbirlerine bu konuda yalan söyleyerek, durumlarını gizlemeye çalışırlar. Bilinenin yalanla gizlenmeye çalışıldığı ironik bir durum yaşanmaktadır. Ve yalan, bu ailelerde şiddetten korunmak için geliştirilmiş bir alışkanlıktır.

SONUÇ YERİNE

Edebi bir tür olan roman, ele alınan meseleler bakımından içinden çıktığı toplumun da birer aynası olma özelliği taşımaktadır. Değişik açılardan okumalara imkân tanıyan roman türü, sosyoloji, tarih, psikoloji gibi disiplinler ile ilişkilendirilebilen bir edebi tür olma özelliği ile araştırmacılar için zengin bir türdür. Bu düşüncelerle incelemeğe çalıştığımız, Ayten Kaya Görgün'ün *Arıza Babaların Çatlak Kızları* adlı romanı, yer yer güldüren sahnelerle örülü olmasına rağmen, ele alınan meseleler bakımından oldukça zengin ve derinlikli bir eser olma özelliğini taşımaktadır. Göç olgusu etrafında şekillenen romanda Türk aile yapısından, geleneksel bakış açısıyla yaşayan “birinci kuşak göçmenleri” olan babalar ile değişen dünyanın kıyısında yaşama tutunmaya çalışan “gecekonduların ikinci kuşağı”nı temsil eden genç kızların içinde buldukları açmazlar, kimi zaman mizahi bir üslûpla dile getirilir. *Arıza Babaların Çatlak Kızları*, okuyucuyu göç olgusu, kültürel manada sıkışmışlık, aile ve toplum içinde erkeğin konumu, aile ve toplum içinde kadının konumu, kentsel dönüşüm, anlaşılammaktan dolayı bireyin yalnızlaşması, aile içi şiddet gibi pek çok konuda düşünmeğe sevk etmektedir.

Romanda leitmotiv olarak sıklıkla kullanılan “tik tak”lar, akıp giden zamanı, “tavuk” ise bu zaman içinde sürekli uğraşıp didinen ve buna rağmen

önündekiyle yetinmek zorunda bırakılan “kadın”ı temsil eder. Bir zamanlar masa saatlerinin içinde yer alan ve her saniye önündeki yemleri yemek için eğilip kalkan tavuk figürünün, yazar tarafından kadına yaşam hakkı tanımayan ve sürekliliği olan sistemi ifade etmek şeklinde kullanıldığı düşünülebilir. Yazarın şehre sonradan eklenen bu semtlerdeki insanları şiveleriyle konuşturması da romana ayrı bir renk katmıştır.

Kaynakça

- Çakır, S. (2011). Türkiye'de Göç, Kentleşme/ Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs, Sayı: 23, s.209-222. [file:///C:/Users/Acer/Downloads/5000057425-5000075770-1-PB%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Acer/Downloads/5000057425-5000075770-1-PB%20(3).pdf), 20.07.2016.
- Çelik, F. (2006). İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, Temmuz-Aralık, s. 149-170. <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi27/fcelik.pdf> 20.07.2016.
- Erman, T. (2004). Gecekondu Çalışmalarında „Öteki“ Olarak Gecekondu Kurguları. *European Journal of Turkish Studies*, <http://ejts.reuves.org/www.etj.reuves.org/85>, 20.07.2016. s.1-15.
- Görgün, A. K. (2011). Arıza Babaların Çatlak Kızları. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güreşçi, E. (2011). Türkiye'de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri. *Sosyoekonomi*, Özel Sayı, s.125-135. <http://sosyoekonomi.dergipark.gov.tr/sosyoekonomi/issue/21075/226907> 20.07.2016.
- Kahraman, K. (2003). Türkiye'de Şehirleşme Sorunu ve Gecekondu Sorunu. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları* 4, s.108-117. <web.firat.edu.tr/.../22%20TR'de%20Şehirleşme%20Olgusu%20ve%20Gecekondu%20...> 20.07.2016.
- Kıray, M. (1968). Gecekondu, Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe. Devlet İstatistik Enstitüsü: Mahalli Seçimler Sonuçları, 2 Haziran, s.561-573. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000054289>, 20.07.2016.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, Mayıs-Haziran, Sayı:30, s.1-18. <http://www.akademikbakis.org/eskisite/30/11.pdf> 20.07.2016.
- Yasa, İ. (1970). Gecekondu Ailesi, Geçiş Halinde Bir Aile Tipolojisi. *Siyasal Bilim ve Hukuk*, s.9-17. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/435/4856.pdf>, 24.07.2016.

“Siyasal Alan” Sorunsalı Bağlamında Kültür-Politik Şiddet*

Betül KARAGÖZ YERDELEN**

Öz

Şiddetin türleri, tanımı, amaçları, araçları ve uygulama biçimleri farklılık gösterse de, genel anlamda şiddet, doğrudan veya dolaylı olarak karşısındakine zarar verme durumudur. Aynı zamanda bireysel, kitlesel veya siyasi boyutta karşılaşılabilen bir zor ve zulüm halidir. 21. Yüzyıl, şiddetin tamamen bitirilemeyeceği, ancak kontrol altına alınabileceği gerçeği ile biçimlenmektedir. Bu makalede, “şiddet ile siyaset” arasındaki etkileşim analiz edilecektir. Şüphe yok ki, böyle bir etkileşim ortamının bulunmaması gerekir. Ancak günümüzün ortak varoluş düzeyi olarak siyaset, şiddetin bir araç olarak kullanıldığı veya şiddetin etkisine maruz kalan bir alandır. Şiddet otoriter ve özellikle totaliter rejimlerde sistematik bir siyasi araca dönüşürken, yoğun kitlesel gerilimin ve terörün yaşandığı koşullarda ise, siyasete nüfuz edebilen kaotik bir güç ortaya çıkmaktadır. Devletli düzenin varlık sebebi olarak görülen hukukun yaptırım gücünün, her zaman iradî (hegemonya) değil, gerektiğinde zecrî (zor) olması, siyasetin şiddet üretmesine denk gelmektedir. Siyasetin, gerektiğinde düzenin selameti, toplumun huzuru ve devletin bekası adına zora başvurması da gerekebilmektedir. Ancak rızaya dayalı hegemonik ilişkiler içinde, yani iradî olarak da olsa, hukukun kötüye kullanımı bir şiddet temeli oluşturur, hatta bir şiddettir. Aynı şekilde kültür temelli uğrakların, örneğin din ve etnikçiliğin siyasallaşması da, şiddet üretecek bir etkiye sahiptir. Ortaya çıkan terör ise, siyasetin dinamiklerini etkileyen, yapısını bozan ve şiddeti siyasetin alanına taşıyan çok daha ağır bir etki yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Siyaset, Kültür-Politik, Ortadoğu, Otorite

* Bu makale, Polis Akademisi'nin Şiddet ve İnsan Hakları Çalıştay'ında sunulan, fakat basılmayan bir bildiri metninden yararlanılarak yeniden hazırlanmıştır.

** Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi drbetulkaragoz@gmail.com

The Culture-Politics Violence In the Context of the Problematic of “Political Sphere”

Abstract

Despite the differences among the types, definitions, tools and methods of the application of violence, in the general sense it is the circumstance in which the other one is harmed directly or indirectly. It is also the situation of force and oppression in which _individual, massive or political dimensions may be experienced. The 21st century is being shaped with the reality that the violence cannot be eliminated completely but it can be controlled. In this paper, the interaction and the level of interaction between the “violence and politics” will be analysed. There is no doubt that there should not be an environment allowing such an interaction. However the politics, as our common existence level in the present, is the field either manipulating the violence or exposing to the violence. While the violence is turning into a systematic political tool in authoritarian and especially totalitarian regimes, in the presence of conditions where the intensive mass stresses and terror prevail, a chaotic force which could influence the politics emerges. The sanction power of the law that is seen as the reason for the existence of the State order does not correspond with the generation of violence by the politics since it is not voluntary and obligatory if necessary. For the sake of law and order, peace of the society and the survival of the State, use of force by the politics can be required in case of necessity. However, in consent-based hegemonic relations, in other words even it is voluntary, the abuse of the law generates a basis for the violence, moreover it is the violence. In the same manner, politicisation of the culture-based resorts such as religion and ethnicity has an impact causing violence, as well. The terror as an outcome has much heavier effects on the political dynamics which deforms its structures and brings the violence into the field of politics.

Keywords: Violence, Politics, Political Scope, Culture-Politics, Middle East, Authority

Giriş

Şiddetin kavramsal anlamda, dar ve geniş olmak üzere, kabaca iki farklı tanımı yapılmaktadır. Dar anlamda şiddet doğrudan şiddete, yani fiziksel şiddete denk gelmekte ve hukuk dilinde “şahıslara karşı yapılan zulüm” kapsamında değerlendirilmektedir. Buna karşın geniş anlamdaki şiddet ise, dolaylı şiddeti ifade etmektedir ve tahmin edilebileceği gibi, doğrudan şiddet kadar açık bir tanımdan yoksundur. Çağımızda toplumların gelişmişlik düzeyleri, şiddet türleri üzerinde etkili olabilmektedir. Bugünün toplumlarında dolaylı şiddet türleri iş kazalarından trafik kazalarına, etik ihlallerinden yargısız infaza ve ön-yargılardan mutlak-değersizleştirmeye veya bunun tam tersi put-değerleştirilmeye kadar birçok biçimde günlük yaşantıya girmiştir. 1960'ların sonundan beri, bu tür dolaylı şiddet örneklerine, özellikle Johan Galtung'un (1969) da etkisiyle “yapısal şiddet” gözüyle bakılmaktadır. Bu bağlamda günümüzde artık gündelik yaşam alanlarına nüfuz etmiş ve bu nedenle de, sıradanlaşmış şiddet biçimlerinin kuşatıcılığından söz edilmektedir (Karagöz, 2011: 14).

İster dar anlamda, isterse geniş anlamda olsun şiddet, her durumda ve her biçimde düzenin tam karşısındadır. Daha ötesi sözün etkisini yitirdiği, bu anlamda çaresizleştiği bir iletişimsizlik halidir. Elbette burada “meşru müdafaa” olarak ifade edilen ölüm kalım halindeki öz-savunmayı ayrı tutmak gerekir (Arendt, 2006: 65). Böyle bir öz-savunma, bir tehlike karşısında can havliyle bireysel olarak yapılabilir veya Kurtuluş Savaşı sırasında olduğu gibi kitlesel/ toplumsal, hatta kamusal bir harekete de dönüşebilir. Öte yandan şunu da belirtmek gerekir ki; Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. Maddesi'nde yer alan “devletlerin meşru müdafaa hakkı” olarak “kuvvet kullanımı ilkesi”, şiddet araçlarına başvurmada devletleri meşru kılan dayanağı açıklamaktadır. Ancak bu makalenin ana teması siyaset ve şiddet arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaştığından, makalede şiddet türleri ve farklı şiddet ilişkileri göz ardı edilerek “siyaset” eksenindeki argümanlar, özellikle de kültür-politik şiddet koşulları üzerinde durulmakta olup “siyasal alan” sorunsalı bağlamında, “kültür ile şiddet” arasındaki ilişki incelenmektedir.

“Siyaset” bir iktidar azmidir, yani “başkalarının davranışlarını etkileme ve kontrol edebilme olanağını elde etme” (Kapani, 2014: 46) ve bu konumda kalarak karar alma süreçlerini yönetme mücadelesidir. İnsanlar,

doğanın bir parçası olarak hayatlarını sürdürdükleri ilk dönemlerde, bir yandan sınırsız bir özgürlüğü, diğer yandan ise kestirilemez tehlikeleri iç içe yaşamışlardır. Bu koşullarda sınırsız olan özgürlüklerin sınırlandırılması pahasına, örgütlü toplum düzenine geçerek devleti kurmuşlar ve güvenlik gereksinimlerini karşılamışlardır. Böylece siyasal toplum, devletli toplum olarak kurumsallaşmıştır. Devletin ortaya çıkması, egemenlik kavramını, bu bağlamda devlet gücünü ve bu gücün sınırlarını bir sorunsal olarak tarihin karşısına çıkarmıştır.

Devlet, Marx'ın işaret ettiği üzere toplumu ve düzeni, tıpkı bir zar gibi kaplayan muazzam hantal bir güç; Weber'in ifadesiyle, şiddet tekeli elinde tutan en büyük bürokratik örgüttür. Siyasetse, iktidara hükmetme, bu anlamda devlet gücünü yönetme iradesi ve mücadelesidir. Bu mücadele, üç taşıyıcı sütun üzerinde yer alan bir platformda gerçekleşir. Siyasetin üç taşıyıcı sütununu; güç (*power*), düzen (*order*) ve adalet (*justice*) oluşturur (Magstadt, 2009: 5). Bu noktada devletin birincil yükümlülüğü, yaşanan siyasal mücadele altında temel hak ve hürriyetleri her koşulda korumaktır. Bu, öncelikle yaşam hakkının korunmasını gerektirmektedir. Bir başka ifade ile yaşamı tehdit eden kestirilebilir risklerin ortadan kaldırılıp, kestirilemeyen risklerin olabildiğince engellendiği koşullarda, bir negatif hak olan yaşam güvenliğinin çok boyutlu olarak sağlanabilmesidir. Devlet, yaşam güvenliğinin sağlanması adına, yaşam alanlarını biçimlendirir, düzenler, kontrol eder veya denetler. Devlet, yaşam alanları üzerinde ya biçimlendirici ya da denetleyici olarak güç kullanım hakkını elinde tutar, ama bu gücünü kimi zaman doğrudan, kimi zamansa dolaylı olarak kullanır. Siyaset bu süreçte, devletin egemen gücünü elde etmenin mücadelesidir. Devlet gücünü kullanırken hukuka bağlılıktan ve adalet ilkesinden ödün vermemek durumundadır.

Bir “Belirlenim” Mücadelesi Olarak Siyaset

Antonio Gramsci'nin (1978), “Tarihsel Blok” olarak nitelendirip adlandırdığı alt ve üst yapıların organik bütünlüğü, yani tarihî bir olgunlaşma ile artık ayrılamaz bir bütün haline gelmiş olan ve bu nedenle de, birbirini koşullandıran tarihin organik birliği, dört ayrı yaşam alanından oluşmaktadır: Ekonomi Alanı, Siyaset Alanı (Siyasi Toplum Alanı), Kültür Alanı (İdeolojik Alan) ve (Sivil) Toplum Alanı. Tarih boyunca bu dört alandan hangisinin altyapıda (temelde) yer alacağı konusu, büyük bir mücadele

deneyimini oluşturmuştur. Bu alanların Tarihsel Blok üzerinde belirleyici bir güce denk gelebilmesi için, altyapıya yerleşmesi ve daha ötesi siyasallaşması zorunlu görülmüş, bunun için oldukça zorlu mücadeleler verilmiştir. Ama bu dört yaşam alanından hangisinin üst yapıda, hangisinin alt yapıda olduğu ve asıl olarak da, hangisinin yaşamı belirlediği üzerinde ortak bir görüş birliği sağlanamamıştır. Hegel ile Marx arasındaki çatışmanın ana eksenini oluşturan “belirlenim” (*determination*) sorunu, bu düşünürlerin ardından da, farklı anlayışlarla ve arayışlarla uzun yıllar tartışılmıştır.

Sendikalistler ve Lokalistler başta olmak üzere, Ekonomistler, “Ekonomizm” adını verdikleri anlayışlarında, yaşamı belirleyen her zaman Ekonomi olduğunu ısrarla savunmuşlardır. Bilindiği gibi Engels, ekonominin ancak “son kerte” durumunda belirleyici olacağını öne sürmüştür. Althusser de, bu düşünceyi devam ettirmiştir. Ancak Marksist görüş, genel olarak üretim biçimlerinin yaşamı belirlediği savı üzerinden temellenmiştir. Öte yandan Kültüralistlerin de, yaşamı kültürün belirlediği görüşünü dile getirmiş olduklarını belirtmek gerekir.¹ Bu noktada dört yaşam alanından birini oluşturan (sivil) toplumun belirleyiciliği düşüncesi ise, aslında hiç gerçekleşmemiş bir projedir. Bu istek, kökü geçmişe dayanan bir ütopyadır, çünkü tam katılımlı ve görece bütün toplumu memnun edecek bir sivil toplumsal belirlenim düzeyi henüz oluşmamıştır. Bu koşullara bağlı olarak siyasal alanın belirleyiciliği fikri, her zaman öne çıkmıştır. Siyasal iktidarı elde etme ve elde tutma mücadelesi, zaten bir çatışma uğrağı olan devlet düzeyinde yaşanan sınıflar, zümreler, çıkar grupları, ideolojiler, soy-kimlikler ve inançlar arası iktidar savaşımını simgelemektedir. Devlet, iktidar savaşımının yaşandığı alandır. Burada ortaya çıkan sorun oldukça önemlidir: Bu mücadele ortamında devlet, kendi gerçekliğini mi yaşar, yoksa (sivil) toplumun dolaysız bir yansımasını mı sunar? Devletin doğası hangisine daha uyumludur?²

¹ Ekonomistler, Sendikalistler veya Kültüralistler, toplumsal yaşamın tüm ilişkilerini ve mücadele süreçlerini, kendi alanlarının kurucu rolüne ve başat konumuna indirgemişlerdir. Ama bu kavramlaştırma, yani grupların Ekonomistler, Sendikalistler ve Kültüralistler olarak adlandırılması, toplumsal bütünü savunanlar tarafından indirgemeciliği eleştirmek için yapılmıştır.

² Bu yaklaşım, Anayasacılık hareketiyle de yakından ilgilidir. “Sonuçta özgür ve modern anlamda bir anayasacılık düşüncesi doğmuştur. Bu iktidara güvenmemeye dayanan bir düşüncedir. Bölünmesi gereken iktidarın arkasında, bir ve bölünmez, bir başka iktidarın var

Devlet, eğer kendi gerçekliğini sunuyorsa, bu durumda tam da Marx'ın nitelediği haliyle toplumu “muazzam bir zırh gibi kuşatan”³ ve aynı zamanda Weber'in nit elemesine göre de, “şiddet tekeli” elinde tutan,⁴ “Bodinvari”⁵ bir egemen olarak üst-belirlenim konumundadır. Ama eğer devlet, sivil toplumun yansıması durumundaki konumunu açığa çıkarabiliyorsa, bu durumda bir yandan yönetici sınıfın hegemonik ideolojisini gerçekleştirmeyi frenleyebilen, bunun için toplumun bireysel ve sınıfsal doğası ile iletişim kurabilen ve böylece görece “paydaş-belirlenim” konumunu oluşturabilen bir güç olacaktır. Anlaşılacağı gibi, devletin bu tür bir “üst-belirlenimci yaklaşım” sorunu, her çağda siyasetin ve siyasal mücadelenin başlıca kaynağı olmuştur (Karagöz, 2013: 57-82).

Devletin üst-belirlenimci konumunu elde etmek ve elde tutmak isteyenler, farklı yoğunluklarda olsa da, siyasal mücadeleyi her zaman bir

olması gerektiği açıktır. Bu iktidar anayasayı yapma, anayasal düzeni kurma ve gerektiğinde değiştirme, başkalaştırma ve hatta yerine bir başka anayasa koyma iktidarındır” (Friedrich, 1999: 37).

³ Marx, *Louis Bonapart'ın 18 Brumaire'i* (1852) adlı eserinde, devletin örgütlü yapısını, toplumu bir zırh gibi kuşatan “örümcek ağı”na benzetir: "Bu yürütme gücü, muazzam bürokratik-askeri örgütü, geniş ve maharetli devlet cihazı, yarım milyonluk ordusunun yanı sıra sayıları yine yarım milyonu bulan memur grubu ile Fransız toplumunun gövdesini örümcek ağı gibi saran ve onun bütün gözeneklerini tıkayan bu asalak kurum, çöküşünü hızlandırdığı feodal sistemin çöküşü sırasında, mutlak monarşi günlerinde boy verdi... İlk Fransız ihtilali merkezileştirmeyi, fakat aynı zamanda devlet gücünün kapsamını, vasıflarını ve aygıtını da geliştirdi... Napoleon, bu devlet cihazını daha da mükemmel bir hale getirdi” (Marx, 2012: 129-30; E-Kaynak: <http://www.ozgurlukdunyası.org>).

⁴ Max Weber, *Meslek Olarak Siyaset* (1959) adlı eserinde devleti, “meşru fiziki şiddetin tekeli” olarak tanımlamıştır (Weber, 2006).

⁵ “Bodinvari” sözü, Bodin'e özgü egemenlik anlayışını ifade etmektedir. Jean Bodin (1530 - 1596) yılları arasında yaşamış, Rönesans döneminin ünlü Fransız hukukçusudur. *Devletin Altı Kitabı* (1576) adlı eserinde, devletle ilgili görüşlerini yazmıştır. Egemenlik kavramını teorileştirmiş ve Mutlak Monarşi'yi savunmuştur. Onunla birlikte “Devlet benim” diyen krallar dönemi sona ermiş, yasalara bağlı egemenler çağı başlamıştır. “Modern egemenliğin kavramsallaştırılması ve niteliklerinin ortaya konulması Bodin tarafından söz konusu eserle gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Bodin, kamu hukuku ve siyaset bilimi açısından egemenlik kavramını tanımlayan ve onu bir teori haline getiren ilk düşünür olarak görülmektedir. Bodin, söz konusu eserinde bu kavramı şöyle tanımlamıştır: “Egemenlik Romalıların *majestatem* olarak adlandırdıkları bir devletin mutlak ve sürekli gücüdür.. Yani en büyük buyurma gücüdür.” Bodin, egemenliğin niteliklerini mutlak, sınırsız, sürekli, tek, bölünemez ve devredilemez olarak ortaya koymuştur. Yine Bodin'e göre; egemenlik, siyasî topluluğu kaynaştıran, birleştiren güçtür. O olmazsa siyasî topluluk parçalanır. Gerçek manada Bodin'de ifadesini bulan mutlak egemenlik, güç, yetki ve zaman bakımından sınırsız, “her şeye kadir” bir anlayışı ifade etmektedir” (Ergül, 2016: 306).

üst-belirlenim mücadelesi olarak görmüşler ve dahası görmektedirler. Oysa siyaset bir iktidar mücadelesidir, üst-belirlenim elde etme mücadelesi değildir. Siyaset bir üst-belirlenim mücadelesine dönüşürse, otoriter ve totaliter derin yapılar, Tarihsel Blok'taki alt ve üst yapı larda farklı düzeylerde kendine yer edinmeye başlayarak, siyaset üzerinde yapısal bir bozuşmaya yol açacaktır. Bu bakımdan otoriter ve totaliter rejimler, üst-belirlenimci dayatma ile şiddeti bir siyasi araç olarak kullanmaktan geri durmadıkları gibi, bu yolla aynı zamanda inşa ettikleri üst-belirlenim düzeyini de ellerinde tutma imkânına kavuşacaklardır. Bazen bu durum, meşruiyeti temelsiz bir „hukuk başarısı' üzerinden veya başka bir ifadeyle “hukukun siyasallaştırılması” sonucunda gerçekleştirilmektedir.

Öte yandan devletin üst-belirlenimci konumunu ele geçirmek isteyen devlet ve düzen karşıtları, teröre kadar vardırtdıkları şiddeti, siyasi mücadele olarak kullanmaktan kaçınmamaktadır. Oysa modern demokrasilerde Hukuk Devleti'nin olanakları, siyasal iktidarı ve soyut anlamda devleti, bir üst-belirlenim alanı olarak tanımlanmaktan uzaklaştırmıştır. Kuşkusuz devlet ve bu bağlamda siyasal iktidar, hiyerarşik bakımdan en üst konumda bulunan ve kendisine karşı gelinse bile, iradesini yürütme gücüne sahip olan en üstün güçtür. Üstelik siyasal iktidarı kullananlar, ülkede yaşayan bütün insanlar için bağlayıcı kararlar alırken, kurallar koyarken ve bunları gerektiğinde zora başvurarak uygularken hep devlet adına hareket ederler (Kapani, 2014: 37). Bu bağlamda devletin üstün konumunun kullanılması, hukukî dayanağın yanında, en başta meşruiyet dâhilinde gerçekleşir.

Burada şunu akıldan çıkarmamak gerekir ki; siyasal iktidarın ve dolayısıyla devletin üstünlüğü, bir üst-belirlenim kertesidir. Bu nedenle siyasal alanın üst-belirlenimini, bir iktidar alanı olarak kabul etmek, siyasal iktidarı otoriteleştirmekten veya totalitarizme kayan patika yollara kaldırım taşı döşemekten başka anlam taşımayacaktır. Devletin başlıca varlık nedeni, hükmedici bir üst-belirlenimi ortadan kaldırmak içindir. Böyle bir üst-belirlenimi ortadan kaldırmanın yolu olarak da, devlet otoritesinin ifadesi olan egemenlik, yine devlet tarafından sınırlandırılmak zorundadır. Bundan dolayı siyasal iktidarın belirleyiciliği, hukuk marifetiyle hukuk devletinin bozuşmaya uğratıldığı totaliter veya keyfiyetin ağırlaştırıldığı otoriter rejimlerle özdeşleşmektedir (ayrıca bkz: Friedrich ve Brzezinski, 1965).

Louis Althusser (1995: 140-1), Marx'taki “Yapısal Bütünlük” kavramını yeniden-üretmiş ve yapıların bütünlüğünün muazzam etkisini açıklamıştır.⁶ Althusser de, Gramsci gibi, yaşam alanlarının organik birliğini vurgulamıştır. Bu da Siyaset alanı ile birlikte Ekonomi, (Sivil) Toplum ve Kültür (İdeoloji) alanlarının birbiri karşısında özerk konumda olduğunu ve içlerinden herhangi birinin bir üst-belirlenim kurmasının olanaksızlığını ifade etmektedir. Öyleyse ne doğrudan devlet, yani siyasal alan, ne de diğer özerk alanların hiç biri, bir üst-belirlenim uğrağı değildir. Althusser'e göre üst-belirlenim yerine, birbirini koşullayan “nedensellik ilişkileri” söz konusudur.⁷ Buna karşın önde değinildiği gibi, Engels düşüncesini de

⁶ Üst-Belirlenim (*Over-Determination*): “Belirlemek; doğrultusunu, momentumunu, işleyiş yordamını, kendini koruma koşullarını, yeniden üretme mekanizmasını değiştirmek demektir. Belirleme, daha önce bulunmayan nitelik kazandırmaktır. Her halinde belirleme, belirli bir yasallık ve sınır gerektirir. Sınır ne kadar muğlak, ne ölçüde yasal bir ilişki tanımsızsa, o denli belirlemeden söz edilemez. Althusser ve Althusserci okulun yaklaşımları böyledir: Herhangi bir toplumsal ilişkinin, sürecin bir diğeri üzerinde öncelikli belirleyiciliği olamayacağını; hiçbirinin diğerlerince belirlenmeden belirlenemeyeceğini, her birinin karşılıklı üstbelirlenmeler ağı içerisinde yer aldığı savunuluyor. Başka bir anlatımla, bu teze göre, hiçbir toplumsal varlığın belirleyiciliği diğerlerine öncelikli değildir, her biri diğerlerinin toplu etkisince üstbelirlenir. Böylece, toplumsal varlık olarak bireyin de, ayrıcalıklı belirleyiciliği ortadan kaldırılıyor; tarihin öznesiz bir süreç olduğu iddiası buradan geliyor. Benzerlikle, ne üretim kuvvetlerinin, ne üretim ilişkilerinin, ne politikanın vb., öncelikli belirleyiciliği kalmıyor; üretim kuvvetleri üretim ilişkileri karşılığı, altyapı üstyapı karşılığı, sınıf mücadeleleri vb. açıklayıcı önemlerini yitiriyorlar (Cemal, 1977: 1).

⁷ Althusser, *Kapitali Okumak* kitabında, önce iki tür nedensellik ayırt ediyor: Birbirinden ayrı ögeler arasındaki nedensellik, ve diğeri, bütünün parçalarına etkidiği nedensellik. İkisinden farklı olarak kendi görüşüne göre, ya yapı parçalara etkimektedir ya da parçaların nedeni bütünlüktür; ama bu etki verili anda değildir. Başka bir anlatımla, neden ancak etkilerinde içkindir. Her toplumsal varlığın sonuç olarak *şimdi-bulunmayan* nedeni vardır. Dolayısıyla herhangi bir toplumsal varlığı açıklayan içsel bir açıklayıcı, öz bulunmamaktadır. Herhangi bir toplumsal varlığın nedenleri (isterseniz özü) yapısal bütünlük üzerinde sonsuzca yayılmaktadır.

Bu tümlüğün varoluşunu, Hegelci şimdinin (present) zamandaşlığı (contemporaneity) kategorisi içinde düşünmek olanaksızdır. ... ekonomik altyapının, yasal ve siyasal üstyapının, ideolojilerin ve kuramsal oluşumların (felsefe, bilimler) birlikte varoluşu artık Hegelci şimdinin... içinde düşünülemez.

yansıtan bir anlayışla yalnızca ekonomi alanının, ama “son kerte” olarak belirtilen ölüm-kalım hâlinde, bir üst-belirlenim uğrağı sorumluluğı üstlenebileceğı savunulmuştur. Ancak son anın gelip gelmediğine kimin karar vereceğı ve o son anın artık geldiğinin anlaşılıp anlaşılamayacağı ise tartışmalıdır; çünkü “son”, aslında sonsuzluktur. “Althusser de, “ekonomik” ilişkilerin “son kertede belirleyici” olduğunu söylerken, söz ettiği işte bu asla gelmeyecek olan sondur” (Cemal, 1997: 3).

Yapılan belirlenim tartışmalarından yararlanarak bugün iyice ikna oluyoruz ki, toplumsal bütünlük içindeki bütün alanlar ve varlıklar, karşılıklı etkileşim içindedir. Bu nedenle de, bir üst-belirlenim düzeyi oluşacaksa, ancak bütün özerk alanların etkileşimiyle oluşacaktır. Bu bağlamda hiç kuşkusuz, siyasal alan bir üst-belirlenim alanı değildir ve hiçbir biçimde bir demokratik toplumda, özerk alanların birliğini komuta etme, yani zorlayıcı (zecrf) güç kullanma merkezi olarak da görülemez. Tam tersine, siyasal alanın üst-belirleyici olması, anti demokratik bir düzenin temel işaretidir. Bir siyasal iktidarın kuvvet kullanması, o siyasal iktidarın bir üst-belirlenime sahip olduğunu göstermez, kuvvet kullanımı belli yasalarla denetim altına alınmış olmak durumundadır. Siyasal alanı oluşturan devlet, her türlü keyfiyeti, ama en başta üst-belirlenim konumunu sınırlamak amacıyla, kendi egemenliğine sınırlama getirmeyi üstlenmiş ve gerçekleştirmiş olmalıdır.

Siyasal Alanda “Zor” Gücünün Sınırlandırılması

Anti-demokratik bir zorlama ile üst-belirlenim konumuna yerleştirilecek olan siyasal iktidar, bu konumda kuvvet ve zor gücüne dayanacaktır. Oysa meşru bir siyasal iktidar, yalnızca kuvvete ve zora dayanmaz, aynı zamanda kendi meşruiyetini sağlamak için, hegemonik üstünlüğe, yani rızaya da bağlı olmak zorundadır. “Eğer bir siyasal iktidar, kuvvet kullanacaksa, bunun haklılığının ve meşruluğunun önceden kabul edilmiş olması gerekir” (Kapani, 2014: 54). Bu ilke de, zaten Hukuk Devleti'nin varlık nedenlerindedir. Şu halde, üst-belirlenim imkânını zorla ele geçiren bir iktidarın meşruiyetinden söz edilemez. Dikkat edilecek diğer

Açıklayan olarak öz ve açıklanan olarak fenomenin, *şimdi* birlikte bulunmadığı, yani, ortada, görünüşü yansıtan bir öz bulunmadığı, özün yapı boyunca zamanda sonsuzca yayıldığı söyleniyor (Cemal, 1977: 1).

bir husus, devlet iktidarının önemli niteliği olan egemenlik kavramı ile siyasal iktidar otoritesinin, günümüz demokrasilerinde bir ve aynı olmadığıdır.

Her şeyden önce devlet, soyut bir kavramdır. Bu bağlamda devletin egemenliği, bir devlet iktidarının en üstün olma, sınırsız ve mutlak olma, bölünemez ve devredilemez olma gibi niteliklerini belirtir. Başka deyişle, burada egemenlik deyiimi iktidarın kendisi değil, fakat onun bir takım karakteristik niteliklerini ifade etmektedir (Kapani, 2014: 58). Egemenlik kavramının ilk kuramcısı olan Bodin, iktidarın niteliği yanında, içeriğini de egemenlik kavramı ile ifade etmiştir. Klasik egemenlik anlayışında, siyasal iktidarın, mutlak ve sınırsız bir iktidar olarak kabulü, Avrupa Mutlak Monarşileri'nin doğmasına yol açmıştır. Buna karşın zaman içinde gelişen hukukun üstünlüğü ilkesi ile birlikte, liberal sosyal ve siyasal demokrasi düşüncesi, Cumhuriyet deneyimi ve Hukuk Devleti olgusu, egemenlik kavramını “ulus-halk” ile birleştirmiş ve dahası egemenliği “sınırlandırılacak olan devlet gücü” olarak Kurucu İktidar kavramına indirgemıştır.

Günümüzde, Anayasa'yı yapma iktidarı olan Kurucu İktidar, egemen güç olarak kabul edilmektedir. Bir hukuk boşluğu bulunması nedeniyle Kurucu İktidar sınırlayacak kanun henüz yoktur. Bu yüzden de kurucu İktidar sınırsız bir iktidardır. İşte tam da bu noktada, Kurucu İktidar'ın aslî görevi ortaya çıkar: Bir Kurucu İktidar'ın aslî görevi, Anayasa'yı yaparak kurumsallaştırdığı devletin sınırsız egemenliğini sınırlamaktır. “Anayasa'nın üstünlüğü” ilkesine dayanan rejimlerde, siyasal iktidar en üstün otorite değildir. Böyle bir devlet düzeninde siyasal iktidar, karar alma, emir verme, bu karar ve emirlerini gerektiğinde kuvvete (zorlama gücüne) başvurarak yerine getirme imkânlarına sahip olsa da, netice itibariyle “sınırlı” bir iktidardır. Bu iktidarın sınırları da, Anayasa'da gösterilmiştir. Şu halde “gerçek üstün iktidar”ın, Anayasa'yı yapan iktidar olması gerekir (Kapani, 2014: 62). Ancak bu teorik netlik, çoğu zaman pratikte bulanıklaşmaktadır. Bulanıklığı arttıran bir etmen olarak biraz da, “günümüzde Anayasaların yeterince itibar görmemesine” dikkatleri çekmek gerekir (Turhan, 1997: 64).⁸

⁸ “İktidar hakkında söylenenlere uygun olmak üzere, iktidar sözcüğü iki farklı anlamda kullanılmıştır. Kurucu İktidar'dan söz edildiğinde, iktidar temel olarak rıza ile ortaya çıkan

Burada son derece önemli bir ayırım; devletin zorlayıcı (zecrî) otoritesinin, hiçbir siyasal toplumda kayıtsız şartsız, keyfe göre işlediğinin ve uygulandığının düşünülmemeyeceğidir. Öyleyse egemenlik, Devlet Kudreti ile eş anlamlı değildir. Egemenlik, Kurucu İktidar'ın yapacağı Anayasa ile Devlet Kudreti'ni sınırlayabilme gücüdür. Bu nedenle en üstün güçtür (Zabunoğlu, 1963: 2). Egemenliğin kullanımı ise Yasama, Yürütme ve Yargı erkleri ile gerçekleşmektedir. Anayasacılık iktidarı bölerek hükümetin faaliyeti üzerinde etkin sınırlamalar sağlar (Friedrich, 1999: 29). Anlaşıldığı gibi, devletin zorlayıcı otoritesini, bir üst-belirlenim konumu olarak görmek ve buradan hareketle de, siyasal iktidarın gücünü mutlaklaştırmak, yani Mutlak Monarşileri yaratan klasik egemenlik kavramını yeniden diriltmeye çalışmak, yaşadığımız bu çağın siyasal gerçeğinin çok dışındadır (Anderson, 1974: 24-51). Ama şu da bir gerçektir ki, ne kadar dışında olursa olsun, hiç de uzağında değildir. Böyle bir amaç uğruna, üstelik bunu, yani siyasal alanın üst-belirlenim konumunu ele geçirmeyi başarabilecekleri sanısına inanan/kapılan çeşitli radikal ve köktenci gruplar, siyasal iktidarı elde etmek için, hücumla geçmiş bir hâle gelebilmektedirler; hatta bu distopik gruplar, dünyanın birçok yerinde, ama bugün en yoğun olarak Ortadoğu coğrafyasında radikal hücum kıtaları haline gelmişlerdir.

Siyasal Alanda “Kültürel Bir Sapma” Olarak Şiddet

Devlet, “zor” gücünü kullanan ve gerekli gördüğünde şiddete başvurma hakkını elinde tutan bir olgudur. Ancak devlet, zor gücünü gemleyerek şiddet üretme imkânını daraltır. Egemenliğin kullanım formlarını sıkı şartlara bağlama noktasından hareketle, kurulan Hukuk Devleti modeli de, içsel mantığı itibarıyla egemenliğin sınırlandırılması, rasyonelleştirilmesi ve öngörülebilir kılınması esasına dayanır (Sancar, 2004: 53).⁹ Böylece siyasal alan, şiddeti bir yönetim tekniği olarak varsaymaktan uzaklaştırılır. Buna karşın paradoksal biçimde, birçok ülkede özerk yaşam alanları ve özellikle de kültürel alan, kendi alanından çıkarılıp

ilişkisel iktidar anlamındadır. Anayasaca bölünen iktidarlar düşünüldüğünde ise, iktidar daha çok sahip olunabilen bir şey olarak anlaşılmalı ve bölünebilen ve devredilebilen bir şey olarak ele alınmaktadır” (Friedrich, 1999: 37).

⁹ Bu mantığın aslı aracı olarak da, egemenliğin şahsi olmaktan çıkarılması; yani egemenin kendisinin de tabi olacağı gayri-şahsi ilkeler ikame edilmesi yöntemi gösterilir (Sancar, 2004: 53).

bir üst-belirlenim alanı biçiminde yeniden-kurularak siyasal alana taşınmaya çalışılmaktadır. Bir üst-belirlenim arayışı içinde, adeta 18. yüzyıla yapılan radikal bir geri dönüşle, özellikle sivil ve siyasal toplumun tam olarak gelişip olgunlaşmadığı Ortadoğu’da, insanlık tarihinin kat ettiği mesafeler göz ardı edilerek yeniden siyasal toplum ile sivil toplum birbirine eklemlemeye çalışılmaktadır. Kültürel Alan, kabul edildiği üzere bir üst-yapı düzeyi olan ideolojik alanı, yani hayatı algılayış, kavrayış ve yaşayış alanını oluşturmaktadır. Kültürel alan üst-yapı düzeyindedir, fakat bir üst-belirlenim konumunda değildir.

Kültürel Alan’ın kavramsal çerçevesine bakacak olursak, bu çerçevenin içini ideoloji, hukuk, din, sanat, estetik, medya, siyasa, kültür, uygarlık, kimlik, etnik yapı, ulusal yapı, toplumsal yapı, yurttaşlık, bireysellik, toplumsallık, inanç, ahlâk, düşünüş, tavır, davranış, etik, kısaca siyaseti ve siyasal davranışları yönlendiren genel ilkeler ve toplumsal değerler bütünüdür. Bu geniş kavramsal yapıdan hareketle 1990’lardan itibaren, yani SSCB sonrası dönemde tüm dünyaya, ama en çok da eski Sovyet ülkelerine, Balkanlara, Kafkaslara, Ortadoğu’ya ve kuşkusuz Türkiye’ye musallat olan “kimlik krizi”, etnik ve din içerikli kamplaşmalara yol açmıştır. Dinî veya etnik aidiyete, siyasal anlam yüklendiği, böylece ısrarla bu kimlik-olguların yerleştikleri öz alanları olan kültürel alandan çıkarılarak, siyasal alana taşınmaya çalışıldığı görülmüştür. Kimi ülkelerde dini, kimi ülkelerde etnik ağırlıkla öne çıkan kültürel kamplaşma, ulus-devletçiliğin tartışmaya açılıp sorgulanmaya başlamasıyla derinleşmiştir.

Günümüzde radikal gruplar tarafından kültürel alan uğrağının, siyasal alana taşınmak istenmesi ve siyasal alanın şimdiki işleyişine son verilerek, kültür uğrağının gerekleri, örneğin dinin veya etnikçiliğin ilkeleri doğrultusunda, siyasal alanın bir üst-belirlenim konumu olarak yeniden kurulması amaçlanmaktadır. Başka bir ifadeyle radikaller tarafından dinî veya etnik (kimlik) temelli yapının, kendi özgün mekânı olan kültürel alanda “belirlenim-dışı” kaldığı düşünülerek, keskin bir dolayım (devleti ve düzeni yıkmayı hedefleyen radikal bir hareketle) siyasal alana taşınmaya kalkışılması; siyasal alanın, dinî hükümlere veya etnik temelli ilkelere göre yeniden kurulmasını temsil etmektedir. Radikaller, bunu başardıkları zaman, yani dini veya etnikçiliği siyasallaştırdıklarında, siyasal alanın (devletin)

dinin hükümlerine veya etnikçiliğin ilkelerine göre biçimlenen bir üst-belirlenim kazanacağını varsayıyorlar. Bunu gerçekleştirmek için de, tarihten gelen bir organik birlik olan ve organik bağlar ile birbirini koşullayan Tarihsel Blok'a, bu anlamda Yapısal Bütünlük'e bir müdahale (din devrimi / iktidarın fethi) yapılmasını öngörmektedirler ve dahası Ortadoğu başta olmak üzere, kimi ülkelerde ise, radikaller bu öngörülerini ve projelerini deneyimleme fırsatı yakalamışlardır (Karagöz, 2011: 144-52).

Evet, gerçekten de, Ortadoğu'nun radikalleri, böyle bir müdahalenin mümkün olduğunu tüm dünyaya gösterdiler. Ancak dünyanın şahit olduğu bir diğer gerçekse, böyle bir durumun, yani siyasal alanın bir “üst-belirlenim” alanı olarak ayrıcalıklandırılmasının ve bu ayrıcalıklandırmanın da, kültürel alanın uğraklarını yerinden edip siyasal alana taşıyarak oluşturulmasının, aslında zoru ihya etmeye yarayacağı ve siyasal alanı şiddet alanına dönüştüreceğidir. Bu deneyimi yaşamak zorunda kalan her ülke, farklı yoğunluklarda şiddet ile yüzleşmiştir ve diğerleri de yüzleşmektedir. Bir müjde olarak sunulan *Arap Baharı* ile siyasal alan bir üst-belirlenim alanı olarak yeniden-kurulmuştur, ama *Arap Baharı* böyle bir yüzleşmenin de, en trajik sahnesini oluşturmuştur.¹⁰ Bu durum aslında temelsiz bir gelişme değildir, kestirilebilir bir durumdur. Siyasetin alanı tahakkümün, zorun, baskının ve gerektiğinde şiddetin alanıdır. Devlet zoru, kültür (toplum) ise rızayı oluşturur. Bu nedenle anayasaların başlıca ilkesi, devlet karşısında yurttaşların temel hak ve hürriyetlerini korumaktır. Dolayısıyla siyasal alanın üst-belirleyici olması durumunda, gerçekte belirleyici olacak olan da yalnızca tahakküm, zor, baskı ve şiddet olacaktır. Din ve dinin hükümleri gibi, etnik idealizm de araçsallaşacaktır, bu türden bütün deneyimlerde de zaten araçsallaşmıştır (bkz: Robert, 2005 ve Hacker, 1977).

Bu durumda din veya etnikçilik adına, her ikisinin de kültürel alandaki görece özerkliklerini kaybettikleri ve bu nedenle de, sahip oldukları “ortak belirleyicilik” paylarını yitirdikleri yeni bir “zor” yerleşecektir. Siyasete üst-belirlenim konumu biçilen siyasal rejimlerde, bu türden

¹⁰ *Arap Baharı* adı verilen ayaklanmalar, aslında otoriteye ve devlet iktidarına karşı bir başkaldırıyı simgelemektedir. Ancak bu ayaklanmaların birbirinden farklı nedenleri ve gerçekleşme koşulları bulunmaktadır. Buna karşın temel ortak zemin, aynı bağlam üzerine, yani baş edilmesi gereken bir otorite figürü üzerine inşa edilmeleridir (Bu konuda oldukça ayrıntılı bir çalışma için bkz: Gerges (ed.), 2014).

durumlar zaten yaşanmıştır. Örneğin Ulusun Yüceliği savı üzerinden gelişen Nazi iktidarı deneyiminde, Toplumsal Eşitlik savı üzerinden yerleşen Stalinist deneyimde, Toplumsal Adalet savı üzerinden başa getirilen Humeynizm (Mollaizm) deneyiminde ve son olarak şahit olduğumuz Arap Baharı savı üzerinden fitili ateşlenen Ortadoğu çıkmazında, üst-belirlenim olarak, iktidar adına “zor” ayrıcalıklandırılmış ve başa geçirilmiştir. Herhangi bir kültürel uğrağın siyasal alana hükmetmeye çalışması, aslında her deneyimde kültürel uğrağı değil, siyasetin zorunu öne çıkaracak ve tehlikeyi davet edecektir. Oysa ne ölçüde radikalleşirse radikalleşsin, kültürel uğrakların yeri, kültürel alandır siyasal alan değildir; çünkü kültürün hiçbir uğrağının siyasette bir üst-belirlenim oluşturma gücü yoktur. Üstelik kültürün değil siyasette bir üst-belirlenim alanı oluşturması, ekonomideki üretim biçimleri gibi, yaşamı ve dolayısıyla siyaseti belirleme gücü de yoktur.

Kültürün hiçbir uğrağı, örneğin hukuk, siyasetin, yani zorun alanına ait değildir, tam tersi hegemonya alanına aittir. Ama kimi zaman hukuk da din gibi, etnisite gibi siyasallaşabilmektedir (Söylemez, 2014: 28). Bundan hareketle her zaman bir kültürel belirlenimden, yani hegemonik bir üstünlük kurma biçiminden söz edebiliriz, ama kültürel alan ve uğraklar adına herhangi bir siyasal belirlenimden, hele iktidara ilişkin kültür temelli bir üst-belirlenimden asla söz edemeyiz. Zaten siyasal alandaki bir üst-belirlenim, yalnızca zoru başa getireceğinden, devlet eliyle şiddet üretimi olacaktır. Bu yüzden siyasetin üst-belirlenim kazanması yönetsel bir sapmadır, kültürel alanın etkisiyle böyle bir sapmanın ortaya çıkması ise, yalnızca siyasal alanda değil, sivil toplumsal alanda da ağır bir tehlikenin var olduğunu gösterir. Amacın araçsallaştığı, zorun egemen olduğu, siyasi bozuşmanın kurumsallaştığı, imaj-değerlerin abartılı değer kazandığı ve akılcılığın duyusallığa yenildiği, tehlikeli bir sürece geçildiğini ifade eder.

Önde de belirtildiği gibi, birer kültürel alan uğrakları olan ideoloji, hukuk, din, sanat, estetik, medya, siyasa, kültür, uygarlık, kimlik, etnik yapı, ulusal yapı, toplumsal yapı, bireysellik, yurttaşlık, toplumsallık, gelişmişlik, inanç, ahlâk, düşünüş, tavır, davranış, etik, eşitlik, adalet, hak, hakkaniyet, erdem, kısaca siyaseti ve siyasal davranışları yönlendiren genel ilkeleri ve toplumsal değerler bütünü oluşturulan bu kavramların, ait oldukları kültürel alandan çıkarılarak, siyasal alana taşınması ve her hangi birinin bile, siyasal

üst-belirlenim konumuna yerleştirilmesi hem kültürel alanı hem de siyasal alanı araçsallaştıracak ve akılcılıktan uzaklaştıracaktır, dahası zoru üst-belirleyici kılacaktır. Hâlbuki bu kavramlar kendi alanları olan kültürel alanda bir aşırılaşmaya ve radikalleşmeye uğrasalar bile, zorun alanında araçsallaşmış halde olmadıkları için, hem kendileri korunacak hem de topluma ve düzene karşı yıkıcı bir araç olarak kullanılmaları engellenmiş olacaktır (Karagöz, 2011: 146-51).

Sonuç

Kültürel alanın yerinden edilerek siyasal alana kaydırılması ve kültür temelli bir siyasal üst-belirlenim elde edilmesi, karşılıklı araçsallaşma ile devletin şiddet tekeline harekete geçirecektir. Bu durumda, kültür uğrakları siyasallaşacak ve siyasal alan “zor” üreten bir şiddet aygıtına dönüşecektir. Kültürel hegemonya olanakları daralacak, baskı, tahakküm, zor ve şiddet koşulları olgunlaşacaktır. Bu koşullar, hukukun siyasallaşması ile en geniş imkâna ulaşacaktır. Hukuk Devleti'nin bir gölge-görüngüye dönüştüğü, zorun yönetim tekniği olarak kullanıldığı ve bu yüzden de doğrudan ve dolaylı şiddetin yoğunlaşmış sıradanlaştığı toplumsal-siyasal koşullar öne çıkacaktır. Şiddet sadece fiziki şiddet içermeyip, zor devletinin imkânları ölçüsünce, dolaylı şiddet türleri de uygulama olanağı bulacaktır.¹¹

Adaletin, hakkın ve elbette hakkaniyetin ağır hasara uğrayacağı bu koşullarda, keyfiyete varan kararlarla yürütülen gözaltılar, sorgulamalar, tutuklamalar, hatta farklı yoğunluklarda işkence ve zulümlerin, dahası bireyler-toplum-medya üçlüsü üzerinde odaklanmış olan kısıtlayıcı koşulların tamamı, merkezi gücün hükmedici varlığı altında yaşanacaktır. Kuşkusuz muhalifleri sınırlayan ve hatta kimi zaman ortadan kaldıran doğrudan veya dolaylı şiddet, bozulup ağırlaştırılmış idarî vesayet koşullarına eşlik edecektir. Devlet, şiddet üretmekten ve şiddet kullanmaktan kaçınmaz bir konuma yerleşmiş olacaktır. Bunun için gereken hukuki dayanaklar ustalıkla yaratılacaktır. İşte tam da bu aşamada artık hukukun da siyasallaşması gerçekleşecektir. Böylece siyasal alan, yaşamın bütün Yapısal

¹¹ Engels, devletin temel özelliklerinden birinin; “bizzat silahlı güç halinde örgütlenen ve halkla artık doğrudan doğruya aynı şey olmayan bir kamu gücünün kuruluşu” olduğunu belirtir. Engels'e göre, bu özel kamu gücü zorunludur, çünkü sınıflara bölünmeden sonra, halkın kendi özerk silahlı örgütlenmesi olanaksız duruma gelmiştir.” İşte onun yerini, devletin kamu gücü almıştır (Engels, 2002: 192).

Bütünlük alanı üzerinde, yani Tarihsel Blok'ta egemen olan bir üst-belirlenim hâli oluşturacaktır. Bu noktada “Ekonomi”nin durumu özel bir öneme sahiptir; çünkü Ekonomi'nin kendi kuralları işleyeceği için, benzer deneyimlerde görüldüğü gibi, siyasi liberalizmden çok uzak olan üst-belirlenimci otoriter veya totaliter yönetimlerin, iktisadi liberalizme yakınlaşmaları şaşırtıcı değildir. Tam tersine bu durum, her şeye rağmen Ekonomi'nin kendi kur alının işlemesi ilkesinden kaynaklanır ve doğaldır.

Şunu bir kez daha ifade etmeliyiz ki; siyasal alanı bir üst-belirlenim alanı olarak yeniden-kurmak isteyen kültürcü radikaller, bunu başardıkları anda, ağır bir şiddet tekeli ile karşılaşmaya engel olamazlar. Bu onların kendi yarattıkları devlet değil, kendi yarattıkları şiddet olacaktır. Böyle bir devlet, devlet niteliğinden uzaktır. Ancak bugün kültürcü oligarklara dönüşen, dinî veya etnik temelli siyasal hedefler peşindeki radikallerin, en azından büyükçe bir kısmının, böyle bir araçsallaşma ve şiddet süreci karşısında bile, geri adım atmaları pek de söz konusu edilemez. Radikal hareketler, günümüzde Arap Baharı da dâhil, aslında SSCB sonrası dönemden, özellikle de Soros bağlantılı Turuncu Devrim'den beri sözde devrim, ama en çok da terör üretmektedir (ayrıca bkz: Bayat, 2007: 891-908).

Terör ise, doğrudan devleti hedef alan, ama ikincil hedef alanı olarak sivil toplumu vurmaktan çekinmeyen, özellikle katılımcı demokrasi koşullarını ortadan kaldırmaya dönük, komprador ve proksi (*Proxy*) faaliyetleri yürüten, düzeni ve ülkeyi yıkmaya, çökertmeye kararlı, en acımasız şiddet biçimlerini kullanan, profesyonel veya yarı profesyonel ordu imkânlarına sahip yasa dışı örgüt politikası ve bu politikanın haince uygulanmasıdır. Sivil toplum ve sivil kurumlar içinde terör odakları olduğu gibi, “15 Temmuz 2016 Devlet-Dışı Askeri Darbe Kalkışması”na benzer biçimde, doğrudan devlet aygıtı tarafından beslenen terör odakları da oluşabilmektedir. Kuşkusuz bütün demokratik devletler, kendi varlıklarını, kurulu düzeni, rejimi, ülke bütünlüklerini, anayasal ilkelerini, yurttaşlarını ve maddi-manevi değerlerini korumak uğruna, dünyanın en ağır suçu kabul edilen her türlü terörü yok etme pahasına, şiddet kullanmayı göze alırlar. Adı konulmamış savaş olarak kabul edilen, kimi zaman da “Asimetrik Savaş” sayılan terörle mücadelede, devletlerin şiddet kullanması meşru, hukuka

uygun ve önceden kabullenilmiş zorunlu bir siyasal seçenek doğurmaktadır (Jenkins, 1985).

Burada siyasetin şiddetle olan bağı, bireysel ve kitlesel şiddetin çok ötesinde bir ortak etkiye sahiptir. Siyasetin zor, direnme, çelişki, çatışkı, uzlaş, çözüm ve farklı hegemonik ilişkilerin yaşandığı mücadele alanı olması, onu devlet faaliyetinin ötesine çıkarmış ve bir “ortaklaşlık alanı” olarak yeniden biçimlendirmiştir. Günümüzde siyaset, artık devleti aşan bir olgudur. Siyaset, başta bireyler olmak üzere, toplumun farklı kesimlerinin ve farklı beklenti odaklarının çıkar hesabı, karar verme süreçlerine müdahale ve daha ötesi doğrudan iktidar olma savaşımının yaşandığı alandır (daha geniş bilgi için bkz: Carnoy, 2015). Siyaset, bütün toplumun ortaklaşa sahip olduğu maddi-manevi kaynaklar ve değerlerin oluşumunda-bölüşümünde etki sahibi olabilme çabasındır. Böyle bir çaba da, siyasi toplumun varoluşundan beri, şiddeti siyasetin yüzleşmek zorunda kaldığı bir olgu olarak beslemektedir. Güçlü demokrasilerde ve kurumsallaşmış siyasi yapılarda, şiddete bir siyasi araç olarak başvurulması veya şiddet üreten argümanların ve koşulların gelişmesi öngörülmez. Buna karşın şiddet, ileri demokrasilerde de yapılaşabilen ve farkındalık-dışı bir alanda kendine yer bulabilmektedir. Bu türden bir yapılaşmaya en elverişli alan ise, Kültürel Alan ve Kültürel Alan'ın din, etnisite, mezhepler ve toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi başlıca uğraklarıdır.

Kaynakça

- Althusser, L. (1995). Kapital'i Okumak. Çev. Celal A. Kanat. İstanbul: Belge Yayınları.
- Althusser, L. (2003). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, P. (1974). Lineages of the Absolutist State. Londra: NLB
- Arendt, H. (2006). Şiddet Üzerine. Çev. Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bayat, A. (2007). Making Islam Democratic: Social Movement and the Post-Islamist Turn. Stanford: Stanford University Press.
- Carnoy, M. (2015). Devlet ve Siyaset Teorisi. Çev. Simten Coşar, Aykut Örküp, Mete Pamir ve Mehmet Yetiş. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Cemal, M. (1997). Birikim Dergisi. Hegelci Marx mı, Spinozacı Althusser mi? S: 97. s. 1-7. (<http://www.birikimdergisi.com> . Erişim tarihi: 21.06. 2016).
- Engels, F. (2002). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. Çev. Kenan Somer. Ankara: Sol Yayınları.
- Ergül, E. (2016), Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. *Jean Bodin'in Devlet Teorisi Üzerindeki Osmanlı Etkisi*. C: XX. S: 1. s. 303-46.
- Friedrich, C. J. (1999). *Sınırlı Devlet*, Çev. Mehmet Turhan, Ankara: Gündoğan Yayıncılık.
- Friedrich, C., J. ve Brzezinski, Z. (1965). Totalitarian Dictatorship and Autocracy. *A Pioneering Effort that Attempts to Classify and Describe Totalitarian States*. New York: Praeger.
- Gerges, F. A. (ed.). (2014), The New Middle East, Protest and Revolution in the Arab World. New York: Cambridge University Press.
- Gramsci, A. (1978). Selections from the Prison Notebooks, Çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (ed.). Londra: Lawrence and Wishart.
- Hacker, F. J. (1977). Crusaders, Criminals, Crazies: Terror and Terrorism in Our Time. New York: Cambridge Press.
- Hazır, H. (2001). Siyasal Şiddet ve Terörizm. Ankara: Nobel Yayınları.
- Jenkins, B. (Ed.). (1985). Terrorism and Personal Protection. Newton, MA: Butterworth.
- Kapani, M. (2014). Politika Bilimine Giriş. 36. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları (Bilgi Yayınevi).
- Karagöz, B. (2010). Şiddetin Görünümleri-Toplumsal ve Siyasal Şiddet, Likidite Şiddeti. İstanbul: Divan Kitap.
- Karagöz, B. (2013). Siyaset Sosyolojisi. *Devlet*. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 57-100.
- Lenin, V. İ. (1994). Devlet ve İhtilâl. Çev. Kenan Somer. Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Magstadt, T. M. (2009). Understanding Politics - Ideas, Institutions, and Issues. Belmont, CA: Cengage Learning.
- Marx, K. (2012). Louis Bonapart'ın 18 Brumaire'i. Çev. Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları.
- Robert, A. P. (2005). Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism. New York: Random House Trade Paperbacks.
- San, C. (1996). Köktencilik ve Çoğulculuk, Alman Kültür Merkezi ve AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi GETA Merkezi İşbirliği ile Düzenlenen Sempozyum Bildirileri. *Giriş*

- Konuşması*. 9-10 Aralık 1994. Çev. Nezih Pala, Coşkun San (ed.), Ankara: Bizim Büro, s. 12-4.
- Sancar, M. (2000-01). Doğu-Batı Düşünce Dergisi. *Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti*. S.13. s.25-44.
- Sancar, M. (2004). "Devlet Aklı" Kısacasında Hukuk Devleti. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saybaşılı, K. (1985). Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Söylemez, A. (2014). Güncel Hukuk Dergisi. *Yargı Siyasallaştı mı? C.4. S.124. s. 28-9*.
- Turhan, M. (1997). Anayasal Devlet. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Weber, M. (2006). Meslek Olarak Siyaset. Çev. Afşar Timuçin ve Mehmet Sert. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Zabunoğlu, Y. K. (1963). *Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak Devlet Kudretinin Sınırlandırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Giresun’da Düzensiz Kentleşmenin Teyyaredüzü ve Hacı Siyam Mahalleleri Örneğinde İncelenmesi

Ünsal BEKDEMİR*
Süleyman ELMACI**
Fatih Muhammet KÖSE***

Öz

Kent; doğal faktörler ile beşeri faktörlerin karşılıklı etkileşiminin çok kompleks olarak gerçekleştiği ve buna bağlı olarak başta çarpık kentleşme olmak üzere, trafik yoğunluğu, gürültü kirliliği, atıkların çevreyi olumsuz etkilemeden ortadan kaldırılması ve hava kirliliği gibi çeşitli sorunların yaşandığı yerleşim birimidir. Kentin varlığı ve sağlıklı gelişimi doğal ve beşeri faktörlerin sağladığı olanaklara bağlı olduğu gibi bu unsurların dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi ile yakından ilişkilidir.

Çalışmamızda, Giresun'un kentleşme süreci üzerinde etkili olan ve kentin mekan organizasyonunu şekillendiren doğal ve beşeri faktörler üzerinde kısaca durulmuştur. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) içerisinde yer alan Arcgis10.1 paket programı ile daha detaylı verilerin analizi için kent ölçeğinde iki mahalle seçilmiştir. Bu mahalleler kentin en eski mahallelerinden biri olan Hacı Siyam Mahallesi ile kentin yeni gelişmekte olan Teyyaredüzü Mahallesi'dir.

Doğal-beşeri faktörler ve kentleşme süreci arasındaki ilişkiler esas alınarak, mahalleler ölçeğinde ortaya çıkan veya çıkması muhtemel sorunlardan bahsedilmiş alınabilecek önlemler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentleşme, Kentleşme Sorunları, CBS, Giresun.

*Prof.Dr. Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü.

**Doç.Dr. 19 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü.

*** Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Öğrencisi.

Discussing the Issue of Unplanned Urbanization in the Example of Teyyaredüzü and Hacı Siyam Districts in Giresun

Abstract

A City is an accommodation unit where natural and human-related factors interact in high complexity and where, as a consequence, various problems such as traffic jam, noise, harmful undisposed waste, air pollution and urban sprawl arise. Not only the existence and healthy development of cities depend on the facilities that natural and human-related factors provide but also is related to these factors being assessed carefully.

This study gives brief information about the natural and human-related factors which play role in the urbanization of Giresun and give shape to the layout of the city. Geographic information systems (GIS) is located within the Arcgis 10.1 package program with more detailed data for the analysis of two neighborhoods in the city scale. These are "HacıSiyam" and "Teyyaredüzü" which are two of the oldest quarters of the city.

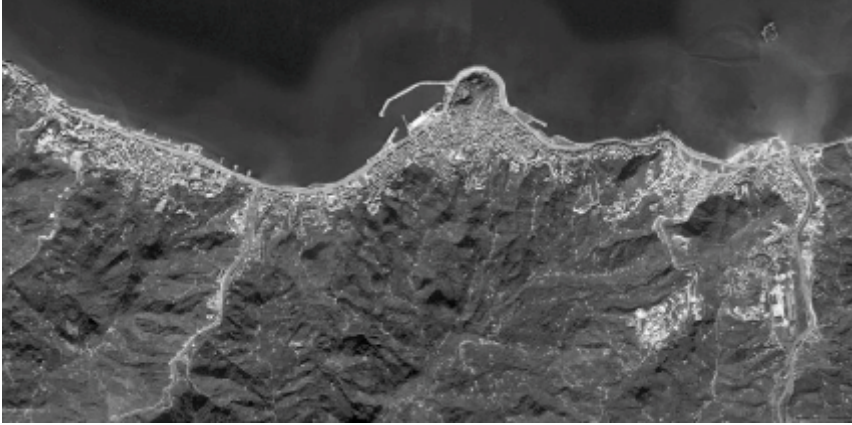
It talks about the problems that arise or that might arise in quarters and emphasizes potential ways of preventing those problems, based on the relationship between natural & human-related factors and the urbanization process.

Keywords: City, Urbanization, Urbanization Issues, GIS, Giresun.

Giriş

21. yüzyılın önemli problemlerinden biri olan düzensiz ve dengesiz kentleşme, ekonomik, sosyal, kültürel, yönetsel, çevresel sorunları beraberinde getirmekte ve yine bu alanlarda farklılıkları arttırmaktadır. Yaşam ve hizmet kalitesinin düşmesi, aşırı kalabalık, hava kirliliği, su kirliliği, katı atıkların uygun olmayan yönetimi ve trafik, çarpık kentleşmenin neden olduğu başlıca sorunlardandır. Gelişmekte olan Giresun kentinde ise belirtilen problemlerden başında, düzensiz kentleşme yer alır.

Giresun kenti sitüasyon özellikleri bakımından beş ana doğal unsur üzerinde yer almaktadır. Bunlar; kentin merkezini oluşturan yarım adanın boyun kısmı, doğu ve batı gelişim alanı olan kıyı bölgesindeki düzlükler, güney gelişim alanı olan yamaçlar, sırtlar ve akarsu vadi kenarlarındaki düzlüklerdir. Geçmişten günümüze doğal çevrenin jeomorfolojiye ait bu unsurları Giresun kentinin yerleşim düzenini belirlemiştir. Diğer bir anlatımla, çevrenin bu durumuna bağlı olarak kentin bugünkü yapısal organizasyonu ve aynı zamanda beşeri ve kültürel peyzajı da şekillenmiştir.

Fotoğraf 1: Giresun Kentinin Uydudan Görünüşü (Google Earth)

Giresun kenti, gelişim süreciyle birlikte bu doğal alanların imkanlarına ve fonksiyonlarına ters düşecek kullanımlara sürüklenmektedir. Buna bağlı olarak kentte ihtiyaçları karşılayan doğal kaynaklar sürekli tüketilmekte ya da baskı altına alınarak, zorunlu bir şekilde kaynakların

fonksiyonları değişmekte ve bu nedenle doğal çevreye bağlı çeşitli kentsel sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Jeolojik yapı bakımından ise Giresun kent yerleşim alanı karışık bir seri üzerinde bulunmaktadır. Bu seride, sediment kayalar ile volkanik kayalar birbiriyle fazla karışık özellikte olup, bununla beraber kum ve alüvyon sahalara da rastlanılmaktadır.

Kentin gelişimini sınırlandıran ve aynı zamanda sorunları da beraberinde getiren doğal çevre faktörlerinin başında topografik yapı (yükselti, eğim, ve jeolojik yapı gelmektedir. Kentin yayılış gösterdiği topografya kıydan itibaren kısa mesafelerde 500 m. yüksekliğe ulaşmaktadır. Kısa mesafedeki bu yükseklik farkı eğim değerlerinin yüksek olmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte kent yerleşim alanının hakim yönü de (%53.9 oranında) kuzey ve ara yönlerine bakmaktadır.

Bir yerleşmenin şekillenmesinde temel belirleyiciler, başta doğal çevre faktörleri olmak üzere, insanın bunlarla bağlantılı olarak ortaya koyduklarıdır. Gelişimini sürdüren Giresun kentinde, nüfus, ekonomik yapı, ulaşım ve planlama gibi beşeri faktörlerden de kaynaklanan birtakım sorunlar bulunmaktadır. Bunlardan planlama kaynaklı sorunlar Giresun kenti için ağırlıklı olarak öne çıkmaktadır.

Amaç ve Yöntem

Çalışmamıza konu olan Giresun kenti, Türkiye'de geçmişten günümüze yaşanan kentleşme ve bundan kaynaklanan sorunlarla karşı karşıya olan bir kenttir. Bu çerçevede Giresun'un kentleşme süreci coğrafya ilminin dağılışı, nedensellik ve bağlantı araştırma ilkelerine göre irdelenmiştir. Çalışmada, insan yaşamının nitelikli ve sağlıklı sürdürülebilirliğinin sağlanması adına kentin sorunları ve bunlara yönelik uygulanabilir çözüm önerileri Hacı Siyam ve Teyyaredüzü Mahalleleri örneklerinde ele alınıp değerlendirilmiştir.

Çalışmada detaylı verilerin analizi için kent ölçeğinde seçilen Hacı Siyam Mahallesi kentin en eski mahallelerinden, Teyyaredüzü Mahallesi ise kentin yeni gelişmekte olan bir mahallesidir.

Bunlara bağlı olarak;

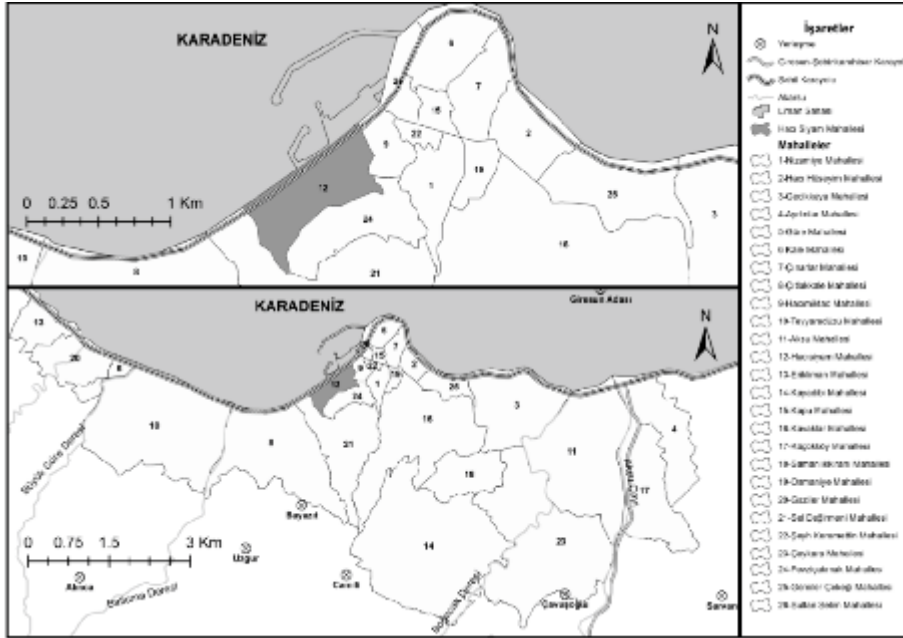
- Veri toplama çalışmaları çerçevesinde kentin ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile Giresun Belediyesi Plan ve Proje müdürlüğünden

sayısal ve diğer belgeler derlenmiş, kentle ilgili yapılan (tez, makale, kitap vb.) çalışmalar toplanmıştır.

- Giresun kenti imar planları (1:1000 ve 1:5000 ölçekli) sayısal olarak, 1:5000 ölçekli jeoloji haritası, TİFF formatında alınmıştır.
- TÜİK „in kente ait nüfus ve istatistiki verileri bir araya getirilmiştir.
- Harita Genel Komutanlığı'ndan kente ait 1:25000 ölçekli sayısal topografya haritası alınmıştır.
- Elde edilen görsel, yazılı ve sayısal verilerin Coğrafi Bilgi Sistemleri içerisinde yer alan ArcGIS 10.1 paket programı aracılığı ile mekansal analiz ve görselleştirme işlemleri yapılmıştır.
- Mahallelerin analizi yapılırken öncelikli olarak eldeki veriler aracılığı ile derlenen doğal faktörlerin (eğim, bakı, jeoloji, güneş radyasyonu) planlamaya etki düzeylerine göre ağırlıklı çakıştırma analizi yapılmıştır.
- Çalışmanın daha anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla, coğrafi ifade tekniklerine (kompoze etme, dağılım haritaları ve grafik hazırlama) başvurulmuştur.

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile Teyyaredüzü ve Hacı Siyam Mahallelerini Analizi

1933 yılında kurulan Hacı Siyam Mahallesi, kentin boyun kısmının batısında liman sahasının hemen güneyinde bulunan alan üzerinde yer almaktadır (Harita 1). Mahallenin nüfusu 9974 (2014) kişidir. Nüfus büyüklüğü açısından Çıtlakkale Mahallesi (10667 kişi) ve Teyyaredüzü mahallesinden (12307 kişi) sonra üçüncü sırada yer alır. Nüfus yoğunluğu açısından ise 262 kişi/ha ile Osmaniye mahallesi (350 kişi/ha) ve Hacı Hüseyin mahallesinden (287 kişi/ha) sonra en fazla yoğunluğa sahip üçüncü mahalledir (Tablo 1).

Harita 1. Hacı Siyam Mahallesi Lokasyon Haritası

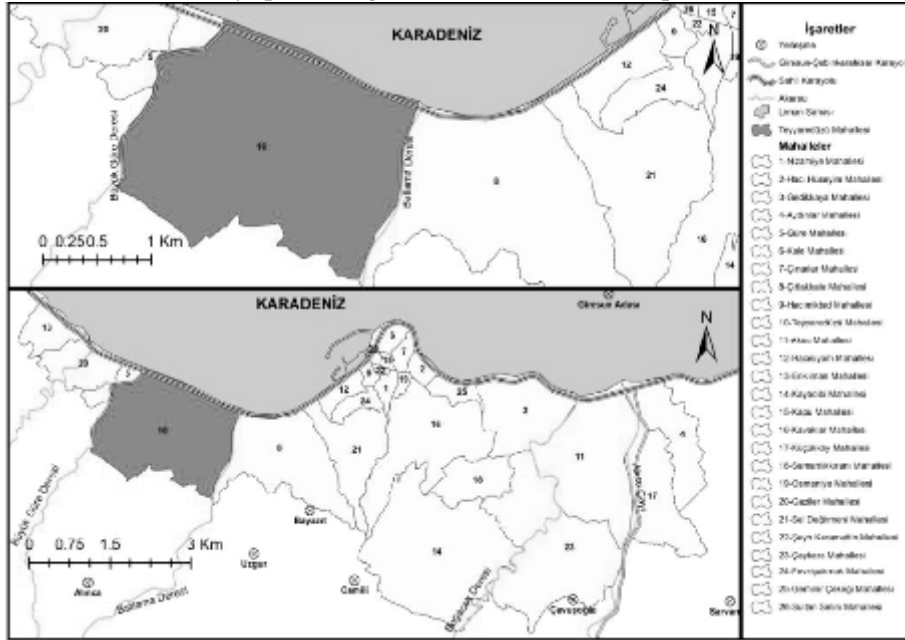
Tablo 1. Hacı Siyam ve Teyyaredüzü Mahallelerinin Aritmetik Nüfus Yoğunluğu

Mahalleler	1980			1999			2014		
	Yüzölçüm (Ha)	Nüfus	Yoğunluk (Kişi/Ha)	Yüzölçüm (Ha)	Nüfus	Yoğunluk (Kişi/Ha)	Yüzölçüm (Ha)	Nüfus	Yoğunluk (Kişi/Ha)
Hacı Siyam	58.3	2978	51	58.3	9793	168	38	974	262
Teyyaredüzü	108.2	1778	16	335	7158	21	423	12307	29

Kaynak: Giresun İmar Planı Raporu 1985, Bekdemir, 2000:137, Tüik, 2015

Doğuda Batlama deresi ile batıda Büyük Güre deresi arasında yer alan Teyyaredüzü Mahallesi ise 1962 yılında kurulmuş ve günümüze kadar hızlı bir gelişme göstererek (Harita 2) kentin en fazla nüfusa (12 307) sahip mahallesi olmuştur. Nüfus yoğunluğu açısından ise 29 kişi/ha ile on yedinci sıradadır. Bu değer ile kentin nüfus yoğunluğu düşük mahalleleri arasında yer alır (Tablo 1).

Mahallelerin analizi yapılırken öncelikli olarak elde edilen doğal faktörlerin (eğim, bakı, jeoloji, güneş radyasyonu) planlamaya etki düzeylerine göre ağırlıklı çakıştırma analizi yapılmıştır. Elde edilen değerler belirlenen etki düzeyi puanına göre bir çıktı verisinde toplanmıştır.

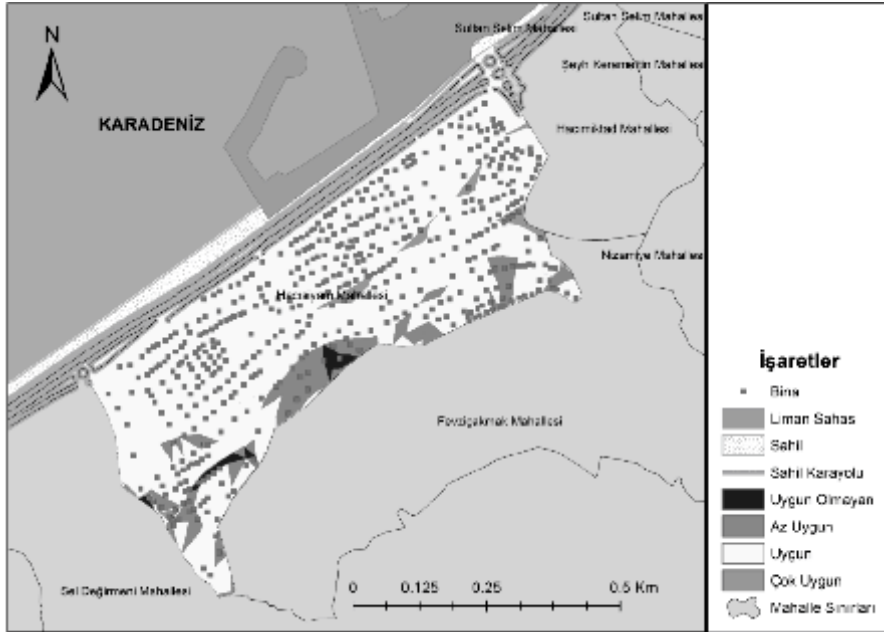

Harita 2. Teyyaredüzü Mahallesi Lokasyon Haritası

Yapılan ağırlıklı çakıştırma analizi sonucu elde edilen bulgulara göre Hacı Siyam mahallesinin büyük bir bölümü (33 ha %86) yerleşmeye uygunluk sınıfı içerisinde “Uygun” olarak çıkmıştır. Yerleşime uygunluk açısından en az alana sahip olan sınıflar ise “Uygun Olmayan” ve “Çok Uygun” sınıflarıdır (Harita 3, Tablo 2).

Tablo 2. Hacı Siyam Mahallesinin Doğal Faktörler Açısından Ağırlıklı Çakıştırma Analizi Tablosu

Yerleşime Uygunluk Sınıfı	Alan		Mevcut Yapı Sayısı
	ha	%	
Uygun Olmayan	1	3	3
Az Uygun	3	8	31
Uygun	33	86	445
Çok Uygun	1	3	10
Toplam	38	100	489

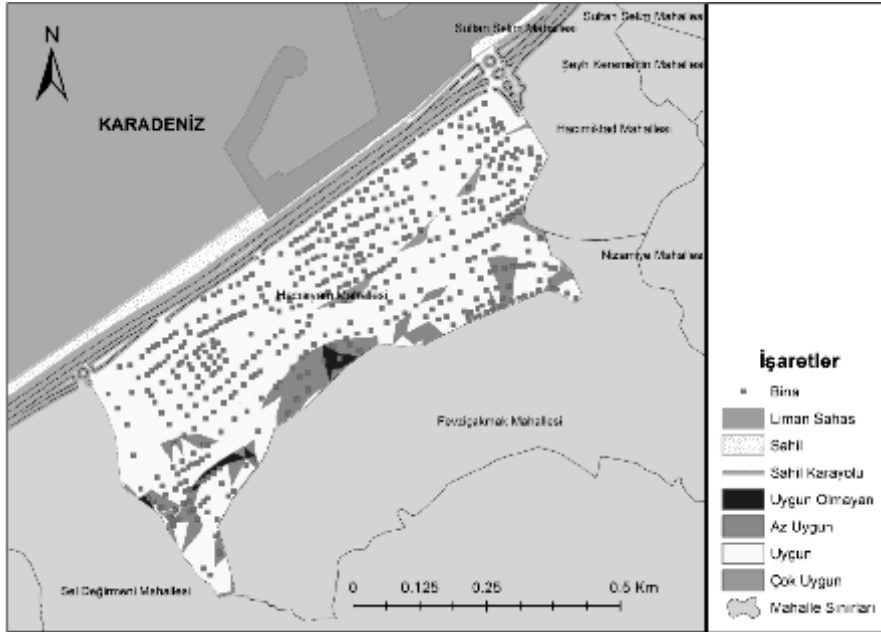

Harita 3. Hacı Siyam Mahallesinin Doğal Faktörler Açısından Ağırlıklı Çakıştırma Analizi

Teyyaredüzü mahallesinde ise Hacı Siyam mahallesi'ne göre yerleşime uygunluk sınıfı değişim göstermiştir. Elde edilen bulgulara göre mahallenin büyük bir bölümü (149 ha %35) yerleşmeye “Az Uygun” sınıfında çıkmıştır. Yerleşime uygunluk açısından en az alana sahip sınıf ise “Çok Uygun” sınıfıdır (Harita 4, Tablo 3).

Tablo 3. Teyyaredüzü Mahallesi'nin Doğal Faktörler Açısından Ağırlıklı Çakıştırma Analizi Tablosu

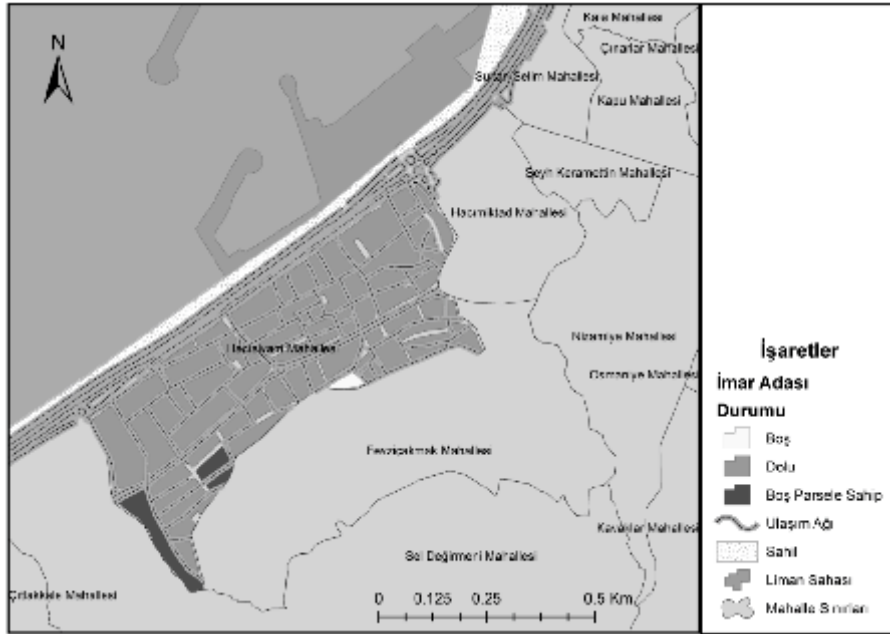
Yerleşime Uygunluk Sınıfı	Alan		Mevcut Yapı Sayısı
	ha	%	
Uygun Olmayan	95	22	108
Az Uygun	149	35	215
Uygun	118	28	546
Çok Uygun	61	15	113
Toplam	423	100	982

Harita 4. Teyyaredüzü Mahallesi'nin Doğal Faktörler Açısından Ağırlıklı Çakıştırma Analizi

Teyyaredüzü mahallesi ile Hacı Siyam Mahallesi arasındaki yerleşime uygunluk sınıfındaki değişim iki mahallenin alan olarak farkının fazla olması ve doğal çevre faktörlerinin arazi ile değişiklik göstermesi ile ilgilidir. Başka bir deyişle, Teyyaredüzü mahallesi 423 ha'lık bir alana sahip

iken Hacı Siyam mahallesi 38 ha'lık bir alana sahiptir. Teyyaredüzü mahallesinde yerleşim açısından sadece “çok uygun” sınıfı bile yaklaşık olarak Hacı Siyam mahallesinin tamamının iki katına karşılık gelmektedir. Teyyaredüzü mahallesinde “çok uygun” sınıfı içerisinde iki adet Hacı Siyam mahallesi bulunmaktadır. Ayrıca Teyyaredüzü Mahallesi güneye doğru topografik açıdan arızalı bir araziye sahiptir (Harita 4). Hacı Siyam Mahallesi ise konumu gereği topografik açıdan daha sade bir arazi yapısına sahiptir (Harita 3).

Beşeri çevre faktörleri açısından ise Hacı Siyam Mahallesi aritmetik nüfus yoğunluğu fazla olduğu mahallelerden birisidir (Tablo 1). Mahalle içerisinde nüfus homojen bir dağılım göstermektedir. Fiziki anlamda da mahalle kentin ilk mahallelerinden olduğu için bugün gelişimini tamamlamış durumdadır. Bunu, mahallede bulunan 75 imar adasından 71'inin dolu 1 tanesinin boş ve 3'ünün boş olması doğrulamaktadır (Harita 5). Mevcut adaların büyük bir kısmı ise bitişik nizam şeklinde oluşturulmuştur (Fotoğraf 2).

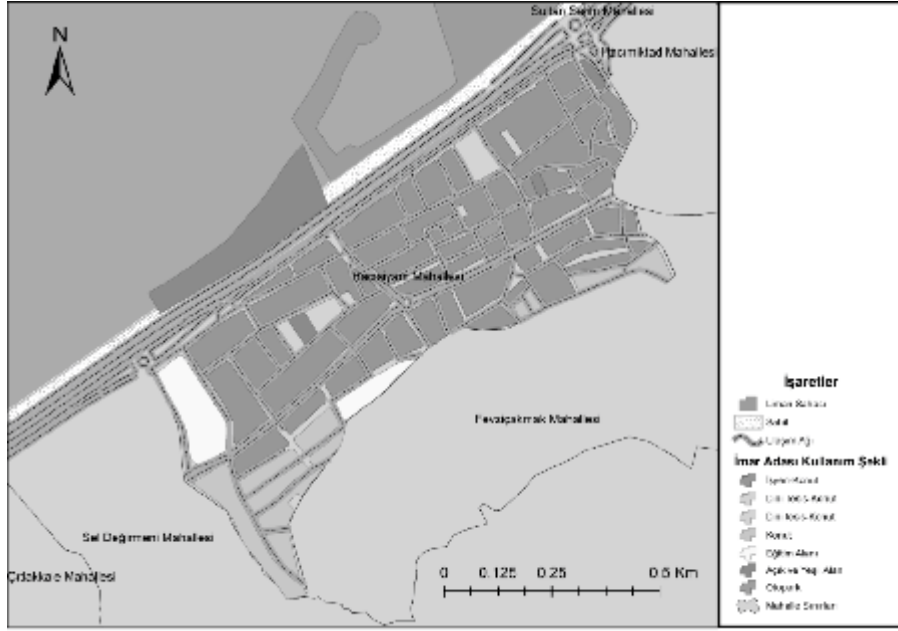
Harita 5. Hacı Siyam Mahallesindeki İmar Adalarının Durumu

Fotoğraf 2. Hacı Siyam Mahallesinde Bitişik Nizam Uygulamasının Sahil Karayolundan Görünümü

İklim özellikleri açısından hava dolaşımının sağlanması ve güneşlenme gibi faktörler dikkate alındığında; uygun mahalle dokusunun serbest doku olması gerekmektedir. Planlamanın bitişik nizam şeklinde uygulanması mahallede sık bir yerleşme dokusunun oluşmasına neden olmuştur. Bu durum ise mahallede hava sirkülasyonuna engel olmuş, aynı zamanda yapıların yeterli derecede güneşten faydalanmasını da engellemiştir.

Mahalle, kent içi ulaşım bakımından 10,5 kilometrelik bir yol ağına sahiptir (Harita 6). Genel itibari ile sahil karayoluna paralel uzanan kentin ana toplayıcı yolunun (Atatürk Bulvarı) dışında süreklilik arz eden 2 adet ana ulaşım aksı bulunmaktadır. Bu akslardan birisi kentin batı yakası ile doğu yakasını birleştiren aksın (İnönü Caddesi-Orhan Yılmaz Caddesi-Gazi Caddesi-Sagae Caddesi) bir bölümünü oluşturan ve kentin güneyinden geçen İnönü Caddesidir. Diğer aks ise kentin ana toplayıcı yolu ile İnönü Caddesi ortasında yer alan ve bu yollara paralel uzanan Fatih Caddesi'dir. Ara yollar ise kentin eski dokusunu yansıtan dar, birbiri ile kesişmeyen ve sürekliliği

Harita 8. Hacı Siyam Mahallesi İmar Adalarının Kullanım Durumu

Hacı Siyam mahallesinde imar adalarının tamamına yakını doludur (Harita 8). Mahalle, imar adaları dışında gelişme gösterebilecek herhangi bir boş alana da sahip değildir. İmar adalarındaki doluluk oranı, mahalle içerisinde bazı kullanım alanlarını kısıtlarken bir taraftan da yeni oluşturulabilecek alanlara da imkan vermemektedir.

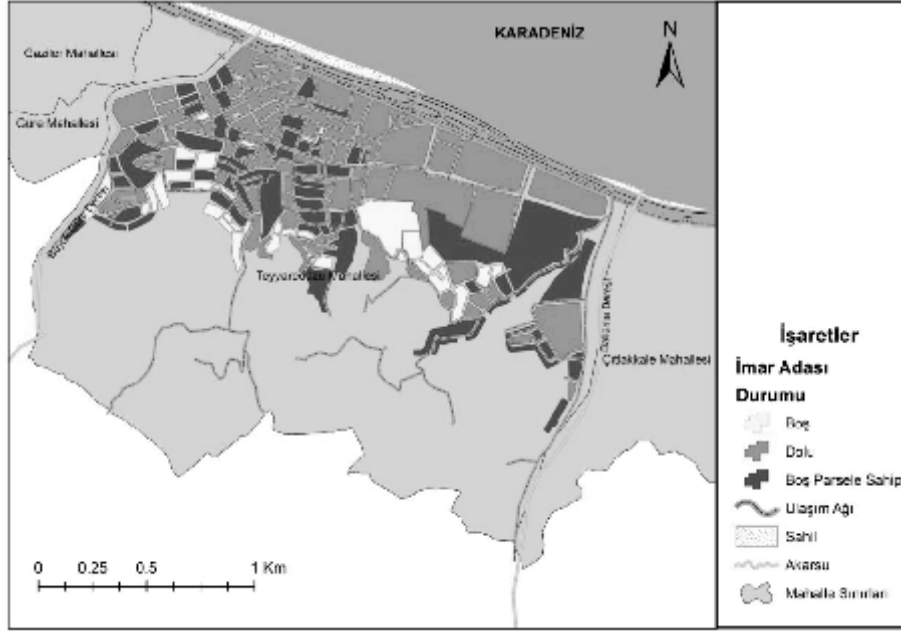
Bu durum mahalle içerisinde sosyal ve teknik altyapının (açık ve yeşil alan, otopark, sosyo-kültürel alan, vb.) yeteri düzeyde gelişmemesine neden olmaktadır. Mahallede açık ve yeşil alan olarak yalnızca 3089 m²'lik bir arazinin bulunması bunu doğrular. Buna ek olarak sahil karayolunun kuzeyinde de 22 895 m²'lik açık ve yeşil alan bulunur (Harita 8). İmar yasasına göre kişi başına en az 7 m²'lik açık ve yeşil alan düşmesi gerekirken, mahallede ise kişi başına sadece 2,6 m² gibi düşük bir oranda açık ve yeşil alan düşmektedir. Buna göre mahallenin açık ve yeşil alan olarak 43 834 m²'lik alana daha ihtiyacı bulunmaktadır.

Mahallede, sosyal ve teknik altyapıda eksikliği hissedilen bir diğer konu ise otoparktır. 3194 sayılı imar yasasının otopark yönetmeliğine göre

binayı kullananların otopark ihtiyacının bina içinde veya parselinde karşılanması gerekmektedir. Ancak mahallenin büyük bir bölümünde binaların bitişik nizam şeklinde konumlandırılmasının, parsel kenarlarına sıfır olacak şekilde planlanması bu durumu olanaklı kılmamaktadır. Aynı şekilde ilgili imar yasasına göre bina içinde ya da parselinde karşılanamayan otopark alanı için kentin imar planında bölge ve genel otopark alanları belirlenmesi gerekmektedir. Ancak kentin imar planında mahalle için toplamda 1136 m² olmak üzere sadece iki farklı alan otopark olarak gösterilmiştir. Mahallede ticaret alanlarının ve nüfusun yoğun olduğu göz önüne alındığında otopark sorunu ciddi problemlere neden olan bir kullanım alanı olarak önümüze çıkmaktadır. Şöyle ki, TÜİK'in 2013 yılı kente ait motorlu taşıt verilerine göre toplam kentte 29 849 otomobil bulunmaktadır (TÜİK, 2014:126). Buna göre kentte kişi başına 0,28 otomobil düşmektedir. Bu durum mahalle nüfusu açısından değerlendirildiğinde ise 2815 adet otomobil çıkmaktadır. Sonuç olarak sadece mahallede bulunan nüfusun otomobilleri için gerekli otopark alanı (3194 sayılı imar yasasının otopark yönetmeliğine göre bir otomobilin kaplayacağı alan 20 m² olarak belirlenmiştir) 56 300 m² çıkmaktadır. Ancak mevcut otopark alanları bu rakamdan çok daha düşüktür (Harita 8).

Mahallede, sosyo-kültürel faaliyetler için ayrılmış bir alan bulunmamaktadır. Mahallede yaşayan insanlar sosyo-kültürel alandaki ihtiyaçlarını daha çok mahalle dışında, yakınında bulunan etkinlik alanlarına yönelmek suretiyle gidermektedir.

Kentin batı yakasında Batlama deresi ile Büyük Güre deresi arasında yer alan Teyyaredüzü Mahallesi ise kentin nüfus yoğunluğu düşük mahallelerinden birisidir. Mahalle içerisinde nüfus, doğal ve beşeri çevre faktörlerinin etkisi ile kıyı düzlüklerinde yoğunlaşarak heterojen bir dağılım sergilemektedir. Kentin yeni gelişmekte olan mahallelerinden biri olan Teyyaredüzü Mahallesi fiziki anlamda da gelişime açık alanlara sahiptir. Mahallede bulunan 203 imar adasının 96 tanesi dolu, 36 tanesi tamamen boş ve 71 tanesinde de boş parsel bulunmaktadır (Harita 9). İmar adalarındaki yapılaşma ise büyük oranda ayırık nizam şeklinde gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf 3).

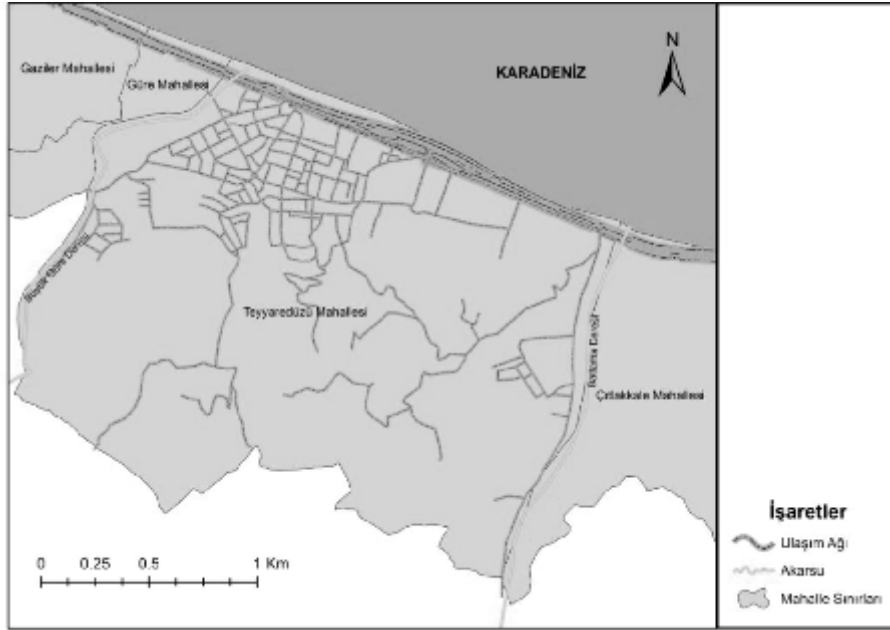
Harita 9. Teyyaredüzü Mahallesindeki İmar Adalarının Durumu

Fotoğraf 3. Teyyaredüzü Mahallesinin Güneydoğusundan Genel Bir Görünüş

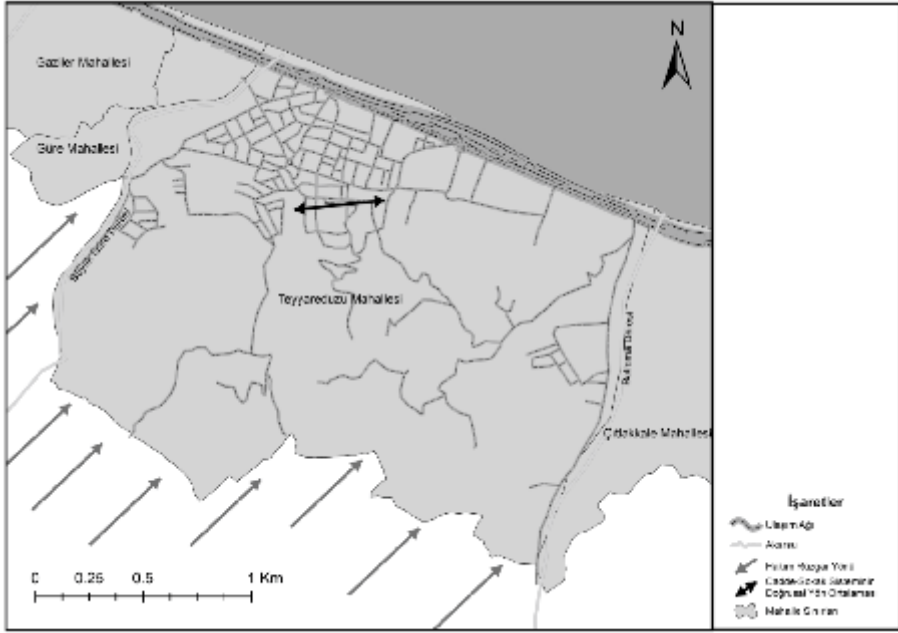
Teyyaredüzü Mahallesinin kıyı düzlüklerindeki yapılaşma durumu, beşeri çevre unsurları açısından Hacı Siyam mahallesine göre daha avantajlıdır. Mahallenin kıyı kesiminde yerleşme bitişik nizam şeklinde düzenlenmediği için güneşlenme ve hava sirkülasyonundan faydalanma olanağı daha yüksektir. Mahallede yerleşme dokusunun sıklaştığı alanlar ise genellikle güneyde, kuzeye bakan yamaçlarda yer almaktadır. Ancak, düz araziye göre kuzeye bakan yamaçlarda gölge boyu daha fazladır. Sağlıklı bir yaşam çevresi oluşturmak için, mahallenin kuzeye bakan yamaçlarındaki yapılar arası açıklığın genişlemesi gerekirken, düz araziye ve güneye bakan yamaçlara göre de yapılaşmanın daha seyrek dokuda olması gerekmektedir (Aydemir, Sancar ve Beyazlı, 2004:416). Bu alanlardaki mevcut yapılaşma durumundan dolayı güneşlenme ve hava sirkülasyonu kıyıdaki düzlüklere göre daha düşüktür. Ayrıca, imar planına göre mahallenin batısında Büyük Güre deresi boyunca bazı imar adalarında yapı yüksekliğinin 30,50 metre olarak belirlenmesi ve bu alanların vadi ağzında kalması kuzey-güney yönlü hava dolaşımını olumsuz etkilemektedir.

Mahalle, kent içi ulaşım bakımından 32,3 kilometrelik bir yol ağına sahiptir (Harita 10). Kentin ana toplayıcı yolu dışında, mahalle içerisinde 3 adet yoğun sayılabilecek aks bulunmaktadır. Bu yollar, Büyük Güre deresine paralel uzanan Boztekke Caddesi, Batlama deresine paralel uzanan Batlama Sanayi Caddesi ile mahallenin batısından başlayarak sahil karayoluna paralel uzanan ve devlet hastanesi önünden ana toplayıcı yola bağlanan Şehit Tuğgeneral Bahtiyar Aydın Caddesidir. Ara yollar ise kuzeyde daha sık olmakla birlikte güneye gidildikçe arazinin engebeli olması nedeniyle seyrekleşen bir özellik gösterir. Bu duruma ek olarak, imar planında belirtilmesine karşın yine arazi yapısından dolayı maliyeti yüksek görülen açılmamış yolların oranı da mahallenin güney kesiminde daha fazladır. Yol genişlikleri ise 10 metre ile 21 metre arasında değişmektedir. Mahallede yaya yolu platformu da yol ağında olduğu gibi güneye gidildikçe seyrekleşen bir dokuda olmakla birlikte, yer yer hiç yer verilmediği alanlarda bulunmaktadır.

Harita 10. Teyyaredüzü Mahallesi Ulaşım Ağı

Teyyaredüzü mahallesinin mevcut ulaşım ağı Hacı Siyam mahallesine göre göreceli daha iyidir. Mahallede cadde-sokak sistemi düzenlenirken hakim rüzgar yönüne dikkat edilmemiştir. Yapılan analiz sonucunda, mahallenin cadde-sokak sisteminin, doğrusal yön ortalaması 84 derece doğu ile 264 derece batı yönleri arasında uzandığı belirlenmiştir. Hakim rüzgar yönü (225 derece güneybatı) ile mahallenin cadde-sokak sistemi arasındaki fark hava sirkülasyonu açısından olumsuz bir durumdur (Harita 11).

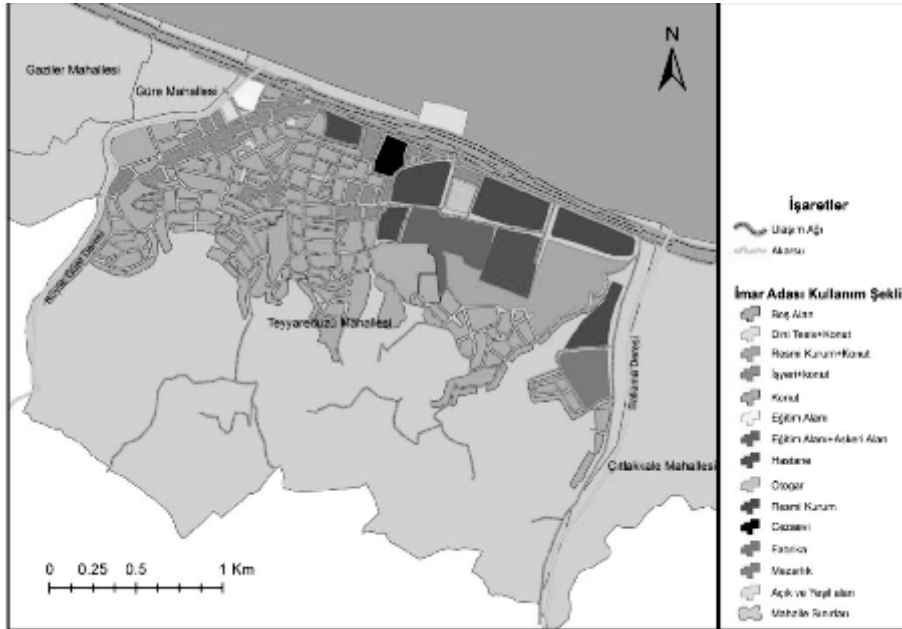

Harita 11. Teyyaredüzü Mahallesi Cadde-Sokak Sisteminin Hakim Rüzgar Yönüne Göre Durumu

Mahallenin ulaşım ağıyla ilgili olarak bir diğer olumsuz özellik, kent genelinde olduğu gibi güney kesiminde doğu-batı doğrultusunda toplayıcı bir yolun bulunmamasıdır. Mahallenin batısı ile doğusu arasında uzanan ve sahil karayoluna dik inen yolları birleştiren en uzun mesafeli yol Şehit Tuğgeneral Bahtiyar Aydın Caddesidir. Bu yolun dışında mahallenin güney kesiminde, kuzey-güney doğrultulu yolları birleştiren başka bir yol bulunmamaktadır. Bu durum mahalle içerisinde doğu-batı yönlü ulaşımında bir takım sorunlara (süre, maliyet, vb.) neden olmaktadır. Bununla birlikte, mahallenin güney kesiminde yerleşme kuzey-güney yönlü bu yollar boyunca gelişerek kentsel saçaklanma olgusunu oluşturmuştur. Tek bir işlevsel kullanımın geniş araziler üzerinde müstakil gelişimini içermesi ve düşük yoğunluklu konut alanları ile motorlu taşıt bağımlılığı yüksek olan saçaklanma olgusu, sosyal, ekonomik ve çevresel maliyetleri açısından, sürdürülebilir gelişme politikaları ile örtüşmeyen bir kentsel büyüme modeli olarak görülmektedir (Tamer, 2012:251).

Bugünkü durum açısından Teyyaredüzü mahallesi imar adaları gelişime imkan verecek özellikte olmasına rağmen, istenilen düzeye gelememiş olması dikkat çekmektedir. Özellikle gelişme alanının müsait olmasına karşın sosyal ve teknik altyapıda (Açık ve yeşil alan, otopark, sosyo-kültürel alan, vb.) yeterli düzeye gelinmemiş olması bunun en açık göstergesidir.

Mahallede bulunan açık ve yeşil alanlar oldukça kısıtlıdır. İmar planında bu alanların önerilmesine karşın mahalle içerisinde sadece 4171 m²'lik bir alan ile sahil karayolunun kuzeyinde bir bölümü deniz doldurularak kazanılan 22850 m²'lik düzenlenmiş alan bulunmaktadır (Harita 12). Bu alanlar mahalle nüfusu ile oranlandığında ise kişi başına düşen açık yeşil alan miktarı sadece 2,2 m² çıkmaktadır. Mahallede açık ve yeşil alanlara ayrılması gereken minimum oran ise 86149 m²'dir. Buna göre mahallenin 59128 m² daha açık ve yeşil alan ihtiyacı bulunmaktadır.

Harita 12. Teyyaredüzü Mahallesi İmar Adalarının Kullanım Durumu

Teyyaredüzü mahallesinde bugün otopark konusunda önemli bir sorun hissedilmemektedir. Mahalle, otopark sorununu daha çok ayrık nizam

şeklinde planlanmasından dolayı bina parsel alanları içerisinde çözme imkanına sahiptir. Bununla birlikte mahalle içerisinde site şeklinde oluşturulan imar adaları da teknik altyapısını içerisinde bulundurmasından dolayı otopark sorununu azaltmaktadır. Ancak, imar planında ticaret aksı olarak ayrılan Boztekke Caddesi ile günümüzde iş yeri açısından yeni gelişmeye başlayan Şehit Tuğgeneral Bahtiyar Aydın Caddesinin cezaevi arkasında kalan kısmı ilerleyen süreç içerisinde trafik yoğunluğu yaşanması muhtemel alanlardandır (Fotoğraf 4). İmar planında ise bu alanlarda oluşabilecek park sorununu çözücü yakın çevre ve genel otoparklara yer verilmemiştir.

Fotoğraf 4. Boztekke Caddesinin Atatürk Bulvarı Girişinden Bir Görünüş

Son olarak, Teyyaredüzü Mahallesi de Hacı İyem mahallesi benzer şekilde sınırları içerisinde sosyo-kültürel alan olarak herhangi bir etkinlik alanı bulundurmamaktadır. Bu durum, mahallede yaşayan insanları sosyo-kültürel donatıların daha çok yoğunlaştığı kent merkezine yönlendirmektedir. İhtiyaçlarını karşılamak isteyen mahalle insanının bu alanlara erişebilirliği zaman ve maliyet açısından sorun teşkil ederken, aynı

zamanda da kent merkezinde hem trafik yoğunluğunu hem de bu alanların kullanım yoğunluğunu arttırmaktadır.

Sonuç

Giresun kenti, kale yapımına elverişli bir tepe ile çevresinde liman kurmaya elverişli iki koyun varlığından kaynaklanan avantajlar sayesinde kuruluşundan bu yana her dönem varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Ancak, gerek doğal çevre faktörleri gerekse beşeri çevre faktörlerinin etkisi kentin gelişimini büyük ölçüde sınırlandırmış ve birtakım sorunları beraberinde getirmiştir.

Günümüzde 100 000 nüfusu ile orta büyüklükte kentler arasında yer alan Giresun'un, mevcut nüfusu ve durumu açısından, düzensiz kentleşme ile ortaya çıkan sorunların kaynağının tespiti ve erken çözümü konusunda avantajlı bir durumda olduğunu söyleyebiliriz. Gelişimi devam eden kent için bugünkü sorunların çözüme kavuşturulmaması ilerleyen zaman içerisinde bu sorunların katlanmasına ve çözümünün güçleşmesine neden olacağı unutulmamalıdır.

Her iki mahalle için elde edilen doğal çevre faktörlerinin (eğim, bakı, jeoloji, güneş radyasyonu) planlamaya etki düzeylerine göre ağırlıklı çakıştırma analizi göz önüne alınarak planlamada yerleşime uygun olmayan alanların kontrolünün sağlanması gerekmektedir. Riskli alanlarda sağlıklı bir kentleşmenin oluşturulabilmesi için daha önce kurulan yerleşim yerlerinin ve ileride yerleşime açılacak alanların gerekli güvenlik önlemleri (istinat duvarları, yerleşime açılmaması vb.) alınmalıdır.

Değerlendirilmesi yapılan mahalleler içerisinde sorunların en çok hissedildiği mahalle Hacı Siyam mahallesidir. Mahalle, kentin yoğun nüfuslu mahallelerinden birisidir. Fiziki anlamda da kentin ilk mahallelerinden biri olduğundan bugün gelişimini tamamlamış durumdadır. Bu yüzden mahalle içerisinde oluşan sorunların çözümünde kentsel dönüşüme ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum mahallenin bir bütün olarak ele alınmasını ve buna göre şekillendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak bunun uygulanması, hem bürokratik açıdan hem de maliyetin yüksek olmasından dolayı güçtür. Gerçekleştirilecek olan uygulamanın diğer bu özellikteki mahalleler için örnek oluşturması ve kazanılan tecrübeden yararlanılması şehrin geleceği için ise çok önemlidir. Başka yerlerde yapılacak düzenlemelerde zamandan ve maliyetten tasarruf edilecektir.

Teyyaredüzü mahallesi ise Hacısıyam mahallesine göre daha avantajlı durumdadır. Gerek yeni gelişen bir mahalle olması gerekse yerleşime elverişlilik açısından daha uygun konumda olması sorunların çözümünde kolaylık arz etmektedir. Mahallede yapılacak düzenlemeler gelişimini tamamlamış olanlara göre hem bürokratik anlamda daha az çabayı hem de ekonomik olarak daha az masrafı gerektirecektir. Hacısıyam mahallesinin gelişimini tamamlamış mahallelere örnek olduğu gibi bu mahallede şehirdeki gelişimini tamamlamamış mahallelere örnek olabilecektir. Şehrin gelişmesine de böyle bir katkı da sağlayacaktır.

Sonuç olarak Hacı Siyam mahallesinde sorunların çözümü için gerekli olan kentsel dönüşüm ihtiyacı Teyyaredüzü mahallesinde ihtiyaçlara cevap verecek planlamalar ile giderilebilecek konumdadır.

Kaynakça

- Aydemir, S.E., Sancar, C. ve Beyazlı, D.Ş., (2004). Türkiye'de İmar Kurumu, Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı (Aydemir, Ş., Aydemir, S.E., Beyazlı, D.Ş., Ökten, N., Öksüz, A.M., Sancar, C., Özyaba, M. ve Türk, Y.A.), Akademi Kitapevi, s. 409-503, Trabzon.
- Bekdemir, Ü., (2000). Giresun Kent Coğrafyası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Giresun Belediyesi, (1985). Giresun İmar Planı Raporu, Giresun.
- Giresun Belediyesi, (1998). Giresun Revizyon ve İlave İmar Planı Raporu, Samsun.
- Giresun Belediyesi, (2001). İmar Planına Esas 1/5000 Jeoloji Haritası, Giresun.
- Giresun Belediyesi, (2008). Giresun Revize İlave İmar Planı Raporu, Giresun.
- Giresun Belediyesi, (2008). Giresun Revize İlave İmar Planı, Giresun.
- Harita Genel Komutanlığı, (2015). 1:25 000 Ölçekli Topoğrafya Haritası.
- Koçman, A., (1991). İzmir'in Kentsel Gelişimini Etkileyen Doğal Çevre Faktörleri ve Bunlara İlişkin Sorunlar, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S. 3, s. 101-122, Ankara.
- TÜİK, (2014). Seçilmiş Göstergelerle Giresun 2013, TÜİK Yay. No: 4288, Ankara.
- TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, (Erişim:20.06.2015): (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>).
- Tabban, A., (1980). Kentlerin Jeolojisi ve Deprem Durumu, İmar ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tamer, N.G., (2012). Kentsel Saçaklanma, Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük (Ed. Melih Ersoy), s. 250-253, Ninova Yayıncılık, İstanbul.

Karlıova'da (Bingöl) Sürdürülen Yarı-Göçebelik

Ramazan SEVER*

Öz

Günümüzün gelişen ve değişen sosyal ve ekonomik bileşenleri karşısında, Orta Asya Türk kültürünün biyoekonomik faaliyeti olan göçebe çobanlık oldukça azalmıştır. Anadolu da yok olmaya yüz tutmuş konar-göçer veya göçebelik kültürü, bugün daha çok yarı-göçebelik ve yaylacılık faaliyetleri şeklinde sürdürülmeye çalışılmaktadır. Özellikle Selçuklular ve Osmanlılar Döneminden beri konar-göçerler için önemli hareket sahalarından biri olan Doğu Anadolu Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi arasında yapılan yarı-göçebelik Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Elazığ ile Bingöl ve Erzurum'un plato sahalarında az da olsa devam etmektedir. Bu çalışmada yarı-göçerlerin geçmişten bugüne yoğun olarak geldikleri yerlerden biri olan Bingöl ilinin Karlıova çevresindeki yayla sahaları konu edilmiştir. Bunun yanında Karlıova'da ikamet eden ancak kış aylarında hayvanlarını Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Mardin'de otlatan aileler de ele alınmıştır. Çalışmada karma (nitel-nicel) yöntemi, veri toplamada ise gözlem ve mülakat araçları kullanılmıştır. Toplanan verilerin değerlendirilmesi sonucunda yıllar arası değişimle birlikte ortalama 40-50 bin küçükbaş hayvan, 110-120 civarında göçerin yazı geçirmek üzere güney illerinden bu sahaya geldiği tespit edilmiştir. Başta güvenlik, yem, pazarlama ve ulaşım sorunları yaşayan göçerler, ülkemizin ot depoları olarak nitelendirilen bu yüksek sahalarda, geleneksel hayvancılık faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedirler. Ayrıca bu göçereler organik hayvancılığa da büyük katkı sağlamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, Karlıova, göçebe, yarı-göçebe çobanlık, hayvancılık.

* Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği Eğitimi

Semi-Nomadic Lifestyle Maintained In Karlıova (Bingöl)

Abstract

Nomadic sheepherding, a bio-economical facility of Middle Asia Turkish culture, has considerably diminished in the presence of developing and changing social and economical constituents of today. The almost extinct migrant settler or nomadic culture in Anatolia is mostly tried to be conducted as semi-nomad or transhumance facilities. The semi-nomad, which was maintained between Eastern Anatolia Region and Southeastern Anatolia Region, considered as important movement areas for migrant settlers since especially Seljuk and Ottoman Period, still exists in platos of Diyarbakır, Sanlıurfa, Mardin, Elazığ ile Bingöl ve Erzurum in small numbers.. In this study, highlands of Karlıova town of Bingöl, which have been an intensely inhabited by semi-nomads until today, are taken as the study topic.. Besides, the families who reside in Karlıova but put their animals to grass in Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa and Mardin in winter months are taken into consideration. In this study eclectic (qualitative and quantitative) method is used, and also observation and interview methods are used to gather data. . It is stated that average 40 000-50 000 small cattle and 110-120 nomads, varying in number according to years, comes to this land from southern cities to spend the summer. The nomads experience mainly security, feed, marketing, and transportation problems and they continue to the traditional stock farming activities on these highlands, defined as the grass storages of our country. Moreover, these nomads highly contribute to organic stock farming.

Keywords: Bingöl, Karlıova, nomad, semi-nomadic sheepherding, stock farming

Giriş

Dağlık ve yüksek kesimlerdeki otlaklardan yararlanma, Anadolu'da hayvanların evcilleştirildiği, buna bağlı olarak sürülerin oluşturulduğu ve göçebe hayvancılık faaliyetinin yagınlaştığı tarihten itibaren başlamıştır (Tunçdilek,1995). Bu faaliyet, Asya'nın orta kesiminden Kafkaslara, Alpler'den, Kuzey Afrika ve Arabistan'ın kuzeyini kapsayan geniş bir coğrafya da, bazı farklı yönleri olsa da temelde birbirine benzeyen bir hayat tarzı ortaya çıkarmıştır (Barty,1961, Zadneprovskiy, Ishjamts,1996).

Bilindiği üzere göçebe çobanlık; mevsime göre otlakların yatay ve dikey doğrultuda değiştirilmesi bu ekonomik faaliyetin temel özelliğini teşkil etmektedir. Genellikle pastoral nomadizm ile eş anlamlı olarak kullanılan göçebe çobanlık, sabit bir meskeni olmayan çobanların aile ve sürüleri ile birlikte yer değiştirmesidir (Denker,1977). Göçebe çobanlık gerçek anlamda göçebeliği ifade eder. Göçebelik her şeyden önce bir hayat tarzıdır. Bu hayat tarzını benimsemiş olan göçerler sabit bir meskene sahip olmadıkları için bütün bir yıl boyunca çadırda yaşar ve geçimlerini yalnız küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile temin ederler. Hayvanlarına iyi vasıflı otlak alanı bulmak için onlarla beraber iklim ve vejetasyona bağlı olarak stepten yaylaya, yayladan step bölgelerine göç ederler. Göçebe çobanlık veya göçerlik bu yönüyle göçe dayalı diğer hayvancılık tarzlarından ayrılmaktadır. İnsanların hayvanları ile birlikte durmadan uzun mesafeler boyunca yaptıkları yer değiştirmeler, mevsimlere uyarak çok defa belli bir güzergahı izler. Daimilik karakteri taşıyan bu yer değiştirmelere göçebelik (nomadizm), bu hayatı süren insanlara da göçebe (nomad) denir (Öngör, 1964). Mevcut çalışmalar pastoral göçebeliğin MÖ 1500 yıllarında ortaya çıktığını göstermektedir. Uzun bir süre pastoral göçebeliğin avcılıktan sonraki evre olduğu, tarımdan önce geldiği düşünülmüşse de, son çalışmalar pastoralizmin tarım toplumlarının bir sonucu olduğunu da göstermektedir (Khazanov, 1986). Göçebelik hemen hemen hiçbir alana yerleşmenin olmadığı ve uzun zaman dilimleri halinde hareketin devam ettiği yaşam biçimleridir ve yatay (horizontal) ve dikey (vertikal) olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılır. Yatay göçebelik daha çok Arap yarımadası ve Kuzey Afrika çöllerinde daha çok ticari faaliyetleri yerine getirmek üzere deve kervanlarının gerçekleştirdiği ve hareket kabiliyetini günümüzde büyük

ölçüde kaybetmiş yaşam biçimidir. Dikey-Dağ göçebeliği (Vertikal) ise, yazın yüksek dağlar üzerindeki yaylalara, otlaklara, kışın kışlıklara göçmek şeklinde ortaya çıkan göçebelik şeklidir.

Yarı-göçebelik ise kışlık yerleşmelere sahip olan aileler yaz geldiğinde buradan hayvanlarını otlatmak üzere otlak alanlarına giderler. Konar-göçerler yaylak ile kışlak arasında geçen hareketli hayat tarzları nedeniyle bazen, yanlış olarak, göçebe şeklinde değerlendirilmişlerdir (Gökçe, 2000). Aslında konar-göçer kavramı Osmanlı'nın son dönemlerine kadar yerleşik düzene geçmeden göçebe hayatı yaşayan Tüklere verilen genel addir. Resmi belgelerde ve kanunnamelerde kullanılmıştır. Bunların yaşam biçimi; tam ve yarı göçer yaşamın özelliklerinin toplamını ifade eder. Temel iktisadî faaliyet olarak, yazın yaylaklarında hayvanlarını otlatmalarına karşılık, kışlaklarında küçük az da olsa ziraatla uğraşmaları tam bir göçebe hayat yaşamadıklarının en açık kanıtıdır. Böyle bir yaşam tarzının iskan açısından ifade ettiği anlam yerleşik hayat ile göçebelik arasında bir ara şekil olmasıdır (Tanoğlu,1954). Yarı göçebelik, yaylacılık terimine yakın anlamda değerlendirilebilir, ancak yarı göçebelik, bir yaylacılık faaliyeti olmayıp, gerçek göçebelikle yaylacılık arasında yer alan ayrı bir hayvan yetiştirme tarzıdır. Yarı göçebelik toprağa dayalı olmayan bir faaliyet olduğu için yaylacılıktan farklılık arz etmektedir.

Sultan Alparslan'ın büyük zafer öncesinde (1071) Anadolu'ya Müslüman Arap ve Türk kabileleri, boyları gelmiş ve hatta kısmî yerleşmeler de başlamıştır. Kazanılan bu büyük zafer sonrasında ise Orta Asya'dan gelen büyük nüfus hareketleri, Ege Denizi sahillerine kadar bütün bir Anadolu'nun sosyal yapısı değişmiş, yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır (Düzbakar,2003,Günay,2000). Daha sonraki süreçte Moğolların Selçuklular üzerinde oluşan baskılardan dolayı Anadolu ikinci kez göçmen dalgasına maruz kalmıştır (Günay,2000).

Anadolu'ya Türk göçbelerin yoğun bir şekilde gelmesinin çeşitli nedenleri olsa da, bunlar arasında en önemlisi kuşkusuz Anadolu coğrafyasının kendi sosyoekonomik özellikleri için elverişli olması gelmektedir. Kısa mesafelerde yükseltinin artması ve buna bağlı olarak değişen iklim özellikleri göçebe hayvancılık için ideal bir ortam oluşturmuştur. Bu geleneksel ekonomik faaliyetlere uygunluğu yanında, Bizans ordularının yıllık göçebe hareketlerinden, saldırıları çoğunlukla

başarısızlıkla sonuçlanmasının de etkileri vardır (Günay,2000:33). Bizans orduları sefere çıktığında, göçerler yüksek sağlık alanlarda olduğundan, hafif donanımlı Bizans askerleri, bunları yakalayamaz. Ayrıca yüksek alanların sağladığı koruma, göçebeleri düşmanların pusuya düşürmek için olanaklar sağlamaktaydı. Kışın ise Bizans askerleri sefere çıkmadığından akarsu vedileri ve alçak kesimlerde göçerler rahat hareket etmekteydiler.

Osmanlıdan günümüze kadar devam eden ve Anadolu sosyokültürel yapısının en önemli unsurlardan biri, konar-göçerlerdir. Çoğu Osmanlı arşiv belgelerinde aşiret, cemaat, oymak gibi isimlerle geçen konar-göçerler, yaşadıkları hayat tarzına göre mevsimden mevsime yaylak ve kışlakları arasında sürekli olarak hareket etmekteydiler. Bu aşiretler kışın, konar hale geçecekleri zamanlarda, genellikle çadırlarını şehir ve kasabalar yakınındaki eski iskân merkezlerinin bulunduğu sâhalarda kurarlar, yazın ise daha serin alanlara göç ederlerdi. Konar-göçerlerin bu hayat tarzı, göçebe hayat yaşayan diğer unsurlardan büyük farklılıklar göstermektedir. Hükûmet başıboş olan bu grupları, merkeziyetçi bir sistemi kabul etmiş ve reâyâsını dâimi bir inzibat altında bulundurmak amacıyla olmasına rağmen, XVII. Yüzyılın sonlarına kadar yerleştirme hususunda bir gayret göstermemiştir. Konar-göçer hayatın bir gereği olarak yaylak-kışlak hareketine tâbi olan konar-göçerler, bu hayat tarzlarının bir sonucu olarak hayvancılığa uğraşmaktaydılar. Buna rağmen ibtidaî bir ziraat ile de meşgul oldukları dikkatten uzak tutulmamalıdır. Fakat esas hüviyetleri hayvancılık ve çobanlık idi. Türkmenlerin çok eski çağlardan beri ata olan ilgileri yanında, at yetiştirmeye verdikleri önem de bilinmektedir. Konar-göçerler de binek vasıtası olarak kullandıkları atı yetiştirmede maharet sahibi idiler. Bu sebeple devlete binek hayvanı olarak at yetiştirdikleri gibi, köylüye damızlık hayvan da temin ederlerdi. Hatta yetiştirdikleri atlar yüzünden şöhret bulmuş oymak ve aşiretler bulunmaktadır (Hallaçoğlu,1988, Orhonlu,1987).

XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında konar-göçerler, üzerlerindeki devlet kontrolünün hafiflemesiyle, yerleşik ahaliye nazaran iktisadî yönden daha rahat bir duruma geçmişler, bununla beraber devletin kontrolünden uzak kalmaları yerleşik ahaliye baskılarına yol açmıştır. Bu durumda devlet, onların başıboş olarak telâkki edilen hareketlerini sıkı tedbirlerle önlemeye çalışmıştır. (Hallaçoğlu,1988). Nihayet XVII. yüzyılın

sonlarına doğru ciddî bir takım problemlere neden olmaları, aşiretlere geniş çapta iskan politikalarının uygulanmasına yol açmıştır.

Anadolu'nun sosyal, siyasal ve ekonomik yapısında önemli bir rol oynayan göçerlerin ilk resmi kayıtlara göre yerleşmesi 1357 yılında feth edilen topraklarda başlamıştır (Orhonlu,1987,102). Göçerlerin merkezîyetçi bir devlet nizamı ile bağdaşmayan hayat tarzları yüzünden halka büyük zarar vermeye başlamasıyla yerleştirme politikası nispeten hız kazanmıştır (Orhonlu,1987,47). Buna rağmen Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın sonlarına kadar konar-göçerlerin yerleşik hayata geçmeleri hususunda bir çaba göstermemiştir. Bu tarihten sonra devlet zaman zaman bu yolda politikalar takip etmeye başlamıştır. Ancak, konar-göçerlerin yerleşik hayata geçmeleri oldukça yavaş olmuş ve yüzyıllarca sürmüştür. Anadolu yaylalarının göçebelîğe elverişli olması, bu oymakların sürekli bir hareket içinde oluşları, güçlü bir aşiret ruhunun davranışlarını yönlendirmesi ve devlet yönetimiyle aralarındaki çelişkiler toprağa yerleşmeyi geciktiren etkenler olarak görülmektedir (Arıkan,1988). Bunun yanında Osmanlı Devletinde konar-göçerlerin hepsi hükümet baskısı ile yerleşmemiştir. Kendi istekleri ile ihtiyaç hissettiklerinde kendilerine uygun olan yerlerde yerleşmişlerdir (Orhonlu,1987,35).

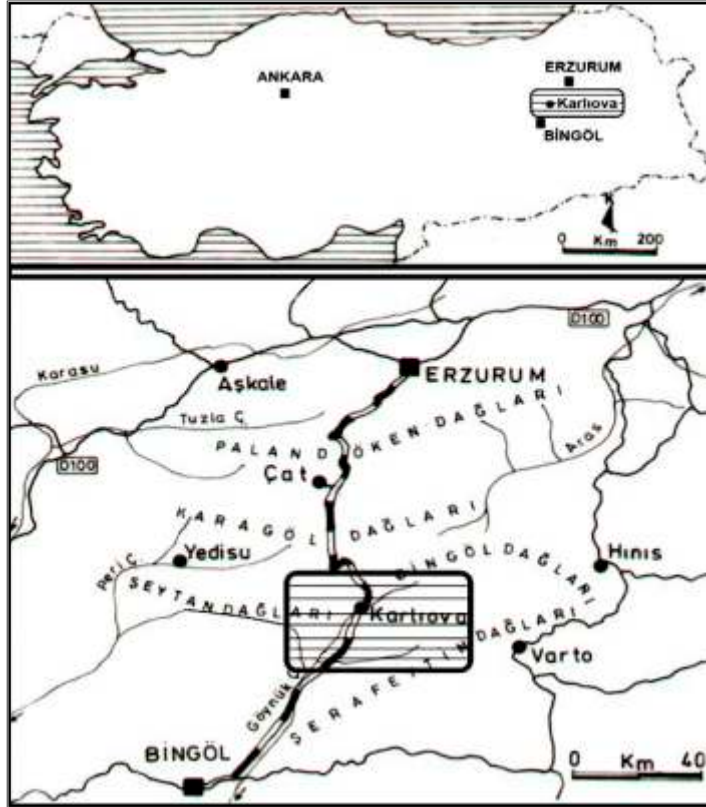
I. Beyazîd Döneminde başlayan yerleştirme politikası Fatih Sultan Mehmet döneminde vergi ve askere almalar nedeniyle daha bir titizlikle yerleştirilmeye başladı ve Kanunî Döneminde de devam etti. Cumhuriyet Döneminde de 19.19.2006 yılında çıkartılan 5543 Sayılı iskan Kanuna göre göçebe¹ tanımı yapılarak, bunların yerleştirilmesi hususunda bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle 1950'li sanayileşme ve kentleşmedeki gelişmeler yayla sahalarını etkilemiş ve bunun sonucunda yaylalarda önemli ölçüde fonksiyonel değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bugün yaylacılık faaliyetleri eski esas özelliği olan hayvancılık faaliyetlerini büyük ölçüde terk ederek turizm ve rekreasyonel faaliyet alanları durumuna gelmeye

¹ 5543 Sayılı İskan Kanununda Göçebe, şu şekilde tanımlanmıştır: Yerleşik tarımsal faaliyetler dışında kalmış, sabit ve daimi bir konuta bağlı olmadan geçimlerini göçer hayvancılıkla sağlayan, tabiat ve iklim şartlarına göre yurt içinde yaylak ve kışlaklar arasında göçen, bu hayat tarzını kadimden beri sürdüren, aralarında hısımlık ilişkileri bulunan ve hayvancılık faaliyetlerini bir grup halinde yürüten Türk vatandaşlarıdır.

başlamıştır. Ancak Anadolu'nun birçok yerinde yapılan yaylacılık faaliyetlerinden farklı olarak kısmen yarı göçebelik az da olsa devam etmektedir.

Karlıova çevresinde göçebe çobanlığı ortaya çıkartan coğrafi faktörler

Karlıova ve çevresi Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almakta ve yönetim bakımından Bingöl iline bağlıdır (Şekil 1). Göçebe ve yarı göçebelerin yazın ve kışın kullandıkları, adeta bir istasyon işlevi gördüğü Karlıova, kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanış gösteren ve çoğunlukla 3000 m yüksekliğindeki dağların ota kesiminde yer alır. Ovaryı çevreleyen bu dağlar; Karagöl Dağları (3057 m), Bingöl Dağı (3193 m) Şeytan Dağları (2839 m) ve Şerafettin Dağları'dır (2388 m).

Şekil 1. Karlıova'nın lokasyon haritası

Yarı-göçebe çobanlık ve yerel yaylacılık faaliyetlerinin yapıldığı ova ve plato sahaları Doğu Anadolu volkanizmasının bir eseridir. Kuvaternerde meydana gelen sıkışma gerilimi altındaki saha bir yandan toptan yükselirken bir yandan volkanik erüpsiyonlara maruz kalmıştır. Volkanik patlamalardan çıkan piroklastik maddeler ve lavlar geniş bir alana yayılmıştır. Kuzey Anadolu Fay Hattı ile Doğu Anadolu faylarına yerleşen Peri suyu ve Göynük çayları yereyi aşındırarak plato sahalarını ortaya çıkarmıştır. Öte yandan mevsimlik akarsular yüksek kesimlerden alçak kesimlere doğru bol miktarda materyal taşıyarak, dağ içi ovalarına benzeyen geniş düzlükler ortaya çıkarmıştır. Bu alanlar bugün hayvancılık için birer ot depoları görünümündedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Bir ot deposu görünümündeki Karlıova çevresinden bir görünüş

Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan Karlıova Havzası, kuzey kenarından geçen Kuzey Anadolu Fayı ile güney kenarı boyunca uzanan Doğu Anadolu Fayı arasında Kuvaterner'de açılmaya başlamış tektonik kökenli bir depresyondur. Tabanında aynı yaşlı genç çökeller bulunur. Bunlar üzerinde gelişmiş olan ova yüzeyi, hemen hiç yarılmamış olup, çeşitli büyüklükteki birikinti konisi ve yelpazesiyile maskelenmiş durumdadır (Tonbul,1990(a),264, Ardos,1995,165, Pamir-Baykal,1943,317).

Karlıova'nın kuzeydoğusunda yer alan ve Erzurum-Bingöl il sınırını da bu kesimde belirleyen Karagöl Dağları üzerindeki en yüksek zirveyi Kanatlı Dağı (2947 m) oluşturur. Temelinde Mesozoyik kayaçlarının yer

aldığı Karagöl Dağları'nda en fazla mostra veren kayaç topluluğunu ofiyolitler oluşturur. Litolojik ve topoğrafik özellikler nedeniyle çayır-mera alanlarının sınırlı olduğu Karagöl Dağları'nda yaylacılık faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Sahanın doğu sınırını oluşturan *Bingöl Dağı*, Üst-Miyosen-Pliyosen yaşlı, *kalkan* veya *tablakalkan* şeklinde sönmüş bir yanardağdır (Tonbul,1997,Tonbul,2002). Yaklaşık 1500 km² lik bir alana yayılan Bingöl Dağı'nın en yüksek noktası ise, 3193 m yi bulan *Dağkale Tepesi*'dir. Göçerlerin en yoğun kullandığı dağlardan biridir. Sahanın batısında volkanik bir yapıya sahip olan *Şeytan Dağları* yer alır. Doğu-batı doğrultusunda bir uzanış gösteren dağın doğu yamaçları dik, batı yamaçları ise daha hafif eğimlerle kademeli olarak alçalır. Karlıova İlçesi'nin güney ve güneydoğusunu çepeçevre kuşatan *Şerafettin Dağları* bir dağ görünümünden çok plato sahası durumundadır. Üst Miyosen-Pliyosen yaşlı, kalkan veya tabla kalkan şeklinde sönmüş bir volkanik dağdır. Doğu-batı yönünde 55 km uzunluğu olan bu yüksek kütle, genişliği ise 30 km civarındadır (Tonbul,1990(b),338). Bu kuşak üzerinde en yüksek zirveyi 2675 m ile Şahin Tepesi ve 2544 m yükseltisiyle Şerafettin Tepeleri oluşturur. Yükseltisinin az ve geniş bir çayır alanına sahip olması nedeniyle söz konusu plato sahası Karlıova'nın olduğu kadar bölgenin de en yoğun yaylacılık faaliyetlerine sahne olmaktadır.

Muhtemelen Kuvaterner'de oluşmaya başlayan Karlıova Ovası, tektonik kökenli bir ova olup yüzölçümü yaklaşık 150 km² di. Ovanın genişliği, doğu-batı yönünde 5-10 km iken, kuzey-güney yönünde 15-20 km kadardır. Doğu ve batıdaki dağlardan faylarla ayrılmış ovanın temelinde andezit ve bazaltik gibi volkanik kayaçlar yer alırken, bu birimin üzeri sonradan ayrılmamış Neojen dopoları tarafından örtülmüştür. En üstte ise Kuvaterner yaşlı genç çökeller bulunur. Bunlar üzerinde gelişmiş olan ova yüzeyi, hemen hiç yarılmamış olup, çeşitli büyüklükteki birikinti konisi ve yelpazesiyile yer yer örtülmüş durumdadır. Daha çok 2000 m izohipsi ile sınırlandırılan ovanın eğimi kuzeyden güneye doğrudur. Ovada her ne kadar taban suyu seviyesi yüksek olsa da, yine de ilçenin en önemli otlak alanlarına sahiptir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin bu kesimindeki litolojik ve morfolojik yapı önemli bir otlak alanı oluşturmuştur. Belirtilen dağların genel taban seviyesine göre yükselteleri fazla olsa da yerel taban seviyesine göre

yükseltileri pek fazla değildir. Nitekim ovalık kesim 1900-2000 izohisleri arasında yer alırken Şerafettin Dağları'nın zirve kesimi ancak 300 m civarında bir relief enerjisi oluşturur. Şeytan Dağları da benzer bir özellik gösterir.

Sahanın maruz kaldığı tektonik hareketlilik, devamlı suretle dış etmen ve süreçlerin kontrolünde gelişerek hayvancılık için uygun bir topografya ortaya çıkmıştır. Bu sarp ve çetin olmayan morfolojik yapı hayvaların kolay hareket etmesini ve kesintisiz geniş otlak alanlarının oluşmasını sağlamıştır.

Yarı-göçerlerin yaz aylarında geldikleri Karlıova çevresinin yıllık sıcaklık ortalaması 6.5 °C'dir. Oysa kış aylarını geçirdikleri; Bingöl (12.0 °C) ve Elazığ (12.9 °C) ile özellikle Diyarbakır (15.6 °C), Mardin (16. °C) ve Şanlıurfa'da (18.3 °C) yıllık sıcaklık ortalaması bu rakamın oldukça üstündedir (Tablo 1). Söz konusu istasyonlarda göçerlerin kuzeye doğru harekete başladığı ilkbahar aylarından itibaren sıcaklık değerleri oldukça yükselmektedir. Nitekim nisan ve mayıs aylarında artmaya başlayan sıcaklık değerleri haziranda 20 °C üstüne çıkarak temmuz ve ağustos aylarında 30 °C civarına yükselir. Oysa bu aylarda Karlıova'da sıcaklık 20 °C kadarken yüksek kesimlerde bu değerler daha düşük seyretmektedir.

Tablo 1. Seçilmiş istasyonların aylık ve yıllık ortalama sıcaklıkları (°C).

Met.İst.	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Karlıova	- 7. 2	- 6. 2	- 2.5	4.6	10. 2	15. 6	20. 8	20. 3	16. 1	8.9	1.3	- 3. 6	6.5
Bingöl	- 2. 3	- 1. 5	3.4	10. 8	16. 2	21. 9	26. 6	26. 1	21. 1	13. 8	6.7	0. 9	12.0
Elazığ	- 0. 6	0. 6	5.5	12. 0	16. 9	22. 6	27. 3	26. 6	21. 3	14. 2	6.8	1. 8	12.9
Diyarbakır	2. 0	3. 5	8.2	13. 8	19. 1	26. 1	31. 1	30. 1	24. 6	16. 9	8.9	3. 8	15.6
Mardin	3. 2	4. 1	7.9	13. 7	19. 6	25. 7	30. 1	29. 5	25. 3	18. 4	10. 8	5. 3	16.1
Ş.Urfa	5. 8	6. 8	10. 8	16. 2	22. 2	28. 1	31. 9	31. 1	26. 8	20. 1	12. 5	7. 4	18.3

Kaynak: <http://www.meteor.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx> (1975-2008)

Karlıova çevresinde havanın bu serinliği hayvanların otlaması için mükemmel şartlar oluşturur. Sonbaharın gelmesi ile sıcaklık değerleri tersine dönmektedir. Nitekim Karlıova'da ekim ayından itibaren düşmeye başlayan sıcaklıklar, kasım ve aralık aylarında iyice düşerek ocak ve şubatın maksimumuna ulaşır. Sahada mart ve nisan da serin geçmektedir. Oysa bu aylarda güney istasyonları oldukça sıcak hatta Mardin ve Ş.Urfa'daki sıcaklıklar yılın en soğuk ayları olan aralık, ocak ve şubatta bile Karlıova'nın nisan ortalamasından ve yıllık sıcaklık ortalamasından daha fazladır. Diğer taraftan bölgedeki sıcaklık değerleri ve yıl içindeki grafiği, göçerlerin ritmik hareketlerinin, matematiksel mevsim yerine, yaşanan gerçek mevsime uygun hareket ettiklerinin de bir göstergesidir.

Sahada yıllık sıcaklığın dağılışı yükselti, bakı, yamaç eğimi ve orografik faktörlere bağlı olarak kısa mesafede değişmektedir. Göynük vadisi, Peri Suyu vadisi, Murat vadisi ve ovalık kesimler yazın fazla ısınan,

kışın ise en az soğuyan yerler iken, Karagöl Dağları, Şeytan Dağları, Bingöl Dağı ve Şerafettin Dağları ise yazın en az ısınan, kışın da en fazla soğuyan alanlar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mayıs ayında vadi içlerinde ve ovadaki meralarda hayvanlar otlatılırken, bu aylarda adı geçen dağların yüksek düzlüklerinde hayvan otlatılması ancak Haziran sonu ya da Temmuz başlarını bulmaktadır. Göçerler önce kamyonları ile veya yaya olarak gelerek Göynük ve peri suyu vadisinde ve az eğimli tepelik sahalarda hayvanlarını bir süre otlatır. Daha sonra mayıs sonları ve haziran ayında yüksek kesimlere doğru göçerler.

Konar-göçerlerin yıllık ritmik hareketlerinde sıcaklık değerleri kadar yağışlarda önemlidir. Karlıova meteoroloji istasyonu verilerine göre sahaya düşen yıllık yağış miktarı 713.7 mm'dir. Seçilmiş istasyonlarından, sahanın hemen güneybatısında bulunan ve yükseltisi daha az olan (1177 m) Bingöl'de bu değer 967.5 mm iken, daha güneydeki Diyarbakır'da 477 mm, Ş.Urfada'da 449 mm kadar düşmektedir (Tablo 2). Güney illerinde yağış miktarlarının az olması yanında yüksek buharlaşma ve su kaynaklarının yetersiz olması yaz aylarında tarım ve hayvancılık bakımından uygun koşullar oluşturmaz.

Tablo 2. Seçilmiş bazı istasyonlarda aylık ve yıllık ortalama yağış değerleri (mm).

Met.İst .	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Karlıova	84.6	86.6	77.5	61.1	38.8	39.0	11.4	13.6	10.9	102.6	100.8	86.8	713.7
Bingöl	125.3	140.0	131.5	122.7	79.1	22.9	6.5	6.0	9.5	72.7	110.6	140.7	967.5
Mardin	105.7	114.6	108.6	90.3	40.5	7.1	0.5	0.1	1.5	34.3	74.2	112.8	690.0
Diyarbakır	66.0	66.6	72.9	69.3	38.9	7.6	0.3	0.4	2.3	29.6	52.4	71.3	477.7
Ş.Urfa	74.9	68.8	71.7	50.3	29.0	3.1	0.4	1.3	1.1	26.1	46.4	76.3	449.4
Elazığ	36.8	40.1	50.4	67.4	53.9	13.7	1.7	0.6	7.0	44.8	44.6	44.6	405.6

Kaynak: <http://www.meteor.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx> (1971-2000).

Ancak göçerler için yıllık ortalama yağış miktarından çok yağışın mevsimlere göre dağılışı önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Karlıova çevresi diğer seçilen istasyonlara göre yaz aylarındaki toplam yağıştan oldukça fazladır. Hatta Karlıova çevresine yaz aylarında düşen yağış miktarı, Bingöl, Elazığ, Diyarbakır, Ş. Urfa ve Mardin'e aynı dönemde düşen toplam yağış miktarı hemen hemen aynıdır (Tablo 3).

Tablo 3. Karlıova ve seçilmiş istasyonlarda yıllık toplam yağış miktarının mevsimlere göre dağılışı (mm).

İstasyonlar	İLKBAHAR		YAZ		SONBAHAR		KIŞ	
	Yağış M.	%'si	Yağış M.	%'si	Yağış M.	%'si	Yağış M.	%'si
Karlıova	177.4	24.9	64.0	8.9	214.3	30.0	258.0	36.2
Bingöl	333.3	34.5	35.4	3.6	192.8	19.9	406.0	42.0
Mardin	239.3	34.6	7.7	1.1	110	15.9	333	48.2
Diyarbakır	181.1	37.9	8.3	1.7	84.3	17.6	203.9	42.6
Ş.Urfa	151	33.6	4.8	1.0	73.6	16.3	220	48.9
Elazığ	171.7	42.3	16	3.9	96.4	23.7	121.5	29.9

Kaynak: DMİGM döküm cetvelleri kayıtlarından derlenmiştir.

Karlıova ve çevresinde yaz aylarında havanın serin olması ve diğer istasyonlardan sadece burada yaz yağışlarının görülmesi ot verimi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Dolayısıyla hem sıcaklık ve hemde yağış koşulları birlikte değerlendirildiğinde, Anadolu'nun bu kesiminde göçebe ve yarı göçebeliliğin geçmişten günümüze neden önemli olduğu daha net anlaşılmaktadır.

Karlıova İlçesi'ndeki ana akarsu şebekesini Peri Suyu ve Göynük Çayı oluşturur. Sahanın güneydoğusundaki suları toplayan en önemli akarsular ise Hasanova, Selekan ve Bülbül Deresi'dir. Belirtilen akarsular yöre halkı ve göçebeler için önemli olsa da asıl önemli olan soğuksu kaynaklarıdır. Bu açıdan saha gerçekten de zengin bir potansiyele sahiptir. Hemen her kesimde yaz aylarında akışı olan yamaç ve vadi kaynakları

vardır. Bu sular gerek göçerlerin gerekse hayvanların sulanması bakımından büyük önem taşımaktadırlar.

Karlıova ve çevresi İran-Turan Fitocoğrafya Bölgesi içinde kalmaktadır. Sahada yüksek plato stepleri yaygın iken ormanlık alanlar antropojen faktörlerin etkisi ile geniş ölçüde tahrip edilmiştir. Sahadaki step türlerinin çeşitliliği yanında verimlerinin yüksek oluşu hayvancılık bakımından büyük önem arz etmektedir.

Karlıova ve çevresinde, doğal ve beşeri çevre koşullarına bağlı olarak en önemli ekonomik faaliyet hayvancılıktır. Hayvancılık geleneksel olarak sürdürülen aile işletmeciliği şeklinde, bir başka ifade ile ekstansif yöntemlerle yapılmaktadır. Bu da, hayvancılık ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Oysa entansif hayvancılık yöntemlerinin uygulanması durumunda, araştırma sahası önemli doğal avantajlara sahip bir yöredir.

Sahada yetiştirilen hayvanların büyük bir bölümü canlı olarak pazarlanmaktadır. Son yıllarda bölgede terör olaylarının azalması ile birlikte canlılık kazanmaya başlayan hayvancılık faaliyeti, et fiyatlarını düşük olması, nakliye ücretlerinin artması ve bazı sosyal olaylar nedeniyle hayvan sayıları önemli ölçüde azalmıştır. Ancak sahadaki hayvan varlığı yine de yüksektir. Nitekim Karlıova'daki hayvan sayısı Doğu Anadolu hatta Türkiye'deki birçok ilden daha fazlaydı. Sahada 2004 yılında 400 000 küçükbaş hayvan yanında, yaz aylarında konargöçer ailelerin sürüleri ile birlikte hayvan varlığı 500 000'i geçmekteydi. Ne var ki aradan geçen dört yıl içinde hayvan sayısı nerdeyse yarı yarıya azalmıştır. Öyleki 2008 yılı verilerine göre sahadaki küçükbaş hayvan sayısı 214 686'e, 2011 yılında ise ilçedeki hayvan varlığı 183 300'e kadar düşmüştür (Tablo 4). İlçede 2014 yılı verilerine göre küçükbaş hayvan varlığı bir miktar (15 881) artarak 199 181'u ulaşmış olsa da ciddi bir azalma sözkonusudur (TUİK:2014).

Aslında ilçe genelinde hayvan sayısındaki bu ciddi azalma o dönemde yöre ve bölge genelinde hatta Türkiye genelinde de yaşanmıştır. Ancak alınan bazı önlemler olumlu sonuç vemiş ve tekrar canlı hayvan sayısı artmaya başlamıştır. Bugün sahada (Karlıova, Bingöl, Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin) Türkiye'nin toplam canlı küçükbaş hayvan varlığının (31 155 568)17,3'ü (5 5408 071) bulunmakt adır.

Tablo 4. Yarı-göçerlerin faaliyette bulunduğu bazı illerde küçükbaş hayvan varlıkları.

Yerleşme	2004			2008			2012			2014		
	Koyun	Keçi	Toplam	Koyun	Keçi	Toplam	Koyun	Keçi	Toplam	Koyun	Keçi	Toplam
Karlıova	370	30	400 000	198	16 686	214 686	172	10	183 300	186 340	102	199 181
Bingöl	168	145	314 858	195	107	302 902	103	111	215 380	318 827	166	485 599
Elazığ	304	69	374 152	259	65 599	325 531	561	50	612 419	391 173	70	466 686
Diyarbakır	717	250	967 708	630	172	802 839	644	197	841 573	888 660	334	1 223
Ş.Urfa	1 428	129	1 558	1 365	124	1 490	1 350	174	1 525	1856508	193	2 049
Mardin	332	121	453 291	464	117	582 053	570	307	878 544	603 156	385	988 971
Toplam	3 321	747	4 068	3 114	604088	3 718	3 403	853	4 256	4 244	1	5 408
Türkiye	25 201	6	31 411	23 974	5 593	29 568	23 811	7	30 937	31	10	31

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>

Sahada Sürdürülen Hayvancılık ve Yarı-göçebe Aşiretler

Bilindiği üzere Bingöl ilinin yüksek kesimleri yüzyıllarca yaylak olarak kullanılmıştır. Hatta geçmişte bu sahalara Mezopotamya'dan hayvan sürülerinin getirildiği de bilinmektedir (Koday,2005,112). Bugün oldukça azalmış bu hareketlilik Doğu Anadolu Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgeleri arasında çok olmasa da devam etmektedir. Eskiden söz konusu sahada konar-göçerlik yapan Türkmenlere Bozulus² adı verilirdi. Bozulus Türkmenleri (1540-1640) kışlak olarak Urfa, Diyarbakır ve Mardin üçgeninde kalan sahada yaşarlardı. Türkmenler ilkbaharın gelmesiyle, kuzeye doğru harekete başarlardı. Bunun için iki yol kullanılırdı. Bunlardan biri Mardin-Hanı-Muratsuyu'na gelir oradan ya gemilerle ya da sığ kesimleri kullanarak karşıya geçer Bingöl ve Erzurum yaylalarına ulaşırlardı. Diğer bir güzergah Karacadağ'ın batı eteklerinden Ergan i-Palu-Murat nehrine ulaşılır, buradan Bingöl-Karlıova ve Erzurum hatta Kars'a kadar giderlerdi (Gündüz,1997,139-140). Geçmişte olduğu gibi bugünde coğrafi özelliklere bağlı olarak sahanın otlak olarak kullanımı halen devam etmektedir. Özellikle ilkbahar sonları ve yaz başlarında Bingöl ve Erzurum yaylalarına bol yağış düşmesi ve toprağın kısa sürede ısınması otların daha hızlı

² Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki konar-göçer Türkmenlerin Bozulus adının ne amaçla verildiğine ait sağlıklı bir bilgi yoktur. Yine de bazı araştırmacılar bu isim hakkında bazı tahminlerde bulunmuşlardır. Bu konu hakkında geniş bilgi için bakınız: Sümer, F.,1949, Bozulus Hakkında. Ankara Üniv. DTCF Der. Cilt:VII/2,Ankara, Gündüz, T.,1997, Anadolu'nun Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640, Bilge Yay., Ankara.

yetişmesine olanak sağlamasıyla boyları bir metreye ulaşan çayır alanları oluşturur. O nedenle bu sahaların her ne kadar otlama süresi az olsa da, otu bol bir ortam olduğundan yaz aylarında konar-göçerlerin başlıca otlak alanlarından biri olmuştur.

Aslına bakılırsa günümüzde, Anadolu'daki göçebelerin çoğu gerçek göçebeler olmaktan çıkmıştır. Bunlar, yaşamlarının önemli bölümünü yerleşik düzende geçirirler. Çoban göçebeler, yılın büyük bölümünde belirli bir bölgede yaşar. Burada ya kendileri toprağı eker ve ürün yetiştirir ya da yiyeceklerinin bir bölümünü, tarımla uğraşan komşularıyla, hayvansal ürünlerini değış tokuş ederek elde ederler. Başka yerlere ise yalnızca hayvanlarına uygun otlaklar bulmak amacıyla ve kısa dönemler için göçerler. Bunlar düzenli mevsimlik göçlerdir. Başka bazı göçebeler, sürüleri için elverişli otlakların durumuna göre, daha düzensiz bir biçimde hareket eder. Günümüzde göçebelerin büyük bir bölümü toprağı yerleşmiştir.

Göçebeler 1950'lere kadar bol bol otlak bulabiliyorlardı. Ama bu tarihlerden sonra Türkiye nüfusunun hızla artması ve makineli tarımın yaygınlaşması otlakların tarım alanı olarak kullanılmasına yol açtı. Bu durum göçebeleri zor duruma düşürdü. Eskiden ıssız dağ başlarını, yaylaları şenlendiren, buralarda rahatça yaşama olanağı bulan göçebeler, çadırlarını kurdukları yerlere artık kira ödemek zorundaydılar. Oldukça azalmış durumda olan otlaklar da sürülerini besleyemez oldu. Bu neden ile çoğu göçebe ailesi bu zor durumdan kurtulmak için toprağı bağlanarak yerleşik yaşama biçimine geçti.

Günümüzde sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte, göçebe nüfusunun büyük çoğunluğu Doğı ve Güneydoğı Anadolu'da Şanlıurfa, Bingöl, Tunceli, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Muş, Bitlis, Ağrı ve Hakkâri'de yaşamaktadır. Bu göçebeler aynı soydan gelen, dinleri, dilleri aynı olan ailelerden oluşan ve aşiret denen büyük topluluklar halinde yaşarlar. Göçebe aşiretler genellikle küçükbaş hayvancılıkla uğraşır. Hayvanların et, süt, yün gibi ürünleri tek geçim kaynaklarıdır.

Göçebeler kış aylarını Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır yöresinde, Güneydoğı Anadolu bozkırlarında geçirirler. Yaz aylarında ise Van Gölü, Bingöl ve Tunceli çevresindeki yaylalara çıkarlar.

İlçede hayvancılık amaçlı yaylacılık faaliyeti iki şekilde önem kazanmıştır. Birincisi bölge dışından Karlıova'daki yüksek plato kesimlerine gelen (Özellikle Şerafettin Dağları) İlavak ve Beritan aşiretlerinin yapmış olduğu yarı-göçebelik faaliyeti, İkincisi de ilçedeki köy ve hatta Karlıova kasabesindeki ailelerin etraftaki yüksek yaylalara çıkmalarıdır. Bunların yanında birde İkametgahı Karlıova'da olup da kış aylarında hayvanlarını otlatmak için Şanlıurfa ve Mardin gibi kışı ılıman geçiren illere giden aileler de vardır. Ancak bu ailelerin bir kısmı kendileri hayvanlarını götürükten bir kısmı da çobanları göndermektedir.

Bölge dışından, çok az da olsa Bingöl'ün diğer ilçelerinden gelenler içindeki en büyük grubu, Beritan aşiretine mensup aileler oluşturur. Yarı-göçer bir hayat tarzı süren Beritan aşiretinden yaz aylarında gelenlerin sayısı önceki yıllara göre oldukça azalmıştır. Bu azalmada kuşkusuz bir süre düşük seyreden et fiyatları kadar bölgede yaşanan sosyal olayların da rolü büyüktür. Aslına bakılırsa konar-göçerlerin Karlıova ve çevresindeki otlaklara gelmelerini tespit etmek de son derece güçtür. Mevzuat gereği ilden giden veya ile gelen göçerler, İl Tarım Müdürlüğü'ne bilgi vermesi gerekmekte ya da ile giriş ve çıkışlarında kontrol zorunluluğu bulunmaktadır. Böylece kamyonlarla taşınan hayvanların giriş-çıkışlar da tespit edilmesi mümkün olacaktır. Oysa bu denetimlerden ve ulaşım masraflarından kurtulmak için konar-göçerler sürülerini yaya olarak getirmektedirler (Koca-Sever,2006). Bunun yanında konar-göçerlerin patika dağ yollarını tercih etmelerinin bir diğer nedeni de girişte ve çıkışta verilen kayıt ücreti ve hayvan hastalıkları korkusudur. Çünkü kamyonla veya yaya olarak getirilen/götürülen hayvanlarda herhangi bir hastalık çıkması durumunda sevk durdurulmakta ve hayvanlar karantinaya alınabilmekte ve hatta imha yoluna da gidilmektedir. Bingöl iline gelen sürülerin sayısı ve nereye gidecekleri kontrol noktalarında kayıt edildikten sonra gelen sürüler için bir ücret alınır. Yarı-göçerlerin hangi merayı veya yayla sahasını kullanacakları ise belli değildir. Hayvan sürülerinin nerede kaç paraya otlatılacağı ile ilgili işler şahıslara bırakılmıştır.

Az öncede de belirtildiği gibi Karlıova ve çevresine yaz aylarında gelen göçe çobanlar Beritan aşireti ve Şavak aşiretine mensub olan ailelerdir. Ancak sahaya daha çok bahsedilen aşiretlere bağlı olan Melömerin,

Karakulak ve Korfi aşiretleri gelmektedir. Karakulak ve Melömerin aşireti Karlıova ve Şerafettin Dağları'ndaki otlak alanlarını kullanırken, Korfi Aşireti Karlıova ile Yedisu arasındaki kesimde yer alan Şeytan Dağları'nı otlak alanı olarak kullanmaktadır. Şavak aşiretinin önemli bir kısmı da Erzurum, Çad çevresindeki otlak alanlarına gitmektedirler.

Sahaya gelen Karakulak aşiretine mensub ailelerin doğum yeri Elazığ Palu (Kovancılar) nüfusuna kayıtlı olmalarına rağmen, bunlar genellikle Devlet tarafından yaptırılan Diyarbakır'daki köylerde ikamet ederler. Bu şekilde kullanılan dört kadar köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bu aileler kışın Diyarbakır ve çevresinde hayvanlarını otlatırken ilkbaharın gelmesiyle önce Karlıova'daki ovalık ve vadi tabanlarında hayvanlarını otlatırlar, daha sonra mayıs ayı başlarından itibaren yüksek kesimlere doğru hayvanlarını götürürler. Yaz başından itibaren ise Şerafettin Dağları ve Karagöl Dağlarının yüksek düzlüklerinde hayvanlarını otlatırlar.

Daha çok Elazığ nüfusuna kayıtlı Korfi aşiretine bağlı ailelerde kış aylarında Elazığ ve Karakoçan çevresinde hayvanlarını otlatırlar. İlkbaharın gelmesiyle bunlarda kademeli olarak önce ovalık kesimde ve vadi tabanlarında, havaların ısınmasıyla Şeytan Dağları'nın yüksek düz plat o kesimlerine çıkarlar.

Melömerin aşiretine bağlı göçebeler ise, Karakulak aşiretinde olduğu gibi bunların da büyük bir bölümü Kovancılar nüfusuna kayıtlıdır. Ancak bir kısmı Palu ve çevresinde kış aylarını geçirirken, bir kısmı da Diyarbakır çevresinde kışın konaklamaktadır. Yine bunlarda daha çok Şerafettin dağlarının yüksek plato sahalarında hayvanlarını otlatırlar.

Karlıova ve çevresine gelen küçükbaş hayvan türleri arasında morkaraman, akkaraman ve ivesi yaygın olmakla birlikte, doğal çevreye en uygun tür olan *morkaraman*ın sayısı oldukça fazladır (Fotoğraf 1). Ancak söz konusu koyun türünün et ve süt verimi oldukça düşüktür. Nitekim bu hayvanın canlı ağırlığı 50 kg civarında, yıllık yapağı verimi 1-1,5 kg ve süt verimi de günlük ortalama bir kg kadardır. Ayrıca morkaramanda yılda bir yavru alınmakla birlikte genellikle on koyundan biri yılda iki yavru da verebilmektedir.

Fotoğraf 1. Sahada yoğun olarak morkaraman ve akkaraman yetiştirilmektedir.

Karlıova çevresindeki Şeytan Dağları ve Şeraffetin Dağları ile Bingöl Dağlarına gelen göçerlerin barınma için kullandıkları temel malzemeler bezden yapılan çadır ve kıl çadırları oluşturur. Bunun yanında deprem nedeniyle halka dağıtılan kıızılay çadırlarının da bu amaçla kullanıldığı görülmektedir. Çadırlar genellikle bir odadan oluşmakla birlikte iki odalı olanları da vardır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Sahada kullanılan bazı çadırlar. Kıl Çadırlar genellikle Kovancılar ve Karakoçan'dan gelen aileler tarafından kullanılmaktadır.

Çadırların hemen giriş kısmında ekmek ve peynir yapmakta kullanılan bir ocak bulunmaktadır. Çadırın bitişiğinde ise hayvanların akşam sağıldıkları bir paravan bulunmaktadır (Fotoğraf 3).

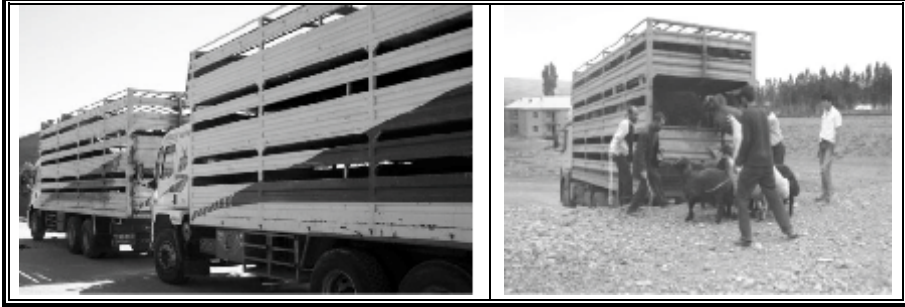

Fotoğraf 3. Sağılan hayvanların sütleri gelen tüccarlara satılmaktadır.

Sahaya gelen ve giden hayvan sürülerinin birçoğu iki ya da üç katlı kamyonlarla taşınmaktadır. Bu kamyoncuların önemli bir kısmı Karlıova’da ikamet ederler. Sonbaharın gelmesiyle kademeli olarak ovalık alana (Karlıova) ve vadi tabanlarına (Peri suyu, Gönük çayı) inen konar göçerler, bir süre burda kaldıktan sonra, yıllar arasında değişen hava koşullarına bağlı olarak Ekim sonuna doğru hayvan sürülerini kamyonlara yükleyerek güney bölgelere giderler. Her aşiretin kışın hayvanları otlatacak yerleri önceden bellidir. Karakulak aşireti kışı nispeten ılıman geçen Diyarbakır ve Şanlıurfa illerine giderler. Melömerin ve Korfi aşiretleri ise başta Palu, Karakoçan olmak üzere, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa illerine gitmektedirler.

İlkbahar mevsiminin gelmesiyle birlikte, tekrar Mardin, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerine giden kamyonlar, hayvanları ve konar göçerleri Karlıova çevresine getiriler. Bir süre, yaklaşık Nisan ayı ortalarına doğru gelen göçebeler, mayıs ayına kadar ovalık alanda kaldıktan sonra, sürüleri yüksek alanlara doğru çıkarırlar.

Az öncede belirtildiği gibi Karlıova'da hayvan ticaretine bağlı olarak ortaya çıkan önemli bir iş kolu da nakliyatçılıktır. Yörede canlı hayvan taşıyan ve genellikle iki veya üç katlı olan çok sayıda kamyon bulunmaktadır (Fotoğraf 4). Bu kamyonlar bir seferde 200 kuzu ya da 170 koyun taşıma kapasitesine sahiptirler. Yaz mevsiminde yaylacılık sezonunun başlaması ile güney illerdeki hayvanları Karlıova İlçesi'ne taşıyan kamyonlar, soğukların başlaması ile de Karlıova'daki küçükbaş hayvanları Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Mardin başta olmak üzere güneydeki sıcak illerine taşımaktadır. Diğer aylarda başta Karlıova olmak üzere Bingöl'ün diğer ilçelerinden büyük şehirlere canlı hayvan taşımaktadırlar.

Fotoğraf 4. Karlıova ve çevresine hayvan sürülerini taşımada kullanılan çift katlı kamyonlar.

Bingöl veya Karlıova'ya bu şekilde kamyonlarla taşınarak gelen hayvan sürüleri, sahaya gelen toplam sürülerinin ancak %50'si kadarını oluşturur. Diğer %50'si ise sahaya patika yollarını ve karayolu güzergahlarını kullanarak gelirler. Ancak hangi şekilde gelirlerle gelsinler bunların birçoğu giriş kaydı yaptırmadan sahaya girmektedirler. Kuşkusuz bu salgın hastalıkları riski açısından son derece önemli bir konudur. Çünkü kamyonlardan veya yaya olarak getirilen sürülerdeki hastalıklı hayvanlar

tespit edilmediğinden diğer hayvan ve sürülere bazı salgın hastalılar taşınabilir. Bu durum gerek konar göçerlere ait diğer sürüler gerekse Karlıova çevresindeki yerel sürüler için büyük bir risk oluşturmaktadır.

Sahaya gelen bu konargöçerlere Karlıova nüfusuna kayıtlı birçok ailelerde yıl boyunca devam eden bu hareketliliğe katılır. Kışın ilçede birçok sürü ya belirtilen aşiretlerin yaz aylarında konakladıkları sahayalara giderler ya da bağımsız bir şekilde yine güney sahalara giderler. Karlıova'dan giden sürüler; Çermik, Bismil, Hilvan, Siverek, Viranşehir, Kızıltepe, Karakoçan, Mardin Derik kesiminde kışı geçirirler. Kış aylarında her aile günlük süt ihtiyacını karşılayacak kadar hayvan tutarken, bu hareketliliğe katılmayan bazı aileler ise büyük hayvan barınaklarında hayvanlarını beslerler. Karlıova nüfusuna kayıtlı ailelerin büyük bir bölümü Şanlıurfa çevresine sürülerini götürmektedir.

Sahaya gelen sürülerin büyük bir kısmı mera komisyonu tarafından belirlenen sahayalarda hayvanlarını otlatırken bir kesimi ise serbest bir şekilde hayvanlarını otlatır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Yarıgöçeber sürülerin ardından yük hayvanları ile birlikte yüksek kesimlere çıkarlar

Bingöl İl Tarım Müdürlüğü, Karlıova İlçe Tarım Müdürlüğü ve bazı aşiret mensupları ile yapılan görüşmelerde çok sağlıklı bilgiler olmada da, her geçen yıl sürü sayılarında ciddi bir azalmadan söz edilmektedir. Bu azalmanın temel nedeni uzun yıllar bölgede etkili olan terör gibi sosyal

olaylardır. Ancak 2000 li yıllarda tekrar bir artış olsa da, et fiyatlarının bir süre ülke ve bölge genelinde düşük kalmasıyla tekrar bir düşüş yaşanmış ve bu 2011 yılında minimum seviyeye inmiştir. Sonraki yıllarda bir miktar artış olsa da sahadaki hayvan varlığı ciddi oranda azalmıştır. Nitekim 2000 li yılların başında sahada hayvan varlığı 400 000 nin üstüneyken bugün (2016) ancak 200 000 baş civarındadır.

İlçe Tarım Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre her yıl ortalama 100-120 civarında aile sürüleri ile birlikte Karlıova ve çevresine gelirler. Dolayısıyla kesin bir kayıt olmasa da yaklaşık 500 kadar bir nüfus sahayada yaz sezonunu geçirmektedir. Göçerlerin yaklaşık %70'nin daimi olarak oturdukları bir ikamet yoktur. Bunlar yaz ve kış sezonları arasında devamlı geçişi iskanlarında faaliyetlerini sürdürmektedir. Geri kalan kısmı ise kış aylarında Devlet tarafından yaptırılan köylerde yaşamını sürdürürken, hayvanları ise belirli bir ücret karşılığı tuttıkları çobanlara otlatırlar. Bunların hemen hepsi Diyarbakırda ikamet etmektedirler. Karlıova'ya bazen ot veriminin düşük olduğu yıllarda zaman zaman Tunceli ve çevresindeki Şavak aşiretine mensup olan aileler de gelmektedir.

Sahaya gelen göçebelerin yiyecek ihtiyaçlarının büyük bir bölümü Karlıova kasabasından karşılanmaktadır. Bu nedenle kasabada çok sayıda market ve bakkal bulunmaktadır. Kasabanın ticaret hayatının bu devrede canlandığını görmek mümkündür. Göçerler yaylada ürettikleri sütün önemli bir kısmını peynir yaparak, tüccarlara satmaktadırlar. Belirli araklıklarla yaylalara gelen tüccarlar topladıkları peynirleri ya Bingöl ve Elazığdaki mandıralara ya da Karlıovadaki küçük işletmelerde tulum peynirine dönüştürerek büyük merkezlere pazarlar.

Sonuç

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli yayla sahalarından birine sahip Karlıova ilçesi ve çevresi geçmişte olduğu gibi bugünde yarı-göçerler ve buradaki insanlar için en önemli otlaklar alanlarıdır. Karlıova ve çevresini yaylacılık faaliyet sahası olarak kullanan yarı-göçerlerin ve buradaki ailelerin pek çok sorunu bulunmaktadır. Bu sorunların başında sosyal sorunlar gelmektedir. Kaldığı bu sosyal huzursuzluk başta araştırmamıza konu olan iller kadar tüm bölgeyi ve ülkemizi de ekonomik anlamda olumsuz etkilemiştir. Sahadaki hayvan sayısında da ciddi bir azalma olmuştur. Oysa bugünlerde et fiyatlarının nispeten yükseldiği (2016)

ülkemizde, hayvancılık sorunlarının ve çözümlerin dikkate alınarak uygulanması yörenin yeninden ticari hayatını canlandıracak ve bölge ekonomisine ivme kazandıracaktır. Yerinde kırsal kalkınma ekonomik modeline uygun olarak sürdürülecek hayvancılık faaliyetleri organik hayvancılık bakımından da son derece önemli olacaktır.

Kaynakça

- Akpınar, E. (2001). *Kelkit ve Çevresinde Yaylacılık. Erzurum Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 117-134,.
- Alagöz, A. C. (1993). Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları. *Ankara Üniv. Türkiye Coğrafya Arş. ve Uyg. Mer. Der. Sayı:2*, Ankara.
- Arıkan, Z. (1988). XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, İzmir 1988.
- Barty, F. (1961). *Nomads Of South Persia, The Basseri Tribe of the Khamsah Confederacy* (Copyright by Oslo University pres), Boston.
- Bekdemir, Ü-Koca, H. (2003). Giresun İlinde Gelişmekte Olan Yayla Turizminin Çevresel Etkileri, Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu, Ege Üniv. Coğr. Bölümü Sempozyumu 2 (16-18 Nisan 2003), Ege Üniv. Edeb. Fak. Yayınları, Syf. 185-194, İzmir.
- Bekdemir, Ü-Özdemir, Ü. (2002). Doğu Karadeniz Bölümünde Gelişmekte Olan Yayla Turizm Merkezlerine Bir Örnek: Bektaş Yaylası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 7, Syf.7-37, Konya
- Bulut İ., Kopar İ., Zaman M. (2013). Mezra Gölü (Kılıçkaya-Yusufeli-Artvin) ve Yüzen Adaları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11-24.
- Bulut, İ., Girgin, M., Gök, Y. (2000). Kalecik Heyelanı (Karlıova). *Doğu Coğ. Der. Sayı:3*, s.47-60, Erzurum.
- Doğanay H., Coşkun O. (2013). Türkiye Yaylacılığındaki Değişme Eğilimleri ve Başlıca Sonuçları. *Doğu Coğrafya Dergisi*.
- Doğanay, H. (1980). Türkiye Hayvancılığı ve Nüfusun Beslenmesi. *Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi* Sayı:12, Fasikül 2, s.379-412, Erzurum.
- Doğanay, H. (1984). Bölge Planlamasının Coğrafi Esasları, Atatürk Üniv. Fen-Ede. Fak. Edebiyat Bölümü Ders notları No:63, Coğrafya Bölümü Ders Notları No:8, Erzurum.
- Doğanay, H. (1991). Türkiye'de İç Göçler ve Başlıca Sorunları. *Atatürk Üniv. KK Eğt. Fak. Arş.Der. Sayı:2*, Erzurum.
- Doğanay, H. (1997). Türkiye Beşeri Coğrafyası, Milli Eğitim Basımevi, Yayın Kodu 97.34.Y.0002.1464, İstanbul.
- Doğanay, H., Zaman, S. (2004). Oba- Yayla Yerleşmelerine Tipik İki örnek: Çambaşı ve Turnalık Obaları (Ordu İli). *Türk Coğrafya Dergisi* Sayı:44, İstanbul.
- Doğanay, S. (2010). İşlevsel Değişim Sürecinde Çakırgöl Çevresinde Yaylalar ve Yaylacılık. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2 s.611-639.
- Düzbakar, Ö. (2003). Hüdavendigâr Sahasında Konar-Göçerler. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 4, Sayı:4,s.61-74, Bursa.
- Düzbakar, Ö. (2003). Hüdavendigâr Sahasında Konar-Göçerler. *U. Üniv.Fen-Edb. Fak. Sos. Bil. Der.*, Sayı:4, s.61-74, Bursa.
- Elmacı, S., - Bekdemir Ü. (2008). Ortaçağ İslam Aleminde Şehir: İbn Haldun'un Şehir Bakışı, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 19. Çizgi Kitabevi. Konya.
- Emiroğlu, M. (1977). Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık. Ankara Üniv. DTCF, yay. No:272,s.16 - 30, Ankara.

- Gündüz, T. (1997). Anadolu'nun Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540 -1640, Bilge Yay., Ankara.
- Güner, İ., Ertürk, M. (2005). Fethiye'de Yayalar ve Yaylacılık. *Doğu Coğrafya Der. Sayı:14,s.141-177,Konya.*
- Halaçoğlu, Y. (1988). XIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiret Yerleştirmeleri. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi:92, Ankara.
- Ishjamts, N. (1996). Nomads Eastern Central Asia.. History Of Civilization Of Cenral Asia.Sedentary and Nomadic Civilization 700 BC to AD 250, Vol:II, pp.151 - 169,(Editors: Janas Harmatt), Unesco Pupliching, France.
- Khazanov, A. (1986). Nomads and the Outside World. Cambridge University Press, Syf.10, 16, 85-87, New York
- Koca, H., Sever, R. (2006). Karlıova'da (Yukarı Göynük Çayı Havzası) Büyük ve Küçükbaş Hayvancılık. *Doğu Coğrafya Der. Sayı:16, s.165-192, Konya.*
- Koday, S. (2005). Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık. Atatürk Üniversitesi Yay.949, Fen-Edb. Fak. Yay. No.104, Araştırma Serisi No.74, Erzurum.
- Lindner, R. P. (2000). Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar (Çeviren: Müfit Günay),İmge Kiatabevi, Ankara.
- Orhonlu, C. (1987). Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı. Eren Yay., İstanbul.
- Öngör, C. (1964). Ortadoğu Ülkelerinde Göçebe Hayatının Bugünkü Şartları ve Göçebe Nüfusunun Sedantariasyonu, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:9, Syf.145, Ankara.
- Sayılı, Ş., B. (2012). Göçebelik, Konar-göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-göçerlerin Farklılaşması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/1 (Yaz 2012), s.563-580.
- Sever, R. (2005). Erzurum-Bingöl Karayolunda Ulaşımı Güçleştiren Coğrafi Etmenler. *Doğu Coğrafya Dergisi Sayı:14, s.283-310, Konya.*
- Şahin, İ. (2006). Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler. Eren Yayıncılık, Tarih Dizisi, Syf.61,İstanbul
- Şaroğlu, F. Yılmaz, Y. (1986). Doğu Anadolu'da Neotektonik Dönem ve Evrimi ve Havza Modelleri. *MTA. Dergisi*, No:107, s.73-94, Ankara.
- Tonbul, S. (1990). (a), Bingöl Ovası ve Çevresinin İklimi. *Fırat Üniv. Sos. Bil. Der. Cilt:4, Sayı:1, s.263-314, Elazığ.*
- Tonbul, S. (1990). (b), Bingöl Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi ve Gelişimi, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, s.329-352, Ankara.
- Tonbul, S. (1991). Bingöl Dağlarının Volkan Jeomorfolojisi, Coğrafya Coğrafya Meslek Haftası, (20-24 Kasım), 57-58, İzmir.
- Tonbul, S. (1997). Bingöl Dağında Buzul Şekilleri. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uyg. Mer. Der. Sayı:6, s.347-374, Ankara.*
- Tonbul, S. (2002). Bingöl Dağı (Oluşumu, Jeomorfolojisi ve Ekolojik Özellikleri), T.C.Orman Bakanlığı, Türkiye Dağları 1. Ulusal Sempozyumu, 123-130, Ilgaz Dağı (Kastamonu).

- Tunçdilek, N. (1967). Türkiye İskan Coğrafyası. Kır İskanı (KöyAltıİskan Şekilleri). İstanbul Üniv. Edb. Fak. Yay.No:1283, Coğrafya Enst. Yay. No:49, İstanbul.
- Tunçdilek, N. (1985). Türkiye'de Relief şekilleri ve Arazi Kullanımı. İst. Üniv. Yay. No:3279, İstanbul.
- Ünal,Ç. (2004). Erzurum'un Hayvancılık Potansiyeli. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:12, s.259-276, Konya.
- Ürker, O, Çobanoğlu, N. (2014). Türkiye'de Doğal Varlıkların Sürdürülebilir Kullanımında Biyoetiğin Bir Araç Olarak Kullanılması; Batı Anadolu Yörükleri Üzerinden Örnek Olay İncelemesi *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, 5(1), DOI:10.1501/sbeder_0000000066-155
- Yazıcı, H., Cin, M. (1997). Uzungöl Turizm Merkezi'nde Coğrafi Gözlemler. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:32, İstanbul, s.57-77.
- Yazıcı, H., Şahin, İ.F. (1999). Demiryurt (Tödürge-Sivas) Sulak Alanı ve Yakın Çevresinde Coğrafi Gözlemler. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı:34, İstanbul, s.19-30.
- Zadneprovskiy, Y.A. (1996). The Nomads of Northern Central Asia After the Invasion of Alexander. *History Of Civilization Of Cenral Asia.Sedentary and Nomadic Civilization 700 BC to AD 250, Vol:II, pp.457-471*,(Editors:
- Zaman, M. (2007). Doğu Karadeniz Kıyı Dağları'nda Yaylalar ve Yaylacılık. Atatürk Üniv.Yay. No:960, Fen-Edb. Fak. Yay. No:105, Arş. Ser. No:75, Erzurum.

Teşekkür: Arazi çalışmalarım sırasında bana her konuda yardımcı olan Karlıova İlçe Tarım Müdürü Tekin ATLI, Haşim KIRDEMİR ve ailesine, Muhtar Kutlu TUNCELİ'ye teşekkür ederim.

“Meb Vitamin” Yazılımı Kullanımının Matematik Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi “Sivas İli Örneği”

Hasan Hüseyin AKSU*

Öz

Matematik öğretmenlerinin “MEB Vitamin” yazılımının kullanımına ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada öğretmenlerin görüşlerini nitel bir çerçevede değerlendirmek için özel durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, 2014-2015 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında Sivas il merkezinde görev yapan ve rastgele seçilen 35 matematik öğretmenine “MEB Vitamin” yazılımına ilişkin yöneltilen açık uçlu sorulardan elde edilen verilere dayalı olarak yürütülmüştür. Toplanan veriler ana temalara ve bu temalara bağlı olarak alt temalara ayrılarak örnek ifadelerle desteklenmiştir. Sonuç olarak, “MEB Vitamin” yazılım kullanımı matematik öğretmenleri tarafından genel olarak olumlu karşılanmakla birlikte öğretmenlerin altyapı problemine ilişkin çözüm beklentileri öneri olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: MEB Vitamin, yazılım, özel durum çalışması

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Giresun, h.h.aksu74@gmail.com

A Study On The Use Of A Microsoft Program Called “MEB Vitamin” In Parallel With The Views Of Mathematics Teachers “A Sample Of The Province Of Sivas”

Abstract

A special case-study was used in the research, which aims to study the views of mathematics teachers on the use of a Microsoft program called „MEB Vitamin', to qualitatively assess the teachers' opinions. The research was conducted based on the data obtained from the answers to a number of open-ended questions on the Microsoft program called „MEB Vitamin', directed to 35 randomly-selected mathematics teachers employed in the Province of Sivas, in the Fall Term of the Academic Year between 2014 and 2015. Following the division of the data collected into main themes and then into sub-themes, the data were supported with sample-statements. Consequently, mathematics teachers viewed the Microsoft program called „MEB Vitamin' as positive in general. However, mathematics teachers are faced with a number of infrastructural problems. Expectations for solutions to such problems were presented as suggestions or proposals.

Keywords: MEB Vitamin, software, case study

Giriş

Eğitim, toplumsal hayatın var olduğu günden beri kendini sürekli yenileyerek gelişmektedir. Tarih içinde toplumlar, kendi kültürel miraslarını aktarmak için çeşitli eğitim yolları bulmuşlardır. İlk insanların ve ilk uygarlıkların gelişmesinde eğitimin geliştirici yanı sıra sürekli önem kazanmış ve belki de bu önemi fark edilemediğinden eğitimsiz toplumlar tarih sahnesinde uzun süre kalamamışlardır (Şişman, 2007). Tarih sahnesine bakıldığında bilim insanları yetiştiren toplumların dünyaya yön verdikleri görülmektedir. Eğitimin, toplumların geleceği için vazgeçilmez bir değer olduğu her geçen gün daha iyi anlaşılakta ve toplumların en değerli kaynağı olan insanların yetiştirilip geliştirilmelerinde eğitimin rolü ve önemi giderek artmaktadır (Demirtaş, 2005).

İnsan, yaratılmışlar içinde en mükemmel varlık olup geliştirilebilir bir potansiyele sahip olarak dünyaya gelmektedir. İçinde yer aldığı kültür, ortam ve yaşantıların zenginliğine göre insanın çeşitli yönlerden gelişimi ve eğitimi de farklılaşmaktadır (Onur, Topal ve Gürsoy, 2009). Özellikle 21. yüzyılın başlangıcından itibaren dünyada yaşanan bilgi teknolojileri alanındaki gelişmeler ve bilgilerdeki baş döndüren hızlı artış, toplumlarda olumlu-olumsuz birçok değişim yaşanmasına yol açmıştır (Demirtaş, 2005). Bu değişimde eğitimi saf dışı bırakmak mümkün değildir. Dolayısıyla eğitim kurumlarının da bu hızlı değişim ve gelişmelere ayak uydurması gerekmektedir. Ancak birçok öğretmen, mesleğe başladığında öğretim için hızlı teknoloji kullanma becerisine tam olarak hazır olamamaktadır (Carlson ve Gooden, 1999). Bilgiye sahip olma, günümüz toplumlarının en önemli zenginlik kaynaklarından biri hatta en önemlisi olarak kabul edilmektedir. Bu durum, eğitim kurumlarını da etkilemekte ve eğitim kurumlarının bilişim toplumlarında rolü ne olacaktır? Sorusunu gündeme getirmektedir (Demirtaş, 2005).

Teknolojik gelişmeler ve sosyal düzendeki değişimler toplumda kabul gören bilgi ve becerileri farklılaştırmaktadır. Bu değişim sürecinde matematik her zaman önemini korumuş, gün geçtikçe ve toplumlar geliştikçe matematiğe verilen önem daha da artmıştır. Matematiğin kendi içinde bir değişimi söz konusudur. Etkin yöntemler ve yeni teknolojiler geliştikçe, eski ve yeni prensiplerin öğretim yolu da değişmektedir (Hatfield, Edwards ve Bitter, 1997). Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle bazı bilgi ve beceriler

önemini yitirirken bazıları öne çıkmaktadır (MEB, 2012). Burada; “Teknoloji ve matematik entegrasyonu konusunda öğretmen adaylarının ne tür deneyimlere sahip olması gerektiği” sorusu akla gelmektedir (Kurz ve Middleton, 2006).

Bilgi her yıl üstel olarak artmaktadır (Kesim, 2002). Bilginin bu denli çoğaldığı günümüz dünyasında matematik eğitiminin teknoloji ile desteklenmesi kaçınılmaz bir gerçektir. FATİH PROJESİ; eğitim-öğretimde fırsat eşitliğini sağlamak ve okullardaki teknolojiyi iyileştirmek amacıyla bilişim teknolojileri araçlarının öğrenme-öğretme sürecinde etkin kullanımı için ilkökul, ortaokul ve liselere LCD panel etkileşimli tahta, tablet bilgisayar ve internet ağ altyapısı sağlanmasını öngörmektedir (MEB, 2012). Tablet bilgisayarlar, geleneksel bilgisayarların aksine dijital mürekkep sayesinde öğretmen ve öğrencilerin bilgisayar belgelerine doğrudan temas etmesine, onları temizlemesine ve açıklama yapmalarına olanak sağlar (Anderson, 2004). Tablet bilgisayarların diğer bilgisayarlardan farklı özelliği kalemle ekranına yazı yazma özelliğine sahip olmasıdır (Cox, 2006; Fister ve McCarthy, 2008). Özellikle “FATİH PROJESİ”nin kullanılmaya başlaması ile beraber etkileşimli eğitim yazılımlarının öneminin artacağı açıkça görülmektedir. Gelecekte daha köklü bir standartlaşmayla çeşitli eğitim yazılımlarının uygulanabileceği olası görülmektedir (Goldstein, 1997). Bu bağlamda eğitim-öğretim sürecine “FATİH PROJESİ” altyapısından daha önce girmiş olan “MEB Vitamin” yazılımının incelenmesi önem taşımaktadır.

Şekil 1. MEB Vitamin Ortaokul Öğretmen İçeriğinin Ana Sayfası

“MEB VİTAMİN“ yazılımı (TTNET, 2014):

- MEB programına uygun olarak tasarlanan “MEB VİTAMİN” yazılımı konu anlatımları, interaktif etkinlikler, 3D canlandırmalar, sanal deneyler, sınıf etkinlikleri, çalışma kağıtları, etkileşimli alıştırmalar, özetler, videolu çözümlü örnekler, tarama testleri ve deneme sınavlarına ulaşma olanağı sağlar.
- Öğrencilerin psikolojik ve bilişsel öğrenme düzeyleri ve evrelerini merkezine alarak yapılandırılan “Vitamin”, içeriğiyle öğrencilerin dersleri daha iyi anlamalarını ve bireyselleştirilmiş öğrenme süreci ile tam öğrenmenin gerçekleşmesini amaçlar.

- Vitamin, kavramsal ve aktif öğrenmeyi destekleyerek öğrenciye; kendi öğrenme hızında, istediği zaman, istediği yerde, istediği kadar, öğrencinin yaşam akışı ile paralel, özgüven veren, motivasyon sağlayan, eğlenceli ve düzenli ders çalışma olanağı sunar.

Öğrenme olayı günümüze kadar farklı etkileşimler sonucunda meydana gelmiştir. Öğrenme artık internet tabanlı, çeşitli yazılımlara dayalı olarak zaman ve mekandan bağımsız olarak herhangi bir kişiye ihtiyaç duyulmaksızın, buna rağmen etkileşimin en üst düzeyde

tutulduğu ve öğrencinin süreçte aktif olduğu bir boyuta ulaşmıştır. Bilgisayar yazılımları endişe verici bir oranda daha güçlü hale gelmekte ve gelecekte yazılımın kullanım kolaylığı ve donanım kullanılabilirliği açısından da daha fazla erişim beklenmektedir (Goldstein, 1997). Ancak eğitim-öğretim sürecinde öğretmenlerin bilgiye hızlı ulaşma durumu MEB açısından incelendiğinde, “öğretmenlerin teknolojiyi sınıflarına ne oranda taşıdıkları” sorusu ön plana çıkmaktadır. Özellikle matematik eğitimi alanında, öğretmenler ileri teknoloji kullanımında mesleki gelişim eğitimi almaya daha fazla ilgili olmalıdır. Ancak, birçok öğretmen dijital ortama entegrenin önemine rağmen bu konuda isteksiz görünmektedir (Mainali ve Key, 2012). Eğitim öğretimde bir reform yapılmak isteniyorsa, bir yenilik getirilmek isteniyorsa önce buna öğretmenlerin inanmaları ve bu yenilikleri sınıflarına taşıyabilecek şekilde yetiştirilmeleri gerekir. Eğer öğretmen, kullanacağı donanım ve yazılım hakkında yeterli bilgiye sahip değilse bilgisayar destekli matematik dersleri yürütmesi veya bilgisayar destekli matematik öğretimi materyalleri geliştirmesi o öğretmen için sonu belli olmayan bir maceraya dönüşür ki bu macerayı çok az öğretmen göze alır (Baki, 2001). Bu bağlamda eğitim yazılımlarından biri olan ve MEB bünyesinde öğretmenlerin ücretsiz olarak erişebildikleri “MEB Vitamin” portalının matematik dersinde kullanılabilirliğinin öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesinin gerektiği ve ne sıklıkla kullanıldığının araştırılması önem taşımaktadır. Çünkü matematikteki bazı konuların görsel materyal olmadan anlaşılması güçleşmekte ve konuların sınıf ortamı yerine sanal bir ortamda verilmesi sınırlılık konusunda öğretmeni fazlasıyla rahatlatmaktadır. Uygulamayı gerçekleştirirken planlamanın iyi yapılması ve öğrencilerin ortama çok iyi hazırlanması da önem taşımaktadır. Öğrencilerin günlük hayatta teknolojik öğelerle tanışmış olması (özellikle bilgisayar ve internet kullanımı) öğretmenin de öğrenciyi teknolojik açıdan yakalamasını gerektirmektedir. Bilgisayar, matematik öğretimi sürecinde zorunluluk olarak kabul edilmekte ve matematik eğitiminin ilerlemesi için zemin hazırlamaktadır. (Wiest, 2001).

Bu çalışmanın amacı “MEB Vitamin” yazılımının kullanımına ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşlerini nitel bir çerçevede ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

- 1) “MEB Vitamin” yazılımının matematik eğitimindeki kullanımına ilişkin görüşleriniz nelerdir?
- 2) “MEB Vitamin” yazılımının okullardaki kullanılabilirliği hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
- 3) “MEB Vitamin” yazılımının MEB matematik programına uygunluğuna ilişkin görüşleriniz nelerdir?
- 4) “MEB Vitamin” yazılımı kullanılarak yürütülen derslerdeki öğrenci etkileşimi hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
- 5) “MEB Vitamin” yazılımında içeriklere ulaşımında yaşanan sorunlara ilişkin görüşleriniz nelerdir?
- 6) “MEB Vitamin” yazılımı kullanılarak yürütülen derslerde zamanın etkin kullanımı ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
- 7) “MEB Vitamin” yazılımını ne zamandan beri kullanıyorsunuz?
- 8) “MEB Vitamin” yazılımındaki içeriklerin yeterliliğine ilişkin görüşleriniz nelerdir?
- 9) “MEB Vitamin” yazılımının kullanımına ilişkin eleştiri veya önerileriniz var mı?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada incelenen problem durumu, matematik öğretmenlerinin ortaokulda matematik öğretiminde “MEB Vitamin” yazılımının kullanımına yönelik görüşlerini ortaya koymayı amaçladığından nitel araştırma tekniklerinden özel durum çalışması (case study) kullanılmıştır.

Katılımcılar

Bu araştırmaya, 2013-2014 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Sivas il merkezinde bulunan ortaokullarda görev yapan 35 gönüllü matematik öğretmeni katılmıştır. Araştırma problemi göz önüne alındığında, duruma ilişkin sağlıklı verilere ulaşabilmek için matematik öğretmenlerinin derslerinde “MEB Vitamin” yazılımını kullanmaları önemli görülmektedir. Bu açıdan çalışma, MEB'e bağlı okullarda aktif olarak görev yapan matematik öğretmenleriyle yürütülmüştür. Çalışma etiği çerçevesinde

katılımcıların isimleri gizli tutulmuş ve öğretmenler; “Ö1”, “Ö2”, “Ö3”, “Ö4”, “Ö5”, “Ö6”, “Ö7”.....“Ö35” şeklinde adlandırılmışlardır.

Veri Toplama Aracı

Amacı gereği ankete katılanlardan özgün cevaplar alınmasını gerektiren bir durum çalışması olan bu çalışmada kullanılan veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen açık uçlu “MEB Vitamin Anket Formu” ile toplanmıştır. Anket formu geliştirilirken öğretmenlerin “MEB Vitamin” yazılımını kullanma ile ilgili görüşleri, yazılımdan beklentileri ve yazılımın onlara sağladığı katkılara ilişkin sorular belirlenerek dört uzmanın görüşüne sunulduktan sonra formda yer alan 9 açık uçlu soruya son şekli verilmiştir. Anket sorularının geliştirilme aşamasından sonra 2013-2014 eğitim-öğretim yılı güz döneminde aktif olarak görev yapan 35 matematik öğretmenine anket formu elden verilerek veriler toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Açık uçlu sorulara verilen cevaplardan elde edilen veriler, nitel veri çözümleme yolları kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak (Büyüköztürk, 2011) tanımlanabilir. Kodlama işlemi yapılarak veriler için kod listesi geliştirilmiştir. Daha sonra bu kodlamalar belirli kategoriler altında toplanarak temalar oluşturulmuştur. Temalar belirlenirken araştırmacılar tarafından ulaşılan sonuçların ne kadar isabetli olduğu konusunda, aynı alanda çalışan diğer araştırmacıların görüşlerine de başvurularak çalışmanın güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Böylece, hem bulunan sonuçların desteklenmesi, hem de varılan sonuçlara ilişkin varsa alternatif açıklamaların getirilmesi sağlanmıştır. Ulaşılan bulgular, alt temalar, öğretmen sayısı ve örnek ifadeler içeren tablolar halinde sunulmuştur. Ayrıca, araştırma bulgularının iç güvenilirliğini ve geçerliğini artırmak amacıyla öğretmen görüşlerinden sıkça alıntılar yapılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

İlköğretim matematik öğretmenlerinin verdiği yanıtlar, ortak temaların bulunması amacıyla analiz edilmiştir. Öğretmenlerim “MEB Vitamin” yazılımı hakkındaki görüşlerine ilişkin bulgular, olumlu ve olumsuz görüşlerine göre iki farklı tema halinde verilmiştir. Ayrıca hiçbir

görüşü olmayan öğretmenlerle birlikte tüm temalar örnek ifadelerle de desteklenerek Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: “MEB Vitamin” Yazılımının Kullanımına İlişkin Temalar

Temalar ve Öğretmen Sayısı	Örnek İfadeler
Olumlu görüşler (26 öğretmen)	<p>“Çok faydalı olduğunu düşünüyorum”</p> <p>“Matematik konu anlatımlarını beğeniyorum. Gayet güzel ve açıklayıcı”</p> <p>“Güzel ve etkili”</p> <p>“MEB vitaminin eğitim için kullanılması gerektiğini düşünüyorum”</p> <p>“Matematiğin görselleştirilmesi açısından güzel bir program”</p> <p>“Çok güzel bir yazılım. Hem öğrenciye hem de öğretmene çok yardımcı oluyor. Konuların hem göze hem kulağa hitap ederek anlatılması, eğlenceli etkinlikler içermesi ve yapılandırıcı anlayışa göre hazırlanması öğrencinin daha iyi anlamasına yardımcı oluyor”</p>
Olumsuz görüşler (6 öğretmen)	<p>“Çok fazla yararlı olduğunu düşünmüyorum”</p> <p>“Çok fazla kullanışlı olduğunu düşünmüyorum”</p> <p>“Hiçbir faydasını görmediğim bir yazılım. Matematik alanında ister içerik olsun ister kazanımlara ait sorular olsun çok yetersiz”</p>
Hiçbir görüşü olmayanlar (3 öğretmen)	<p>“Kullanmıyorum”</p> <p>“MEB vitamin kullanmadım”</p> <p>“Kullanmadığım için fikir sahibi değilim”</p>

Tablo 1 incelendiğinde yazılım hakkında olumlu görüş belirten öğretmen sayısının 26, olumsuz görüş belirten öğretmen sayısının ise 6 olduğu görülmektedir. Buna karşılık “MEB Vitamin” yazılım hakkında hiçbir fikri olmayan öğretmen sayısı ise 3'tür. Matematik öğretmenleri, “MEB Vitamin” yazılımının çok faydalı olduğunu, matematik konu anlatımlarını beğendiklerini, gayet güzel, etkili ve açıklayıcı bulduklarını,

MEB vitaminin eğitim için kullanılması gerektiğini, matematiğin görselleştirilmesi açısından güzel bir program olduğunu, çok güzel bir yazılım, hem öğrenciye hem de öğretmene çok yardımcı olduğu yönünde olumlu görüş içeren ifadelerde bulunmuşlardır. Bunlara ek olarak, konuların hem göze hem de kulağa hitap ederek anlatılması, eğlenceli etkinlikler içermesi ve yapılandırmacı anlayışa göre hazırlanmasından dolayı öğrencinin daha iyi anlamasına yardımcı olması gibi olumlu noktalara dikkat çekmişlerdir. Olumsuz görüşler içinde ise öğretmenlerin yazılımın faydasız ve çok kullanışlı olmadığını ifade ettikleri görülmektedir. Burada ilgi çeken bir başka konu da 3 öğretmenin yazılımı daha önce hiç duymadıklarını belirtmiş olmalarıdır. Genel olarak değerlendirildiğinde öğretmenlerin “MEB Vitamin” yazılımı hakkında olumlu ifadeler sergiledikleri görülmektedir. Ancak yazılımın sürekli olarak kullanımı noktasında öğretmenlerin istekli olmadıkları çıkarımı yapılabilir.

“MEB Vitamin” yazılımının kullanımına ilişkin olumlu görüşler, alt temalar ve örnek ifadelerle birlikte Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: “MEB Vitamin” Yazılımının Kullanımına İlişkin Olumlu Görüşler

Alt Temalar ve Öğretmen Sayısı	Örnek İfadeler
İçerik (22 öğretmen)	“Programa uygun” “İçerikleri yeterli buluyorum” “Görsellik ve içerik olarak gayet uygun” “Güncel değişiklikleri takip ediyor” “İçerikler öğrencilere eğlenceli gelmektedir” “Konular programa uygun şekilde ele alınmıştır. Testler ve eğitici oyunlarla desteklenmektedir”
Öğrenci etkileşimi (17 öğretmen)	“Öğrenciye sunulan görsel içeriklerden dolayı öğrencinin derslerde motivasyonu artmakta, öğrenci etkileşimi olumlu etkilenmektedir” “Öğrenci etkileşimi sıradan bir derse oranla çok daha aktif oluyor” “Öğrencilerin derse etkin bir şekilde katılımını

	sağlıyor” “Akıllı tahtayla birlikte kullanılması öğrencinin daha aktif olmasını sağlıyor” “Görsel ve uygulamalı anlatım öğrencide daha kalıcı izler bırakmaktadır”
Ulaşılabilirlik (14 öğretmen)	“İçeriklere ulaşmada bir zorluk yaşamadım” “İçeriklere ulaşım kolay olmaktadır” “Kolay anlaşılır olduğunu düşünüyorum” “Sıkıntı yok” “İçeriğe hemen ulaşıldığı görülmektedir”
Zamanın etkin kullanımı (17öğretmen)	“Zamandan tasarruf sağladığı söylenebilir (en büyük artısı)” “Hazırlanan videolar çok uzun değil, derse destek olması yönüyle iyi. Dolayısıyla zamanı iyi kullanabiliyorum” “Zamanın etkin kullanımı tamamen öğretmenle ilgili bir durumdur. Vitaminin zaman içeriğinin doldurulmasında pozitif bir katkısı vardır” “Gayet iyi” “Zamanın daha verimli kullanıldığını düşünüyorum. Dikkat çekici olduğundan standart işlenen derslere göre öğrencilerin konsantre sorunu yaşamadığını gözlemledim”
Altyapı (3 öğretmen)	“Fatih projesine geçmiş okullar için uygun ve uygulanabilir” “İnternet genelde okullarımızda var. Bu nedenle çok sık olmasa da kullanılabilir”

Matematik öğretmenleri MEB Vitamin yazılımını içerik açısından değerlendirmiş ve programa uygun, görsellik ve içerik ve güncellik açısından uygun, güncel değişiklikleri takip ediyor, içerikler öğrencilere eğlenceli, konular programa uygun şekilde ele alınmış, testler ve eğitici oyunlarla desteklendiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Öğrenci etkileşimi açısından bakıldığında, öğrenciye sunulan görsel içerikten dolayı öğrencinin derslerde motivasyonu artmakta, öğrenci etkileşimi olumlu yönde

etkilenmekte, öğrenci sıradan bir derse oranla daha aktif olmakta ve öğrenciler derse etkin bir şekilde katılmaktadırlar. Ayrıca akıllı tahtayla birlikte kullanılması öğrencinin daha aktif olmasını sağladığından, görsel ve uygulamalı anlatım öğrencide daha kalıcı izler bıraktığının altı çizilmektedir. Matematik öğretmenleri “MEB Vitamin” yazılımına ulaşmakta sıkıntı yaşamadıklarını ve içeriğe hemen ulaştıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca zamanın etkin kullanımı açısından değerlendirildiğinde, zamandan tasarruf sağladığına (en büyük artışı) vurgu yapılmaktadır. Öğretmenler, hazırlanan videoların çok uzun değil, derse destek olması yönüyle iyi olduğu, zamanın etkin kullanımı tamamen öğretmenle ilgili bir durum olduğu, vitaminin zaman içeriğinin doldurulmasında pozitif bir katkısı sağladığı yönünde görüş belirtilmiştir. Altyapı açısından bakıldığında internet genelde her okulda olduğundan rahatlıkla kullanılabilir olduğunu belirtmişlerdir.

“MEB Vitamin” yazılımının kullanımına ilişkin olumsuz görüşler, alt temalar ve örnek ifadelerle birlikte Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: “MEB Vitamin” Yazılımının Kullanımına İlişkin Olumsuz Görüşler

Alt Temalar ve Öğretmen Sayısı	Örnek İfadeler
İçerik (4 öğretmen)	“Etkinliklere yer verilmesi açısından yetersiz” “İçeriği yeterli bulmuyorum. Etkinliklerin çoğaltılması gerekir” “Öğrencileri etkileyici ve ilgi odaklı değil” “Yeterli değil”
Öğrenci etkileşimi (8 öğretmen)	“Zamanla sıkıyor” “Tüm konulara uygun değil” “Öğrenci tarafından kullanılabilirliği yeterli değil. Bazı konularda öğrenci seviyesine uygunluğu tartışılır”
Ulaşılabilirlik (5 öğretmen)	“Sınıfta internetin olmadığı zamanlar çoğunlukta oluyor ve bilgileri daha önceden depolamak, videoları indirmek gerekebiliyor. Fakat vitamin buna izin vermiyor. Bu yüzden vitamin benim için genelde

	sınırlı oluyor”
	“Yüklemede sıkıntı yaşıyorum”
	“İstenen ya da istediğimiz konuya ulaşmakta sıkıntı yaşadığımı oluyor”
Zamanın etkin kullanımı (8 öğretmen)	“Dersin yavaş anlatılması, soruların uzun sürede çözülmesi tamamen zaman kaybı yaratıyor”
	“Zaman sıkıntısı bazen yaşanabiliyor”
	“Zaman tam anlamıyla verimli kullanılamıyor”
	“Konuyla ilgili örnekler az olduğu için 40 dakika dolmadan konu bitiyor. Bu sebeple zamanı etkin kullanılamıyorum”
Altyapı (17 öğretmen)	“Her sınıfta projeksiyon ve bilgisayar olmadığı için kullanamıyoruz”
	“Şu ana kadar herhangi bir okulun kullandığını duymadım”
	“Altyapı yetersiz”
	“Yeterli altyapı yoktur (internet, projeksiyon, bilgisayar)”
	“Tüm okullarda projeksiyon, bilgisayar vb. araçların hepsinin zor bulunduğunu düşünürsek her okulda kullanımının olmadığını düşünüyorum”

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin, yazılımın yetersiz olduğu, öğrencileri sıkıttığı, etkinliklerin az olduğu, zaman konusunda problem oluşturduğu ve içerikte bulunan video, etkinlik vs. gibi öğelerin depolanmadığını belirttikleri görülmektedir. En büyük problemin ise okullarda bilgisayar, internet, projeksiyon vb. araçların bulunmaması, öğretmenlerin istekli olsalar bile teknolojik altyapı yetersizliği nedeniyle yazılımı kullanamadıkları görüşleri ön plana çıkmaktadır. MEB'in “Fatih Projesi” kapsamında okullardaki altyapı problemini çözme girişimi sayesinde “MEB Vitamin” yazılımının ve diğer yazılımların da sıklıkla kullanılabileceği söylenebilir. Bu noktada öğretmenlerin teknolojik yeterliliğinin de tartışılması gerekir. Çünkü anket amacıyla ziyaret edilen okullardaki öğretmenlerin bir kısmının alanlarındaki yazılımlar hakkında bilgi sahibi olmamaları dikkat çekici bir husustur.

“MEB Vitamin” yazılımının kullanımına ilişkin öneriler, alt temalar ve örnek ifadelerle birlikte Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: “MEB Vitamin” Yazılımının Kullanımına İlişkin Öneriler

Alt Temalar ve Öğretmen Sayısı	Örnek İfadeler
İçerik (8 öğretmen)	“Konu, etkinlik ve yazılım bütünlüğünün sağlanması gerekir. Özellikle öğretmenlerin oluşturduğu etkinliklerin anlaşılır ve içerik ile uyumluluğunun sağlanması gerekir” “Matematik dersi için kolaydan zora doğru daha fazla soruya yer verilirse daha güzel olacağına inanıyorum” “Konu sonlarına değerlendirme testleri ve sınav soruları eklenebilir” “İçerik geliştirilebilir” “İçerik daha anlaşılır bir dille anlatılmalıdır. Günlük hayattan örnekler daha fazla kullanılmalıdır. Önemli noktalar daha belirgin hale getirilmelidir”
Ulaşılabilirlik (2 öğretmen)	“Görsellik artırılarak öğrencilerin daha rahat anlaşılması sağlanabilir” “İçerik daha kolay ulaşabileceğimiz şekilde düzenlenebilir”

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerin içerik ve ulaşılabilirlik konularında öneride buldukları görülmektedir. Öğretmenlerin, içerik ve etkinliklerin yazılımla bütünlüğünün sağlanması, günlük hayattan örneklerin daha fazla olması, soru sayıları artırılarak ve kolaydan zora doğru seçilmesi ve konuların önemli kısımlarının daha belirgin hale getirilmesi noktalarına vurgu yaptıkları görülmektedir. Öğretmenler, ulaşılabilirlik konusunda da kolay ulaşılabilir ve görselliğin artırılması gerektiği görüşlerini taşımaktadırlar.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgular olumlu görüşler, olumsuz görüşler ve hiçbir fikri olmayanlar ana temaları üzerinden, bu ana temaların alt temaları da içerik, öğrenci etkileşimi, ulaşılabilirlik, zamanın etkin kullanımı ve altyapı olarak belirlenmiştir. Bu alt temalar olumlu ve olumsuz görüşler dikkate alınarak örnek ifadelerle desteklenmiş ayrıca matematik öğretmenlerinin vurguladığı öneriler de örnek ifadelerle sunulmuştur.

Ana temalar incelendiğinde matematik öğretmenlerinin yazılım hakkında genellikle olumlu görüş bildirdikleri sonucuna varılmıştır. Bu görüşler “MEB Vitamin” yazılımının matematiğin görselleştirilmesi açısından faydalı bir program olduğu, konu anlatımlarının açıklayıcı ve eğlenceli olduğu, hem öğrenciye hem de öğretmene büyük katkılar sağladığı örnek ifadelerle belirtilmiştir. “MEB VİTAMİN” yazılımını kullanan öğretmenlerin küçük bir kısmı ise olumsuz görüş belirterek kullanışlı bir program olmadığını vurgulamışlardır. Yazılım hakkında hiçbir fikri olmayan az sayıda öğretmenin de bulunduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Çünkü bu öğretmenler, matematik konularının anlatımında bilgisayar ya da yazılım kullanmanın doğru olamayacağını, matematiğin klasik yöntemlerle öğretilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Belirlenen ana temalara göre yorumlanan bulguların alt temaları belirlenerek tartışılmıştır. Burada matematik öğretmenlerinin “MEB Vitamin” yazılımının içeriğinin yeterli, etkinliklerin öğrencilere uygun olarak görselleştirildiği ve zenginleştirildiği bir program olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. İçerik konusunda dile getirilen olumsuz görüşler ışığında etkinliklerin artırılması gerektiği görüşünün ön plana çıktığı görülmektedir. Buradan hareketle bir ders boyunca sürekli olarak konunun yazılım üzerinden anlatılmasının önüne geçmek gerektiği öne sürülebilir. Bu sayede öğrencilerin derse karşı optimum düzeyde ilgilerinin olabileceği düşünülebilir. Öğrenci etkileşimi ve zamanın etkin kullanımı alt temaları birlikte değerlendirildiğinde de öğrenciyi derse karşı motive ettiği, öğrencinin aktif olarak katılımcı olmak istediği, alınan dönütlere bakıldığında daha kalıcı öğrenmeler elde edildiği, dolayısıyla zaman konusunda öğretmeni oldukça rahatlatan, klasik ders anlatımına göre öğrencinin ilgi seviyesinin ve ilgili olduğu sürenin daha çok olmasını

sağlayan bir yazılım olduğu ulaşılan sonuçlar arasında önemli bir yer tutmaktadır.

“MEB VİTAMİN” yazılımının ücretsiz ve kullanım açısından matematik öğretmenlerinin işini kolaylaştıran nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yazılımın tam anlamıyla kullanılabilmesi için okullarımızda bulunan altyapı probleminin öncelikle çözülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda MEB,,in Türkiye'deki bütün okullarda uygulamak istediği “FATİH PROJESİ”nin öncelikle tüm okullarda hayata geçirilmesi ve altyapı problemi çözümünün sağlanması büyük önem taşımaktadır. İmkani olan okullarda öğretmenlerin yazılım ya da yazılımların kullanımında ulaşılabilirlik konusunda herhangi bir problem yaşamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Bir başka sonuç olarak “MEB Vitamin” yazılımının öğretmenler tarafından istekli olarak ve sıkça kullanılması için aşağıda belirlenen noktalara dikkat edilmesi gerektiği öğretmenler tarafından vurgulanmıştır.

- Yazılım içeriği zenginleştirilmelidir.
- İçerik tam anlamıyla uygunluk sağlanmalıdır.
- Öğretmenlerin bilgisayar destekli öğretime olan bakış açısı değerlendirilmelidir.
- Okullarda bulunan altyapı problemleri çözülmelidir.
- İçeriklere ulaşım kolaylaştırılmalıdır.

Ulaşılan sonuçlar ışığında aşağıdaki öneriler sıralanabilir.

1. Bu çalışmada sadece “MEB Vitamin” ele alınmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmaların daha çok sayıda değişkeni kapsayacak şekilde düzenlenmesi akademik çalışmalara daha çok katkı sağlayacaktır. Ayrıca devlet okullarının yanında özel okul kurumlarından da örneklem seçilmesi yoluna gidilebilir.
2. Bilgisayarların eğitim ortamlarında kullanılması konusunda farklı illerde görev yapan matematik öğretmenlerinden de veriler toplanması bu sürece fayda sağlayacaktır.
3. Yapılan çalışmanın örnekleme 35 matematik öğretmeni ile sınırlıdır. Bu nedenle farklı branş öğretmenleriyle de benzer çalışmalar yapılarak aralarındaki ilişkiler incelenebilir.

4. “MEB VİTAMİN” tüm okullarda kullanılmamaktadır. Fatih projesi tamamlandıktan sonra “MEB VİTAMİN” kullanımının akademik başarıya etkisi incelenebilir.

Kaynakça

- Anderson, R. (2004). “Beyond Power- Point: Building a new classroom presenter”. Syllabus, June, 31–33.
- Baki, A. (2001). Bilişim Teknolojisi Işığında Matematik Eğitiminin Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 149, 26-31.
- Büyüköztürk, Ş.; Kılıç-Çakmak, E.; Akgün, Ö. E. ve Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Carlson, R. D. ve Gooden, J. S. (1999). Are Teacher Preparation Programs Modeling Technology Use for Pre-Service Teachers?. *ERS Spectrum*, 17(3), 11-15.
- Cox, J. R. (2006). “Screen capture on the fly: Combining molecular visualization and a tablet PC in the biochemistry lecture”. *Biochemistry and Molecular Biology Education*. 34(1), 12-16.
- Demirtaş, A. (2005). Eğitimde Alternatif Paradigmalar. E. Toprakçı (Ed.), Eğitim Üzerine Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Goldstein, R. (1997). Mathematics education, computers and calculators. The next ten years. M. Selinger (Ed.), Teaching mathematics. New York: Routledge
- Hacısalıhoğlu, H.; Mirasyedioğlu Ş. ve Akpınar A. (2004). Matematik öğretimi (1.baskı). Ankara: Asil Yayın
- Hatfield, M. M.; Edwards, N. T. ve Bitter, G. C. (1997). Mathematics methods for elementary and middle school teachers. Boston: Allyn and Bacon.
- Kesim M. (2002). Herkes için, her yerde, her zaman etkin öğrenim: E-Öğrenme. Açık ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu.
- Kurz, T. L. ve Middleton, J. A. (2006). Using a functional approach to change preservice teachers' understanding of mathematics software. *Journal of Research on Technology in Education*, 39(1), 45-65.
- Mainali, B. R. ve Key, M. B. (2012). Using dynamic geometry software GeoGebra in developing countries: A case study of impressions of mathematics teachers in Nepal. *The Indefinite Accumulation of Finite Amounts: A Socratic Educative Experience*, 2012 (1).
- MEB (2012). 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı.
- MEB (2012). fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/index.php.
- Onur M.; Topal T. ve Gürsoy A. (2009). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.
- Şişman, M. (2007). *Eğitim Bilimine Giriş* (3. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Wiest, L. R. (2001). The role of computers in mathematics teaching and learning. *Computers in the Schools*, 17(1-2), 41-55.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TTNET (2014). <http://www.vitaminegitim.com/ortaokul/>

Bahtiyar Vahabzade'nin Tahkiye, Tasvir ve Tahlil Örneği Olarak “Atılmışlar” Şiirinde Mehmet Âkif Ersoy Etkisi

Dursun ŞAHİN*
Mehmet ALVER**

Öz

20. yüzyıl Azerbaycan Türk Edebiyatının en büyük temsilcilerinden olan Bahtiyar Vahabzade'nin Şiirlerinin merkezinde insan ve toplum yer almaktadır. Şair, hayatının son zamanlarına kadar, halkın problemleri ile ilgili meselelerde ciddi faaliyetlerde bulunmuştur. Yaşadığı dönemi titiz bir Şekilde gözlemleyen Şairin, eserlerinde bir milletin esasını oluşturan aile kavramına büyük önem verdiği görölmektedir. Bu makalede, Bahtiyar Vahabzade'nin anne - evlat – toplum ilişkisini farklı bir gözle ele aldığı uzun bir Şiir olan “Atılmışlar”da tahkiye, tahlil ve tasvirin gücü belirlenerek, bu unsurlarda, Şiirlerinde tahlil ve tasvire sıkça yer veren, Türk edebiyatında manzum hikâye türünün en önemli temsilcisi kabul edilen Mehmet Âkif Ersoy'un etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Vahabzade'nin “Atılmışlar” Şiirinde birçok yönden Âkif etkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahabzade, Atılmışlar, Mehmet Âkif Ersoy, tahkiye, tahlil, tasvir

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, dursunsahin@gmail.com, 05065041629

** Arş. Gör. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, mehmetalver2806@gmail.com, 05337436778

The Effect of Mehmet Akif Ersoy on The Poem “Atılmışlar” by Bahtiyar Vahabzade, as an Example Narration, Analysis and Depiction

Abstract

Human and society are present at the heart of the poems of Bahtiyar Vahabzade who is one of the greatest representatives of the 20th century Ajarbaijani Turkish Literature. The poet was engaged in serious issues such as the problems of the society until the last years of his life. It is seen that the poet who observed the era he lived in gave great importance to the concept of family which is the basis to the nation. In this article, the power of narration, analysis and depiction in Bahtiyar Vahabzade's long poem “Atılmışlar” which deals with mother -child-society with a different perspective and the influence of Mehmet Âkif Ersoy, who is considered the most important representative of poetic story genre in Turkish Literature and used analysis and depiction in his poems, on these elements has been tried to be identified. Âkif's influence in many aspects of Vahabzade's poem “Atılmışlar” has been identified.

Keywords: Bahtiyar Vahabzade, Atılmışlar, Mehmet Âkif Ersoy, narration, analysis, depiction

Giriş

Amerikalı eleştirmen ve yazar Harold Bloom, Etkilenme Endişesi (Bloom, 2008) adlı eserinde şairlerin birbirinden etkilenme sürecini “clinamen”, “tessera”, “kenosis”, “daimonikleşme”, “askesis” ve “apophrades” adını verdiği 6 aşamaya ayırır. Yazar, ortaya attığı bu aşamalarla bir şairin başka bir şairden hangi ölçülerde etkilenebileceğini ya da esinlenebileceğini tartışmaya açmaktadır.

Bir sanatçının başka bir sanatçıdan etkilenmesi doğal bir durumdur. Özellikle şiire yeni başlayanların, kendilerinden önceki örneklerin izini sürüp, o örnekler üzerine kendi şiirlerini oluşturduklarına dair pek çok örnek vardır. Tanzimat’la başlayan batı edebiyatını tanıma ve uygulama sürecinde, Şinasi, Namık Kemal, Abdülhak Hâmid gibi isimler batının şairlerinden etkilenmişlerdir. Nâzım Hikmet’in, “Resimli Ay” dergisinde 1929 mayısın da “Putları Yıkıyoruz” başlığıyla kaleme aldığı edebî incelemesinde, o günlere kadar kendisinden “Dahi-i A'zam” diye söz edilen Abdülhak Hâmid’i yaşadığı Osmanlı toplumu dönemine göre değerlendirerek, onu Shakespeare, Racine ve Corneille’in tesiri altında kalmış bir mukallit olarak nitelendirmesi, bu etkilenme ya da esinlenmenin zaman zaman olumsuz bir durum olarak da kullanılabilirliğini göstermektedir.

Türk edebiyatı tarihinde doğduğu, yetiştiği ülke sınırlarının dışında da tanınan ve bilinen, fikirleri ve sanat anlayışıyla farklı coğrafyalarda yaşayan sanatçılar üzerinde etki uyandıran, kendisinden etkilenilen ve esinlenen şairlerden biri de Mehmet Âkif Ersoy, etkinin yoğun olarak gözlemlendiği yerlerden biri de Azerbaycan’dır. Lutfiye Asgerzade (2009: 479, 482), Türkiye ile Azerbaycan arasındaki edebî-medeni alakaların XIX. asırda mevcut olduğunu belirterek, Azerbaycan edebiyatında millî romantik şiirin temsilcileri olan Hüseyin Cavid, Muhammet Hadi, Ahmet Cevat gibi yazarların da Rıza Tevfik, Abdülhak Hâmid, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Rezaizade M. Ekrem ve özellikle Mehmet Âkif Ersoy gibi Osmanlı şair ve yazarlarının etkisi altında bulduklarını, bağımsızlık döneminde de Bahtiyar Vahabzade ve Halil Rıza Ulutürk gibi ünlü şairlerin şiirlerinde Âkif’in adının saygı ile anıldığını ifade eder.

“Safahat”ı başucu kitabı olarak gören, kendini Âkif’le Necip Fazıl arasında bir yerlerde gördüğünü söyleyen Vahabzade (Gündoğdu, 2009: 1412), üslup olarak da Âkif’e yaklaşır. Bu çalışmada, Âkif ve Vahabzade’nin manzu m

hikâye türüne hakimiyetleri, eserlerinde tasvir ve tahlile verdikleri yer özetlendikten sonra, “Atılmışlar” şiiri üzerinden, Vahabzade'de Âkif etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Mehmet Âkif Ersoy'da Tahkiye, Tasvir ve Tahlilin Yeri

Mehmet Âkif, şiirlerinde tahkiye unsurlarını sıkça kullanan ve Türk edebiyatında manzum hikâye adı verilen türün en önemli temsilcisi kabul edilen bir şairdir. Âkif'in, şiirlerinde ağırlıklı olarak yer verdiği manzum hikâye, hikâye ile nazmın birleştiği noktada oluşan; tahkiyenin aslî unsurları olan vak'a örgüsü, zaman ve mekânı bir bütün hâlinde içerisinde barındıran, belirli bir şahıs kadrosu ve anlatıcısı bulunan, fakat nesir formunda değil de manzum bir şekilde kaleme alınan bir türdür.

Manzum hikâyede genel olarak vak'a örgüsü hasbihâl üslubu ile ortaya konulmaktadır. Manzum hikâyede işlenen olay, çoğunlukla hasbihâllerle geliştirilir ve manzumdeki karşılıklı konuşmalar vak'a örgüsünün oluşmasını sağlar. Mehmet Âkif'in şiirlerinde hasbihâl üslubu oldukça etkileyicidir. Âkif, Safahât'ta hayatın her kesiminden insanları, çeşitli meseleleri ile gerçekçi bir bakış açısıyla ortaya koyar.

Edebî eserde anlatılmak isteneni daha canlı ve çarpıcı hale getiren tasvir de, Âkif'in şiirlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Yetiş (2006: 116), Âkif'in tasvir gücüyle ilgili olarak, “Mehmet Âkif, tasvire önem veren ve söylemek istediklerinin hemen büyük bir kısmını tasvir yoluyla söyleyen bir şairdir. Onun şiirinin gücünü tasvirde aldığını söylemek hiç de yanlış olmaz. Bu kadar çok okunup ve sevilmesi belki de bundandır. Esasen bu şekilde anlatım daha etkileyicidir.” ifadelerini kullanarak, Âkif'in tasvire verdiği önemi vurgular.

Âkif'in, Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet havasından da faydalanarak toplumsal ahlâkçı bir şiir yolu tuttuğunu ifade eden Işık (2014: 693), şiirlerinde tahkiye, tasvir, hitap, muhavere gibi bütün anlatım yollarını başarıyla kullandığını, bilhassa muhavere (karşılıklı konuşma) anlatım yolunun onun şiirlerinin en önde gelen özelliklerinden olduğunu belirtir.

“Safahat” incelendiğinde, Âkif'in, yaşadığı muhiti hemen bütün detayları ile sanatına aksettirmiş bir şair olduğu açıkça fark edilmektedir. Söz konusu eserde sosyal çarpıklıklar, yoksul halk tabakalarının, mazlumların yaşadığı trajedi; ahlâkî, siyasi ve kültürel yozlaşmalar güçlü bir gözlem, realist bir yaklaşımın ürünü olarak karşımıza çıkar (Erol, 2008:

102). Seyfi Baba, Küfe, Meyhane, Kocakarı ile Ömer gibi birçok şiirde hem tahkiye hem de tasvir unsurlarına fazlaca rastlanmaktadır. Örneğin, Seyfi Baba adlı şiirinde:

Geçen akşam eve geldim. Dediler:

-Seyfi Baba

Hastalanmış, yatıyormuş.

-Nesi varmış acaba?

-Bilmeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.

-Keşki ben evde olaydım... Esef ettim, vah vah!

Bir fener yok mu, verin... Nerde sopam? Kız çabuk ol...

Gecikirsem kalırım beklemeyin... Zîrâ yol

Hem uzun, hem de bataktır...

-Daha a'lâ, kalınız:

Teyzeniz geldi, bu akşam, değiliz biz yalnız. (Ersoy, 1977: 68)

dizeleriyle hastalandığını duyduğu Seyfi Baba'yı ziyarete gidiş sürecini

hasbihal yoluyla hikâye etmeye başlayan şair,

Sopa sağ elde, kırık camlı fener sol elde;

Boşanan yağmur iliklerde, çamur ta belde.

Hani, çoktan gömülen kaldırımın, hortlayarak,

"Gel!" diyen taşları kurtarmasa, insan batacak.

Saksağanlar gibi sektikçe birinden birine,

Boğuyordum müteveffâyı bütün âferine.

...

Çok mu yüzdük bilemem, toprağı bulduk neyse;

Fenerim başladı etrâfını tektük hisse.

Vâkiâ ben de yoruldum, o fakat pek yorgun...

Bakıyordum daha mahmurluğu üstünde onun:

Kâh olur, kör gibi çarpar sıvasız bir duvara;

Kâh olur, mürde şua'âtı düşer bir mezara;

Kâh bir sakfı çökük hânenin altında koşar;

Kâh bir ma'bed-i fersûdenin üstünden aşar; (Ersoy, 1977: 68)

dizeleriyle yürüdüğü yolların nasıl bir çamur deryası olduğunu tüm çıplaklığıyla tasvir ederek gözler önüne sermektedir.

Âkif, Seyfi Baba'nın nasıl bir kişilik olduğunu, neler çektiğini kendi ağzından aktarmaktadır:

Nezle oldun sanırım, çünkü bu kış pek salgın.
-Mehmed Ağa'nın evi akmış. Onu aktarmak için
Dama çıktım, soğuk aldım, oluyor on beş gün.
Ne işin var kiremitlerde a sersem desene!
İhtiyarlık mı nedir, şaşkınım oğlum bu sene.
Hadi aktarıyayım... Kim getirir ekmeğimi?
Oturup kör gibi, nâmerde el açmak iyi mi?
Kim kazanmazsa bu dünyâda bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanının maskarası!

...

İhtiyar terliyedursun gömülüp yorganına...
Atarak ben de geniş bir kebe mangal yanına,
Başladım uyku teharrîsine, lâkin ne gezer!
Sızmışım bir aralık neyse yorulmuş da meğer.
Ortalık açmış, uyandım. Dedim, artık gideyim,
Önce amma şu fakîr âdemi memnûn edeyim.
Bir de baktım ki: Tek onluk bile yokmuş kesede;
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde!
O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:
Ya hamıyyetsiz olaydım, ya param olsa idi! (Ersoy, 1977: 71)

Seyfi Baba'nın ifadelerinden fakir ama gururlu bir kişi oldu ğu açıkça anlaşılırken, anlatıcının çaresizliği de gözler önüne serilmektedir. Kurnaz (2006: 34-44), “Halkın Çağdaş Şairi” olarak nitelendirdiği Mehmet Âkif'in tahlilde bu derece güçlü olmasını, iki temel nedene bağlamaktadır. Bunlar, Âkif'in halk adamı olması ve çağını iyi anlamasıdır.

Bahtiyar Vahabzade'de Mehmet Âkif Ersoy Etkisi

“İstiklal Marşı” ve “Çanakkale Şehitleri”ne hayranlığını her fırsatta vurgulayan, Mehmet Âkif'e olan derin saygı ve hürmetini, “Ben Âkif'in karşısında saygıyla eğiliyorum. Allah Ona rahmet eylesin.” şeklinde dile getiren Bahtiyar Vahabzade (2003: 516), “Biz şairleri dillendiren derttir. Âkif'i dillendiren de derttir.” (2003: 518) ifadesiyle Âkif'in toplumsal meselelere bakış açısını ve kendisinin de aynı pencereden baktığını belirtmektedir.

Bahtiyar Vahabzade - tıpkı Mehmet Âkif Ersoy gibi - eserlerini toplum için kaleme almış, toplum hayatına öncelik vermiş, toplumsallığı

bireyselliğin önünde tutmuştur. Gerek yaşadığı dönemin şartları gerekse sanatçı kimliği Vahabzade'nin bu önceliğinde etken olmuştur. Mehmet Âkif'in, "Milletin içtimai terbiyesini yükseltmek ve sağlam fikirleri güzel bir ifade ile onların kalbine yerleştirmek şairin vazifesidir. Bu vazifenin ihmali milletin yok olmasıdır." (Şengüler, 1990: 85) düşüncesini benimseyen sanatçı, topluma ait tespitlerinde en ince ve en küçük teferruatı bile ihmal etmez. Toplumunu bütün olarak kuşatan acılar, sevinçler, umutlar, düşkünlükler ve eğilimler şiirlerinde önemli bir yer tutar (Gündoğdu, 2009: 1410, 1411).

"Sanat sanat içindir" düşüncesini kabul etmeyen Vahabzade, Mehmet Âkif'in "Cemiyete, hayata yaramayan sanat yerin dibine batsın." (Ersoy, 1999: 208) sözüne yüreктen katıldığını ve Âkifi kendine örnek aldığı "Yanan da Ben, Yaman da Ben" adlı eserinde şöyle dile getirir: "Bir sözle ben „sanat sanat içindir' fikrini kabul etmiyorum. Benim fikrimce, sanat halk için, vatan içindir. Bu manada Sabir ve Mehmet Âkif benim için örneklerdir." Sanatıyla hayatını özdeşleştirmiş, kendi iç dünyasının bir dış yansıması olarak sanatını ortaya koymuştur. Hayatı göz önüne getirildiğinde toplum, toplumun problemleri ve bu problemlere çözüm yolları arayışı bir ömür boyu sürüp gitmiştir (Gündoğdu, 2009: 1412).

Kendini Necip Fazıl ile Mehmet Âkif arasında bir yerlerde gördüğünü söyleyen Vahabzade'nin eserlerine bakıldığında, ifadelerinde ne kadar samimi olduğu açıkça görülür. İçinde yaşadığı toplumun ve yaşadığı dönemin sorunlarını bilen ve bu sorunların çözümlerini düşünen Vahabzade, sosyal meseleleri en temel sebepleri çerçevesinde düşünen bir mütefekkir olarak, tıpkı Mehmet Âkif gibi halkın içindedir ve onun gibi çağını çok iyi anlamaktadır. Yaşadığı toplumun ta ortasında yer alışı, sorunları daha iyi anlama ve en doğru çözüm yolunu bulma noktasında şair ve de âlim Vahabzade'ye kolaylık sağlamaktadır. Öyle ki, belirlediği sorunları ortaya koyan sanatçı, bu sorunların nasıl çözümlenebileceğine dair fikirlerini de ifade etmektedir.

Mehmet Âkif, şiirlerinde aile hayatındaki sıkıntıları tasvir ederken, sıkıntılardan kurtulmak için çabalayan fedakâr anne ya da eş portresi çizer. Manzum hikâye tarzında kaleme aldığı eserlerinde mesaj verirken kişilerin özelliklerinden yararlanır (Fırat, 2015: 171). Örneğin, "Meyhane", "Mahalle Kahvesi" şiirlerinde kadın, kahvehanede eşinden evine dönmesini, çoluk

çocuğuna bakmasını isteyen bir eş; “Küfe”de eşi vefat ettiği için oğlu Hasan'a hamallık yaptırmanın çaresizliğini yaşayan bir anne kimliğiyle ortaya çıkar. Ercilasun (1987: 34, 35), bu manzumelerde erkeğin kadına kötü muamelesinin, onun bir eşya gibi görülmesinin, Âkif tarafından acı ve sert bir dille, çoğunlukla ironik bir tavırla tenkit edildiğini belirtir.

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerini değerlendiren Aktaş (2010: 22), onun şiirlerinin birimlerin her birinde, ailede kazandırılan değerlerin insan kişiliğinin oluşmasındaki önemini, kültür alanını oluşturan bu değerlerin, kişinin çocukluk yıllarında, ailede kazandırıldığının dile getirildiğini ifade ederek, “Böylece annelerin, kültür değerlerini nesilden nesle aktarma işinde yükledikleri ve doğal olarak yerine getirdikleri yüce görev, şiire özgü coşkuyla dile getirilmiştir. Böylece geleneksel kültürün sürekliliği, bu akışta annelerin rolü ve değeri şiire özgü söyleyişle ifade edilmiştir.” değerlendirmesini yapar.

Mehmet Âkif'te olduğu gibi, Vahabzade'de de anne ile vatan özdeşleştirilmiştir. Vahabzade'nin, bu düşüncelerini daha çok “anne”, “anne sevgisi” ve “annenin önemi, değeri” kavramları etrafında işlediğini belirten Buran (2010: 16)'a göre “Anne/ana hayatı, genetik bağı, kökü, başlangıcı temsil eder ve „vatan' ile özdeştir.”

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerinde yer alan insan tipleri üzerine değerlendirme yapan Feyzioğlu (2006: 116, 117), şiirlerde özüne yabancılaşmış insanlara dikkat çeker ve Cengiz Aytmatov'un “Mankurt” teriminin Vahabzade tarafından da benimsendiğini belirtir: “O, öze yabancılaşmayı, „özün faciası' olarak karşılar. Özüne yabancılaşan, öz ömrünün hırsızdır. Özüne yabancılaşan insan, aşağılık kompleksi ile fikir çeşmesini kurutur. Bu insan, Vahabzade'nin çağının insanı, kendi vatandaşıdır... Şairin en büyük korkusu, bu insan tipinin çoğalmasındır. Bunlar: ölen avratlarının altın dişlerini çıkarır, anne, baba ya da kardeşi hapse düştüğünde inkâr eder, ana babasını evden atar, ahlâksızdır, başkalarının önünde kuyruk sallar, şerefsizdir, vatansızdır, haram yer, haristir...”

Atılmışlar'da Tahkiye, Tasvir ve Tahlil Unsurları

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından 1993 yılında Bahtiyar Vahabzade'nin Türkiye'de daha iyi tanınmasını sağlamak amacıyla yayımlanan ve Vahabzade'nin “Kızım sana diyorum, gelinim sen işit” alt

başlıklı önsözünde, “Sizlere takdim ettiğim bu kitapta benim kalbimin derinliğinde gizlenen duygularımı - yani kirazın içindeki çekirdeği – sayın Türkiye okuyucuları bula bilseler, o zaman ben kendimi adım gibi bahtiyar sanır ve mutlu bana, derim” (Vahabzade, 1993: XVI) diyerek takdim ettiği Sonbahar Düşünceleri adlı şiir kitabında şairin “Vatandaş”, “Güz Düşünceleri”, “İtiyat”, “Yaya-Yolcu”, “Vaktinde”, “Kara Zurna”, “Aralar” gibi birçok şiirinin yanı sıra, “Atılmışlar” adlı uzun bir şiir de yer almaktadır.

Muradov (2011: 114, 115), Bahtiyar Vahabzade'nin toplumun en büyük sosyolojik sorunlarından biri olan aile meselesini dile getirdiği şiiri olarak gördüğü “Atılmışlar”a dair şu değerlendirmeleri yapar:

“Bahtiyar Vahabzade'ye göre her bir aile küçük bir devlettir ve bu devletin sınırları sağlam olmalıdır. Bir ailenin sağlam olabilmesi için ise o ailenin içinde bulunduğu çevresel etkenlerin, millî-manevi, dinî-içtimai temellerin de sağlam olması gerekmektedir. „Atılmışlar’ (terk edilmiş insanlar), işte bu değerlere sahip olmayan insanların dünyaya getirmiş olduğu, hiçbir günahı olmayan, cami avlularına, sokaklara terk edilmiş, çocuk esirgeme kurumlarına bırakılmış bebek ve çocuklar ile ya dışarı atılmış ya da evlatları tarafından huzurevlerine yerleştirilmiş ihtiyarlardır. Bu atılmışlığın, terkedilmişliğin kökleri, nedenleri üzerinde de duran şair, sadece atılmışlığın, terkedilmişliğin değil, dışarı atmanın, terk etmenin de faciasını mükemmel üslubu ve açık aydın Türkçesi ile gözler önüne sermiştir.

Türk dünyasının büyük yazarı, Bahtiyar Vahabzade'nin de yakın dostu, kader arkadaşı Cengiz Aytmatov'un Gün Uzar Yüz Yıl Olur eserindeki en parlak ve olumlu karakterlerden biri olan Kazangap da aslında, -oğlu Sabitcan'ın ısrarıyla nasıl ve nerede olursa olsun - bir şekilde defnedilmek istendiği sırada „ölü atılmış'lardan sayılabilir. Sovyet sisteminin manevi olarak sakat bıraktığı mankurt Sabitcan, Atılmışlar'daki terk edenlerden, çocuklarını cami avlusuna bırakanlardan, ihtiyar anne babalarından kurtulmak için onları evlat sevgisinden

mahrum bırakarak başkalarına terkedenlerden farklı değildir. Bu anlamda Bahtiyar Vahabzade'nin Atılmışlar ve Şiyet eserleri, Aytmatov'un 1970 sonrası eserleri gibi, sosyalizm realizminin talep ve sipariş ettiği şekilde -her yerin güllük gülüstanlık, her şeyin dört dörtlük olduğu-, „optimist' eserlerden değil, „hayal kırıklığının hâkim olduğu eserler'den sayılabilir.”

Bu çalışmada, Muradov'un dikkat çektiği “Atılmışlar” adlı şiir ele alınmıştır. Şairin, 1976-1978 yılları arasında yazdığı bu şiir, bir tiyatro eseri titizliğinde fasıllara ve bölümlere ayrılmıştır. Dört fasıldan oluşan eser, sonsöz bölümüyle tamamlanmaktadır. Fasılların da kendi içinde bölümlere ayrıldığı “Atılmışlar”da fasıl adları ve bölüm sayıları aşağıdaki gibidir;

I.	Fasıl	Bebek	(4 bölüm)
II.	Fasıl	İhtiyar	(2 bölüm)
III.	Fasıl	Kocalar Evi	(4 bölüm)
IV.	Fasıl	Yetim Yuvası	(1 bölüm)

Sonsöz

Fasıl adları rastgele seçilmemiş olup, şair, doğumundan ölümüne insan hayatını aşama aşama gözler önüne sermektedir. Bahtiyar Vahabzade'nin eserlerinde aile, toplum ve kimlikle ilgili meselelere yer verildiğini belirten Xəlilov (2012: 434), onun “Atılmışlar” eserinin özellikle ilgi çektiğini belirterek, bu şiirde çocuk kimliği, eski nesil ve toplum psikolojisinin farklı tezahürleri ile karşılaşıldığına vurgu yapar. Xəlilov (2012: 434), psikolojik hususlarla zenginleşen bu eserin, evlat-ebeveyn ilişkilerindeki tutarsızlıkları ve ahlak sorunlarını ortaya çıkarmak için geniş bir malzeme verdiğini ve bu konuda yazılmış eserlere öncülük ettiğini dile getirir.

Xəlilov'un tespitleri, Atılmışlar'da anlatılan hikâyelere bakıldığında daha net anlaşılmalıdır. Eserin konusu kısaca şu şekildedir:

Şehre okumak için gelen 20 yaşında bir genç kız, burada bir gence âşık olmuştur. Sevdığı adam tarafından evlenme vaadiyle kandırılan genç

kız, dünyaya gelen bebeğini ailesinin namusuna leke getireceği endişesiyle sokağa bırakmaya karar verir. Çocuğu bir cami avlusuna bıraktıktan sonra eve döner. Yaptığından pişman olup bebeği almak için avluya gittiğindeyse bebeği orada bulamaz. Bu durum, bebeğin zengin birileri tarafından alınmış olabileceği ve mutlu bir geleceği yakalayabileceği düşüncesine sahip olmasına ve psikolojik olarak kendini rahatlatmasına neden olur. Oysa bebek, yetimler yuvasına bırakılmıştır.

Yirmi yaşında dul kalan bir başka annenin iki çocuğu olmuştur. Bunlardan biri 17'sinde askere gitmiş ve şehit olmuştur. Annenin tek amacı, diğer oğlunun mutlu bir yuvaya sahip olmasıdır. Oğlunu evlendirdince geliniyle arasında geçimsizlikler başlar. Oğlunun doğum gününde dahi gelinin kendisini dışlaması karşısında sessiz kalamayan anne, oğlundan destek bulamaz ve oğlu tarafından kocalar evine bırakılır.

Kocalar evinde üç oğul babası Çilingir Emmi, Rakkas gibi geçmişin hayaliyle yaşayan, yaşamdan ümitlerini kesmiş insanlar vardır. Birbirleriyle konuşurken çocuklarından sitayişle bahsedip, onlara dualar etseler de, içten içe ah etmektedirler.

Çocuğunu sokağa terk eden genç bayan, daha sonra evlenmiş, ancak doktorların tüm tedavi yollarını denemelerine rağmen başka çocuğu olmamıştır. Her pazar günü yetimler yuvasına giderek oradaki çocukları sevindirmektedir. Özellikle orada çilli bir çocuğu çok sevmektedir. Aslında o çocuk, sokağa attığı kendi çocuğu olmasına rağmen, anne ve çocuk bunu hiçbir zaman öğrenemez.

Vahabzade, "Sonsöz" bölümünde hayali bir mahkeme kurarak, şiirde geçen insanlara gerekli cezayı belirler ve herkesin, sevgiden yeterli hisseyi alarak razı olacağını belirtir.

Eserin anlatım özelliklerine bakıldığında, şairin yukarıda anlatılan olayları etkili bir biçimde hikâye ettiği, olayları tüm çıplaklığıyla gözler önüne serdiği görülür. Eserin mesajını Xəlilov (2012: 435), şu şekilde özetler: Ana sevgisinden yoksun çocuklar, çocuk yuvasına; çocuk sevgisinden yoksun anne babalar ise huzurevine mahkûmdur.

Vahabzade, bir annenin çocuğunu sokağa terk edip edememe duygusu arasındaki bocalamasıyla başlar şiirine:

...

Fakat... durdu yine, duruktu yine,

Bebeği yavaşça koydu yatağa.
Sıktı döşlerini süt şişesine,
Emzikle beraber sardı kundağa.
O, kalkmak istedi, Yine şaşırıldı.
O, tekrar düşündü son niyetini.
Bildi ki,
şişeyle beraber sardı
Sonuncu annelik muhabbetini.
Dizleri titredi...

- Bu nedir böyle?

Bir alev yaktı da içinden onu.
Bir neçe damlalık anne sütüyle,
Verdi evlâdına o, son borcunu. (Vahabzade, 1993: 166, 167)

Bir tiyatro eseri gibi değerlendirilebilecek olan bu şiirde Vahabzade, olayların gelişimini kahramanlarının psikolojik hallerini ihmal etmeden aktarır. Örneğin, genç kızın hâlâ bir ümit taşıdığı da, kendisini terk edip giden sevdiği için söylediği sitem dolu ifadeleriyle sergilenir:

Basıp sinesine o yavrusunu,
Gitti... iki adım atmamış
ona,
Kalbi nese dedi...
Adım sesini
Benzetti o, kapı takırtısına...
"Belki o gelecek?
Hani severdi.
O, bana ne kadar ümitler verdi.
Ya sonu?
Bu imiş sevginin sonu?
Dandı sevgisini, dandı borcunu.
Kim koşa biliptir kaderden yeğin?
Meğer bir zilletmiş sevgimin adı.
Gadasını alıp sevinç verdiğim.
Kendi veren derde ortak olmadı.
Nasıl da ağırmış, nasıl da ağır,
Benim kollarımı kıran bu yavru.

Meğer yalnız benim öz günahımdır

Yolumun üstünde duran bu yavru? (Vahabzade, 1993: 168)

Vahabzade, Âkif gibi, olayları sergilemekle kalmaz. Eserin içine dâhil olarak fikirlerini açıkça beyan eder. Şaire göre anne babanın yaptığı bir hatanın bedelini çocukların ödemesi doğru değildir:

Ne imiş ölçüsü, namusun, arın?

O nerden başlanır, o nerde biter?

Dünyada kanunsuz doğulanların

Yaşamak hukuku yok imiş meğer?

Eğer kaynağından su bulanırsa,

Pınarlar basma ne kül dökmeli?

Babanın, annenin günahı varsa,

Onun cezasını evlât çekmeli?

Bu nedir?

Bu müthiş uyğunsuzluğun

Ne ad vermeliyiz türettiğine?

Diyorum, kanunla kanunsuzluğun.

Hududu ne imiş, gösterin bana..” (Vahabzade, 1993: 169, 170)

Şair, kahramanlarının iç dünyalarındaki çatışmaları, gelgitleri sergilemekte oldukça ustadır. Genç kızın iç dünyasındaki bunalımlarla dış dünyanın karını, soğuşunu birleştiren şair, isyan duygularını vurgular:

Yok. Yeter çektiğim çileler!" -diye

Baktı,

O, hasretle baktı bebeğe.

Kundağın üstüne akırdı den den

Göz yaşsı-ezabı, elemi, derdi.

Nere gittiğini hiç kesdirmeden

Öyle adımlıyor, öyle gidirdi...

Rüzgâr zangırdıyor, Kar savururdu.

O, yine dayandı,

O, yine durdu. Belki yolu şaşıp?

Sonuncu menzil

Bellidir... (Vahabzade, 1993: 171)

Bebeğini sokağa terk etmişse de vicdanı genç kızı sürekli rahatsız etmektedir. Şair, genç kızın bebeği bırakıp eve dönüşünü tekrarlarla zenginleştirip etkili bir biçimde tasvir ederken, etrafındaki tüm eşyaları genç kızın hesaplaşmasına dahil etmiş, eşyaya canlılık katmıştır:

Dondu dudağında "canım" kelmesi,

Kaldı kulağında bebeğin sesi.

Ayak tapırtısı...

O, dönmür geri,

Koşur, hayalinde kovur an anı...

O öyle sanır ki, koşup ileri

Açır mutluluğun kapılarını.

...

Lekeden koşurken, lekeye koşur.

İnsan bir ömürde ikidir, iki.

Atıp yavrusunu öyle bildi ki,

Adının üstünden lekeyi attı,

Kendine başka bir talih yarattı.

...

Kollar bebeksizdi...

Fakat bu günden

Kollar ağırlaştı yünüllüğünden.

Bebeğin yerine şimdi de vicdan

Acıldı annenin kol-kanadından.

Ulaştı evine takatsiz, bitkin,

Kırık karyolaya uzandı hemen.

Kapadı gözünü...

...

Gördü ki, odada herşey ağlıyor,

Açtı pencereyi, yer-gök ağlıyor.

Ağlıyor masanın üstte kitaplar,

Ağlıyor kapı da, pencereler de.

Ağlıyor karyola, ağlıyor duvar,

Ağlıyor bebeğin yattığı yer de. (Vahabzade, 1993: 173-175)

Şair, dış dünyayı kahramanların ruh haline göre tasvir etmeye de dikkat etmiştir. Etrafındaki her şeyin bebeğini hatırlatması üzerine, genç kız

yaptığından pişmanlık duyarak, onu almak için geri dönerken psikolojik atmosfer de oldukça iyimser ve umut dolu resmedilmiştir:

Evlâttan koştuğu bu yollarla o,
Şimdi evlâdıyçin kanatlanırdı.
Şimdi o koşuyor geri bakmadan,
Demin o koşmuyor, o sürünürdü.
Demin anneliği çiğneyip danan
Şimdi anne olup geri dönürdü.
O boğa bilmedi kalbin sesini,
O, uçur,
O, koşur dar döngelerde

...

Bir okun başına nasıl dolanır
Niyetin karası, arzunun akı,
Bir insan yüreği mutluluk sanır
Demin kaybetmeği, şimdi bulmağı.

...

O koşur, yel gibi burulur tinden
O öne koştukça, geri koşur yol. (Vahabzade, 1993: 175, 176)

“Atılmışlar”da olaylar karşılıklarıyla birlikte sergilenmiştir. Çocuğunu sokağa bırakan anne tipinin yanı sıra, evladı tarafından kocalar evine terk edilmiş anne tipi de esere dâhil edilmiştir. Gelininin kendisini dışlaması nedeniyle oğlu tarafından kocalar evine bırakılan annenin durumu karşısında şair sessiz kalamaz ve bu duruma sebep olarak, insanların çıkar ilişkisini çarpıcı bir biçimde gözler önüne serer:

Anne öz işini tamam bitirdi.
Bitirdi!
Her şeyi, demek yitirdi.
Vazifen bitti mi, borç ödendi mi,
Yüz astara dönür, astar yüzleşir.
Giyilip atılmış bir giysi gibi
İnsan da bu zaman gereksizleşir.

...

Bu dünya böyledir.
Bakmaz feryada.

Vakt geldi,
Göçünü çek yavaş yavaş.
Vazifen bitti mi senin dünyada –
Kendini bitmiş bil, kendini, kardeş.
Bu dünya böyledir,
Götüremiyor
Sahta bir bezeği, saçma bir süsü.
Nefs artık loğmayı ötüremiyor,
Gereklik insanın değer ölçüsü.
Gerek bilirlerse dünyada seni,
Yanında, başında dost göreceksin.
Öyle ki, kaybettin gereklliğini
Dünyada her şeyi yitireceksin. (Vahabzade, 1993: 181, 185)

Vahabzade'nin şiirinde zıtlıklara vurgu yapması tesadüfi değildir. Şair, zıt unsurları bir arada göstererek, yaşanan tüm olumsuzlukların aslında dünyanın kurulduğu günden beri hep var olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır:

Devranın gerdişi böyledir, böyle,
Bu dünya ezelden yalan dünyadır.
Güçlüyü kaldırır omuzlarına,
Güçsüzü omzundan salan dünyadır.
Kimi kaldırıyor yerden göklere,
Kimi indiriyor göklerden yere.
İyiye kötüye hayırı şere,
Doğruyu iğriye satan dünyadır.
Tutma bu dünyayı, tutma tek elli,
Ansızın gülüşü yine teselli.
Ne sevinci belli, ne gamı belli.
Zehiri şekere katan dünyadır.
Bu nasıl annedir, düz ilgarı yok.
Kimese şefkattir, kimese yumruk,
Yiye bilenler bir loğma kuyruk.,
Yiye bilmeyene yavan dünyadır.
Çocukla oynuyor, gençle bahseder,
Kim ona ak olsa, ona kaseder.

Bizi elden salır, bizi sinsidir.

Kendi haman dünya haman dünyadır,

Doğrusu, bu dünya yaman dünyadır. (Vahabzade, 1993: 200, 201)

Dünyanın gidişi böyle olsa da, şair araya girip, Dede Korkut edasıyla öğütler vermekten geri duramaz. Kendini, Âkif gibi, sosyal meseleler karşısında sorumlu hisseden Vahabzade'yi, özellikle yaşlılara gereken saygının gösterilmemesi rahatsız etmektedir:

Benim de sözüm var: -Ey, durunuz siz

Nedir bu taaccüp, nedir bu hayret?

Asla doğru değil yorumlarımız,

İnsanı yaşatır insana hürmet.

Uzun yaşamağın sırrı –

...

Küçüğe merhamet, büyüğe hürmet.

Sebebi bundandır, sebebi bunda.

Öz yaşına göre herkese saygı:

"Yol büyüğün, ama su küçüğüdür..."

Büyüğe ihtiram, küçüğe kaygı

Yoksa bir cehalet sanılır şimdi?

...

Bilmem ki, alet mi, eşya mı insan.

Gereksiz olanda atılsın gerek?

Atılmak, kimseye gerek olmamak.

Sen biliyor musun bu ne demektir?

...

Babalar, anneler evlâtlarına

Ömürden pay verir, candan pay verir.

Yakar kendisini evlâttan yana,

Tutup elimizden yol da gösterir.

Öyle ki, yaşlandı el açar bize,

Güvenir, sığınır kömeğimize.

Danır insan oğlu öten yılları

Bakınca bugünün öz zirvesinden.

Bir vakt elimizden tutan elleri

Bize açılarda kesiriz bazen...

Azdır, ne mutlu ki, böylesi bizde,
Fakat korkuludur olsa da tek tek.
Asla güşünmeyip ananemizde
Büyüğün, küçüğün hakkını kesmek.
Her zaman öğretip, öğretir zaman:

Kökten gelmeyi yok etmek asan. (Vahabzade, 1993: 204, 205)

Şair, birçok eserinde olduğu gibi, Atılmışlar'da da sevgiye vurgu yapar. Ona göre, kişi yaşlandığında çocuklarından sevgi görmek istiyorsa, onlara sevgi göstermelidir:

Muhabbet. Her zaman muhtacız ona,
Onsuz ne derkeder, ne duyar insan.
Muhabbet besler mi, başkalarına
Muhabbet görmeyen başkalarından.
Eğer kalbimizde muhabbet yoksa,
Onu evlâtlardan almak çok çetin.
Onlardan muhabbet umacağıksa,

Amandır, onlara muhabbet verin. (Vahabzade, 1993: 208)

Vahabzade'nin şiirine düşüncelerini açık bir biçimde kattığı ve "Sonsöz" adını verdiği bölümde kurduğu hayali bir mahkeme önünde çocuğunu sokağa terk eden annenin; annesini, babasını huzurevine gönderenlerin cezalarını verir:

...
Mahkeme kurulsun, hüküm verilsin,
Herkes hakkını yok, borcunu bilsin!
Balasını atan anneler ile
Annesini atan balalar gelsin.

...
Hayat barınağından çıkan "Çevikler"
Hakkını istesin, borcunu dansın.
Balaya, anneye kıyan yürekler,
Mahkeme önünde niçin utansın?

...
Vicdan hakimini aldatanların
Korkusu olur mu hak divanından?

...

Diyorum hüküm de hazin şarkıdek
 Gönülden-gönüle aksın, duyulsun.
 Mahkûmun yüzüne okunan hükmün
 Amacı -kanmazı kandırmak olsun.
 Kanmakta ceza da adalet de var.
 Kansın.

Borcundan da bir boy yücelsin.
 Sevgiye, kaygıya muhtaç olanlar

Yalnız sevgiyle de hakkını alsın. (Vahabzade, 1993: 212, 214)

Gerek Mehmet Âkif, gerek Vahabzade, sosyal hayatın meselelerini, ahlâki çöküntülerini, değerlerin yozlaşmasını gözler önüne sererken, bunlara çözüm bulma noktasında daha çok çaresizdirler. Âkif'in Seyfi Baba şiirinin sonunda “Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi!” feryadı, bu durumun en açık örneklerindedir. Vahabzade de “Atılmışlar”da sergilediği vahim manzarayı, çocuğunu sokağa terk eden anneye, annesini huzurevine bırakan evlada ceza olarak “sevgi”yi layık görürken, somut bir yaklaşım sergilemez.

Sonuç

“Müslümanlık nerde, bizden geçmiş insanlık bile” ifadeleriyle içinde yaşadığı toplumun mevcut durumunu, insani değerlerin yok oluşuna bağlayan Mehmet Âkif Ersoy'un yanı sıra, bozulmuş, kötüye karşı duruşunu Ercilasun (1987: 40) şöyle özetler: “Kaynağı ister doğu, ister batı olsun, Âkif, yanı sıra ve dejenereye düşmandır. Bu tip yanlışlar karşısında aynı sert tavrı alır ve acı bir alayla, sert bir dille bu görüşte olanları hırpalamaktan çekinmez. O, kadınları, ihtiyaçları ve çocukları, zavallı, korunmaya muhtaç, ezilmiş ve cemiyetin en ihmal edilmiş varlıkları olarak görür.”

Âkif'te görülen tavır, Vahabzade'de de hâkimdir. Toplum hayatında karşılaşılan her türlü olumsuzluğun sevgisizlikten, merhametsizlikten kaynaklandığını dile getiren Bahtiyar Vahabzade de, Âkif de, yaşadıkları dönemi en ince ayrıntısına kadar gözlemleyip, eserlerinde başarıyla yansıtmışlardır.

Her iki sanatçıda da hayat, en ince ayrıntısına kadar tahlil edilmiş; olaylar etkileyici bir tasvir ve tahkiye yeteneğiyle gözler önüne serilmiştir.

Bahtiyar Vahabzade'nin “Atılmışlar” adlı uzun şiirinde anlatımına bir senaryo havası kattığı, birbirinden farklı gibi görünen olayları ince ayrıntılarla birbirine bağlayarak okuru şaşırttığı görülmektedir. Bu da onun

Mehmet Âkif'ten aldığı tahkiye, tahlil ve tasvir geleneğine kendine özgü nitelikler kazandırdığını göstermektedir.

Farklı coğrafyalarda, farklı zamanlarda yaşamış olsalar da, sanatçıların birbirinden etkilenmiş ya da esinlenmiş olduklarının, “Atılmışlar” şiirinden hareketle sınırlı bir biçimde ortaya konmaya çabalandığı bu çalışma, başka şair ya da eserler üzerinde de denenebilir.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (2010). Bahtiyar Vahapzâde'nin Şiiri Üzerine. *Gazi Türkiyat*, Bahar, 6, 19-27.
- Asgerzade, L. (2009). Mehmet Akif Ersoy ve Azerbaycan Şairleri. *I. Uluslararası Mehmet Âkif Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, C. II, 479-482.
- Bloom, H. (2008). Etkilenme Endişesi - Bir Şiir Teorisi. (Çeviren: Ferit Burak Aydar), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Buran, A. (2010). Bir Anti-Homosovyetikus: Bahtiyar Vahapzade. *Erdem*, 57, 9-19.
- Ercilasun, B. (1987). Mehmet Akif'in Şiirlerinde Kadın ve Aile Temi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 34-40.
- Erol, A. (2009). Tasvir ve Tahlil Şiirleri ile İki Şair: Mehmet Âkif Ersoy ve Mirza Elekber Sabir. *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Burdur, C. I, 101-112.
- Ersoy, M. Â. (1977). Safahat. (Hazırlayan: Ömer Rıza DOĞRUL), İstanbul: İnkılâp ve Aka Basımevi.
- Ersoy, M. Â. (1999). Safahat. (Hazırlayan: M. Ertuğrul DÜZDAĞ), İstanbul: Şule Yayınları.
- Feyzioğlu, N. (2006). Bahtiyar Vahapzade'nin Şiirlerinde İnsan. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 30, 111-123.
- Fırat, H. (2015). Safahat ve Aile Eğitimi. *TÜBAR*, XXXVII /Bahar, 169-188.
- Gündoğdu, B. (2009). Bahtiyar Vahabzade'nin M. Akif Hakkındaki Değerlendirmeleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8 Fall, 1407-1413.
- Işık, Y. (2014). İki Millî Şair: Mehmet Âkif Ersoy-Mirza Muhammed Takî Melikü'sh -Şuarâ Bahar. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/9 Summer, 683-697.
- Kurnaz, C. (2006). Halkın Çağdaş Şairi. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 73, 34-44.
- Muradov, N. (2011). Türk Dünyasının Millî-Manevi Değerleri ve Bahtiyar Vahabzade. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 31, 101-129.
- Şengüler, İ. H. (1990). M. Akif Külliyyatı, C. 9, İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Xəlilov, H. (2012). Bəxtiyar Vahabzadə Yaradıcılığında Mənəviyyat Məsələləri. *I Beynəlxalq Bəxtiyar Vahabzadə Simpoziumu Məruzələri*, Qafqaz Universiteti, Bakü, 434.
- Vahabzade, B. (2003). Eserleri. C. 11, Bakü: Çarşıoğlu Neşriyatı.
- Vahabzade, B. (1993). Sonbahar Düşüncesi-Şiirler. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yetiş, K. (2006). Safahat'ta Tasvirin Gücü. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 73, 109 -116.

Avrupa Komisyonu “Brüksel 2013 Yılı Raporu” ve DPT 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde “Yönetişim” Olgusunun Değerlendirilmesi

Pelin GÖKGÜR*

Öz

Yönetişim kavramının dünyada ve ülkemizde farklı biçimlerde tanımlandığı görülmektedir. Farklı tanımlamalar içeren bu olgunun ortak noktası, kamusal hizmetlerin görülmesinde devletin rolünün ve diğer aktörlerin yaptığı katkının tartışılması için bir çerçeve sağlayan hem bir araç hem de bir amaç olduğudur. Avrupa Komisyonu tarafından oluşturulan “Brüksel 2013 Yılı Raporu”nda daha iyi bir yönetim ve gelişme alanında daha somut sonuçlar için Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde yerel yetkililere daha fazla özerklik verilmesi hedeflenmiş ve yerel yönetimlerin önemi vurgulanmıştır. Bu çalışmada amaç “yönetişim” olgusunun ele alınarak, DPT'nin 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın bu açıdan değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Avrupa Komisyonu, Kalkınma Planı.

* Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü,
pelingokgur@yahoo.fr

Assessment of the Phenomenon “Governance” within the Framework of “Brussels 2013 Report” of European Commission and the 10th Five-Year Development Plan of State Planning Organization

Abstract

It is obvious that the concept “governance” is described in different ways in the world and in our country. The common point of this phenomenon, containing different descriptions, is that it is both a means and a target which provides framework for discussing the contribution of the the role of government and other actors in implementing public services. "Brussels 2013 Report" prepared by the European Commission, aimed to grant more autonomy to local authorities member countries of European Union for a better governance and tangible results in the developmental area and emphasized the importance of local governments. This study aims to discuss the phenomenon “governance” and to assess the 10th Five Year Development Plan of the SPO from this perspective.

Keywords: Governance.European Commission,Development Plan.

Giriş

Avrupa ülkeleri ulusal ölçekte birbirinden çok farklı yönetim modelleri oluşturmuştur. Bunlar mekânsal organizasyon, sosyal ilişkiler bağlamında olabildiği gibi normlara ilişkin yetkilerin uygulamasıyla da kendini göstermektedir. Avrupa Birliği bu bağlamda modern demokrasinin gerektirdiği “Avrupa modeli”ni ortaya koyarak, kıta ölçeğinde bir yönetim sistemi geliştirmiştir.15.5.2013 tarihinde Avrupa Komisyonu Brüksel'de yönetim ve gelişme bağlamında daha somut sonuçların alınabilmesi için yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmesi konusunda alınması gereken önlemlerle ilgili bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda;

- desantralizasyon süreci,
- yerel yetki kapasitesinin güçlendirilmesi,
- sürdürülebilir kentleşme,
- yerel yetkilerin birleştirilmesi gibi, temel

konular ele alınmıştır.

Ülkemizde de yönetim konusu ilk kez 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2007-2013) “Kamuda İyi Yönetişim” başlığı altında detaylı olarak ele alınmıştır.

Raporda dünya ve Avrupa Birliği ülkelerinde yönetime ilişkin mevcut durum ortaya konmuş, daha sonra yönetim kavramının ne olduğu ve ilkeleri ele alınmış, Türk kamu yönetimi yönetim bağlamında irdelenmiştir. Çalışmada ayrıca Türkiye'nin AB adaylığına ilişkin olarak bu alanda üstlendiği taahhütler açıklanmış, çalışmanın sonunda kamuda iyi yönetime ilişkin vizyon, strateji ve politika önerilerinde bulunulmuştur.

“Yönetişim”, kamusal hizmetlerin görülmesinde devletin rolünün ve diğer aktörlerin yaptığı katkının tartışılması için bir çerçeve sağlayan hem bir araç hem de bir amaç olarak tanımlanmıştır. Birçok farklı tanımlamalarla ifade edilen “yönetişim“ genel olarak, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hak ve özgürlüklerine önem veren, katılımcılığın, etkinlik ve etkililiğin, denetimin, yerinden yönetimin, açıklık, saydamlık ve hesap verebilirliğin, kalitenin, liyakatin ve etiğin hakim olduğu, sivil toplumu ön plana çıkaran ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesinin önünü açan, bağımsız işleyen bir yargı düzenine sahip olan, teknolojideki gelişmelerle uyumlu bir ekonomik ve siyasi düzen olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmadaki temel başlıklar; Durum Analizi, Türkiye'de geçmişe dönük değerlendirme ve

çıkarılan dersler, Avrupa Birliğinde katılım sürecinin etkileri, Geleceğe dönük strateji, Uygulama stratejileri şeklinde belirlenmiştir.

Ayrıca yerel yönetimlerle ilgili reformları gerçekleştirilmesi için bazı kanunlarla idari reformların gerçekleştiğinden söz edilmiştir. Ancak 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, geçen beş yıl içerisinde bu işleyişle ilgili gelen noktalara değinilmemiş, yönetim konusunda daha somut sonuçların alınması için gereken önlemler tartışmaya açılmamıştır. 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda “Yerelde Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi” başlığı altında yönetim konusuna yer verilmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin yönetişimin iyileştirilmesi konusundaki önlemleri arasında yer alan “Sürdürülebilir Şehircilik” konusuna Kalkınma Planı'nda “Yaşanabilir Mekanlar ve Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında yer verildiği görülmektedir.

15.05.2013 tarihinde Brüksel'de yönetim kavramıyla ilgili ortaya konan önlemlerin ve DPT'nin 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 3. bölümünde “Öncelikli Dönüşüm Programları” başlığı altında ele alınan bu çerçevedeki içeriğin tartışılacağı bu çalışmada, Brüksel 2013 raporu ve Kalkınma Planı arasındaki yönetim konusuyla ilgili paralellikler de irdelenmeye çalışılacaktır.

Avrupa Komisyonu “Brüksel 2013 Yılı Raporu”

Avrupa Komisyonu Brüksel 2013 yılı raporunun başlığı “Daha iyi bir yönetim ve gelişme alanında daha somut sonuçlar için Avrupa Birliğine üye ülkelerde yerel yetkililere daha fazla özerklik vermek” şeklindedir.

Bu raporda gelişme için yerel yönetimlerin önemi vurgulanmıştır. 15.5.2013 tarihinde Brüksel'de gerçekleşen toplantıda oluşturulan raporda, yerel yönetimlere vurgu yapılmış, yönetişimin bu ölçekteki gerekliliği sürdürülebilirlik ve adil sonuçlara dayandırılarak açıklanmıştır. İyi bir yönetim etkili, kapsayıcı bir gelişme sürecinin gerekli koşullarını yaratmaktadır. Doğal kaynaklar açısından zengin olan ülkelerde yer altı kaynakları sanayi işletim modeli ve sanayiden gelen gelirler merkezi hükümet, yerel yönetimler ve özel işletmeciler arasında bölüşdürülebilir, denilmektedir.

Ulusal bağlamın işleyişi açısından, yerel düzeyde kamu sektörünün gelişme süreciyle birleşmesi için yerel yönetimlerin kapasitesini artırmak ve yerel yönetim yapılarını güçlendirmek gerekmektedir.

Raporun içeriğini iki temel başlık oluşturmaktadır. Bunlardan ilki yerel yönetim gelişim potansiyellerinin serbest bırakılması diğeri ise yerel ölçekte gelişme doğrultusunda daha iyi bir yönetişimin ortaya konulması ve daha somut sonuçların alınabilmesi için Avrupa Birliği'nden alınan desteğin geliştirilmesidir.

1.Yerel yetkililerin gelişim potansiyellerinin serbest bırakılması,

Hizmette yerellik ilkesi çerçevesinde Avrupa Birliği yerel yönetimlerin şeffaflık, hesap verirlilik, gelişme politikalarındaki sorumluluk ve yerel hizmetler için mali yardımı desteklemek için yerel yönetimlerin rolünü arttırmayı hedeflemektedir.

Bu durum yerel yönetimlere daha fazla özerklik verecek, etkin demokratik katılım, insan hakları ve adalet, aktif bir yurttaşlık, kadınların ve gençlerin kamusal alana katılımını güçlendirecek ve böylece yerel kalkınma teşvik edilecektir. Ayrıca kolektif ve özele ait ek kaynakların ve güçlerin harekete geçirilmesi, kalkınmadaki mekânsal yaklaşım, yaşam kalitesi, sosyo ekonomik büyümedeki denge, çevre kalitesi açısından değişimi teşvik edebilir düşüncesi ön plana çıkmıştır.

2.Yerel ölçekte gelişme bağlamında daha iyi bir yönetişimin ortaya konulması ve daha somut sonuçların alınabilmesi için Avrupa Birliğinden alınan desteğin geliştirilmesi,

Desantralizasyon süreci: Desantralizasyon kamu sektörünün reformunda özel bir etken olarak görülmektedir. Bu desantralizasyon gerek mali, gerek idari, insani, finansal kaynakların da içinde yer aldığı üst ölçekteki politik sistemden alt ölçekteki politik sisteme doğru kamusal bir dizi politik yetki ve yetkinliğin transferini kapsamaktadır. Desantralizasyon bir devletin genel organizasyonunu etkileyen politik bir sorundur; verimlilik, eşitlik ve sosyal uyumu hedeflemektedir. Avrupa Birliği'nin dayanağı ekonomik ve politik temel olarak toprak varlığına bağlı reformlarla ekonomide ve politik olarak geliştirilecek anlayışlar üzerinedir. Yerel yönetimlerin görevlerini yerine getirirken yasalarla verilmiş olan belirli özerklikten yararlanması gerekmektedir. Desantralizasyondan beklentiler kamuya ait finansal yönetimin iyileştirilmesi yerel ölçekte gelirlerin harekete geçirilmesi yerel idareye yeterli mali kaynakların sağlanması şeklinde belirlenmiştir.

Avrupa Birliği aynı zamanda merkezi yetkilerin kapasitesini, yerleşen hizmetlerin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği mali desantralizasyonun sorumluluk kültürü oluşturmak için bir başlangıç olacağını düşünmektedir. Desantralizasyon vatandaşların beklentilerine cevap veren üretilen ve paylaşılan kaynakları desteklemektedir. İç ve dış kaynaklar, mali transfer mekanizmaları çerçevesinde birleştirilerek, yerel yönetimlerin hizmet gelişim için yaptığı harcamalar, yerel gelir, bütçe planlama süreci desteklenecektir. Bu yaklaşım aynı zamanda yerel politik süreci ve şeffaflığı güçlendirecek ve sürdürülebilir gelişme yolunda ortaya konan bir dizi gelişmelerle demokrasiye uyumu destekleyecektir.

Desantralizasyon başlığı altında sorumluluk kültürü oluşturmak, demokrasiye uyumun sürdürülebilir gelişme politikalarıyla desteklenmesi, üst ölçekteki politik sistemden alt ölçekteki politik sisteme doğru kamusal bir dizi politik yetki ve yetkinliğin transferi en dikkat çeken konulardır.

Yerel yetkililerin kapasitesinin güçlendirilmesi: Daha iyi bir yönetim ve yerel ölçekte gelişme hedeflerine ulaşabilmek için yerel yönetimlerin kapasitesini güçlendirmesi gerekmektedir. Bunun için seçilenler ve yerel yöneticiler özellikle kamu sektörünün yönetimi ve kaynakların harekete geçirilmesinde, yetkinin kullanımı için gerekli kapasite, kamuya ait mali yönetim harcamalarının ayrılması, şeffaflık, katılım ve diğer paydaşlarla etkileşim içinde olunması gerekmektedir. Yerel yönetim kapasitesini artırmak için üç farklı düzey belirlenmiştir. Bunlar kişisel, kurumsal ve organizasyonel olarak belirlenmiştir. Kişisel düzeyde, yerel kapasiteler uzmanlıklardan, yerel politik sorumluların davranışlarından ve yerel yönetici personelden etkilenmiştir. Kurumsal düzeyde kapasite, personel aktivitelerini düzenleyen ve çerçeveleyen müdahale süreçlerine ve yapılarına bağlıdır. Organizasyon düzeyinde ise kapasite diğer aktörlerle olan ilişkileri yöneten politik, yasal kurallar ve uygulamalara bağlıdır.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yetki uygulamasındaki kapasitenin artırılması, herkese açık hizmetlerin sağlanması ve sağlam bir mali yönetime bağlıdır. Bunun için yerel yönetimler arasında yatay işbirliği teşvik edilmelidir. Örneğin büyük belediyelerin küçük belediyelere teknik destek formu, merkezi ve yerel güç arasında daha uygun bağlantılar sağlamak gibi.

Sürdürülebilir kentsel gelişme: Kentsel nüfus artışıdaki hızla birlikte kentsel yönetim iyi bir yerel yönetişimin diğer önemli bir yönü haline gelmiştir.

Kentsel bölgelerdeki yerel yönetimler kentleşmeye bağlı olarak yaşanan ihtiyaçlar için karar verici role sahiptir. Örneğin kaçak yapılaşmanın olduğu alanlardaki hizmetler ve yeterli donatıların olmaması, yoksulluk, suç, toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalan bölgeler gibi. 2025 yılında dünya nüfusunun üçte ikisinin kentleşmiş bölgelerde yaşayacağı ve kentsel nüfus gelişiminin % 95' inin ekonomik olarak güçsüz sosyal gruplardan oluşacağı öngörülmektedir. Kentleşmenin farklı sebepleri vardır, Küçük kentlerden ve kırsal alanlardan metropoliten alanlara ve kırsal alanlardan orta ölçekli kentlere göçler olmaktadır. Bunlara metropollerdeki doğal nüfus artışı da eklenmektedir.

Bu bağlamda Avrupa Birliği kentsel gelişmenin sunduğu imkanlar ve kaynaklardan her gruptan insanın yararlanabilmesi için sürdürülebilir stratejiler geliştirmeyi hedeflemektedir. Amaç mekânsal uyum, çevrenin korunması ve sosyal bütünleşmeyi desteklemek ve teşvik etmektir.

Avrupa Birliği ayrıca gecekonduların kentle bütünleşmesini ve bu alanlarda yaşayanların hizmetlere ve bazı insan haklarına erişiminin sağlanmasını desteklemeyi amaçlamaktadır. AB yerel yönetimlerin idari kapasitelerinin mülkiyet çıkarları ve hakları konusunda iyileştirilmesini, güçlendirilmelerini, kentsel alanlardaki (kadaströ, gayrimenkul kayıtları vb) etkili ve verimli bir yönetimle gerçekleştireceğini vurgulamaktadır. Gayrimenkul alanındaki bu girişimler emlak piyasasında bir pazar oluşturacaktır. Bu da yerel yönetimlerin mali kapasitelerini güçlendirerek kentsel altyapı sistemlerinin gelişmesini ve yaşam kalitesinin iyileşmesini sağlayacaktır.

Sürdürülebilirlik konusunda alınan kararlarda ise özellikle gecekondular alanlarında yaşayan insanların hizmetlere eşit olarak erişimi, mülki çıkarlar ve haklar konusunda yapılacak girişimlerin emlak piyasasında oluşturacağı pazarla yerel yönetimlerin mali gücünün güçlenmesi konularına vurgu yapılmıştır.

Yerel yetkililerin birleştirilmesi: Yerel yetkililerin birleşmesinin iyi bir yönetim ve yerel gelişme için aktif bir rol oynayabileceği belirtilmektedir. Bu bağlamda yerel yetkililerin temel görevleri;

- Merkezi etkiyle ve ulusal diğer aktörler ve uluslararası çerçevede, ulusal ölçekte yürütülen politikalar üzerinden kendi üyelerinin çıkarlarını korunması,

-Yerel yönetimlere daha fazla özerklik ve güç verilmesi için desantralizasyon politikalarının artırılması konusunda lobi faaliyetleri oluşturulması,

-Koordinasyon faaliyetleri ve üyeler arasındaki tartışma için bir çerçeve oluşturulması,

-Yerel yönetimlerin kapasitesini güçlendirmek için bilgi ve deneyim alışverişinde bulunulması,

-Politika geliştirme süreci ve hizmetlerin yerel düzeyde sağlanması açısından yerel yönetimler tarafından elde edilen sonuçların kalite kontrolünün yapılması

-Katılımcı yerel gelişme programlarının teşvik edilmesi ve bu programların koordinasyonu, şeklinde tanımlanmıştır.

Yerel yönetim ölçeğinde bütünleşme bu konu başlığının temelini oluşturmakta, yerel düzeyde uluslararası yardımların gerçekleşmesi için reformların yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Birçok Avrupa Birliği ülkeleri arasında bu birleşme henüz çok fazla gelişmemiştir. Diğer bazı ülkelerde ise yerel yönetim ölçeğinde bir bütünleşme yoktur. Son yirmi yıl içerisinde uluslararası yerel yönetimler birliği yerel düzeyde uluslararası yardımın sağlanması ve kalkınma politikalarının dikkatle hazırlanması için destek sağlamaya başlamıştır. Ayrıca bu birlikler yerel kalkınma için uygun ortamın kurulabilmesi için desantralizasyon ve yerel yönetim için reformlar yapılmasının önemini ortaya koymuşlardır. Brüksel 2013 yılı raporunda daha iyi bir yönetim için temel öneriler; desantralizasyon, yerel yetkililerin birleştirilerek kapasitelerinin artırılması ve sürdürülebilir kentleşme olarak özetlenebilir.

Avrupa Komisyonu “Brüksel 2013 Raporu” ve DPT 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde “Yönetişim” Olgusunun Değerlendirilmesi

10. Beş Yıllık Kalkınma Planı desantralizasyon süreci, yerel yetki kapasitesinin güçlendirilmesi, sürdürülebilir kentleşme, yerel yetkililerin birleştirilmesi gibi temel konular çerçevesinde irdelendiğinde en önemli farklılığın yönetim konusunda bu temel başlıkların ele alınmadığını göstermektedir. Çünkü Brüksel 2013 raporunda ortaya konan tüm bu temel

konuların hedefi daha iyi bir yönetim için yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmesi içindir.

10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na bakıldığında Yerel yetkililerin kapasitesinin güçlendirilmesi ve birleştirilmesi için “Yerde Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi” konusu ele alınmış ve bu bakış açısıyla oluşturulacak programın amacı ve kapsamı belirlenmiştir. Bu doğrultuda; Yerel düzeydeki teknik ve beşeri kapasite eksikliği, yerel hizmetlerin kalite ve verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Son düzenlemelerle yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarının genişlemesi ve özellikle Büyükşehir belediyesi sayısının artması ve görev alanlarının kırsal alanları da içerecek şekilde genişlemesi, başta yeni kurulan büyükşehir belediyelerinde olmak üzere yerel kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ihtiyacını artırmaktadır.

Yerel ve bölgesel politikaların belirlenmesinde kamu, özel sektör ve STK'ların ortak fikir ve çözüm üretmelerinin amaçlandığı yönetim mekanizmalarının ağırlığı giderek artmaktadır. Ancak teknik, idari ve mali kısıtlar nedeniyle bir yandan yerel kurumların söz konusu yapılar ile katılım düzeyleri yetersiz kalmakta, diğer yandan yerel sorun ve önceliklerin merkezi kurumların politikalarına yansıtılması güçleşmektedir.

Programın amacı, önceliklerin isabetli belirlenmesi, uygulamada kalitenin ve kaynak kullanımında verimliliğin artırılması ve kalkınma çabalarının güçlendirilmesi için yerel düzeyde kurumsal kapasitenin, katılımcılığın ve yönetişimin geliştirilmesidir.

Programın hedef kitlesi, merkezi idarelerin taşra teşkilatları, Büyükşehir belediyeleri başta olmak üzere mahalli idareler, üniversiteler, meslek kuruluşları ve STK'lardır, denilmektedir. Program hedeflerinde ise,

- Yerel hizmet sunumunda verimliliğin artırılması,
 - Hedef grubundaki idare ve kuruluşların insan kaynakları yönetimi strateji ve uygulamalarının güçlendirilmesi,
 - Hedef grubundaki idare ve kuruluşların proje yönetimi kapasitelerinin artırılması,
 - Yerel düzeyde politika oluşturma ve uygulama süreçlerine meslek örgütleri de dâhil olmak üzere STK'ların ve üniversitelerin katkısının artırılması gibi konular yer alırken,
- Program bileşenleri

1. Bileşen: Mahalli İdarelerin Kurumsal Kapasitesinin Geliştirilmesi

-Başta Büyükşehir belediyeleri olmak üzere yerel hizmet standartlarının belirlenmesi ve bunlara uyum sağlanması,

-Büyükşehir belediyelerinin artan görevlerini etkin şekilde yerine getirebilmelerini sağlayacak farklı planlama, örgütlenme ve hizmet sunum modellerinin geliştirilmesi,

-Başta yeni kurulanlar olmak üzere Büyükşehir belediyelerinin yeni görev alanları ve kırsal kesime hizmet sunumu öncelikli idari, teknik ve beşeri kapasitelerinin geliştirilmesi,

-Başta Büyükşehir belediyeleri olmak üzere mahalli idarelerin mali yönetim kapasitesinin ve öz gelirlerinin artırılması, denilmektedir.

2. Bileşen: Yerelde Kapasite, Yönetişim ve Katılımcılığın Geliştirilmesi

Merkezi idarenin taşra teşkilatının ve mahalli idarelerin yeterli sayı ve nitelikte personele sahip olmalarının desteklenmesi, beşeri kaynak yönetiminin güçlendirilmesi,

-Başta mahalli idareler olmak üzere yerel düzeydeki kurumların teknolojik altyapılarının geliştirilmesi,

-STK'lar, üniversiteler ve diğer kuruluşların proje yönetimi, mali yönetim ve idari becerilerinin artırılması, kurumsal yönetim ilkelerinin işler kılınması,

-Meslek kuruluşları, üniversiteler ve STK'ların yerel kalkınma süreçlerine katkılarının artırılması,

-Yerel yönetim mekanizmalarının daha etkin işletilmesi, gerekli durumlarda yenilerinin tesisi,

Sivil ve mesleki örgütlülüğün artırılması, şeklinde ifade edilmiştir.

10. Beş Yıllık Kalkınma Planı “Yerelde Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi” konusunda ortaya konan “Program, hedef ve bileşenlerinde” standartlar, modeller, mali yönetim kapasitelerinin ve verimliliğin artırımı konuları ele alınırken Brüksel 2013 raporunda olduğu gibi yerel yönetimler arasındaki yatay işbirliği, diğeri, büyük belediyelerin küçük belediyelerle sağlayacağı bağlantılar ve desteklerden söz edilmemektedir.

Yine aynı Kalkınma Planı'nda yerel yetkililerin kapasitesinin, yönetim ve katılımcılık konusunda kaynak yönetiminin, teknolojik altyapının

güçlendirilmesinden, yönetim ilkelerinin işler kılınmasından söz edilirken, yerel yönetim ölçeğinde bütünleşme konusu da ele alınmamış, yerel yetkililerin birleşmesinin iyi bir yönetim ve yerel gelişme için aktif bir rol oynayabileceği konusuna vurgu yapılmamıştır.

Bu planın 2.3.nolu “Yaşanabilir Çevre ve Sürdürülebilir Çevre Başlığı” altında;

Mekânsal gelişme ve şehirleşmenin dengeli oluşmasının sağlanması, büyüme, kalkınma, bölgesel gelişme ve mekânsal gelişme politikalarının uyumlu yürütülmesin, kapsayıcı kalkınma ve fırsat eşitliği için mekânsal dezavantajların doğurduğu kısıtların asgari düzeye indirilmesi, kentsel imaj yönetimi ve markalaşma çabalarıyla çekim merkezi olması gerekliliği, kentsel dönüşüm, doğal kaynakların ekonomik değerlerinin belirlenmesi, üretim ve tüketimde çevre standartlarının rekabetçilik ve yeşil büyüme anlayışıyla geliştirilmesinden söz edilmiştir.

Yönetişimle ilgili olarak da yalnızca bir paragrafta ; İehir ve mekân kalitesinin birincil sorumluları olan mahalli idarelerin yönetim ilkesi etrafında yeniden yapılandırılması, mali ve kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi ve yerindenlik ilkesi (hizmette yerellik) gereğince geliştirilmesi önemini koruduğu, bu kapsamda, sayısı 16'dan 30'a çıkan ve kırsal alanlar da dâhil bütün il sınırlarını kapsayacak şekilde hizmet sunma yükümlülüğü verilen Büyükşehirlerin planlama, örgütlenme ve hizmet sunum modelinin geliştirilmesi gerektiğinden söz edilmektedir.

Brüksel 2013 raporunda yönetişimin güçlenmesi için ortaya konan bir diğer konu “desantralizasyon” sürecidir. Türkiye'de de giderek desantralizasyon düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak merkezi yönetimden yerel yönetimlere aktarılan politik, idari, finansal vb. yetkilerin verimlilik, eşitlik, şeffaflık ve sosyal uyum açısından hedeflenen noktalara ulaşip ulaşmadığı konusunda 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bir değerlendirmeye rastlanmamaktadır. Bu değerlendirme yapılmadığı için desantralizasyon sürecinde yapılması gereken yeniliklere de yer verilmemiştir.

Sonuç

9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda detaylı olarak ele alınan yönetim olgusuna 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gereken yer verilmemiştir. Ayrıca daha iyi bir yönetim konusunda gerekenler ortaya konulmamış ve 9.Kalkınma Planından bu yana geçen süreçte “yönetişim” olgusunun

değerlendirilmesi yapılmamıştır. Bu planda sürdürülebilirliğin temel etkenlerinden biri olan yönetime gereken vurgu yapılmamış, modern demokrasinin gerekliliği olan yönetim sisteminin geliştirilmesiyle ilgili kararlara yer verilmemiştir. Yerel yönetimler alanında yapılan reform ve düzenlemelerle belediyelerin görev, gelir kaynakları ve yetkileri artırılmış olmasına rağmen henüz yönetim olgusunda somut sonuçlara varılamamıştır.

Oysa sürdürülebilirlik fiziksel belirleyiciler, davranışsal belirleyiciler ve yönetim etmenlerine bağlıdır ve sürdürülebilirliğin üç saç ayağından biri” yönetişimdir”. Sürdürülebilir kentsel gelişmenin başarısı ya da başarısızlığı, insan yerleşimlerinin geleceğinin sürdürülebilirliğe bağlı olduğunun tüm aktörlerce benimsenmesine ve kentsel karar süreçleri ile ilgili disiplinler arasındaki entegrasyona bağlıdır (Bentivegna 2002, aktaran Palabıyık)

Bireylerin politik ve toplumsal rollerini yeniden tanımlayan yönetim Avrupa Birliği açısından yerel sistemi destekleyen onunla bir bütün oluşturan bir kavram olarak görülmektedir. Eşitlik, verimlilik, şeffaflık, sosyal uyum ve daha demokratik bir kamu hizmeti için yönetim kavramına ülkemizde de gereken önem verilmeli, özellikle Avrupa Birliği'ndeki gelişmeler dikkatle izlenmelidir. Bunlara bağlı olarak ülke düzeyinde 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu raporunda ele alınan yönetim olgusu geliştirilerek, özellikle uygulama stratejileri konusunda gerekenler yapılmalıdır.

Kaynakça

- Comission Européenne (2013). Accorder une autonomie accrue aux autorités locales dans les pays partenaires pour une meilleure gouvernance et des résultats plus concrets en matière de développement, Bruxelles.
- DPT (2014-2018). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- DPT (2007-2013). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyon Raporu.
- Gaudin, J.P. (2003). Pourquoi la Gouvernance, *POLE SUD journal*, Vol:18,no.1, s.179-180, Paris.
- Özer A. (2006). Yönetişim Üzerine Notlar, *Sayıştay Dergisi*, no.63
- Palabıyık H. (2005). Sürdürülebilirlik ve Yerel Yönetimler: Uygulanabilirliği ve Ölçümü Üzerine", *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -1: Reform*, H. Özgür, M. Kösecik (Ed.) s. 611-627, Nobel Yayınları, Ankara.
- <http://www.iclei.org/> (12.09.2015).
(Local Government Declaration to the World Summit On Sustainable Development).
- <http://www.gaportal.org/> (23.09.2015).
(Guide de l'Utilisateur pour Mesurer la Gouvernance Locale).

Farklı Türdeki Kahvehanelere Giden Bireylerin Gittikleri Kahve Türüne Göre Çeşitli Psikososyal Boyutlarda Karşılaştırmaları *

Faik ARDAHAN**

Öz

Bu çalışmanın amacı; farklı türdeki kahvehanelere giden bireylerin Yaşam Doyumu, Çevreye Güven, İnsana Güven, Komşuluk, Farklılığa Tolerans boyutlarıyla karşılaştırmaları ve bireylerin Yaşam Doyumu ile bu boyutlar arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Tanımlayıcı nitelikteki bu çalışmaya her gruptan 100 er kişi olmak üzere toplam 300 kişi alınmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiki yöntemlerin yanında, ANOVA testi, Bağımsız Örneklerde T test, Pearson Korelasyon Testi kullanılmıştır, sonuçlar 0.01 ve 0.05 anlamlılık düzeyinde sorgulanmıştır. Sonuç olarak şehirlerde yaşayan bireylerin köylerde yaşayanlara göre daha az güvenilir çevrede yaşadıkları, çevrelerindeki insanlara daha az güvendikleri, komşuluk ilişkilerinin daha az olduğu, bunun karşılığında şehirde yaşayanların köyde yaşayanlara göre farklılığa toleransları yüksek olduğu bulunmuştur. Buna ilave olarak; İnsana güven, Komşuluk ve Farklılığa hoş görü bireylerin YDnu olumlu etkilerken, Çevrenin güvenilirliği ile komşuluk ilişkisi ve insana güven arasında, insana güven ile komşuluk arasında, farklılığa tolerans ile komşuluk arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkinin olduğu bulunmuştur. Eğitim düzeyi arttıkça bireylerin güvenilir çevre talebi, farklılığa hoş görü düzeyi artmakta, etraflarındaki bireylere olan güvenleri azalmaktadır. Erkekler kadınlara oranla çevreyi daha güvenilir algılarlarken, evlilerin tatmin edici komşuluk beklentisi bekarlara göre yüksektir. Gelir arttıkça YD artmakta, komşuluk beklentisi ve farklılığa hoş görü düzeyi de artmaktadır. Buna ilave olarak bireylerin yaşları arttıkça YDleri ve anlamlı ve doyumlu komşuluk beklentileri de artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köy Kahveleri, Memleket Kahveleri, Şehirdeki Kafeler, Yaşam Doyumu, Çevreye Güven, İnsana Güven, Komşuluk, Farklılığa Hoşgörü

* Bu çalışma 25-28 Ağustos 2015 tarihlerinde Viyana-Avusturya'da yapılan "The International Conference on The Changing World and Social Research" isimli uluslararası kongrede sözel bildiri olarak sunulmuştur.

**Akdeniz University, School of Physical Education and Sport, Recreation Department, Antalya/Turkey, ardaahan@akdeniz.edu.tr

Comparisons of the Individuals Going to Coffee Stalls by Using Different Type of Coffee Stalls and Some Different Psychosocial Dimensions

Abstract

The purposes of this research are to compare the Life Satisfaction, Safety of Residence, Trust to Others, Tolerance of Diversity, and Neighborhood Connections with respect to the individuals who are going to different types of coffee stall and are to determine the correlation between life satisfaction of the participants and given Psychosocial Dimensions. This is a descriptive research and sampling group consists of total 300 volunteer participants taken from each three groups which contain 100 participants each. In the process of assessing data the descriptive statistic methods, One Way ANOVA test, Independent samples T test and Pearson Correlation test have been used, results have been assessed according to significant level 0.05. As a result of this study; it was found that the believe level of the individuals living in city center to safety of residence, trusting to others and neighborhood connections were less than the individuals living in villages, but in contrast to this it was found that the level of tolerance of diversity of individuals living in city center was higher than the individuals living in villages. In addition to these, while tolerance of diversity, trusting to others and neighborhood connections have positive effect on life satisfaction, there are statistically positive correlation between neighborhood connections, trusting to others and safety of residence, between trusting to others and neighborhood connections, between tolerance of diversity and neighborhood connection. When education level increases, the demand for safety of residence and level of tolerance of diversity increase, but trusting to others decreases. Perception level of safety of residence of men is higher than women and married individuals demand for satisfactory neighborhood connections is higher than singles. When income level increases, the level of life satisfaction, satisfactory neighborhood connections and tolerance of diversity increase too. Furthermore, when individual getting older, the level of life satisfaction and expectation of satisfactory increases and neighborhood connections increase too.

Keywords: Village Coffee Stall, Countryman Coffee Stall and City Center Café, Life Satisfaction, Safety of Residence, Trust to others, Tolerance of Diversity, and Neighborhood Connections

Kavramsal Çerçeve

Bireylerin yaşadıkları ev çoğunlukla bireylerin fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarının önemli bir kısmını karşılarsa da bireyler aynı veya başka ihtiyaçların karşılanması için başka mekanlara da ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacın karşılanması için de aile bireyleriyle, akrabalarıyla arkadaşlarıyla, komşularıyla veya hiç tanımadıkları bireylerle buluşmak, sosyalleşmek, etkileşmek için kamusal mekanlara gitmeyi isterler (Ardahan, 2015, 2016). Farklı coğrafyalarda farklı formları olsa da kahvehaneler, kafeler bireylerin bir araya gelmesini sağlayan önemli kamusal mekanlardan biridir (Mahdavinejad ve diğ. 2012; Shirine, 2007). Bunların en bilinen haliyle köylerdeki Köy Kahveleri (KK), şehirlerde aynı özden, memleketten gelen ve çoğunlukla kendileri açısından bakıldığında gurbette yaşayanların bir araya gelerek aidiyet düşüncesiyle, sosyal, duygusal ihtiyaçlarının karşılandığı ve şehir yaşamına adaptasyonda çoğunlukla tampon bölge görevini yerine getiren Memleket Kahveleri (MK) ve Şehir Merkezlerindeki Kafeler (İMK) bu statüde ele anılabilecek mekanlardır (Aktaş, 2011; Bilgin, 2007; İnat, 2006; Köse, 2008; Yıldız, 1996).

Bireyler kendilerine benzeyen, kendileri gibi olan bireylerle yakın, iç içe olduklarında ve/veya hatta dayanıştıklarında kendilerini fiziksel, mental, sosyal ve duygusal olarak huzurlu, mutlu ve güçlü hissederler (Köse, 2008). Bunun örneklerini aile yaşamında görebileceğimiz gibi aynı mahalleden, aynı kulüpten birbirini tanıyan bireylerin hatta destekledikleri takımların maçına giden birbirlerini hiç tanımayan seyirci topluluklarında da görebiliriz. Benzer şekilde diğer tüm kamusal alanlarda olduğu gibi KK, MK ve İMKlere giden bireylerde de bu sonuçları görebilmek mümkündür. Özellikle KK ve MK ya giden bireyleri kendi aralarında büyük ölçüde birbirine benzeyen, birbirini bilen, karşılıklılık ilkesiyle oluşmuş homojen gruplar olarak kabul edilebilirler. Bu mekanların hepsinin ortak özelliği bireylerin bu mekanlara arkadaşlarıyla, akranlarıyla, aile bireyleriyle, akrabalarıyla, kültürel ve siyasi olarak benzer misyona sahip olduklarıyla, hemşerileriyle; sosyalleşmek, sosyokültürel olarak paylaşımlarda bulunmak, bir şeyler yemek, içmek ve çeşitli oyunları oynamak için gitmeleridir (Ardahan, 2015b; Bilgin, 2007). Bireyler bu mekanlara giderek hem serbest zamanlarını geçirmektedirler hem de yaşam doyumlarını pozitif etkileyecek süreçlere dahil olmaktadır.

Tatmin veya doyum kavramının iş tatmini, mesleki tatmin, ekonomik tatmin, sosyal tatmin gibi birçok boyutları olsa da bu araştırmanın konusu olan Yaşam Doyumu (YD) birçok araştırmacı tarafından farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Telman ve Ünsal (2004) YD'nu “bireyin içinde bulunduğu koşullardan ve yaşadığı hayattan duyduğu memnuniyet” olarak tanımlarken, Keser (2005) YD'nu “bireyin kendi yaşamında sahip olduğu ve bunlardan elde ettiği sonuçlara bakarak öznel iyi olma ve yaşam kalitesi hakkında ulaştığı kişisel yargıları” olarak tanımlamıştır. YD açısından iyi olma halini birey kendi tanımladığı hedeflere ulaşarak elde edebileceği gibi kendini, başkalarıyla kıyaslayarak da elde edebilir. YD'nu etkileyen çok sayıda içsel ve dışsal faktörler vardır. Sirgy ve Cornwell'in (2002) belirttiği gibi YD'nu etkileyen faktörlerin en önemlileri; bireyin yaşadığı çevrenin sosyoekonomik yapısı, fiziksel, iklimsel ve coğrafik koşulları, sosyal ilişki potansiyeli yanında bireyin kurguladığı ve yaşadığı aile içi ve dışındaki ilişkilerin varlığı ve kalitesi, iş ve sosyal yaşamından elde ettiği tatmin düzeyi, sağlık durumu, eğitim düzeyi, bireyin sahip olduğu serbest zaman kullanım kalitesi, serbest zaman kullanımında yaşanan engeller ve bunlarla baş etme stratejileri, sosyal statü, cemiyet hayatına katılım ve onaylanmadır. Bunların yanında özellikle kentleşmeyle hayatımızın ayrılmaz/kaçınılmaz bir parçası olan apartman yaşamı, bireyleri birbirine yakın kılan yaşam alanları komşuluk, bireyin kendisi, ailesi için güvenilir bulduğu bir muhitte yaşamak da YD'nu etkileyen faktörler arasındadır. Hatta Tük kültüründe “Ev alma komşu al”, “Komşu komşunun külüne muhtaçtır” özdeyişleri de bunu tanımlayan en iyi örneklerdir (Ardahan, 2013).

Sağlıklı iletişim ve etkileşim altyapısına sahip komşuluk ilişkisi bireyler açısından bir sosyal kaynaşmadır (Duman ve Alacahan, 2011; Jenson, 1998). Sosyal sermaye olarak da tanımlanacak toplumu oluşturan bireylerin aidiyet duygusu ve ortak değerler boyutunda yaratılan ilişki, ilişkinin kalitesi sağlıklı, mutlu, birçok konuda işbirliği ve dayanışma içindeki bir toplum alt yapısını ifade eder (Coleman, 1988). Komşuluk yakın yerlerde, muhitte yaşayan bireylerin karşılıklı birbirlerine verdikleri addır (Bayraktar, 2002). Diğer bir deyişler komşuluk toplumdaki bireylerin karşılıklı kurdukları, sosyal olarak yatırım yaptıkları ilişki ve bağın diğer adıdır. Komşuluğun birey ve toplum yaşamındaki önemini Koyuncu (2009) izleyen şekilde sıralamıştır; a) yüz yüze ilişki ve iletişim, b) karşılıklı

etkileşim, dayanışma, yardımlaşma ve paylaşma, c) beraber serbest zamanları geçirme, beraber eğlenme fırsatları yaratma, d) ortak ilgi, kültürel bağlar, e) benzer sosyal, ekonomik, kültürel düzey, f) karşılıklı zor zamanlarda birbirlerini maddi, manevi, duygusal olarak destekleme.

Köy yaşamında yaşayan tüm bireyler orada doğup büyüdüğü için aynı çevre içinde karşılıklı etkileşirler. Neredeyse hem aile içinde hem de aile dışındaki tüm aile boyutlarında bireyler birbirlerini üç nesil bir arada görür ve tanır. Fakat şehirlerde bu durum köydekinin tam tersinedir. Bireyler birbirlerine mesafe olarak yakın olsa da komşuluk ilişkileri neredeyse hiç güçlü değildir. Özellikle metropol kentlerde bireyler aynı apartmanda yaşasalar bile birbirlerini komşu olarak algılamamakta, bu kavrama karşılıklı yatırım yapılmamakta ve belki de gelecekte komşuluk yok olacak bir değer olacaktır. Diğer bir deyişle; şehirleşme süreci, çeşitli nedenlerle uzun süre aynı evde, muhitte oturmama komşuluk ilişkilerinin zayıflaması üzerinde de etkili olmaktadır (Ardahan, 2013).

Özellikle metropolleşme ile artan kozmopolit toplum yapısı komşuluk ilişkisinde olduğu gibi yaşanan şehri ve şehirdeki birçok kamusal mekan da güvensizleştirirken maddi gücü yeterli olan bireyler kendileri, aileleri ve çocukları için daha güvenilir yaşam alanları ve kamusal alanlar talep etmeye zorlamaktadır (Karakurt, 2008). Bu sebeple farklı kültürden, farklı etnik kökenden, farklı ekonomik imkanlara ve yaşam biçimleri olan bireylerin birbirlerine güvenecekleri kentler, kentlerde açık ve kapalı güvenilir kamusal alanları yaratmak uzun zamandır kent tasarımcıları, yerel yönetimler, emniyet görevlileri ve kent yöneticilerinin en temel problemi olmuştur. Sokağı yaşanılır ve güvenilir olmayan veya güvenilir olduğuna inanmayan bireyler hem kendileri hem de aileleri için kapalı alanlarda bir yaşam tasarlamakta ve bu da birçok durumda başka birçok sosyolojik ve psikolojik problemlere sebep olmakta, direkt yada indirekt bireyin YDnu etkilemektedir. Bunun en belirgin yansıması çocuklar üzerinde olmaktadır. Artık sokakta oynamayan/oynayamayan, kapalı mekanlarda daha çok sanal ve/veya kurgulanmış ortamlarda oynamaya mecbur bırakılmış bir çocuk nesli şehirlerde büyümektedir (Ardahan, 2014a). Bu boyutuyla köyler ve daha küçük yerleşim yerleri daha avantajlı iken şehirlerde yaşayan bireyler için giderek dezavantajlı hale gelmektedir. Diğer bir deyişle kentleşmeyle başlayan modern hayatın kalabalık ve farklı özellikteki bireylerin bir arada

yaşama zorunluluğu, bireyleri tanımadıkları diğer hayatlarla yakın, hatta iç içe yaşama zorunluluğu getirmesidir. Bireylerin gündelik yaşamda karşılaştıkları çok sayıda yabancıyı tanıma imkanının olması “evrensel yabancılık” duygusunu yaşamasına sebep olur ve bu durum bireylerin daha çok kendi iş, sosyal ve akraba/aile dünyası içinde kendine güvenilir bir alan yaratmasını gerektirir. Bauman (1998) kentleri bu boyutuyla “sahte karşılaşmalar alanı ve uygar ilgisizlik” olarak tanımlar. Bu da yabancılardan uzaklaşmayı kimin güvenilirli olduğu ile ilgili bir kaygı ortamını yaratır (Koyuncu, 2009).

Şehir hayatında etnik köken, din, siyasi düşünce, dil, alt kültür, cinsiyet, yaşam tarzı gibi farklılıklar bireyleri birbirlerinden ayırıştırıp, uzaklaştırırken aynı zamanda ötekileştirmekte ve benzerleri bir araya gelmeye zorlamaktadır. Bu hem komşuluk ilişkilerini olumsuz etkilemekte hem de eğer bireyler bu farklılıkları tolere edemiyorlarsa birçok sosyal çatışmanın ve mutsuzlukların nedeni de olabilmektedir (Ardahan, 2013, 2015b). Özellikle köyden kente göç ile artan kozmopolit şehir yapısı farklı alışkanlıklardan farklı bir yaşam biçimine gelen bireyleri şehir yaşamına adapte etmek, onların bu yaşama alışmalarını daha sağlıklı temellerde dayanışarak gerçekleştirmek için gurbette olan bireyleri bir araya gelmeye zorlamıştır. Bireyler kendileri gibi olanlarla bütünleştiklerinde kendilerini daha mutlu hissederler ve bu sebeple kendi aralarında güçlü bağlar kurgulayarak bir aidiyet duygusuyla Hemşeri Dernekleri gibi sivil toplum kuruluşu özelliği olan formel yada MKler gibi her hangi bir tüzel kişiliği olmayan, kendiliğinden oluşan enformel yapılar oluştururlar (İnat, 2006).

Bu açıdan bakıldığında KK'leri; o köyde yaşayan birbirlerini birçok nesildir bilen, aynı özden gelen bireylerin arkadaş, akraba, akran ve diğer tanıdıklarıyla buluştukları, sosyalleştikleri, çeşitli oyunlar oynadıkları yerler iken, MK'leri; bireylerin daha çok hemşerileriyle, arkadaş, akraba ve aynı sılıya sahip akranlarıyla buluştukları, sosyalleştikleri, ekonomik, sosyokültürel boyutlarda paylaşımda buldukları, dayanıştıkları, çeşitli oyunlar oynadıkları, aperatif şeyleri yiyip içebildikleri mekanlardır. İMK'lerin KK ve MK'lerinden farkı vardır ve bireyler bu mekanlara sadece kendi arkadaşlarıyla, akrabalarıyla, tanıdıklarıyla gitmekte, onlarla oyun oynayıp bireyler yiyip içmekte veya yalnız gidip orada tanımadığı kişilerle tanışıp sosyalleşmektedir. Her üç mekan farklı demografik özellikleri olan

bireyler tarafından kullanılsa da kullanım amaçları birbirine çok yakındır ve bireyler bu mekanlara serbest zamanlarında giderek arkadaşlarıyla buluşmayı, dinlenmeyi, eğlenmeyi ve bir şeyler yiyip içmeyi istemektedirler (Ardahan, 2015, 2016; Bilgin, 2007; Köse, 2008). Bu mekanlara gitmek, mekanlarda yaşanan soyut ve somut yaşam anları bireylerin direkt ya da en direkt YD'larını etkilemektedir.

Köylerde yaşayan kişiler daha çok kendileriyle, kendi gibi olanlarla daha rahat etkileşmekte ve farklılığa açık olamazken, şehirleşme ve metropolleşmeyle başlayan farklılıklarla yan yana yaşama zorunluluğu şehirde yaşayan bireyleri kendi gibi olmayan, kendi gibi yaşamayanlarla daha yakın kılarak bireyi değişime motive etmiş ve farklılığa toleranslı olmaları için motive etmiştir. Bu da bir aradaki yaşamı kolaylaştırırken bireylerin YD'larını olumlu etkilemiştir (Karaca, 2013).

Tüm bu anlatımlardan sonra; çalışmanın amacı tüm bu parametreleri bir arada düşünerek farklı türdeki kahvehanelere giden bireylerin Yaşam Doyumu, Çevreye Güven, İnsana Güven, Komşuluk, Farklılığa Tolerans boyutlarıyla karşılaştırılmaları ve bireylerin Yaşam Doyumu ile bu boyutlar arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

Yöntem

Örnekleme sürecinde çalışmaya her farklı gruptan 100 er kişi alınmıştır. İlk grup; köyde yaşayan ve köy kahvesine (KK) giden bireylerden, ikinci grup; şehirde yaşayan ve memleket kahvelerine (MK) giden bireylerden, üçüncü grup ise şehirde yaşayan ve şehir merkezindeki kafelere (İMK) giden bireylerden oluşmaktadır. Antalya da toplam 537 köy vardır ve çalışmaya bunlardan tesadüfi olarak seçilen toplam altı köy dâhil edilmiştir. Bunlardan üçü Antalya şehir merkezine 20-30 km uzaklıktaki Aksu, Döşemealtı ve Duacı köyleri, diğer üçü de Antalya şehir merkezine 80-100 km uzaklıktaki Manavgat ilçesi sınırlarındaki Kızılağaç, Doğançam ve Karacalar köylerinden oluşmaktadır. Antalya şehir merkezinde memleket kahvelerinin sayısı tam olarak bilinmemektedir ve bunlardan yedisi Malatya, Erzincan, Ankara, Gazipaşa, Muş, Kağızman ve Ağrı'luların çoğunlukla gittikleri memleket kahveleri tesadüfi olarak seçilmiştir. Benzer şekilde şehir merkezindeki cafelerin sayısı da tam olarak bilinmemektedir ve Antalya şehir merkezinde herkes tarafından bilinen üç ünlü cafe; Uğur Cafe Bilardo Salonu, Kristal Cafe ve Platin Cafe belirlenmiştir.

Her farklı gruptan kahveye hafta içi ve hafta sonu eşit olacak şekilde hafta içi gündüz, akşam, hafta sonu gündüz ve akşam orada olan bireylere bu çalışma için geliştirilen anket uygulanmıştır.

Veri toplama aracı olarak çalışmada bireylerin demografik bilgilerinin alındığı soruların yanında Onxy ve Bullen (2000) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye adaptasyonu Ardahan (2012) tarafından yapılan Sosyal Sermaye Ölçeğinin Komşuluk, Farklılığa Tolerans, Güven İnsan ve Güven Çevre alt boyutları ile Diener ve diğ (1985) tarafından geliştirilen Yetim (1993) tarafından Türkçeye adaptasyonu yapılan Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Yaşam Doyumu Ölçeği “1: Kesinlikle Katılmıyorum...5: Kesinlikle Katılıyorum”, Sosyal Sermaye alt boyutları ise “1- Kesinlikle Hayır, 2- Sıklıkla Hayır, 3- Sıklıkla Evet, 4-Kesinlikle Evet” olarak ağırlıklandırılmışlardır.

Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiki yöntemlerin yanında gruplar arası farkı belirlemede ANOVA testi, Bağımsız Örneklerde T test, veri toplama aracı olarak kullanılan ölçekler ve onların alt boyutları olarak tarifleyebileceğimiz psikososyal boyutların kendi aralarındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon Testi kullanılmıştır ve sonuçlar 0.01 ve 0.05 anlamlılık düzeyinde sorgulanmıştır.

Kullanılan ölçekler ve ölçek alt boyutlarının güvenilirliklerine de bakılmıştır. Buna göre Yaşam Doyumu Ölçeği Cronbach's Alpha değeri 0.850, Çevreye Güven alt boyutu Cronbach's Alpha değeri 0.649, İnsana Güven alt boyutu Cronbach's Alpha değeri 0.661, Komşuluk alt boyutu Cronbach's Alpha değeri 0.606 ve Farklılığa Tolerans alt boyutu Cronbach's Alpha değeri 0.727 olarak bulunmuşlardır. Değerler güvenilirlik limitleri içerisindedir.

Komşuluk İlişkisi (K) = Bireyin komşularıyla olan ilişkilerini ifade eder.

Güven İnsan (Gİ) = Bireyin yaşadığı sosyal çevredeki insanlara güvenmesini, onları güvenilir bulmasını ifade eder

Güven Çevre (GÇ) = Bireyin yaşadığı yerdeki mahalleyi, çevreyi güvenilir bulmasını ifade eder.

Farklılığa Tolerans (FT) = Bireyin; kültürden, cinsel kimlikten, yaşam biçiminden, dini değerlerden ve diğer birçok faktörlerden kaynaklı kişisel farklılıklara toleranslı olma durumunu ifade eder.

Bulgular

Değişik türdeki kahvehanelere giden bireylerin demografik bilgileri Tablo-1'de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi çalışmaya üç türde kahvehane dahil edilmiş ve her birine devam eden katılımcılardan eşit sayıda alınmıştır. KK ve MK'leri neredeyse tamamen erkekler gittikleri için kadın katılımcılar sadece İMK'lere gitmekte. Katılımcıların çoğunluğu 41 yaş ve üstü, 1500 TL ve altı aylık gelire sahip, lise ve dengi veya daha altı eğitim düzeyinde, evli, kendi işini yapmaktalar. Bireylerin önemli kısmı hafta içi ve hafta sonu bu mekanlara gitmekte. Katılımcıların yaşlarının 41 ve üstü olmasının ve eğitim düzeylerinin ağırlıklı olarak lise-dengi ve altı olmasının temel nedeni MK ve KK'lerine giden bireylerin ağırlıklı olarak o demografik özellikte olmalarıdır.

Tablo-1: Katılımcılara Ait Demografik Veriler

Demografik Değişkenler	n	%	Demografik Değişkenler	n	%
KK	100	33,3	Erkek	260	86,7
ŞMK	100	33,3	Kadın	40	13,3
MK	100	33,3	Evli	190	63,3
19 yaş ve altı	22	7,3	Bekar	110	36,7
20-30 yaş	86	28,7	Kamu Sektörü	30	10,0
31-40 yaş	52	17,3	Emekli	45	15,0
41-50 yaş	58	19,3	Ev Hanımı	4	1,3
51 yaş ve üstü	82	27,3	Kendi İşi	103	34,3
750 TL ve Altı	62	20,7	Özel Sektör	51	17,0
751-1500 TL	126	42,0	Öğrenci	44	14,7
1501-3000 TL	96	32,0	İşsiz	23	7,7
3001 TL ve Üstü	16	5,3	İlköğretim	109	36,3
Hafta İçi Gitme	230	76,7	Lise ve Dengi	91	30,3
Hafta Sonu Gitme	289	96,3	Üniversite ve Üstü	100	33,4
Toplam	100	100,0	Toplam	100	100,0

Farklı türdeki kahvehanelere giden bireylerin Yaşam Doyumu, Sosyal Sermaye alt boyutlarından Çevreye Güven, İnsana Güven, Komşuluk, Farklılığa Tolerans ve Duygusal Zeka açısından karşılaştırılmaları ve

boyutların kendi aralarındaki korelasyonları Tablo-2'de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi katılımcıların YD düzeyleri düşüktür. Buna göre bireyler ister köyde yaşasın ister şehir de yaşamlarında bekledikleri tatmin düzeyine sahip değillerdir.

Bunun yanında yaşadıkları çevrenin güvenilirliği açısından bakıldığında gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı fark vardır. Diğer bir deyişle şehirde yaşayan kişilerin ister MK isterse ŞMK'lere gitsinler yaşadıkları çevreyi köyde yaşayanlara göre daha az güvenilir görmekteler. Çevreye güven açısından bakıldığında KK'lerine giden bireyler ile diğer iki grup arasında istatistiki olarak anlamlı fark vardır. Buna ilave olarak MK'lerine gidenler ile ŞMK'lere gidenler arasında da istatistiki olarak fark vardır. Bunun en önemli nedeni her ne kadar MK'lerine gidenler şehirde yaşasalar da daha çok kendilerine benzer bireylerle yakın bir muhitte yaşamalarından kaynaklanmaktadır.

Bireylerin yaşadıkları yerdeki etrafındaki insanları güvenilir bulup bulmadıkları açısından bakıldığında gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır ve farklılık köyde yaşayanların lehinedir. Diğer bir deyişle köyde yaşayanlar etrafındaki insanları daha güvenilir bulurlarken, şehirde yaşayanlar etraflarındaki kişileri güvenilir bulmamaktadırlar. Bunun en temel nedeni köydeki yaşayanların çevrelerindeki insanları, şehirde yaşayanlardan daha çok tanımaları ve onlarla komşuluk dahil daha güçlü ilişkiler kurgulamalarından kaynaklanmaktadır.

Komşuluk boyutu açısından bakıldığında gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır ve farklılık İMK'lere giden bireylerin aleyhinedir. Diğer bir deyişle KK ve MK'lerine giden bireylerin komşuluk algıları ve komşuluk ilişkileri arasındaki farklılık istatistiki olarak anlamlı değilken bu iki grupla İMK'lere giden bireylerin komşuluk algıları ve komşuluk ilişkileri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır. Bunun anlamı köyde yaşayanlar ve şehirde yaşasalar da hala geleneksel olarak değerlere sahip çıkan bireylerin komşuluk ilişkisini önemsedikleri ve bir değer olarak komşuluğu yaşattıklarıdır.

Farklılığa tolerans boyutu açısından bakıldığında şehirde yaşayanlarla köyde yaşayanlar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık vardır ve farklılık köyde yaşayanların aleyhinedir. Diğer bir deyişle şehirde yaşamak bireyleri farklılığı onaylasın veya onaylamasın daha toleranslı hale

getirirken köydeki bireyler kendi gibi olmayanlara daha mesafeli, daha uzak durmakta, farklılığı onaylamakta daha isteksiz olmalarıdır.

Eğitim düzeylerine göre araştırma konusu olan psikososyal boyutlar karşılaştırıldığında YD ve Komşuluk boyutlarında istatistiki olarak eğitim düzeyleri arasındaki farklılık istatistiki olarak anlamlı değildir. Eğitim düzeyi arttıkça bireylerin Farklılığa daha toleranslı olduğu ve Farklılığa Tolerans boyutuyla farklılığın üniversite ve üstü eğitimi olan bireylerin lehine istatistiki olarak anlamlı farklılığın olduğu bulgulanmıştır. Bunun yanında eğitim düzeyi düştükçe bireylerin çevreyi güvenli olarak algılaması ve çevresindeki insanları güvenilir bulması artmaktadır. ŞMK'lere giden bireylerin bu boyutlarda eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmaması, bunun daha çok eğitim düzeyi ile değil bu eğitim düzeyindeki kişilerin daha çok köyde yaşıyor olmaları ve/veya şehirde yaşasalar bile daha çok MK'lere giden bireylerden oluşmasından kaynaklanmaktadır.

Cinsiyete ile araştırma konusu olan psikososyal boyutlar karşılaştırıldığında Çevreye Güven boyutu dışındaki diğer tüm boyutlarda erkekler ile kadınlar arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Güven çevre boyutundaki farklılık ise erkeklerin lehinedir. Diğer bir deyişle erkekler kadınlara göre çevrenin daha güvenilir olduğunu düşünmektedir.

Medeni hal ile araştırma konusu olan psikososyal boyutlar karşılaştırıldığında Komşuluk boyutu dışındaki diğer tüm boyutlarda bekarlar ile evliler arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Komşuluk boyutundaki farklılık ise evlilerin lehinedir. Diğer bir deyişle evliler bekarlara göre komşuluk ilişkilerine daha yatkın, yakın ve güçlü komşuluk ilişkisi olması gerektiğini düşünmektedir.

Yaş grupları ile araştırma konusu olan psikososyal boyutlar karşılaştırıldığında Komşuluk boyutu dışındaki diğer tüm boyutlarda yaş grupları arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Komşuluk boyutundaki farklılık ise ileri yaştakilerin lehinedir. Diğer bir deyişle bireylerin yaşı arttıkça komşuluk ilişkilerine daha yatkın, yakın ve güçlü komşuluk ilişkilerinin olması gerektiğini düşünmektedir.

Gelir ile araştırma konusu olan psikososyal boyutlar karşılaştırıldığında YD, Komşuluk ve Farklılığa Tolerans boyutlarında gelir grupları arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık vardır. YD boyutundaki farklılık ise yüksek gelir düzeyindeki katılımcıların lehinedir.

Diğer bir deyişle bireylerin gelirleri arttıkça YD'ları da artmaktadır. Komşuluk boyutundaki farklılık ise düşük gelir düzeyindeki kişilerin lehinedir. Diğer bir deyişle gelir düzeyi azaldıkça bireyler çevresindeki kişilerle ya da aynı muhitte beraber yaşadıkları kişilerle daha çok dayanışmakta ve daha çok komşuluk talep etmektedir. Gelir grupları ile Farklılığa tolerans boyutu arasındaki farklılık sorgulandığında gelir gruplarının farklılığa toleransları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık vardır ve farklılık yüksek gelir gruplarının lehinedir. Diğer bir deyişle bireylerin gelir düzeyleri arttıkça farklılığa toleransı da artmaktadır. Farklılığa tolerans ile geliri tek başına bir ilişki içinde düşüne bileceğimiz gibi bireylerin eğitim düzeyinin artması da gelir düzeylerinin artmasına neden olması ile de ilişkilendirilebilir ve bu durum aynı sonuç ile de örtüşmekte farklılık eğitim düzeyiyle de değişmektedir.

Tablo-2: Farklı Türdeki Kahvehanelere Giden Katılımcıların Çeşitli Psikososyal Boyutlarda Karşılaştırmaları ve Boyutların Kendi Aralarındaki Korelasyonu

Boyutlar = Kahve Türü	KK	ŞMK	MK	Genel	F
YD	2.76 ± 1.10	2.85 ± 0.89	2.87 ± 0.87	2.83 ± 0.96	0.33
GC	3.90 ± 0.44	3.33 ± 1.05	3.55 ± 0.87	3.59 ± 0.86	12.05*
Gİ	3.10 ± 0.98	2.33 ± 1.02	2.39 ± 1.07	2.61 ± 1.08	17.52*
K	3.27 ± 0.72	3.03 ± 0.85	3.41 ± 0.68	3.24 ± 0.76	6.31*
FT	2.17 ± 1.31	3.45 ± 1.01	3.30 ± 1.05	2.97 ± 1.26	37.85*
Boyutlar	YD	GC	Gİ	K	FT
YD	1				
GC	0.094	1			
Gİ	0.142*	0.324**	1		
K	0.197**	0.206**	0.239**	1	
FT	0.160**	0.040	-0.063	0.154**	1
Boyutların demografik değişkenlerle karşılaştırılmaları	Eğitim (F)	Cinsiyet (t)	Med. Hal (t)	Yaş (F)	Gelir (F)
YD	1.599	0.011	0.260	2.841*	10.115*
GC	4.125*	34.907*	2.719	1.080	0.844
Gİ	5.032*	3.465	0.382	0.957	2.608
K	2.745	0.334	21.084*	11.620*	5.330*
FT	13.067*	0.320	1.741	0.799	3.066*

* p< 0.05. ** p< 0.01

Tartışma

Farklı sosyokültürel özellikteki bireylerin çeşitli psikososyal boyutlarla karşılaştırıldığı mevcut çalışmada şehirde yaşayan bireylerin yaşadıkları çevreyi (muhtei) güvenilir olarak algılaması düşmektedir. Daha küçük yerleşim yerinde insanın insana güvenmesi ve çevrenin güvenilirliğinin fazla olması orada yaşayan bireylerin birbirlerini

tanınmasından kaynaklanmaktadır. Bireyler birbirlerini tanınmasalar bile aynı özden gelmek, aynı alt kültür öğelerini taşıyor olmak bu güven ağını kurgulamak için yeterlidir. Mevcut araştırmanın sonuçları yaşanılan çevreyi ve yaşanılan yerdeki bireyleri güvenilir bulma talebi Ardahan (2103, 2015b), İnat (2006) ve Karaca'nın (2013) çalışmalarındaki sonuçlarla örtüşmektedir. Şehirlerdeki yaşamın birçok boyutta zorlaşması, bunun karşılığında küçük yerleşim yerleri ve köylerin sosyal yapısı gereği güven ortamını kurgulayan, gerektiren ve hatta destekleyen ilişkiler ağını yaratıyor olması mevcutta şehirdeki yaşamdan kaçmak isteyen köy orijinli kişilere cazip gelmektedir (Güreşci, 2011).

Ardahan'ın (2013, 2014a) belirttiği gibi; kentleşmeye bağlı olarak bireyler işte, yaşanılan muhitte, ortaklaşa yaşamın olduğu kamusal mekanlarda kendisi gibi olmayan bireylerle bir arada bulunmakta ve bu istemli/istemli etkileşim sonucunda da farklılıklara kabul etmese de kanıksaması, onaylaması hatta hoşgörüsü de artırmaktadır. Bu durum benzerleri bir araya gelmeye zorlarken, aynı zamanda da farklılıkları varsayma, onunla etkileşime geçme ve gerektiğinde komşuluk ilişkilerini başlatma gibi sosyal ağları oluşturmaktadır. Eğer komşular arasında apartman yaşamı ve diğer sosyal yaşamın getirdiği çatışmalar yok ise farklılığa hoşgörülü olma aynı şekilde komşuluk ilişkisini de olumlu etkilemektedir. Mevcut araştırmanın sonuçları Ardahan'n (2014a) deki kuramsal tespitleri ve (2013) deki çalışmasının sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Bunun yanında rekreasyonel bir eylem olan kahveye gitme diğer tüm rekreasyonel etkinliklere katılmakla elde edilen (eğer gidilen yerde herhangi bir çatışma yaşanmıyorsa) duygusal, mental, fiziksel iyi olma hali yaratacak ve bu da doğal olarak YD'ünü olumlu etkileyecektir. Dağcılık ve Kaya tırmanışı yapanlar, Bisiklete binenler, Doğa yürüyüşü yapanlar, Avcılık yapanlar, Balık yakalayanlar gibi farklı demografik özelliklere sahip toplum kesimleriyle karşılaştırıldığında her üç gruptaki bireylerin YD'ları düşüktür (Ardahan ve Turgut, 2013; Ardahan, 2011; 2012b, 2012c).

Mevcut çalışmada bulguların; bireyin yaşadığı yerdeki aktif veya pasif halde etkileşim halinde olduğu bireyleri güvenilir bulması, anlamlı ve doyumsuz komşuluk ilişkileri kurgulaması ve farklılıklara karşı toleranslı olabilme bireylerin YD'larını olumlu etkilediği sonucu Ardahan'ın (2013) çalışmasındaki sonuçlarla örtüşmektedir. Aynı zamanda bireylerin

gelirlerinin artması, eğitim düzeylerinin yükselmesi, yaşlarının artması YD'larını olumlu etkilemektedir. Bu sonuçlar literatürdeki birçok çalışmada bulgulanmıştır (Ardahan, 2011). Mevcut çalışmanın sonuçları genel yazındaki sonuçlarla örtüşmektedir. Buna ilave olarak erkekler kadınlara oranla yaşadıkları çevreyi daha güvenilir olarak algılamaktadır. Bu sonuçlar Ardahan'ın (2014b) çalışmasındaki sonuçlarla benzeşmektedir.

Ayata ve Ayata (1996), Aydemir (2011) ve Ardahan'ın (2013) belirttikleri gibi; evli olmak bireylerin güvenlik beklentisini arttırmaktadır. Özellikle çocuk sahibi olma bunun en belirleyici unsurudur. Bireylerin yaşları ile evlenmeleri, yüksek gelir sahibi olmaları ve özellikle ev sahibi olmaları arasında doğrusal bir geçiş vardır ve bu ilişkinin komşuluk beklentisinin bekarlara göre daha fazla olması şaşırtıcı değildir. Mevcut araştırmanın sonuçları literatürdeki evli bireylerin komşuluk beklentisinin fazla olacağı sonucunu desteklemektedir.

Sonuç olarak mevcut çalışmada şehirlerde yaşayan bireylerin köylerde yaşayanlara göre daha az güvenilir çevrede yaşadıkları, çevrelerindeki insanlara daha az güvendikleri, komşuluk ilişkilerinin daha az olduğu, bunun karşılığında şehirde yaşayanların köyde yaşayanlara göre farklılığa toleranslarının yüksek olduğu bulunmuştur. Buna ilave olarak; insana güven, komşuluk ve farklılığa hoş görü bireylerin YD'ünü olumlu etkilerken, çevrenin güvenilirliği ile komşuluk ilişkisi ve insana güven arasında, insana güven ile komşuluk arasında, farklılığa tolerans ile komşuluk arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Eğitim düzeyi arttıkça bireylerin güvenilir çevre talebi, farklılığa hoş görü düzeyi artmakta, etraflarındaki bireylere olan güvenleri azalmaktadır. Erkekler kadınlara oranla çevreyi daha güvenilir algıladıkları, evlilerin tatmin edici komşuluk beklentisi bekarlara göre yüksektir. Gelir arttıkça YD artmakta, komşuluk beklentisi ve farklılığa hoş görü düzeyi de artmaktadır. Buna ilave olarak bireylerin yaşları arttıkça YD'ları ve tatmin edici komşuluk beklentileri de artmaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, G.G. (2011) Public Life in Anatolia and Its Spatial Impresses. GSF Art and Design Journal [in Turkish: GSF Sanat ve Tasarım Dergisi]. 7: 55-68.
- Ardahan, F. (2011). The Profile of The Turkish Mountaineers and Rock Climbers: The Reasons and The Carried Benefits for Attending Outdoor Sports and Life Satisfaction Level. 8 th International Conference Sport and Quality of Life/2011. 10-11 November 2011, Congress Centre-Brno/Czech Republic.
- Ardahan, F. (2012a). Sosyal Sermaye Ölçeği geçerlilik, güvenilirlik çalışması. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 9(2): 773-789.
- Ardahan, F. (2012b). Comparison of the Life Satisfaction and Emotional Intelligence of the Participants and Non Participants of Recreational Outdoor Sports with respect to some demographic variables. WCBEM, World Conference on Business, Economics & Management. 4-6 May, Belek-Antalya/Türkiye.
- Ardahan, F. (2012c). Duygusal Zekâ ve Yaşam Doymu Arasındaki İlişkinin Doğa Sporü Yapanlar Örneğinde İncelenmesi . Pamukkale Journal of Sport Sciences, 3(3): 20-33.
- Ardahan, F. (2013). Komşuluk, Farklılığa Hoşgörü ve Yaşam Doymu Arasındaki İlişki, İlişkinin Güçlendirilmesinde Rekreatif Etkinliklerin Önemi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 10(1): 1078-1090.
- Ardahan, F. (2014a). Bireylerin Sosyal Sermaye Profili: Antalya Örneği. ASOS Journal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2(8): 38-56.
dx.doi.org/10.16992/ASOS.435.
- Ardahan, F. (2014b). Sosyal Sermaye, Yaşam Doymu ve Akademik Başarı İlişkisi: Akdeniz Üniversitesi, BESYO Örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 11(1): 1212-1226.
- Ardahan, F. (2015). In Antalya: The Factors Causing People to Go to the Village Café, the Place of Origin Café and the Cafés of the City Center. Mediterranean Journal of Humanities, Mediterranean Journal of Humanities. V(2):37-50. DOI: 10.13114/MJH.2015214558.
- Ardahan, F. (2016) Recreational Importance and Reasons for being Preferred of Countryman Coffee Stall as Communal Place. Iğdir University Journal of Soc Sci. 9: 49-69.
- Ardahan, F. ve Turgut, T. (2013). Comparing the Motivational Factors of Recreational Fishers and Hunters, Life Satisfaction Level of Participants and Non Participants in These Activities: Turkey Case. The Online Journal of Recreation and Sport. 2(1): 1-11.
- Ayata, S. ve Ayata, A.G. (1996). Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı. Ankara.
- Aydemir, M.A. (2011). Toplumsal İlişkilerin Sosyal Sermaye Değeri (Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Üzerine Bir Araştırma). T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Bilgin, N. (2007). Kimlik İnşası. Aşına Kitapları. İzmir.
- Bauman, Z. (1998). Sosyolojik Düşünmek. Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology Supplement*, 94: 95-120.
- Duman, B. ve Alacahan, O. (2011). Etniklik ve Sosyal Kaynaşma İlişkisi: Adana Örneği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1):223-245.
- Güreşçi, E. (2011). Türkiye'de Kentten Köye Göç Olgusu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1): 77-86.
- İnat, Ş. (2006). Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Hemşehri Dernekleri ve Kentleşme Süreci (Antalya Örneği). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Jenson, J. (1998). Mapping Social Cohesion: The State of Canadian Research. *Canadian Policy Research Networks, CPRN Study*, no F/03.
- Karaca, M. (2012). Farklılaşma, Bütünleşme ve Birlikte Yaşama Üzerine. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18: 226-238.
- Karakurt, E. (2008). Sürdürülebilir Bir Kentsel Yaşam Açısından Sosyal Sermayenin Önemi. *The Journal of Industrial Relations and Human Resources*. 10(2).76-100.
- Keser, A. (2005). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. *İş, Güç Endüstri ilişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 7(2): 52-63.
- Koyuncu, A. (2009). Küresel Kentte Komşuluk. *Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı-22: 23-42.
- Köse, A. (2008). Küreselleşme Çağında Bir Aidiyet Zemini ve Örgütlenme Şekli Olarak Hemşehrilik. *Akademik İncelemeler*. 3(1): 221-232.
- Mahdavinejad, M., Mashayekhi, M. ve Ghaedi, A. (2012). Designing communal spaces in residential complexes. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 51 : 333 -339. doi:10.1016/j.sbspro.2012.08.169.
- Shirine, H.S. (2007). 18. Yüzyıl İstanbul'unda Kamusal Yaşam. *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*. retrived from http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_guncel.html retrieved in 20/01/2015. 1-10.
- Sirgy, M.J. ve Cornwell, T. (2002). How Neighborhood Features Affect Quality of Life. *Social Indicators Research* 59: 79-114.
- Telman, N. ve Ünsal, P. (2004). Çalışan Memnuniyeti. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Yıldız C.M. (1996) Kahvehanelerin Sosyal Hayattaki Yeri. Retrieved from <http://acikerisim.bingol.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11472/540/kahvehaneler.pdf?sequence=1> retrieved in 20/01/2015.

İlköğretim Öğrencilerinin Okuma Profilinin “Okuma Eğilimleri” Bağlamında İncelenmesi*

Gıyasettin AYTAŞ**

Müzeyyen ALTUNBAY***

Öz

Okumayı etkileyen önemli faktörlerden biri bireyin okuma eğilimidir. Eğilim; yaş, cinsiyet, eğitim, bireysel farklılıklar, gelişim özellikleri vb. gibi birçok unsurdan etkilenebilir ve zamanla değişebilir. Bu çalışma, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinin her birinden tesadüfi örnekleme alınan toplam 16 okulda öğrenim gören 2045 ilköğretim öğrencisi ile yapılmıştır. Öğrencilerin okuma eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla ilköğretim ikinci kademeye karşılık gelen ortalama 12-15 yaş grubunu kapsayan 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri örnekleme olarak seçilmiştir. İlköğretim öğrencilerinin genel okuma eğilimlerini tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada, hazırlanan anket aracılığı ile okuma eğilimlerinin, okuma profillerinin ve sonuç olarak okuma alışkanlıklarının tespit edilmesine çalışılmıştır. Çalışmada anket aracılığı ile toplanan veriler, SPSS programı ile frekans analizi yapılmasıyla elde edilmiştir. Sonuç olarak öğrencilerin okudukları kitapları seçmelerinde bireysel tercihlerinin diğer seçeneklere göre daha etkili olduğu, bireysel tercihlere bağlı olarak okumaktan hoşlandıkları konular ve türler ile okumaktan hoşlanmadıkları/tercih etmedikleri türlerin kız ve erkek öğrenciler yönünde farklılaştığı bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: okuma alışkanlığı, amaca göre okuma, okuma eğilimi, okuma profili.

* Bu çalışma, Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ danışmanlığında hazırlanan “İlköğretim Türkçe Dersi (6-7-8. Sınıflar) Öğretim Programında Yer Alan Temel Becerilerin Kazandırılmasında Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin Etkisi (21. Yüzyıl Örnekleme)” başlıklı doktora tezinden hareketle üretilmiştir.

** Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, e-posta: giyaytas@gazi.edu.tr

*** Dr., Giresun Üniversitesi, Hüseyin Hüsnü Tekişik Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, e-posta: altun.bay@hotmail.com

The Analysis of Reading Profile of Primary School Students in the Context of Their Reading Tendency

Abstract

One of the important factors affecting reading is the individual's tendency to read. The tendency may be affected by many factors such as age, sex, education, individual differences, and developmental characteristics and so on; also it may change in time. This study was conducted including 2045 students from 16 schools and these participants were chosen randomly from 7 geographical regions of Turkey. In order to determine the reading tendency of the students, 6th, 7th and 8th grade students were chosen as the sample of the study, which actually corresponds to 12-15 age group in primary school. In this study, which aims to find out the reading tendency of the students, it is tried to determine the tendency of reading, the profile of reading and reading habits via a questionnaire. The data collected through questionnaire in the study were obtained by frequency analysis by using SPSS. As a result, it is seen that individual preferences are more effective while choosing a book to read, and accordingly it is apparent that because of the individual preferences, the themes and kinds of the books which they like/ don't like/ prefer/don't prefer have differed.

Keywords: reading habits, reading purpose, reading tendency, reading profile.

Giriş

Temel dil becerilerinden bir tanesi olan okuma, insanın anlama çabası ile anlatma ihtiyacı sonucunda ortaya çıkan bir eylemdir. Fizyolojik, zihinsel ve bilişsel süreçleri barındıran okuma eylemi, 21. yüzyılda yeni alanlara bölünüp yeni kavramlara bürünerek (e-okuryazarlık, medya okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı, beden dili okuryazarlığı vb.) önemini devam ettirmektedir.

Dil eğitimi ve öğretiminin temel alanlarından biri olan okuma eylemi, yazma ile birlikte ilköğretimde kazanılmaya başlar. Okuma yazmanın öğrenilmesine kadar, kitapla tanışılmış olursa da (resimli kitaplar, boyama kitapları vd.) bunlar daha çok ailelerin tercihi ile alınmış kitaplardır. Okuma-yazmanın öğrenilmesinden ve ilk edebî zevkin tadılmasından sonra çocuk, okuma tercihlerini ağırlıklı olarak kendisi belirler. Böylece başlangıçta kitapla kendisi arasında aracı konumunda olan ebeveynlere artık ihtiyaç kalmaz, çocuklar kendi istek ve arzuları ile seçtikleri eserleri okumaya başlarlar.

Günümüzde okumaya dair yapılan araştırmalarda (Özdemir, 2013; Yıldız, 2010; Balcı, 2009; Görücü, 2014; Kasımoğlu, 2014; Darıcan, 2014; Suna, 2006; Battalbaş, 2013; Eker, 2000; Açıık, 2000) değinilen ve aynı zamanda eleştirilen en önemli noktalardan bir tanesi “okumanın alışkanlığa dönüştürülememesi” meselesidir.

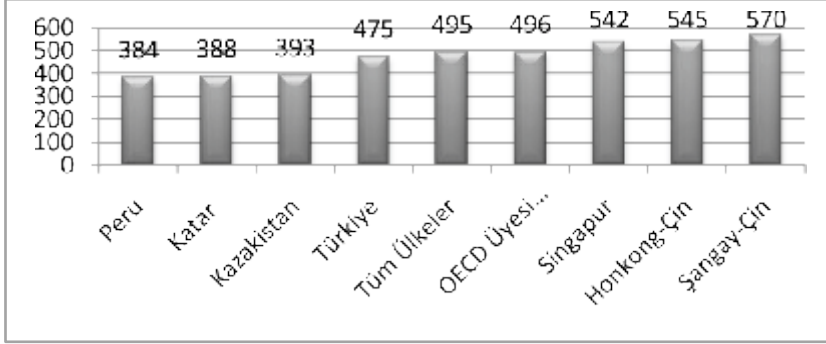
Yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde okuma alışkanlığı ile birlikte Türkiye'nin okuma profili de ortaya konmaktadır. Okumanın alışkanlığa dönüştürülmesi erken yaşlarda çocuğun, edebî değeri yüksek eserlerle tanışması ile mümkündür. Aksi durum söz konusu olduğunda, bir başka deyişle okumanın alışkanlığa dönüştürülememesinde birçok unsur etkili olmakla birlikte temel olarak şu maddeler sıralanabilir:

- Aile Ortamı: Çocuğun yetiştiği, büyüdüğü evde kütüphane, kitaplık ya da kitabın bulunmayışı, ailenin okumaya özen göstermemesi, okumaya yönelik olumsuz tutumları
- Ebeveynlerin Tavrı: Sınav odaklı kitapların (test kitapları vs.) haricinde edebî eserlerin okutturulmaması

- Öğretmen Tavrı: Çocuğun sadece belirli eserlere yönlendirilmesi, belirli türleri okumaya zorlanması, kitap okumanın ceza yöntemi olarak sunulması
- Basılı Materyallerden Kaynaklı Sebepler: Okunan materyallerin (kitap, dergi, gazete vd.) çocuğa göre olmayışı, çocuk edebiyatının, eğitim psikolojisinin ve gelişim kuramlarının genel ilkeleriyle bağdaşmaması, edinilen ilk kitapların çocukta hayal kırıklığı yaşatmış olması, kitapların genel özelliklerinden kaynaklı sorunlar (teknik olarak hatalı basımlar, şekil özelliklerinin göz ardı edilmesi vd.)
- Bireysel özellikler: Çocukların kişisel gelişimlerine ve bireysel tercihlerine uygun olmayan kitapların okutturulmasındaki genel ısrarcı tutum.

Erken yaşlardan itibaren okuma alışkanlığında etkili olan bu maddelere ekonomik durum, toplumun kültürel yapısı vb. gibi maddeler de eklenebilir. Belirtilen bu hususlar, okuma zevkini kırmakla kalmaz, çocukların okumaya karşı genel tutumlarını da olumsuz etkiler. Çocukluktan başlayan okuma ilgisizliği ve isteksizliği böylece yetişkinlikte de devam eder. Okuma, her şeyden önce bir kültür meselesidir. 21. yüzyılda tıpkı sanat ve edebiyat gibi “okuma alışkanlığı” da artık bir kültür meselesi olarak algılanmaktadır. Bunun en somut örneği uluslararası bir boyuta taşınan PISA araştırmasıdır. 2012 PISA Nihai Raporuna göre Türkiye “okuma becerisi alanında, gelişmiş ülkelerin ortalamasının altındadır (Bk. Grafik 1).

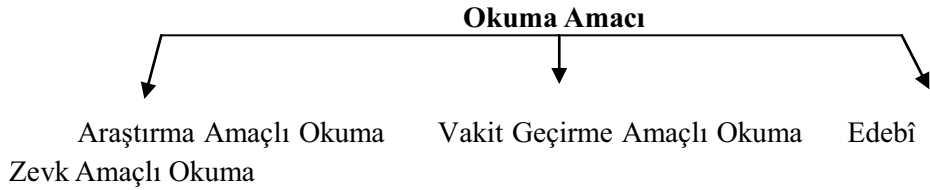
Grafik 1. Türkiye ile Alt ve Üst Sıralardaki Ülkelerin Okuma Performansı Ortalama

(PISA, 2015, s.32)

Grafik 1'de görüldüğü gibi Türkiye, okuma alanında dünya ülkeleri ile kıyaslandığında ortalamanın altında kalmaktadır. Peru, Katar, Kazakistan'dan ileri olmakla birlikte OECD ülkeleri başta olmak üzere Singapur, Honkong-Çin ve Şangay-Çin'den bir hayli geridedir. Sadece yöntem teknik boyutuyla değil, sosyolojik ve kültürel açıdan da ele alınması gereken okuma alışkanlığı, gelişmiş toplum olmanın temel göstergelerindedir. Türkiye'nin okuma kültürü ile ilgili yapılan bir diğer araştırma da PISA sonuçlarını doğrular niteliktedir. Kültür Bakanlığı tarafından yapılan araştırmada Türkiye Okuma Kültürü Haritasına göre yılda ortalama 7.2 kitap okunmaktadır. Bununla birlikte okurun, kitap seçimini yönlendiren temel ölçütler “kitap adı %25.6, dergi/gazetelerin kitap ekleri %23.7, kitapevlerini gezme %14.4, yazarın popülerliği %14.3, kitap kapak tasarımı %13.2, internet sitelerindeki kitap tanıtım yazıları %12.8, TV'deki kitap tanıtımları %11.6 ve yayınevinin tanınmışlığı %3.6” olarak belirtilmiştir. Bu ölçütler kitap okumada önemli olmakla birlikte, daha çok kitap temin etme ile ilgilidir.

Okuma eylemini etkileyen pek çok etken olmakla birlikte kişinin okuma amacı, okuma faaliyetini yönlendirmesi bakımından ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Okuma amacı üçe ayrılabilir:

- **Araştırma Amaçlı Okuma:** Bir konu hakkında bilgi edinmek, ödev hazırlamak, bilimsel bir rapor sunmak için gerekli olan kaynakların incelenip okunması esasına dayanır. Tezler, makaleler, bilimsel kitaplar bu yolla oluşturulur.

- **Vakit Geçirmek Amaçlı Okuma:** Sadece vakit geçirmek, oyalanmak amacıyla rastgele yapılan okumalardır. Söz gelimi, havaalanlarında, otobüs duraklarında ya da herhangi bir işlem için sıra beklerken yapılan gelişigüzel okumalar, bu amaç kapsamında değerlendirilebilir. Çoğu zaman gazete, broşür ya da dergi gibi çabuk okunabilecek bir okuma materyali seçilir.

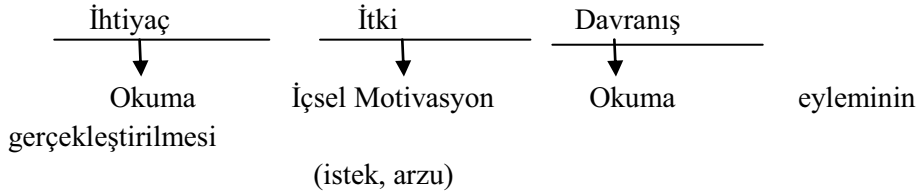
- **Edebî Zevk Amaçlı Okuma:** Diğer faktörlere göre belirleyicidir. Kişinin ilgi ve eğilimine göre okuyacağı türler değişse de içsel motivasyon ve güdülenme daha etkilidir. Düzenli kitap okuyan kişilerin, sevdiği yazarlar ya da şairlere ait eserlerin hemen tümünü okumaları ya da ağırlıklı olarak sevdikleri-hoşlandıkları konulardaki kitapları (şiir, anı, gezi yazısı, hikâye vd.) okumaları, edebî zevk için okumaya örnektir. Edebî zevki belirleyen unsurların başında kişinin gelişim özellikleri ile birlikte genel okuma eğilimi gelmektedir. Bireyin boş vaktinde tercih ettiği ve okuduğu eserler de edebî zevk amacıyla okumaya örnek olup bu tür eserlerden bilgilenme amacıyla da yararlanılabilir.

Okuma amacı açısından değerlendirildiğinde edebî zevk için okuma ayrı bir öneme sahiptir; çünkü her şeyden önce kişi, okuma zevki kazanmış, okumanın tadına varabilmiştir. Bundan sonra seçeceği eserleri kendi zevk ve beğenisine uygun, ilgi alanlarına hitap eden, kendi okuma eğilimlerini yansıtan eserler arasından seçer. Bu açıdan okuma eğilimi üzerinde özenle durulması ve konunun psikososyal açıdan ele alınması gerekmektedir.

Okuma Eğilimi

Bir felsefi terim olarak eğilim, (Cevizci, 1999) “Bir şeyde, bir nesnede potansiyel olarak bulunan nitelik. Bir cisimi herhangi bir nesneye doğru harekete geçiren güç ya da etki. İnsanın etkinliğini çoğunluk haz sağlayan amaçlara doğru yönelten güç. Var olan bir şeyde o şeyin durumunu değiştirmeye yönelik potansiyel. İnsanları belli davranışlara yönelten duygu ve güç” şeklinde tanımlanmaktadır. TDK ise eğilimi “Bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelme, meyil, temayül” olarak açıklamıştır. O hâlde eğilim, insanda belirli bir şeye karşı içten gelen bir temayülü ve onu gerçekleştirmek için duyulan arzuyu ifade etmektedir.

Eğilimi harekete geçiren temel motivasyon, kişinin okuma istek ve arzudur. Psikolojik bir süreç olan motivasyon Schunk tarafından İhtiyaç-İtki-Davranış olarak açıklanmıştır (Schunk, 2012, s.456). Okuma alanına uygulandığında bu kuramda; ihtiyaç, okumayı; itki, içsel motivasyonu ve davranış, okuma eyleminin gerçekleştirilmesini karşılamaktadır.

Okuma eğilimine dair yapılan bilimsel çalışmalar (Arıcı, 2005; Okur, Sügümlü, Göçen, 2014; Üstten, Pilav, 2014) neticesinde öğrencilerin kitap okuma ilgi ve alışkanlıkları ile birlikte okuma eğilimlerini belirleyen etkenler tespit edilmiştir. Bireylerin yaş özelliklerine göre ortalama okuma eğilimlerinin belirlenmesi onlara uygun okuma materyallerinin tespit edilip sunulmasını sağlaması açısından önemlidir.

Yaş Gruplarına Göre Genel Okuma Eğilimleri

Eğitimde genel öğretim programından bağımsız olarak öğrencilerin düzenli kitap okumasını sağlamak, her zaman kolay değildir. Ülkemizde okumanın toplumsal olarak henüz alışkanlığa dönüştürülemediğini gösteren çalışmalar da bu düşüncüyü doğrular niteliktedir. Söz konusu alışkanlığın edinilmesinde öğrencilerin okuma eğilimleri belirleyici bir faktördür. Okuma eğilimi; bireysel farklılıklar, kültürel farklılıklar, eğitim, yaş, cinsiyet vb.

gibi birçok unsurdan etkilenir. Örneğin aynı yaşta aynı cinsiyette olan iki çocuktan biri konusu tarih olan roman ya da hikâyelerden hoşlanırken diğeri fantastik eserlerden hoşlanabilir; çünkü temelinde gelişim özelliklerine bağlı bireysel tercihler etkilidir. Bununla birlikte genel olarak yapılan araştırmalar ile okuma tercihlerini belirlemeye yönelik var olan akademik araştırmalar neticesinde ortalama bir eğilim düzeyi tespit edilebilmektedir.

“Çocuklar arasında açılan anketlerden biri Viyana’da meşhur psikolog Charlotte Bühler tarafından idare olunmuştur. Charlotte Bühler 8-20 yaşlar arasında bulunan 8000 çocuk ve genç arasında açtığı bu ankette “Hangi kitabı en ziyade severek okuyorsun? Neden?” sorusunu sormuştur. Verilen cevaplara göre dört okuma eğilimi tespit olunmuştur” (Demiray, 1971, s.46). Bu dört okuma eğilimi şu şekildedir:

- a. İlk eğilim halk masallarıyla başlar.
 - Kız çocuklarında 10, erkek çocuklarında 9 yaşlarına kadar %75 oranında masal okunur. Halk masallarından sonra çocukların ilgilendikleri masallar Binbir Gece Masalları, Andersen Masalları gibi sanat masallarıyla efsaneler ve halk kitaplarıdır. Aynı zamanda Robinson Crusoe ve Sergüzeşt hikâyeleri de okunur.
 - 12 yaşından başlayarak kızlarda 14, erkeklerde 16 yaşına kadar süren bir tereddüt devresinden sonra asıl romanlara karşı ilgi uyanır.
- b. İkinci eğilim de birincinin yanı sıra okuldan önce görülür. Bunda çocuk hayatı önemlidir. Böylelikle küçük okuyucu hayatla ilgilenmiş olur.
- c. Üçüncü eğilim bilgi kitaplarına karşıdır.
- d. Dördüncü eğilim sanat değerlerini takdir, sanatı kavramak için okumak dördüncü eğilimdir. Bu kısmen buluş evresinde, kısmen daha sonra görülür (Zengin, Zengin, 2007, s.101-102).

Genel olarak bakıldığında yaş gruplarının gelişimlerine uygun olarak tercih ettikleri/okudukları eserler Gökşen (1985) tarafından a. Masal Çağı b. Serüven-Robenson Çağı c. Soyut Konulara eğilim çağı olmak üzere üçe; Yalçın ve Aytas (2008) tarafından a. 0-5 Yaş Grubu (Okul Öncesi), b. 6-8 Yaş Grubu (1. Kademe 1. Devre), c. 9-12 Yaş Grubu (1. Kademe 2. Devre), ç. 13-15 Yaş Grubu (İlk Gençlik Çağı) olmak üzere dörde; Sever (2010) tarafından okul öncesi, ilköğretim dönemi olmaz üzere ikiye ve Göğüş,

çocukluk dönemlerini; erinlik öncesi, erinlik ve ilk gençlik dönemi olarak üçe ayırmaktadır (Göğüş, 1978).

Çocukların okuma eğilimleri üzerinde tespitlerde bulunan Çoruh (1943), okuma eğilimi ile duygusal gelişimi beraber açıklamaya çalışır. Çoruh'a göre çocuk “2-4 yaşları arasında kuvvetli bir iç hayatı yaşar. Bu zamanda antropomorfizm tarzı hâkimdir. Oyunlarında bu hâl, açıkça görülür. 8-9 yaşlar, realiteye merak yaşının başlangıcına kadar, masal devridir. Realite devrinde, 9-14 yaşlarında çocuk realist olur. Hayalden hakikate döner. Masaldan vakalara, müşahedeye, mantıka ayanma devri başlar. Bu devirde vücut kuvveti, kahramanlık daha çok takdir edilir. Şarlokolholmis'ler, Cingöz Recailer, Robensonvari hikâyeler ve vakalardan zevk alınır. Bunlar, taklide yeltenilir ve dramatik gösterilerde bunlar hâkim olur” (Çoruh, 1943, s.10-11).

Eğilim, gelişim özellikleriyle ilgili olduğu kadar merak duygusuyla da ilgilidir. Çocukların küçüklükten itibaren (özellikle Freud'un kuramındaki fallik dönem ya da Piaget'in kuramındaki işlem öncesi dönem) sordukları sorular, onların öğrenme arzularını olduğu kadar ilgi ve eğilimlerini de ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, çocukların eğilimleri, keşfedilmeyi bekleyen bir yetenek gibidir. Çocukluk dönemleri ve bu dönemlere ait okuma eğilimleri ana hatları ile şu şekildedir:

- **İlk Çocukluk Dönemi (0-6 Yaş Grubu)**

0-2 yaş arası bebeklik dönemi olarak kabul edilse dahi ortalama 1-2 yaşlarındaki çocuklara uygun kitaplar her geçen gün artarak raflarda yerini almaktadır. İlk çocukluk döneminde ortalama 6 yaşına kadar olan çocuklar henüz okumaya geçmediklerinden onlara verilecek kitaplarda aile seçimi önceliklidir. Bu yaşlarda kitap sevgisinin kazanımında çocuğun ilgisini çekebilecek bol resimli kitaplara ihtiyaç vardır. Bu dönemdeki çocukların ağırlıklı olarak masallardan hoşlandığı bilinmektedir. Birçok edebî türle henüz karşılaşmamıştır.

“1-2 yaşlarındaki kitaplar, özellikle görsel nitelikleriyle çocukların oyun gereksinmelerine karşılık veren bir oyuncak gibidir. Çocuk kitabı evirip çevirir, ağzına götürür, resimlerine bakarken bir yandan da çevresini tanıma ve merak ihtiyacını giderir” (Yılar; Celepoğlu, 2010, s.39). Daha sonraki yaşlarda ilk boyama kitaplarıyla, resimli kitaplarla karşılaşılır. Sever

(2010, s.66), “3-4 yaş civarındaki çocukların masal, bilmece kitaplarında yer alan resimlerdeki farklı yüz ifadeleri üzerinde konuşurulması, bu ifadeleri tanımaları için gerekirse ipuçları verilmesi” gerektiğini belirtir.

“5 yaş döneminde çocuklar için konunun ilginç olması daha önemlidir. Ancak bu yaşta da resimler ve resimlerin ayrıntıları önemlidir. Parlak, açık ve farklı renkler ilgilerini çeker” (Yılar; Celepoğlu, 2010, s.40). Bu dönemdeki çocukların ilgileri daha çok, konuları hayvanlar olan sanatsal masallara, hikâyelere, diğer halk masallarının olduğu kitaplar ile bol resimli ve şekilli kitaplara yöneliktir. Bu kitaplar ise ebeveynler ile birlikte çocuğa okunmalı, resimler üzerinden konuşulmalı, çocuğun ifade becerisinin geliştirilmesine çalışılmalıdır.

- **Orta Çocukluk Dönemi (7-10 Yaş Grubu)**

Okuma ve yazmanın öğrenilmesiyle çocuk için bilinçli olarak kitap seçimi ya da kitap tercihi dönemi başlar. Okuma hevesinin bu yıllarda çok olduğu göz önünde tutulmalı ve çocuğa sunulacak kitaplarda birtakım hususlara dikkat edilmelidir. İlk yıllarda masal türünde eserler çocuğun ilgisini çekerken ilerleyen dönemlerde konusunu hayvanlardan, doğadan alan hikâyelere de yer verilir. Bu dönemin bir diğer özelliği ise aileden ve yakın çevreden bağımsız olarak çocuğun sosyalleştiği ve arkadaş kazandığı bir dönem olmasıdır. Dolayısıyla orta çocukluk döneminde kitap okuma alışkanlığının oluşmasında arkadaş tavsiyesi etkili bir unsur olarak görülür.

“İlerleyen yıllar ve okulda kazanılan deneyimlerle birlikte daha gerçekçi konular çocukların dünyasına hitap etmeye başlar. 6-7 yaş döneminde doğa, hayvan ve diğer çocukları konu alan kısa ve bol resimli öyküler daha çok ilgi çeker” (Özbay, 2011, s.73). Bu nedenle çocuklara hem onların hayal dünyalarına hem de gelişimlerine (sosyal, ahlaki vb.) destek sağlayacak eserlerin verilmesi önem kazanır.

- **Son Çocukluk Dönemi (10-12 Yaş Grubu)**

Son çocukluk döneminin sonlarına doğru artık yavaş yavaş çocukluktan ergenliğe doğru geçilmektedir. “Bu dönemdeki çocuklara, edebiyatın ilgi alanına giren birçok konuyu sanatçı bakış açısıyla işleyen kitaplar sunulabilir. Seçilecek kitaplarda, çocukların hem bireysel ilgi ve beklentileri göz önünde bulundurulmalı hem de türsel bir çeşitlilik (roman, öykü, yaşamöyküsü, anı, şiir gibi...) oluşturulmalıdır” (Sever, 2010, s.71). Bu dönemde somut işlemler döneminden çıkan ve soyut düşünme becerisini

kazanmayı başarmış çocuklar için çok sayıda okunabilecek kitap seçeneği vardır.

Demiray (1971, s.47), bu dönemdeki erkek çocuklarda “dramatik hikâyelerin, erkek çocukların hayatıyla ilgili sergüzeştlerin; seyahat, kahramanlık hikâyelerinin, efsaneler, hikâye tarzında tarih, icatlarla ilgili yazıların, erkek ve kadın hayatına ait hikâyelerin, esrarlı yazıların, bilimle ilgili yazıların, polis hikâyelerinin, tabiat ve hayvan hikâyelerinin” kızlar için ise okul ve ev hayatıyla ilgili yazıların, peri masallarının, başka memleketlere ait hikâyelerin, erkek ve kadın hayatına ait yazıların ve esrarlı yazıların ilgi çekici bulunduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Demiray'a göre özellikle 12 yaş civarında olan erkek çocuklar için biyografiler, tarihi hikâyeler, nükteli hikâyeler, icatlarla, keşiflerle ilgili yazılar, mitoloji, esrarlı hikâyeler, polis hikâyeleri cazipken; kızlar için okul ve ev hayatı, erkek çocuklarla ilgili sergüzeşt hikâyeleri, yetişkinlere mahsus hikâyeler, icatlar ve biyografiler, şiir, esrarlı hikâyeler daha caziptir (1971, s.48). Bu nedenle son çocukluk döneminde olan bireylere bu eserlerin sunulması okuma ilgilerinin devamlılığı için şarttır.

- **İlk Gençlik Dönemi (12-15 Yaş Grubu)**

Ortalama 12-13 yaşından sonra girilen ergenlik dönemiyle beraber birey artık çocukluktan çıkıp ergenliğe doğru yol almaktadır. Bu sürede ergenlik ve ergenliğin getirdiği yükümlülükler kişide birtakım sorunlara neden olsa bile bilme-anlama-öğrenme merakının bu dönemde hayli fazla olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

“Genç insan ilk ergenliğe girdiğinde (12-15 yaşlar) aşk eğilimi merkezi bir konum alıp öğrenme ve oyun ikincil role düşer. Bu durum, erinliğin ilk yıllarında akademik ilgin azalmasını açıklamamıza yardımcı olur” (Elkind, 2011, 27). Batı literatüründe *Adolescence (gençlik)* olarak adlandırılan bu dönemdeki bireyler için en önemli sorun, onların kendilerini tanımaları ve “kim olduklarını” keşfetmeleridir. İlk gençlikte birçok birey için “Ben kimim?” sorusu önem taşır. Olumlu benlik algısının oluşturulması ile birlikte bu soruya verilecek olumlu cevaplar, bireyin bu dönemi başarıyla tamamlamasını sağlar.

“Okuma faaliyetlerinin daha bilinçli ve fazla olduğu dönemdir. Bireysel hayat, macera, gezi, tarih ve bilimlere meyillidir” (Çavuşoğlu,

2006, s.32). “Gizlilikten hoşlanırlar, gizlilik içeren roman, film ve öyküleri severler. Okudukları kitaplarda kendilerini görürler, beğenilme istekleri çok fazladır. İlgi ve ihtiyaçları dağınıktır. Yalnız kalma istekleri vardır, duygusal yönden bağımsız olma isteği hâkimdir, bazen çocuksu bazen yetişkin rol üstlenirler” (Yalçın; Aytaş, 2008, s.41). Bu yaş dönemi bireylerinde kız ve erkeklerin okudukları eserler bu nedenle cinsiyete göre farklılık gösterebilir.

Zengin; Zengin (2007, s.103-104) “14 yaş civarındaki erkeklerin daha çok halka hitaben ilmi dergiler veya kitaplara, icat hikâyelerine, uzun hikâyelere, biyografilere, tarih ve gezi yazılarına; kızların ise büyüklere mahsus yazılar, şiirler ile temsillere” yöneldiklerini belirtmiştir. Bu dönem ilköğretim ikinci kademeye denk gelmektedir. Bu kademede var olan Türkçe eğitim-öğretim müfredatında birçok türün, çocuklara okuma aracılığı ile kazandırılması amaçlanmıştır. Bir başka deyişle bu dönemin sonuna kadar birey, birçok türü tanımış olur.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve verilerin analizi gibi bölümler ele alınmıştır. Araştırmanın nicel kısmında anketten yararlanılmış olup verilerin analizi için SPSS programı kullanılmıştır. Yapılan frekans analizi neticesinde elde edilen sonuçlar bulgular kısmında gösterilmektedir.

Araştırmanın Örneklem Grubu

Çalışmada heterojen (ayrışık) örneklem grubu belirlenmiş ve amaçlı örneklem yöntemlerinden yararlanılarak araştırmaya kaynaklık eden örneklem grubu belirlenmiştir. Burada temel amaç araştırma sonucunda elde edilecek bulguların genellenebilir olmasıdır. Bu nedenle Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden tesadüfi yöntemle seçilen toplam 16 okulda öğrenim gören 2045 öğrenci araştırmanın örneklem kısmını oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Balcı veri toplanmasına ilişkin olarak “Veriler, belli konulardaki gerçeklerin sembolik ifadeleridir. Veriler işlenmemiş kanıtlardır; ekonomik bir değere henüz dönüşmemiş ve insan davranışı üzerinde etkisi olmayan dayanaklardır. Araştırmada veriler araştırma amacını gerçekleştirmek için gerekli olan kanıtlardır” (Balcı, 2011: 149) diyerek verilerin araştırmalardaki önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada öğrencilere ait kişisel bilgilerin yanı sıra (yaş, cinsiyet vd.) okuma eğilimlerini de belirleyecek olan bir Anket Formu hazırlanmıştır. Anket ham hâliyle dört alan uzmanının görüşüne sunulmuş, birbirinden bağımsız olarak değerlendirmede bulunan alan uzmanlarından gelen dönütler neticesinde ankete son hâli verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın bu kısmında hazırlanan anket ile birlikte elde edilen sonuçlar SPSS 20.0 programı ile frekans analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Frekans analizi ile yedi coğrafi bölgeden rastgele alınan okullarda öğrenim gören toplam 2045 öğrencinin genel okuma profilleri çıkarılarak okuma eğilimleri tespit edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Tablo 1. Çalışma grubuna dâhil edilen öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı

	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci
Örneklem Sayısı	1078	967

Çalışma grubunun 1. örneklemini oluşturan 2045 öğrencinin 967'si erkek, 1078'i ise kızdır. Cinsiyet dağılımının birbirine yakın oranda olmasıyla birlikte bir diğer denk/yakın dağılım, yaş grupları ekseninde aranmıştır.

Örneklemini oluşturan 2045 öğrencinin %36,4 ağırlıklı ortalama ile 13 yaş grubuna dâhil olduğu görülmektedir. Katılımcıların %31,8' i 14; %24,4'ü 12; %4,8'i 15; %2,2'si 11 yaşında olup 16 yaşında olanların oranı ise %0,4'tür. Çalışmada, ortalama 12-15 yaş grubu hedeflendiğinden bu örnekleme daha uygun olacağından 6-, 7-, ve 8. sınıf öğrencileri dikkate alınmıştır. Ancak amaçlanan sınırın altında ve üstünde öğrencilerle karşılaşılması örneklem çeşitliliği bakımından önemlidir. Dolayısıyla öğrencilerin 11-16 yaş aralığında oldukları görülmüştür.

Tablo 2. Çalışma Grubuna Dâhil Olan Öğrencilerin Sınıf Seviyelerine Göre Dağılımı

Sınıf Seviyesi	n	%
6	652	31,8
7	812	39,7
8	582	28,4
Toplam	2045	100,0

Tablo 2'den anlaşılacağı gibi araştırmaya katılan toplam 2045 öğrencinin %31,8'ini 6. sınıf öğrencisi; %39,7'sini 7. sınıf öğrencisi ve 28,4'ünü de 8. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Aynı zamanda ağırlıklı yaş grubunun 13, ağırlıklı sınıf seviyesinin ise 7 olduğu görülmekte ve iki verinin birbiriyle tutarlılığı gözlemlenmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Ayda Okudukları Ortalama Kitap Sayısı

Ayda Okunan Ortalama Kitap Sayısı	n	%
Hiç okumam	94	4,6
1-2	804	39,3
3-4	662	32,4
4'ten fazla	485	23,7
Toplam	2045	100,0

Öğrencilerin ayda okudukları ortalama kitap sayısı (Bk. Tablo 3) incelendiğinde hiç okumayanların oranı %4,6; 1-2 tane kitap okuyanların oranı 39,3; 3-4 kitap okuyanların oranı 32,4; 4'ten fazla kitap okuyanların oranı ise %23,7 olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü hiç kitap okumayan ya da ayda 1-2 tane kitap okuyanların oranı çok fazladır. Okunan 1-2 kitabın verilen ödev sonucu okunabildiği de ihtimal dâhilindedir.

Tablo 4. Öğrencilerin Üç Ayda Okudukları Ortalama Kitap Sayısı

Son üç ayda okunan ortalama kitap sayısı	n	%
Hiç okumadım	117	5,7
2-5	957	46,8
6-8	551	26,9
8'den fazla	420	20,5
Toplam	2045	100,0

Son üç ayda okunan ortalama kitap sayıları incelendiğinde (Bk. Tablo 4), hiç okumadım şeklinde belirtenlerin oranı %5,7; 2-5 arası kitap okuyanların oranı %46,8; 6-8 kitap okuyanların oranı %26,9; 8'den fazla okuyanların oranı ise %20,5'tir. Bu oran okuma alışkanlığının henüz yerleşmediğini göstermesi bakımından önemlidir. Tablo 4'ten hareketle, kitap okuma oranının çok düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Kütüphane Kullanma Alışkanlıkları

Kütüphaneye Gitme Alışkanlığı	n	%
Hiç Gitmem	549	26,8
Nadiren Giderim	778	38,0
Ayda 1-2	361	17,7
Ayda 3 ya da 3' ten fazla	357	17,5
Toplam	2045	100,0

Katılımcıların kütüphaneye gitme sıklıkları incelendiğinde (Bk. Tablo5) hiç gitmedim diyenlerin oranı %26,8; nadiren gidenlerin oranı %38; ayda 1-2 defa gidenlerin oranı %17,7; ayda 3 ya da 3'ten fazla gidenlerin oranı %17,5'tir. Öğrencilerin *diğer* olarak ifade ettikleri seçenek ise akraba yoluyla edinme, öğretmenden alma ya da evde olan kitaplardan okuma şeklinde belirtilmiştir. Bu durumda öğrencilerin büyük bir bölümünde kütüphaneye gitme alışkanlığının olmadığını söylemek mümkündür. Kütüphane alışkanlığının zayıf olmasında bulunulan yerde kütüphanenin

olmayışı ya da mevcut il halk kütüphanesi ile çocuk kütüphanelerinin uzaklığı vb. gibi sebeplerin de etkili olduğu unutulmamalıdır.

Tablo 6. Öğrencilerin Kitapları Temin Etme Durumları

Kitap Temini	n	%
Kitapçıdan	998	49,6%
Okul Kütüphanesi	844	41,9%
İlçe/Halk Kütüphanesi	107	5,3%
Arkadaş	569	28,3%
Diğer	274	13,6%

Tablo 6 incelendiğinde okunan kitapların kitapçıdan temin edilme oranı %49,6; okul kütüphanesinden edinme oranı ise %41,9'dur. Arkadaşlardan edinme oranı %28,3; ilçe ve halk kütüphanelerinden elde edilme oranı %5,3,,tür. Tablo 5'teki veriler, bu veriyi doğrular niteliktedir (Bk. Tablo 5). Bu sonuçlar, öğrencilerin kütüphane kullanma oranları ile de uygunluk göstermektedir. Tablo 6'da görüldüğü gibi öğrencilerin okul kütüphanesini kullanma oranları yüksek iken il/ilçe/halk kütüphanesini kullanma oranları çok düşüktür. Aynı şekilde öğrencilerin kitapları en az ilçe/halk kütüphanesinden edindikleri, buna karşın kitapçıdan satın alma yoluyla edinmenin en fazla olduğu görülmektedir. Bu oranı okul kütüphanesi ve arkadaştan edinme aracılığı ile okuma takip etmektedir. Arkadaşlardan kitap alma oranının fazla oluşu kitap okumada arkadaş etkisini gösterebileceği gibi öğrencilerin kitap okuma eğiliminde ve sevilen türlerde arkadaş etkisinin önemli olduğunu da göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Kitapların temin edilme şekline bakıldığında, okul kütüphanesinden temin edilen kitapları, öğretmen kaynaklı kabul etmek bu aşamada mümkündür. Bir önceki tabloyla karşılaştırmalı değerlendirildiğinde, tavsiye kaynağı büyük oranda öğretmen olmasa bile temin kaynağı %41,9 gibi büyük bir oranla okul kütüphanesini ve özellikle Türkçe öğretmenini işaret etmektedir. Öğrencilerin kitapları temin şekline bakıldığında okul kütüphanesinin oranının büyük olduğu görülmektedir. Ancak il/ilçe halk kütüphanesinin kullanım oranı daha azdır. Bu durum öğrencilerin

kütüphaneye uzak olmaları ile açıklanabileceği gibi okul kütüphanesinin öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamasıyla ya da kütüphaneyi ihtiyaç olarak görmemeye de açıklanabilir. Kütüphane kullanımının özendirilmesi çocukların aynı anda onlarca türle tanışmalarında ve doğrudan kitaplara ulaşmalarında etkili olmakla birlikte okuma alışkanlığının sağlanmasında da etkili bir unsurdur.

Tablo 7. Öğrencilerin Okudukları Kitapları Seçmelerinde Cinsiyete Göre Farklılıklar

Cinsiyete Göre Kitap Seçimi	Cinsiyet		Toplam	
	Erkek	Kız		
Arkadaş Tavsiyesi	n	161	243	404
	%	12,8%	15,4%	
Tesadüfi Karşılaşma	n	97	46	143
	%	7,7%	2,9%	
Öğretmen Tavsiyesi	n	232	307	539
	%	18,4%	19,5%	
Bireysel Tercih	n	729	913	1642
	%	57,8%	57,9%	
Diğer	n	42	68	110
	%	3,3%	4,3%	

Tablo 7'deki verilerden hareketle öğrenciler tarafından okunan kitapların, *öğrencilerin kendi zevkine göre seçilme oranı %80,7 ile ilk sıradadır*. Öğretmen tavsiyesi ile kitap seçme oranı %26,5; arkadaş tavsiyesi ile seçme oranı %19,9 iken rastgele seçilme oranı %7 ve diğer şekillerde seçilme oranı %5,4'tür.

Erkek öğrencilerin okudukları kitapları nasıl seçtiği incelendiğinde, %12,8'inin arkadaş tavsiyesi ile %7,7'sinin tesadüfi karşılaşma, %18,4'ünün öğretmen tavsiyesi ile %57,8'inin ise bireysel tercihlerine göre okudukları kitapları seçtikleri anlaşılmaktadır. Kız öğrencilerin ise %15,4'ünün arkadaş tavsiyesi, %2,9'unun tesadüfi karşılaşma, %19,5'inin öğretmen tavsiyesi ile %57,9'unun bireysel tercihlerine göre ve %4,3'ünün ise diğer şekillerde

kitap seçtiği görülmüştür. Diğer kaynaklar ise akraba, tanıdık ve internette yer alan yorumları kapsamaktadır. Tercih ölçütleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde kız ve erkek öğrencilerin kitap seçiminde öğretmen tavsiyesinin ön planda olmadığı, genellikle tesadüfi karşılaşma ve bireysel tercihleri ile kitap temin ettikleri, dolayısıyla bir yönlendiriciden bahsetmenin genellenebilir olmadığı görülmektedir. Kız öğrencilerin kitap seçiminde kendi tercihlerinden sonra arkadaş tavsiyesi ile öğretmen tavsiyesinin etkili olduğu görülürken erkek öğrencilerin kitap seçiminde kendi tercihlerinden sonra rastgele seçimlerin daha çok olduğu görülmektedir.

Kitap tercihinin yanı sıra önemli olan bir diğer değişken konu yahut tema değişkenidir. Bu durumu tespit edebilmek amacıyla öğrencilere Öğrenci Anket Formu kapsamında tercih ettikleri/okumaktan hoşlandıkları konular sorulmuş, elde edilen veriler Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Tercih Ettikleri/ Okumaktan Hoşlandıkları Konuların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyete Göre Konu Seçimi		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kız	
Aşk/Sevgi	n	400	521	921
	%	18,7%	21,8%	
Kahramanlık	n	512	309	821
	%	23,9%	12,9%	
Doğa/Çevre	n	223	303	526
	%	10,4%	12,7%	
Hayvanlar	n	284	255	539
	%	13,3%	10,7%	
Dostluk/Arkadaşlık	n	426	733	1159
	%	19,9%	30,7%	
Tarih	n	223	194	417
	%	10,4%	8,1%	
Diğer	n	70	74	144
	%	3,3%	3,1%	

Tablo 8 incelendiğinde erkeklerin %18,7'si aşk/sevgi, %23,9'u kahramanlık, %10,4'ü doğa/çevre; %13,3'ü hayvanlar, %19,9'u dostluk/arkadaşlık, %10,4'ü tarih, %3,3'ü ise diğer konularda yazılmış eserleri tercih ettiği; kızların %21,8'i aşk/sevgi; %12,9'u kahramanlık, %12,7'si doğa/çevre, %10,7'si hayvanlar, %30,7'si dostluk/arkadaşlık, %8,1'i tarih, %3,1'i ise diğer konularda yazılmış eserleri tercih ettiği görülmektedir. Verilerden hareketle erkeklerin kızlara göre kahramanlık, hayvanlar ve tarih konulu eserleri, buna karşın kız öğrencilerin aşk/sevgi, doğa/çevre, dostluk/arkadaşlık konulu eserleri daha çok tercih ettikleri görülmüştür. Bu durumda elbette ki yaş dönemi özelliklerinin ve cinsiyet gruplaşmalarının etkisi vardır. Yaş dönemi özellikleri ile okuma eğilimlerini ortaya koyan çalışmalar da bu bulguları destekler niteliktedir (Çoruh, 1943; Yalçın; Aytaş, 2008, Açık, 2000).

Tablo 9. Öğrencilerin Okumaktan Hoşlandıkları Türlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Okumaktan Hoşlanılan Türler		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kız	
Şiir	n	496	610	1106
	%	16,7%	17,2%	
Biyografi	n	112	144	256
	%	3,8%	4,1%	
Roman	n	473	773	1246
	%	15,9%	21,8%	
Masal	n	518	544	1062
	%	17,4%	15,3%	
Destan	n	326	208	534
	%	10,9%	5,9%	
Hikâye	n	603	715	1318
	%	20,2%	20,2%	
Fabl	n	276	322	598
	%	9,3%	9,1%	
Deneme	n	73	117	190
	%	2,5%	3,3%	
Diğer	n	101	111	212
	%	3,4%	3,1%	

Tablo 9 incelendiğinde tür tercihinde cinsiyete göre anlamlı farklılık oluşturduğu görülmektedir. Örneğin şiir ve roman türünden kızların erkeklere göre daha çok hoşlandıkları, buna karşın erkeklerin destan türünden kızlara göre daha çok hoşlandıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte her iki cinsiyetin de masal ve biyografi türlerini tercihte yakın oranlara sahip olduğu tespit edilmiştir. *Diğer* başlığı altında ise öğrenciler; röportaj, çizgi roman türlerine yer vermişlerdir. Tablo 9'a göre, erkeklerin okumayı sevdiği türler %16,7 ile şiir, %3,8 ile biyografi, 15,9 ile roman, %17,4 ile masal, %10,9 ile destan, %20,2 ile hikâye, %9,3 ile fabl, %2,5 ile deneme ve %3,4 ile diğer türlerden oluşmaktadır. Kızların %17,2'si şiir, %4,1 biyografi, %21,8'i roman, %15,3'ü masal, %5,9'u destan, %20,2 si

hikâye, %9,1'i fabl, %3,3' ü deneme, %3,1'i ise diğer türleri sevmektedir. En çok sevilen kitap türü incelendiğinde hikâye %65 ile birinci sırada olup bunu %62 ile roman takip etmektedir. Şiir okumayı sevenlerin oranı %55, masal sevilme oranı ise %52,8'dir. Bu sonuçlara etki eden önemli bir unsur, cinsiyet değişkenidir. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre okuma eğilimlerinin farklılaştığı, bu farklılaşmanın ise konu ve tür seçimine yansıdığı görülmektedir.

Tablo 10. Öğrencilerin Okumaktan Hoşlanmadıkları Türlerin Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi

Okumaktan Hoşlanılmayan Türlerin Cinsiyete Göre Dağılımı	Cinsiyet		Toplam	
	Erkek	Kız		
Şiir	n	302	274	576
	%	11,2%	9,7%	
Biyografi	n	407	474	881
	%	15,1%	16,8%	
Roman	n	292	257	549
	%	10,8%	9,1%	
Masal	n	305	305	610
	%	11,3%	10,8%	
Destan	n	305	419	724
	%	11,3%	14,9%	
Hikâye	n	268	216	484
	%	9,9%	7,7%	
Fabl	n	347	345	692
	%	12,8%	12,2%	
Deneme	n	408	464	872
	%	15,1%	16,5%	
Diğer	n	70	63	133
	%	2,6%	2,2%	

Tablo 10 incelendiğinde erkeklerin %11,2'sinin şiirden, %15,1'inin biyografiden, %10,8'inin romandan, %11,3'ünün masaldan, %11,3'ünün

destandan, %9,9'unun hikâyeden, %12,8'inin fabldan, %15,1'inin denemeden, %2,6'sının ise diğer türlerden hoşlanmadıkları görülmektedir. Buna karşın kızların %9,7'sinin şiirden, %16,8'inin biyografiden, %9,1'inin romandan, %10,8'inin masaldan, %14,9'unun de standan, %7,7'sinin hikâyeden, %12,2'sinin fabldan, 16,5'inin denemeden ve %2,2'sinin diğer türlerden hoşlanmadıkları tespit edilmiştir.

Bu sonuçlarda, öğrencilerin kendilerine hitap edecek eserlerle karşılaşmamış olmaları etkili olabildiği gibi belirtilen türlerin kız ve erkek öğrencilerin genel okuma eğilimlerine uygun olmaması da etkili olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma neticesinde öğrencilerin kitap okuma oranlarının düşük olduğu ve bu oranın gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında okuma alanında çok geride kaldığı görülmektedir. Bu durum, kitap okumanın ilköğretim öğrencileri arasında henüz alışkanlığa dönüştürülemediğini de göstermektedir. Öğrencilerin kütüphane kullanma alışkanlıkları incelendiğinde ise kitap okuma gibi kütüphaneleri kullanmanın da zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, eldeki mevcut kitaplarla yetinme, ihtiyaç duymama, kütüphanelerin uzaklığı ya da hiç bulunmayışı vb. gibi nedenlerden kaynaklansa da kitap okuma ve kütüphane kullanmanın birbirini etkilediği bilinmektedir. Öğrencilerin okudukları kitapları temin etme durumlarındaki “kütüphane kullanma oranı” da bu sonucu destekler niteliktedir. Öğrencilerin genel il/ilçe halk kütüphanesini kullanma oranları düşük olsa da okul kütüphanesinden kitap alma oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, okullardaki kütüphane ihtiyacının önemini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu nedenle okullarda okul kütüphanelerinin yanı sıra sınıf kitaplıklarının da bulunması kitap okumaya olumlu katkı sağlayacaktır.

Kitap okumanın alışkanlığa dönüşmesinde Türkçe öğretmenlerine önemli görevler düşmektedir. Özellikle 12-15 yaş aralığı, bireylerin model alarak öğrenmelerinin hat safhada olduğu dönemlerdendir. Bu yaşlardaki bireylerin birbirleri üzerindeki etkisi de göz ardı edilemez. Okuma alışkanlığı kazandırılmasında arkadaş etkisinin önemli olduğu gerçeğinden hareketle, Türkçe öğretmenlerinin öğrencileri birbirlerine kitap tavsiye etmeleri yönünde yönlendirmesi gerekmektedir. Araştırma bulgularından

hareketle öğrencilerin bireysel tercihleri ile birlikte arkadaş tavsiyesinin kitap okumada ve seçiminde etkili oluşu bu görüşü desteklemektedir.

Öğrencilerin okuma eğilimleri incelendiğinde ise en çok okunan ya da okumaktan hoşlanılan türlerin daha çok roman, hikâye, masal ve şiir olduğu görülmektedir. Deneme ve biyografi en az tercih edilen türler olarak dikkat çekmektedir. Öğrenciler belli türlere yoğunlaşırken, bazılarını hiç okumamaktadır. Bu durum bireylerin duygu düşünce dünyalarının tek yönlü olarak gelişmesine neden olabilir. Buna önlem olarak özellikle Türkçe derslerinde öğrencilerin gelişimlerine destek olacak, duygu ve düşünce dünyalarını zenginleştirecek diğer edebî türlere de ağırlık verilmelidir.

Öğrencilerin okuma alışkanlıklarının geliştirilmesinde eğilim unsurunun etkili olduğu gözden uzak tutulmamalı, bu yönde etkinliklere de yer verilmelidir. Bu noktada başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere akademisyenlere, araştırmacılara, yayınevlerine, yazarlara, öğretmenlere ve ailelere sorumluluk düşmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından öğrencilerin yaş ve gelişim özellikleri ile okuma eğilimlerine uygun olarak hazırlanacak okuma listesi ya da tavsiye edilecek eserler, gençlerin en çok karşılaştıkları sorunlara değinmeli, onların problem çözme becerilerini geliştirecek eserler olmalıdır.

Gerek ailelerce gerekse öğretmenlerce çocuklara tavsiye edilen kitapların ise her zaman çocuğa göre olduğundan ve bilinçli bir tutumla tavsiye edildiğinden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle çocuklar için uygun görülen eserler akademisyenler ve pedagoglar tarafından incelenmeli, değerlendirilmeli ve istendiği takdirde eserlerle ilgili değerlendirme ve eleştiri yazıları yayımlanmalıdır. İlaveten, aile ve öğretmenler tarafından not ve sınav kaygısı ile okutturulan kitaplar, öğrencilerde okuma alışkanlığı oluşturamadığı gibi okumaya karşı da isteksizlik oluşturmaktadır.

Çocukların gelişim özelliklerini ve eğilimlerini bilmek sadece öğretmenlerin değil ailelerin ve yazarların da sorumluluğundadır. Çocuk yazarları kitaplarda konu, mesaj, görsellik, üslup, anlatım, kelime dağarcığı vb. gibi birçok özelliğe dikkat etmeli, bilimsel çalışmalarla ortaya konan kıstasları kitap yazarken dikkate almalıdır. Yayınevleri kitapların basımından yayımına kadar birinci dereceden sorumludur. Kitap, yazarın elinden çıktıktan sonra sorumluluk büyük ölçüde yayınevlerine aittir. Bu nedenle belirli ölçütlere uyulması zorunludur. Yayınevlerinin internet

sitelerinde çocuk kitapları yaş dönemlerine göre sınıflandırılarak yer almalıdır. Ülkemizde sadece çocuklar için kitap basan yayınevi sayısı da çok azdır. Daha kaliteli eserlerin basılması ve başarılı çalışmaların yapılması amacıyla yalnızca çocuk kitabı basan yayınevi sayısı artırılmalı ve bunlar Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı gibi kurumlar tarafından desteklenmelidir.

Ülkemizin genel okuma profilinin gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında oldukça düşük olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Bunun en önemli göstergelerinden bir tanesi de PISA'dır. Bu nedenle erken yaşlardan itibaren okuma profilini yükseltmek, okuma alışkanlığını toplum olarak kültür meselesi hâline getirip yaygınlaştırmak için eğilim konusu üzerinde durulmalıdır. Yazılacak ve okutturulacak eserlerde gönüllülük esasında belirleyici olan eğilimin önemi göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

- Arıcı, A. F. (2005). *İlköğretim İkinci kademe öğrencilerinin okuma durumları (beceri-ilgi-alışkanlık-eğilim)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Açık, F. (2010). 15- 18 yaş grubu çocuklara okuma alışkanlığı kazandırmak için öneriler. (20.07.2016 tarihinde http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/fatma_acik_okuma_aliskanligi.pdf adresinden erişildi.)
- Balcı, A. (2009). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlık ve ilgileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Battalbaş, S. (2013). *Lise öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlığını etkileyen etmenler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Çavuşoğlu, A. (2006). *Ana Dili Çocuk Edebiyatı*. Kayseri: Ufuk Kitabevi Yayınları.
- Çoruh, S. (1943). *Okullarda Dramatizasyon*. Bursa: Ankara Kitabevi.
- Darıcan, A. M. (2014). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hata y.
- Demiray, K. (1971). *Türkçe Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Ufuk Yayıncılık.
- Eker, S. (2000). *Okuma Alışkanlığı Sorununa Bir Bakış*. Kara Harp Okulu Basımevi: Ankara.
- Elkind, D. (2011). *Oyunun gücü* (B. Onur, çev.). Ankara: İmge Yayınevi. (Orijinali 2007'de yayımlanmıştır).
- Göğüş, B. (1978). *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Gökşen, E. N. (1985). *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Görtücü, E. (2014). *Altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Hanedar, R. T. (2011). *8.sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığı ve okuduğunu anlama becerileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kasimoğlu, M. (2014). *Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Suna, Ç. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlıklarını etkileyen etmenlerin analitik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Okur, A.; Sügümlü, Ü. ve Göçen, G. (2014). Kitaptan uyarılma sinema filmlerinin ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinin okuma eğilimleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(33). ss.667-685.
- Özbay, M. (2011). *Anlama Teknikleri I: Okuma Eğitimi*. Ankara: Öncü Kitap.

- Özdemir, S. (2013). *Ortaöğretim öğrencilerinin okuma alışkanlık ve tutumlarıyla fen, matematik derslerindeki akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi: İzmir-Buca ilçesi örneği*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- PISA 2012 Araştırması Ulusal Nihai Raporu. (2015). Hazırlayanlar: D. Anıl, Y. Özer Özkan, E. Demir, Ankara.
- Schunk, D.H. (2009). *Öğrenme Teorileri* (M. Şahin, Çev.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. (5. Basımdan çevrilmiştir).
- Sever, S. (2010). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- TDK Büyük Türkçe Sözlük (2005). TDK Yayınları: Ankara.
- Türkiye Okuma Kültürü Haritası, Kültür Bakanlığı (18.01.2016 tarihinde <http://www.kygm.gov.tr/Eklenti/55,yoneticisi-ozetipdf.pdf?0> adresinden erişildi).
- Üstten, A. ve Pilav, S. (2014). Lise öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlıkları üzerine bir inceleme. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 10(4). ss. 764-782.
- Yalçın, A., ve Aytaş, G. (2008). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılar, Ö., ve Celepoğlu, A. (2010). Çocuk yayınları ve bu yayınlarda bulunması gereken temel unsurlar. (*Eğitim fakülteleri için çocuk edebiyatı içinde*). (ss.37-66). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2010). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Zengin, A. Y., ve Zengin, N. (2007). *Eğitim Fakülteleri için Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Truva Yayınları.

Matematik Dersi Öğretim Programlarında Kadın Matematikçilere Yer Verilme Durumunun İncelenmesi*

Cemalettin YILDIZ**

Resul GÖL***

Mihriban HACISALİHOĞLU KARADENİZ****

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de yenilenen ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilere yer verilme durumunu belirlemektir. Çalışmada, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman olarak ilköğretim (6-8. sınıflar) ve ortaöğretim (9-12. sınıflar) matematik dersi öğretim programları kullanılmıştır. Matematik dersi öğretim programları araştırmacılar tarafından geliştirilen “Öğretim Programı Veri Toplama Formu” kullanılarak incelenmiştir. Bu form yardımıyla elde edilen veriler, sınıf düzeyleri, öğrenme alanları, alt öğrenme alanları, kazanımlar, matematikçiler, matematikçilere öğretim programlarında yer verilen bölümler ve frekanslar çerçevesinde içerik kodlamasına tabi tutulmuş ve tablolar oluşturulmuştur. Çalışma sonunda, öğretim programlarında kadın matematikçilerin yaşam öykülerine ve matematiğe katkılarına vurgu yapılmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin matematiğin erkek ve kadın matematikçilerin katkılarıyla gelişen bir bilim olduğunu görmeleri açısından, matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilerin yaşam öykülerinin, matematiğe katkılarının ve fotoğraflarının / resimlerinin bulunması faydalı olabilir. Bu durum, kız öğrencilerin matematiğe eğilimlerini artırabilir. Bu nedenle, matematik dersi öğretim programları kadın matematikçilerle ilgili etkinliklerle desteklenmeli ve güçlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Matematik eğitimi, matematik tarihi, matematik dersi öğretim programları, kadın matematikçiler.

*Bu araştırma, 29 Ekim-2 Kasım tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Eğitim Araştırmaları Topluluğu 2014 Dünya Konferansı (ISER 2014 World Conference)'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, cemalyildiz61@gmail.com

*** Arş. Gör., Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, rmail@mynet.com

**** Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, mihrideniz61@gmail.com

An Examination of Mathematics Curricula in Terms of Women Mathematicians Concept

Abstract

The aim of this study is to investigate the elementary and secondary school mathematics curricula renewed in Turkey in terms of women mathematicians concept. Document analysis method was used in the study. Elementary (6th to 8th grades) and secondary (9th to 12th grades) school mathematics curricula were examined as the documents. Mathematics curricula were analyzed by “Curriculum Data Collection Form” which was developed by the researchers. Data obtained with the help of the form were coded according to the contents related to grade levels, learning domains, sub-learning domains, attainments, mathematicians, parts of curricula where mathematicians are given place, and frequencies and tables were formed. As a result of the study, it is determined that life stories of women mathematicians and their contributions to mathematics are not emphasized in curricula. In order to make students understand that mathematics is a science developing with the contributions of male and female mathematicians, it may be useful to mention life stories of women mathematicians, their contributions to mathematics and their photos / pictures in mathematics curricula. This may help to increase the attitudes of girl students towards mathematics. Therefore, mathematics curricula must be supported and reinforced with the activities about women mathematicians.

Keywords: Mathematics education, history of mathematics, mathematics curricula, women mathematicians.

Giriş

“Bilim, insanların katkılarıyla gelişen bir etkinlik olduğundan, bu etkinlikte erkek ve kadınların önemli katkıları vardır. Ancak, erkekler bilimde daha baskındır ve erkeklerin bilime katkıları daha fazla vurgulanmaktadır” (Laçin-Şimşek, 2011a, s. 277). Bilimin gelişme sürecinde kadınlar hep ikinci planda kalmış (Clary ve Wandersee, 2006) ve yaşamlarının her evresinde büyük mücadeleler vermişlerdir (Kumcu, 2004; Tang, Chen ve Zhang, 2010). Bu mücadelenin en çarpıcı bir biçimde gözlendiği alanlardan biri matematiktir (Kumcu, 2004). Matematik öğreniminde cinsiyete bağlı farklılıkların olup olmadığı konusunda alanyazında farklı bilgiler yer almaktadır. Bazı araştırmacılar, matematik öğreniminde erkeklerin daha üstün olduklarını savunmaktadır (Brandell, Leder ve Nystrom, 2007; Maeoby ve Carol, 1974; Ross, Scott ve Bruce, 2012). Kimi araştırmacılar da kızlar ve erkeklerin kendilerine has üstünlüklerinin olduklarına inanmaktadır (Benbow, 1992; Benbow ve Stanley, 1980; Hyde, Fennema ve Lamonj, 1990). Örneğin Benbow ve Stanley (1980) kızların sayısal görevlerde, erkeklerin ise matematiksel muhakeme gerektiren görevlerde daha başarılı olduklarını belirtmektedir.

Cinsiyete bağlı farklılıkların çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar matematikte cinsiyet ile ilgili farklılıkların fiziksel ve zihinsel faktörlere bağlanabileceğini ileri sürmektedir (Geary, Sauzts ve Liu, 2000; Kimball, 1989). Kimi araştırmacılar da sosyal ve kültürel faktörlerin, cinsiyete bağlı farklılıkların nedeni olduğunu iddia etmektedir (Fan ve Li, 2008; Tang vd., 2010).

Yüzyıllar boyunca bütün toplumlarda “matematik kadına göre değildir” önyargısı egemen olmuş, matematik erkek işi olarak görülmüştür (Kumcu, 2004, 2005; Li, 2001; Tang vd., 2010). Bu nedenle, kadının matematik alanında eğitimi gerekli görülmemiş, kadınlar ancak matematik dışında bir işte çalışabilmiştir (Kumcu, 2004). “Bazı kadın matematikçiler ise erkek matematikçilerden daha başarılı olabilmüş ve büyük bir özveri göstermişlerdir. Üstelik hem matematik yapmış, hem de çocuk büyütmüşlerdir” (Kumcu, 2005, s. 55). Görüldüğü gibi, kadınlar matematik yapma bağlamında birçok engeli aşma mücadelesi vermişlerdir.

Öğretim programları, kızların matematik başarısını, matematiğe değer vermesini ve matematiğe karşı özgüvenlerini etkileyen önemli

faktörlerden biridir (Piatek-Jimenez, 2008). Bu nedenle, öğrencilere kariyer seçimi ve matematiğin anlaşılması noktasında sağlıklı bir anlayış kazandırmak için, eğitim sürecinde ve bu sürecin en önemli materyallerinden biri olan öğretim programlarında her iki cinsiyetten de matematikçilerin örnek verilmesi hususuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Böylece, kızlar hem matematikte var olmuş kadınları fark edebilirler hem de rol model olarak benimseyebilecekleri kişilerle karşılaşabilirler. Üstelik bu durum onların kendilerine güvenmelerine ve matematiğe ilgi duymalarına yardımcı olabilir. Dolayısıyla, öğrencilere özellikle de kızlara kadın rol model örnekleri verilmesi önemli görülmektedir (Laçın-Şimşek, 2011a; Ross vd., 2012). Öğretim programlarının öğrencilerin matematik başarısını ve matematik ile ilgili düşüncelerini etkileyen faktörlerden biri olduğu göz önüne alınırsa (Piatek-Jimenez, 2008), öğretim programlarında “neyin”, “nasıl” anlatıldığı büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, öğretim programlarında matematiğe katkı yapmış kadın matematikçilere yer verilip verilmediğini belirlemenin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Alanyazında bilim insanların öğretim programlarında ve ders kitaplarında yer alma durumunu inceleyen çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Laçın-Şimşek (2011a) tarafından yürütülen bir araştırmada Türkiye’de 2004 yılı fen ve teknoloji programına uygun olarak hazırlanmış ders kitaplarında kadın bilginlere yer verilip verilmediği belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, fen ve teknoloji programında bilime katkı yapmış erkek ve kadınların bulunması amaçlanmasına rağmen, ders kitaplarının bunu yeterince yansıtmadığı ve ders kitaplarında yer alan 78 farklı bilginde sadece ikisinin kadın olduğu bulunmuştur.

Laçın-Şimşek (2011b) tarafından yapılan başka bir araştırmada fen ve teknoloji dersi öğretim programlarında ve kitaplarında bilim tarihi ile ilgili konular içerisinde Türk-İslam bilginlerine yer verilme durumu değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda, program kazanımlarında farklı kültürlerin ve uygarlıkların katkılarına vurgu yapıldığı ancak, kitaplarda Türk-İslam bilginlerine yeterince vurgu yapılmadığı ve bu bilginlerin bilime katkılarına yeterince değinilmediği açığa çıkmıştır.

Somuncu, Demir, Yener, Aydın ve Bahar (2012) tarafından yapılan çalışmada ortaöğretim fen ve matematik alanlarında yapılandırılmış olan öğretim programlarında Türk-İslam bilginlerine yer verilme durumları

değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonunda, fen ve matematik dersi öğretim programlarında Türk-İslam bilginlerine yeterince değinilmediği, bilime olan katkılarına vurgu yapılmadığı ve bazı öğretim programlarında konu ile ilgili kazanımların olmadığı ortaya çıkmıştır.

Çavuş ve Öztuna Kaplan (2013) tarafından yürütülen bir diğer araştırmada fizik dersi öğretim programlarında bilim tarihi ile ilgili kazanımlara ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile özel sektör tarafından yayınlanan fizik 9-12. sınıf ders kitaplarında bilim insanlarına yer verilme durumu incelenmiştir. Çalışmanın sonunda, program kazanımlarında bilim insanlarına yönelik çeşitli vurgular yapıldığı, ancak bu vurgulamanın fazla olmadığı ve bilim tarihine ilişkin kazanımların incelenen ders kitaplarına aynı oranda yansımadağı tespit edilmiştir.

Kaymakçı ve Er (2013) tarafından yürütülen başka bir araştırmada sosyal bilgiler dersi öğretim programında (4-7. sınıflar) ve kitaplarında biyografinin kullanım durumu ortaya çıkarılmıştır. Çalışma sonucunda, ilköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programında ve kitaplarında genel anlamda biyografinin kullanıldığı belirlenmiştir.

Karaçam, Aydın ve Digilli (2014) yaptıkları araştırmada ortaokul 5-8. sınıf fen ve teknoloji dersi kitaplarında sunulan bilim insanı imajlarını incelemiştir. Çalışma sonucunda, kitaplarda sunulan bilim insanı figürlerinin sayıca orantısız olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, kitaplarda yer alan bilim insanlarının çoğunun Avrupa kökenli, erkek, orta çağ ve Eski Yunan'daki kalıplaşmış bilim insanı figürleri olup hayat öyküsü verilen bilim insanı sayısının çok az olduğu bulunmuştur.

Yıldız, Hacısalihoglu Karadeniz ve Göl (2015) tarafından yapılan bir diğer araştırmada Türkiye'de 2005 yılında yenilenen matematik dersi öğretim programına göre hazırlanmış ilköğretim (6-8. sınıflar) ve ortaöğretim (9-12. sınıflar) matematik dersi kitaplarında matematikçilerin yaşam öykülerinin kullanım durumu ortaya çıkarılmıştır. Çalışma sonucunda, ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi kitaplarında genel anlamda matematikçilerin yaşam öykülerinin kullanıldığı ancak bazı matematikçilerin isimleri ders kitaplarında geçtiği halde yaşam öykülerine ve matematiğe katkılarına değinilmediği tespit edilmiştir.

Alanyazında fen ve teknoloji (Karaçam vd., 2014; Laçın-Şimşek, 2011a, 2011b), fizik (Çavuş ve Öztuna Kaplan, 2013), sosyal bilgiler

(Kaymakçı ve Er, 2013) ve matematik (Somuncu vd., 2012; Yıldız vd., 2015) derslerine yönelik olarak bilim insanlarının öğretim programlarında veya ders kitaplarında yer alma durumunu inceleyen çeşitli araştırmalar yer aldığı görülmektedir. Yapılan araştırmalarda ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilere yer verme durumunu doğrudan inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilere yer verme durumunu ortaya koyacak güncel bir çalışmaya olan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, mevcut durumu bilimsel olarak ortaya koyacağı, alanda bulunan eksikliği gidereceği ve ileride yapılacak çalışmalara kılavuzluk edeceği düşünüldükçe bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Buna bağlı olarak, araştırmanın problem durumu “İlköğretim (6-8. sınıflar) ve ortaöğretim (9-12. sınıflar) matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilere yer verilme durumu nedir?” şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim (6-8. sınıflar) ve ortaöğretim (9-12. sınıflar) matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilere yer verilme durumunu ortaya çıkarmaktır. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. İlköğretim 6-8. sınıf matematik dersi öğretim programında kadın matematikçilere yer verilme durumu nedir?

2. Ortaöğretim 9-12. sınıf matematik dersi öğretim programında kadın matematikçilere yer verilme durumu nedir?

Yöntem

Araştırmada, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme yönteminde, yapılacak çalışma ile ilgili mevcut kayıt ve belgeleri toplayıp belirli norm ve sisteme göre kodlayıp inceleme işlemi yapılır (Çepni, 2014). Doküman inceleme yöntemi, araştırmanın amacına uygunluğu ve yazılı materyal kapsamında değerlendirilen öğretim programlarını incelemeye olanak sağlaması nedeniyle kullanılmıştır.

Veri Kaynakları ve Verilerin Toplanması

Araştırmada veri kaynağı olarak matematik dersi öğretim programlarından yararlanılmıştır. Öğretim programı çerçevesinde MEB tarafından 2005 yılından sonra uygulamaya konan ilköğretim (6-8. sınıflar)

ve ortaöğretim (9-12. sınıflar) matematik dersi öğretim programları kullanılmıştır. Türkiye'de 2005 yılında yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan ve 2009 yılında revize edilen matematik dersi öğretim programlarıyla birlikte bilim insanlarına öğretim programlarında daha fazla yer vermeye başlanmıştır (Yıldız, 2013). 2013 yılında güncellenen ortaokul (MEB, 2013a) ve ortaöğretim (MEB, 2013b) matematik dersi öğretim programlarında da bilim insanlarının matematik öğretiminde kullanımının önemi dile getirilmiştir. Ancak 2013'te güncellenen matematik dersi öğretim programlarındaki öğrenme alanlarının ve kazanım sayılarının azaltılmasından dolayı (Danışman ve Karadağ, 2015), daha geniş kapsamlı bir çalışma için aşağıda künyeleri verilen öğretim programları tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılan öğretim programlarının künyeleri aşağıda verilmiştir:

- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2009). *İlköğretim matematik dersi 6-8. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2011). *Ortaöğretim matematik dersi öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Öğretim programlarının incelenmesinde araştırmacılar tarafından geliştirilen “Öğretim Programı Veri Toplama Formu” kullanılmıştır. Veri toplama formu geliştirilirken öncelikle alanyazın taranarak öğretim programlarında matematikçilerin incelenmesi için kullanılabilir bir veri toplama aracı olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra, araştırmanın amacı ve araştırma soruları kapsamında matematikçilerin hangi kriterlerle incelenebileceği tartışılmış, bu doğrultuda üç matematik eğitimcisi ile iki Türkçe eğitimcisinin düşüncelerine başvurulmuştur. Bu bağlamda verilerin sınıf düzeyi, öğrenme alanı, alt öğrenme alanı, kazanım, matematikçi, matematikçilere yer verilen bölüm ve frekans başlıkları altında toplanmasına karar verilmiştir. Veri toplama formunda yer alan öğrenme alanı ve alt öğrenme alanı başlıkları öğretim programlarında matematikçilerin kullanıldığı öğrenme alanı ve alt öğrenme alanını; kazanım başlığı ilgili kazanımı; matematikçiler başlığı öğretim programlarının kazanımlar, etkinlik örnekleri / ipuçları veya açıklamalar kısımlarında ismi

geçen matematikçi(leri); bölümler başlığı matematikçilerin öğretim programlarında geçtiği yerleri (kazanımlar, etkinlik örnekleri / ipuçları veya açıklamalar), frekans başlığı ise ilgili kazanıma bağlı olarak matematikçilerin öğretim programlarının kazanımlar, etkinlik örnekleri / ipuçları veya açıklamalar bölümlerinde kaç defa kullanıldığını göstermektedir.

Verilerin Analizi

Veriler, içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. Yazılı kaynakların özelliklerini ürettikleri mesajlarla ilişkilendirebilme ve bilgilendirme tekniklerini analiz etme fırsatı sağlama (Arıkan, 2004) gibi sebeplerden ötürü bu çalışmada içerik analizi kullanılmıştır. Dolayısıyla veriler, sınıf düzeyi, öğrenme alanı, alt öğrenme alanı, kazanım, matematikçi, matematikçilerin öğretim programlarında geçtiği bölüm ve frekans başlıkları altında gizli içerik kodlamasına tabi tutulmuş ve tabloluşturulmuştur. Veriler, üç araştırmacı tarafından bağımsız bir şekilde kodlanmıştır. Kodlama güvenilirliği, [Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] (Miles ve Huberman, 1994) formülüyle hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda üç ayrı incelemenin uyuşum yüzdesi %92,4 olarak belirlenmiştir. Uyuşmanın sağlanmadığı kodlamalar üzerinde üç araştırmacı yeniden tartışmış ve sonunda uyuşma sağlanmıştır. Veri analizinin nasıl yapıldığının daha iyi anlaşılması için Şekil 1 ve Tablo 1 verilmiştir:

4. SINIF GEOMETRİ ÖĞRENME ALANI			
A.Ö.A.	KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
ÖRÜNTÜ VE SÜSLEMELER	1. Çokgenler ile çokgenel bölgelerin ej ve benzerlerini kullanarak örüntüler oluşturur.	<p>■ Ej çokgenel bölgeleri kullanarak genişleyen örüntü modelleri inşa edilir ve bunlara dayalı sayı örüntüleri oluşturulur.</p> <p>■ Öğrenciler, benzer çokgenleri kullanarak örüntü modelleri inşa ederler.</p>	<p>☐ Dikdörtgenlere karek, izometrik veya köktünlü kâğıt kullanılır.</p> <p>☞ Desenlerin Geometrisi</p>
	2. Öteleme ile süsleme yapar.	<p>■ Öğrenciler, kâğıttan kâğıda kırıp yapılarak karek, köktünlü veya izometrik kâğıda çizerek oluşturdukları çokgen modelleriyle süsleme yaparlar.</p> <p>Öğrenciler, bir kenar uzunluğu 3 cm olan karesel bölgenin bir modeli yaparlar. Bu modelin büyüklüğüne kaplanacak alana göre farklı seçenekler.</p> <p>Öğrenciler bu modeli çoğaltarak kâğıt veya karton üzerine, bölük bölükten döyene ve renklerle süslerler.</p>	<p>☐ Modeli oluşturmada ve bu modelle yapılan süslemedeki gelişimleri değerlendirilerek takip edilir.</p> <p>☐ Süslemelerde uygun çokgenel bölgelerin modelleri kullanılır.</p> <p>☐ Aşağıdaki modellerden birini seçip eğilimi kullanarak süsleme yaparlar.</p> <p>☐ Hollandalı ressam M.C. Escher'in yapıdığı süslemedirle ilgili bir araştırma yapar ve sınıf sunarlar.</p>

Şekil 1: Altıncı sınıf matematik dersi öğretim programının açıklamalar bölümünde Escher'e yer verilme durumu (MEB, 2009, s. 171)

Tablo 1: Örnek veri için analiz çerçevesi

Öğrenme Alanları	Alt Öğrenme Alanları	Kazanımlar	Matematikçiler	Bölümler	f
Geometri	Örüntü ve süslemeler	2.Öteleme ile süsleme yapar.	Maurits Cornelis Escher	Açıklamalar	1

Bulgular

İncelemeler sonucunda ulaşılan bulgular, ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarına ilişkin bulgular biçiminde iki başlık altında sunulmuştur.

İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programından Elde Edilen Bulgular

Altıncı sınıf matematik dersi öğretim programında matematikçilerin kullanımı Tablo 2'de özetlenmiştir:

Tablo 2: Matematikçilerin 6. sınıf matematik dersi öğretim programında kullanımı

Öğrenme Alanları	Alt Öğrenme Alanları	Kazanımlar	Matematikçiler	Bölümler	f
Ölçme	Uzunlukları ölçme	2.Atatürk'ün önderliğinde ölçme birimlerine getirilen yeniliklerin gerekliliğini nedenleriyle açıklar.	Mustafa Kemal Atatürk	Kazanımlar	5
				Açıklamalar	1
Sayılar	Kümeler	1.Bir kümeyi modelleri ile belirler, farklı temsil biçimleri ile gösterir.	John Venn	Açıklamalar	2
	Doğal sayılar	6.Doğal sayıların ortak bölenleri ile ortak katlarını belirler ve problemlere uygular.		Etkinlik Örnekleri	1
Geometri	Örüntü ve süslemeler	2.Öteleme ile süsleme yapar.	Maurits Cornelis Escher	Açıklamalar	1

Tablo 2 incelendiğinde, 6. sınıf matematik dersi öğretim programında üç matematikçiye yer verildiği görülmektedir. Ancak bu matematikçiler arasında kadın matematikçilerin olmadığı anlaşılmaktadır. Altıncı sınıf matematik dersi öğretim programının açıklamalar bölümünde Mustafa Kemal Atatürk aşağıdaki gibi yer almaktadır:

Atatürk'ün önderliğinde ölçme birimlerine getirilen yeniliklerin gerekliliği nedenleriyle açıklattır.

Şekil 2: Altıncı sınıf matematik dersi öğretim programının açıklamalar bölümünde Atatürk'e yer verilme durumu (MEB, 2009, s. 122)

Yedinci sınıf matematik dersi öğretim programında matematikçilerin kullanımı Tablo 3'te özetlenmiştir:

Tablo 3: Matematikçilerin 7. sınıf matematik dersi öğretim programında kullanımı

Öğrenme Alanları	Alt Öğrenme Alanları	Kazanımlar	Matematikçiler	Bölümler	f
Ölçme	Çemberin ve çember parçasının uzunluğu	2.Çemberin ve çember parçasının uzunluğu ile ilgili problemleri çözer ve kurar.	Archimedes	Açıklamalar	2
Cebir	Denklemler	4.İki boyutlu Kartezyen koordinat sistemini açıklar ve kullanır.	Rene Descartes	Açıklamalar	1

Tablo 3 incelendiğinde, 7. sınıf matematik dersi öğretim programında iki matematikçiye yer verildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu matematikçiler arasında kadın matematikçilerin yer almadığı görülmektedir. Yedinci sınıf matematik dersi öğretim programının açıklamalar bölümünde Archimedes aşağıdaki gibi yer almaktadır:

☐ Yunanlı düşünür ve matematikçi Archimedes (Arşimed) çemberin uzunluğunu bilimsel yünden incelemiştir. Archimedes'in bir çember içine çizdiği çokgenler yardımı ile π 'yi nasıl $\frac{22}{7}$ bulduğunu araştırarak sınıfa sununuz.

Şekil 3: Yedinci sınıf matematik dersi öğretim programının açıklamalar bölümünde Archimedes'e yer verilme durumu (MEB, 2009, s. 260)

Sekizinci sınıf matematik dersi öğretim programında matematikçilerin kullanımı Tablo 4'te özetlenmiştir:

Tablo 4: Matematikçilerin 8. sınıf matematik dersi öğretim programında kullanımı

Öğrenme Alanları	Alt Öğrenme Alanları	Kazanımlar	Matematikçiler	Bölümler	f
Geometri	Üçgenler	1. Atatürk'ün matematik alanında yaptığı çalışmaların önemini açıklar.	Mustafa Kemal Atatürk	Kazanımlar	5
				Etkinlik Örnekleri	2
				Açıklamalar	1
	Geometrik cisimler	6. Çok yüzüleri sınıflandırır.	Leonhard Euler	Kazanımlar	2
				Etkinlik Örnekleri	1
				Açıklamalar	1
Cebir	Örüntüler ve ilişkiler	1. Özel sayı örüntülerinde sayılar arasındaki ilişkileri açıklar.	Leonardo Fibonacci	Etkinlik Örnekleri	3
				Açıklamalar	3
				Blaise Pascal	Etkinlik Örnekleri
Ölçme	Üçgenlerde ölçme	2. Pythagoras bağıntısını problemlerde uygular.	Pythagoras	Kazanımlar	4
				Açıklamalar	1

Tablo 4 incelendiğinde, 8. sınıf matematik dersi öğretim programında beş matematikçiye yer verildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu matematikçiler arasında kadın matematikçilere yer verilmediği görülmektedir. Sekizinci sınıf matematik dersi öğretim programının kazanımlar ve etkinlik örnekleri bölümlerinden birinde Mustafa Kemal Atatürk aşağıdaki gibi yer almaktadır:

KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ
1. Atatürk'ün matematik alanında yaptığı çalışmaların önemini açıklar.	Atatürk'ün yazdığı "Geometri" adlı kitap incelenerek Atatürk'ün geometri temellerine bulduğu Türkçe karşılıkların önemi vurgulanır.

Şekil 4: Sekizinci sınıf matematik dersi öğretim programının kazanımlar ve etkinlik örnekleri bölümlerinden birinde Atatürk'e yer verilme durumu (MEB, 2009, s. 305)

Ortaöğretim Matematik Dersi Öğretim Programından Elde Edilen Bulgular

Dokuzuncu sınıf matematik dersi öğretim programında matematikçilerin kullanımı Tablo 5'te özetlenmiştir:

Tablo 5: Matematikçilerin 9. sınıf matematik dersi öğretim programında kullanımı

Öğrenme Alanları	Alt Öğrenme Alanları	Kazanımlar	Matematikçiler	Bölümler	f
Mantık	Bileşik önermeler	1. Bileşik önermeyi açıkla ve, veya bağlaçları ile kurulan bileşik önermelerin özelliklerini ve De Morgan kurallarını doğruluk tablosu kullanarak gösterir.	Augustus De Morgan	Kazanımlar	2
			Bertrand Russell	Açıklamalar	1
			George Boole	Açıklamalar	1
				Kazanımlar	2
Kümeler	Kümelerde temel kavramlar	1. Küme kavramını açıkla; liste, Venn şeması ve ortak özellik yöntemleri ile gösterir.	John Venn	Etkinlik İpuçları	1
			George Cantor	Açıklamalar	1
	Kümelerde işlemler		2. Evrensel kümeyi ve bir kümenin tümleyenini açıkla, tümeleme işleminin özelliklerini ve De Morgan kurallarını gösterir.	Augustus De Morgan	Kazanımlar
Cebir	Doğal sayılar	3. Asal sayı kavramını ve sayıların aralarında asal olmasını örneklerle açıkla; bir doğal sayıyı, asal çarpanlarına ayır ve pozitif bölenlerinin sayısını belirle.	Eratosthenes	Etkinlik İpuçları	1
	Modüler aritmetik	1. Modül kavramını örneklerle açıkla, kalan sınıf (denklik sınıfı) kavramını ve tam sayılarla bölme işlemine göre kalan sınıflarının kümesini (Z/m kümesini) belirtir.	Mustafa Kemal Atatürk	Etkinlik İpuçları	1

Tablo 5 incelendiğinde, 9. sınıf matematik dersi öğretim programında yedi matematikçiye yer verildiği görülmektedir. Bu matematikçilerden hiçbirinin kadın matematikçi olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, “kümelerde işlemler” alt öğrenme alanına ait kazanımda Augustus De Morgan'ın ismi geçmesine rağmen, ilgili kazanıma ait etkinlik ve açıklamalar kısımlarında bu matematikçi ile ilgili bilgilere yer verilmediği belirlenmiştir. Dokuzuncu sınıf matematik dersi öğretim programının kazanımlar bölümünün birinde Augustus De Morgan aşağıdaki gibi yer almaktadır:

1. Bileşik önermeyi açıkla; ve, veya bağlaçları ile kurulan bileşik önermelerin özelliklerini ve De Morgan kurallarını doğruluk tablosu kullanarak gösterir.

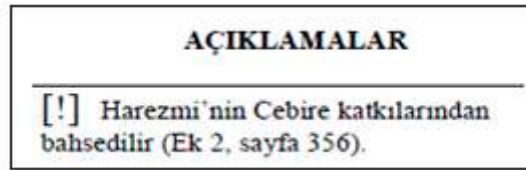
Şekil 5: Dokuzuncu sınıf matematik dersi öğretim programının kazanımlar bölümünde Augustus De Morgan'a yer verilme durumu (MEB, 2011, s. 71)

Onuncu sınıf matematik dersi öğretim programında matematikçilerin kullanımını Tablo 6'da özetlenmiştir:

Tablo 6: Matematikçilerin 10. sınıf matematik dersi öğretim programında kullanımını

Öğrenme Alanları	Alt Öğrenme Alanları	Kazanımlar	Matematikçiler	Bölümler	f
Cebir	İkinci dereceden denklemler	1.İkinci dereceden bir bilinmeyenli denklemlerin köklerini ve çözüm kümesini belirler.	Harezmi	Etkinlik ipuçları	4
			Ömer Hayyam	Açıklamalar	1
	Polinomlar	1.Gerçek katsayılı ve tek değişkenli polinom kavramını örneklerle açıklar, polinomun derecesini, baş katsayısını, sabit terimini belirtir.	Rene Descartes	Açıklamalar	1
Trigonometri	Yönlü açılar	1.Yönlü açı ve yönlü yay kavramını açıklar.	Hipparchus	Açıklamalar	1

Tablo 6 incelendiğinde, 10. sınıf matematik dersi öğretim programında dört matematikçiye yer verildiği görülmektedir. Ancak, bu programda da kadın matematikçilere değinilmediği belirlenmiştir. Onuncu sınıf matematik dersi öğretim programının açıklamalar bölümünde Harezmi aşağıdaki gibi yer almaktadır:

Şekil 6: Onuncu sınıf matematik dersi öğretim programının açıklamalar bölümünde Harezmi'ye yer verilme durumu (MEB, 2011, s. 143)

On birinci sınıf matematik dersi öğretim programında matematikçilerin kullanımını Tablo 7'de özetlenmiştir:

Tablo 7: Matematikçilerin 11. sınıf matematik dersi öğretim programında kullanımı

Öğrenme Alanları	Alt Öğrenme Alanları	Kazanımlar	Matematikçiler	Bölümler	f	
Lineer Cebir	Determinantlar	2.Sarrus yöntemini kullanarak 3x3 türündeki matrislerin determinantını hesaplar.	Pierre Frederic Sarrus	Kazanımlar	2	
	Doğrusal denklem sistemleri	2.Doğrusal denklem sisteminin çözümünü Cramer kuralını kullanarak bulur.	Gabriel Cramer	Kazanımlar Etkinlik ipuçları Açıklamalar	2 1 1	
Cebir	Diziler	1.Dizi, sonlu dizi ve sabit diziyi açıklar, dizilerin eşitliğini ifade eder ve verilen bir dizinin grafiğini çizer.	Leonardo Fibonacci Ömer Hayyam	Etkinlik ipuçları Açıklamalar Etkinlik ipuçları	4 3 1	
	Doğrusal denklem sistemleri	2.Doğrusal denklem sistemini matrislerle gösterir ve matris gösterimi $A \cdot X = B$ olan doğrusal denklem sisteminin çözümünü $(A \setminus B)$ genişletilmiş matrisi üzerinde temel satır işlemleri uygulayarak bulur.	Carl Friedrich Gauss Camille Jordan	Açıklamalar Etkinlik ipuçları Açıklamalar	3 2 2	
	Karmaşık sayılar	Karmaşık sayıların kutupsal biçimi	1.Gerçek sayılar kümesini genişletme gereğini örneklerle açıklar.	Carl Friedrich Gauss	Açıklamalar	1
			7.Karmaşık sayılarda çarpma ve bölme işlemlerini yapar, çarpma işleminin özelliklerini gösterir.	Benoit Mandelbrot Gaston Julia	Etkinlik ipuçları Açıklamalar	3 1
			4.De Moivre kuralını ifade eder ve kutupsal koordinatlarda verilen bir karmaşık sayının kuvvetlerini belirler.	Abraham de Moivre	Kazanımlar	2
	Üstel fonksiyon ve logaritma fonksiyonu	1.Üstel fonksiyonu oluşturur, tanım ve görüntü kümesini açıklar.	John Napier	Açıklamalar	1	
Aritmetik ve geometrik diziler	2.Geometrik diziyi açıklar, özelliklerini gösterir ve geometrik dizinin ilk n teriminin toplamını bulur.	Waclaw Sierpinski	Etkinlik ipuçları	3		
Olasılık ve İstatistik	Kombinasyon	1.n elemanlı bir kümenin r'li kombinasyonlarını belirleyerek $n, r \in N$ ve $n \geq r$ olmak üzere, n elemanlı bir kümenin r'li kombinasyonlarının sayısının $C(n,r) = \frac{P(n,r)}{r!} = \frac{n!}{r!(n-r)!}$ olduğunu ve kombinasyonun özelliklerini gösterir.	Blaise Pascal	Açıklamalar	1	
	Binom açılımı	1.Binom açılımını yapar.	Ömer Hayyam	Açıklamalar	1	
	Olasılık	1.Deney, çıktı, örneklem uzay, örneklem nokta, olay, kesin olay, imkânsız olay, ayrık olaylar kavramlarını açıklar. 3.Eş olasılı (olumlu) örneklem uzayı açıklar ve bu uzayda verilen bir A olayı için $P(A) = \frac{S(A)}{S(E)}$ olduğunu belirtir.	Christian Huygens Blaise Pascal	Açıklamalar Etkinlik ipuçları	1 1	

Tablo 7 incelendiğinde, 11. sınıf matematik dersi öğretim programında diğer programlara kıyasla daha çok matematikçiye yer verildiği görülmektedir. Bu programda 13 matematikçiye değinilmiştir. Ancak, bu öğretim programında da kadın matematikçilere yer verilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca, bazı kazanımlarda Pierre Frederic Sarrus ve Abraham De Moivre'nin isimleri geçmesine rağmen, 11. sınıf matematik dersi öğretim programında bu matematikçiler ile ilgili bilgilerin olmadığı görülmektedir. On birinci sınıf matematik dersi öğretim programının etkinlik ipuçları bölümünde Leonardo Fibonacci aşağıdaki gibi yer almaktadır:

 (Fibonacci dizisi) Öğrenciler 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, ... Dizisi verilir. Öğrencilerden bu dizinin nasıl ilerlediğini gözlemlemeleri ve bu aşamadan sonra gelecek olan bazı terimleri de kendilerinin yazmaları istenir. Ardından öğrencilerden bu diziyi matematiksel olarak modellemeleri istenir. Burada öğrencilerden beklenen $a_n = a_{n-1} + a_{n-2}$ ifadesini yazabilmeleridir. Bundan sonraki aşamalarda öğrencilerle birlikte Fibonacci dizisinin bazı özellikleri keşfedilir.

Örneğin;

- Fibonacci dizisinde $n=5k$ olan terimler 5 ile kalansız bölünebilir.
- Fibonacci dizisinin elemanları ile Hayyam üçgeni arasında aşağıdaki gibi bir ilişki vardır.

Şekil 7: On birinci sınıf matematik öğretim programının etkinlik ipuçları bölümünde Fibonacci'ye yer verilme durumu (MEB, 2011, s. 242)

On ikinci sınıf matematik dersi öğretim programında matematikçilerin kullanımı Tablo 8'de özetlenmiştir:

Tablo 8: Matematikçilerin 12. sınıf matematik dersi öğretim programında kullanımı

Öğrenme Alanları	Alt Öğrenme Alanları	Kazanımlar	Matematikçiler	Bölümler	f
Temel Matematik	Belirli integral	1.Riemann toplamı yardımıyla integral kavramını açıklar.	Bernhard Riemann	Kazanımlar Etkinlik İpuçları	4 3 2
		3.İntegral hesabının birinci ve ikinci temel teoremlerinin anlamını açıklar.	Bernhard Riemann	Etkinlik İpuçları	2
		1.Bir fonksiyonun belirsiz integralini açıklar.	Sir Isaac Newton	Açıklamalar	1
	Türev	1.Türev kavramını örneklerle açıklar.	Gottfried Wilhelm Leibniz	Açıklamalar	1
	Türevin uygulamaları	6.L'Hospital kuralı yardımıyla fonksiyonların limitlerini hesaplar.	Guillaume de L'Hospital	Kazanımlar Açıklamalar Etkinlik İpuçları	3 1 1
		4.Bir fonksiyonun grafiği üzerinde büyüklük ve dönüm noktası kavramını açıklar.	Michel Rolle	Açıklamalar	1
	Limit	1.Bir bağımsız değişkenin verilen bir sayıya yaklaşmasını örneklerle açıklar.	Niels Henrik Abel	Açıklamalar	1

Tablo 8 incelendiğinde, 12. sınıf matematik dersi öğretim programında altı matematikçiye yer verildiği görülmektedir. Ancak, bu matematikçiler arasında da kadın matematikçilere rastlanmamıştır. On ikinci sınıf matematik dersi öğretim programının açıklamalar bölümünde Bernhard Riemann aşağıdaki gibi yer almaktadır:

[!] $[a, b]$ kapalı aralığının kapalı alt aralıklara bölünmesi açıklanırken bölüntünün normu kavramı verilmez. Bu düzeyde Riemann toplamları ile ilgili uygulamalarda kapalı aralıklar eşit uzunlukta kapalı alt aralıklara bölünmelidir.

[!] Georg Friedrich Bernhard Riemann'ın İntegrale katkılarında bahsedilir (Ek 2, sayfa 358).

Şekil 8: On ikinci sınıf matematik öğretim programının açıklamalar bölümünde Riemann'a yer verilme durumu (MEB, 2011, s. 320)

Tartışma ve Sonuç

İlköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilere yer verilme durumunu ortaya koymak amacıyla hazırlanan bu araştırmada bulgulara dayalı olarak yapılan tartışma sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında matematikçilere yer verildiği ancak kadın matematikçilere rastlanmadığı görülmüştür. Bu bulgu, Yıldız ve diğerlerinin (2015) matematik dersi kitaplarında yer alan matematikçileri belirlemek için yaptıkları araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Ayrıca, Laçın-Şimşek (2011a) tarafından fen ve teknoloji dersi kitaplarında yer alan kadın bilginleri tespit etmek için yapılan çalışmada ders kitaplarında yer alan 78 bilim insanından sadece ikisinin kadın olduğu belirlenmiştir. Bu durum, bilimin erkek işi olarak görülmesinden (Bowling ve Martin, 1985; Brandell vd., 2007; Kumcu, 2004, 2005; Laçın-Şimşek, 2011a; Li, 2001; Maeoby ve Carol, 1974; Tang vd., 2010), tarihte kadınların matematik çalışırken erkeklerden daha fazla dirençle karşılaşmış olmalarından (Tang vd., 2010) veya kadınların erkeklerden daha zayıf olarak düşünülmesinden (Damarin, 1995) kaynaklanmış olabilir. Dolayısıyla, kadınlar ileri matematik ile ilgili çalışma fırsatlarını kaybetmiş, bu durum sonrasında matematikte cinsiyet farklılığını

oluşturmuştur (Ling, 2006). Bu sebeple, öğretim programlarına kadın matematikçilerin matematiğe katkıları ile ilgili bilgilerin eklenmesi ve öğretim programlarında kadınların matematik çalışırken karşılaştıkları zorlukların anlatılması faydalı olabilir.

Matematiğin tarihsel gelişimine baktığımızda, matematiğe katkı yapmış birçok kadın matematikçiyi görmek mümkündür. İlk kadın matematikçi olarak kabul edilen Hypatia ve ülkemizin ilk kadın matematik profesörü olan Selma Soysal bu örneklerden sadece ikisidir. Ayrıca, karmaşık sayılara katkıları olan Hülya Şenkon, geometriye önemli katkılar yapan Meryem Mirzahani, fonksiyonlar konusuna katkılar yapan Suzan Kahramaner, matrisler konusunda çalışmalar yapan Olga Taussky Todd, mantık konusunda çalışmaları olan Carol Ruth Karp, cebir konusuna katkılar yapan Mina Spiegel Rees, integral ile ilgili çalışmaları olan Maria Gaetana Agnesi ve istatistikle uğraşan Gertrude Mary Cox matematik derslerinde verilebilecek örneklerin sadece birkaçıdır. Görüldüğü gibi, matematiğe önemli katkıları olmuş ve öğretim programlarına dâhil edilebilecek birçok kadın matematikçi vardır. Buna rağmen, Türkiye'de ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilerden bahsedilmemektedir. Bu durum, kızların kendilerini matematik dünyasında daha az kabul edilmiş üyeler olarak hissetmelerine yol açabilir (Good, Rattan ve Dweck, 2012) ve bilimin erkek işi olduğu şeklindeki düşüncüyü güçlendirebilir (Laçın-Şimşek, 2011a).

Öğrenme alanı bağlamında, matematikçilerin matematiğe katkılarına vurgu yapan kazanımların ilköğretim matematik dersi öğretim programında “geometri”, ortaöğretim matematik dersi öğretim programında ise “cebir” öğrenme alanında daha çok kullanıldığı görülmüştür. Bu sonuç, Yıldız ve diğerlerinin (2015) matematik dersi kitapları ile ilgili yaptıkları çalışmanın sonuçları ile paralellik göstermektedir. Ayrıca, ilköğretim matematik dersi öğretim programında alt öğrenme alanı kapsamında “üçgenler” öğrenme alanında, ortaöğretim matematik dersi öğretim programında ise “doğrusal denklem sistemleri, karmaşık sayılar, olasılık, belirli integral ve türevin uygulamaları” öğrenme alanlarında matematikçilerin matematiğe katkıları ile ilgili kazanımların daha fazla kullanıldığı belirlenmiştir. Bu durum, öğrenme ve alt öğrenme alanlarının içeriğinden kaynaklanmış olabilir.

İlköğretim matematik dersi öğretim programında matematikçilere %25,6'lık oranla 6. sınıfta (f=10), %7,7'lik oranla 7. sınıfta (f=3) ve %66,7'lik oranla 8. sınıfta (f=26) yer verildiği ve 9 farklı matematikçinin isimlerine toplamda 39 kez değinildiği tespit edilmiştir. Ortaöğretim matematik dersi öğretim programında ise matematikçilere %17,7'lik oranla 9. sınıfta (f=14), %10,1'lik oranla 10. sınıfta (f=8), %46,8'lik oranla 11. sınıfta (f=37) ve %25,4'lük oranla 12. sınıfta (f=20) yer verildiği ve 29 farklı matematikçinin isimlerine toplamda 79 kez değinildiği belirlenmiştir. Dolayısıyla, ilköğretim programında matematikçilere en çok 8. sınıfta, ortaöğretim programında ise matematikçilere daha çok 11. sınıfta yer verildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, 8. ve 11. sınıf matematik dersi öğretim programları dışında diğer öğretim programlarında genel anlamda matematikçilerin kullanımı konusunda sınırlı bir yapının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında ders kitaplarında veya öğretim programlarında bilim insanlarına yeterince yer verilmediğini belirten birçok çalışmaya rastlamak mümkündür (Çavuş ve Öztuna Kaplan, 2013; Karaçam vd., 2014; Laçın-Şimşek, 2011a, 2011b, Somuncu vd., 2012). Ayrıca, Yıldız ve diğerleri (2015) tarafından ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi kitaplarındaki matematikçileri tespit etmek için yapılan çalışmanın sonuçları, bu durumu kısmen destekler niteliktedir. Bu çalışmada, matematikçilerin isimlerinin en çok geçtiği ders kitaplarının 7. ve 11. sınıf matematik dersi kitapları olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, matematikçilerin kullanım gerekliliğine işaret eden bazı kazanımların 9. ve 11. sınıf matematik dersi öğretim programlarına tam olarak yansımadağı görülmüştür. Daha açık bir ifadeyle, öğretim programlarında matematikçilerle (Augustus De Morgan, Pierre Frederic Sarrus ve Abraham De Moivre) ilişkilendirilmesi önerilen bazı kazanımların, 9. ve 11. sınıf öğretim programlarında yer alan kümeler, cebir ve lineer cebir öğrenme alanlarının ilgili kazanımlarında olduğu gibi, öğretim programlarının etkinlik ve açıklamalar kısımlarında kendilerine yer bulamadığı tespit edilmiştir. Öğretim programlarında yer alan kazanımların, öğretim programlarının etkinlik ve açıklamalar kısımlarının yazılmasındaki başlıca faktörlerden biri olduğu göz önüne alınırsa, matematikçiler bağlamında öğretim programları ile etkinlik ve açıklamalar kısımları arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi gerekmektedir.

İlköğretim matematik dersi öğretim programında ismi en çok geçen bilim insanının Mustafa Kemal Atatürk, ortaöğretim programında ismi en fazla geçen matematikçinin ise Bernhard Riemann olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumun ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarındaki kazanımların içeriğinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Ayrıca, matematikçilerin isimlerinin ilköğretim programında en çok kazanımlar bölümünde geçtiği, ortaöğretim programında açıklamalar ve etkinlik ipuçları bölümlerinde daha çok yer aldığı belirlenmiştir. Bu durum, ortaöğretim matematik dersi öğretim programında matematikçilerin isimlerinin kazanımlardan ziyade açıklamalar ve etkinlik ipuçları bölümlerinde geçtiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında yalnızca erkek matematikçilere yer verilmiş ve kadın matematikçiler göz ardı edilmiştir. Oysaki kadın matematikçilerin matematiğin gelişmesine olan katkılarının da ön plana çıkarılması gerektiği hususu (Kumcu, 2004) dikkate alınarak, öğretim programlarında yer verilecek kadın matematikçilere daha fazla özen gösterilmesi gerekmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçları ışığında aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

1. İlköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçilerin olmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple, öğretmenlerin derslerinde kadın matematikçiler ve matematiğe katkıları ile ilgili ek etkinlikler hazırlamaları önerilmektedir.

2. Her ne kadar ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında matematikçilere yer verilmiş olsa da, içerisinde kadın ve erkek matematikçilerle ilgili örnek metin ve etkinliklerin bulunduğu yardımcı kitaplar hazırlanabilir.

3. Öğretim programları yazarları için yeni yazılacak olan öğretim programlarında sayı ve içerik bakımından daha fazla kadın matematikçiye ve bu matematikçiler arasında kültürümüzden olan kadın matematikçilere yer vermeleri önerilmektedir.

4. İlköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında isimleri geçen matematikçiler tekrar gözden geçirilerek sınıf düzeyi, öğrenme alanı, alt öğrenme alanı, kazanım, matematikçi, matematikçilere

yer verilen bölüm ve frekans çerçevesinde dengeli bir dağılım yapılmaya çalışılabilir.

5.İlköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarına doğrudan kadın matematikçilerin matematiğe katkıları ile ilgili kazanımlar konulabilir.

6.Augustus De Morgan, Pierre Frederic Sarrus ve Abraham De Moivre'nin isimlerinin geçtiği kazanımlar için 9. ve 11. sınıf matematik dersi öğretim programlarının kümeler, cebir ve lineer cebir öğrenme alanlarının etkinlik ve açıklamalar kısımlarına bu matematikçiler ile ilgili bilgiler konulabilir.

7.Bu çalışmanın bulguları, yenilenen ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarının kazanım, etkinlik örnekleri / ipuçları ve açıklamalar kısımlarda yer alan matematikçilerle sınırlıdır. Benzer çalışmalar, 2013 yılında güncellenen ortaokul ve ortaöğretim matematik öğretim programları ve bu programlara göre hazırlanan matematik dersi kitapları için yapılabilir.

Özetle, matematik dersi öğretim programlarında kadın matematikçileri içeren ifadeler yer alırsa, matematiğin hem erkek hem de kadınların katkılarıyla gelişen bir bilim olduğu görülecek; bu da kız öğrencilerin matematiğe eğilimlerini artıracaktır. Buna göre, öğretim programlarında karmaşık sayılar, geometri, fonksiyonlar, matrisler, mantık, cebir, integral ve istatistik ile ilgili konularda kadın matematikçilerin matematiğe katkıları anlatılabilir. Öğrencilerin matematikte başarılı olmuş kadınlar hakkında bilgilendirilmeleri, özellikle kızların kendilerine rol model bulmaları için bir fırsat olabilir. Bu nedenle, öğretmenler bu konuda daha duyarlı olabilirler ve öğretim uygulamalarını kadın matematikçilerin matematiğe katkılarını anlatarak zenginleştirebilirler. Bu durumun gerçekleşmesi için öğretmenler kadın matematikçilerin yaşam öyküleri ve matematiğe katkıları hakkında hizmet içi eğitim faaliyetleriyle bilgilendirilebilirler.

Kaynakça

- Arıkan, R. (2004). *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Benbow, C. P. (1992). Academic Achievement in Mathematics and Science of Students between Ages 13 and 23: Are There Differences among Students in the Top One Percent of Mathematical Ability? *Journal of Educational Psychology*, 84(1), 51-61.
- Benbow, C., & Stanley, J. C. (1980). Sex Differences in Mathematical Ability: Fact or Artifact? *Science*, 210, 1262-1264.
- Bowling, J., & Martin, B. (1985). Science: A Masculine Disorder? *Science and Public Policy*, 12(6), 308-316.
- Brandell, G., Leder, G., & Nystrom, P. (2007). Gender and Mathematics: Recent Development from a Swedish Perspective. *ZDM-The International Journal on Mathematics Education*, 39, 235-250.
- Clary, R. M., & Wandersee, J. H. (2006). Mary Anning: She's More Than "Seller of Sea Shells by the Seashore." *The American Biology Teacher*, 68(3), 153-157.
- Çavuş, R., & Öztuna Kaplan, A. (2013). Fizik Öğretim Programında Yer Alan Bilim Tarihi Kazanımlarının Ders Kitaplarına Yansımaları: Ders Kitaplarında Bilim İnsanları. In Bülbül, M. Ş., Peşman, H. & Ünal, C. (Eds.), *Tüm Yönleriyle Fizik Ders Kitapları* (s. 37-58). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çepni, S. (2014). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş* (Geliştirilmiş 7. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Damarin, S. (1995). Gender and Mathematics from a Feminist Standpoint. In Secada, W. G., Fennema, E., & Adajian, L. B. (Eds.), *New Directions for Equity in Mathematics Education* (pp. 242-257). New York, NY: Cambridge University Press.
- Danişmaz, Ş., & Karadağ, E. (2015). Öğrenme Alanları ve Kazanımlar Bağlamında 2005 ve 2013 Beşinci Sınıf Matematik Öğretim Programlarının Karşılaştırılması. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitim Dergisi*, 6(3), 380-398.
- Fan, W., & Li, W. (2008). Commentary on Researches of Gender Differences of Mathematics Study in Western. *Comparative Education Review*, 9, 77-82.
- Geary, D. C., Sauzts, S. J., & Liu, F. (2000). Sex Difference in Spatial Cognition, Computational Fluency, and Arithmetical Reasoning. *Journal of Experimental Child Psychology*, 77, 337-353.
- Good, C., Rattan, A., & Dweck, C. S. (2012). Why Do Women Opt Out? Sense of Belonging and Women's Representation in Mathematics. *American Psychological Association*, 102(4), 700-717.
- Hyde, J. S., Fennema, E., & Lamonj, S. J. (1990). Gender Differences in Mathematics Performance. *Psychological Bulletin*, 107, 299-324.
- Karaçam, S., Aydın, F., & Digilli, A. (2014). Fen Ders Kitaplarında Sunulan Bilim İnsanlarının Basmakalıp Bilim İnsanı İmajı Açısından Değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 606-627.
- Kaymakçı, S., & Er, H. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Biyografinin Kullanımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(25), 198-224.

- Kimball, M. M. (1989). A New Perspective on Women's Math Achievement. *Psychological Bulletin*, 104, 53-69.
- Kumcu, E. (2004). *Kadın Matematikçiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kumcu, E. (2005). *Kadın Matematikçiler. Matematik Dünyası, Bahar*, 54-61.
- Laçın-Şimşek, C. (2011a). Women Scientists in Science and Technology Textbooks in Turkey. *Journal of Baltic Science Education*, 10(4), 277-284.
- Laçın-Şimşek, C. (2011b). Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı ve Kitaplarında Türk-İslam Bilginlerine Yer Verilme Durumu. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 8(4), 154-168.
- Li, S. (2001). *Psychology of Mathematics Education*. Shanghai: East China Normal University Press.
- Ling, S. (2006). Reason Analysis of the Gender Differences in Mathematics. *Social Sciences of Guangxi*, 8, 164-167.
- Maccoby, E., & Carol, J. (1974). *Psychology of Sex Differences*. Stanford, CA: University Press.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. London: Sage Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2009). *İlköğretim Matematik Dersi 6-8. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2011). *Ortaöğretim Matematik Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2013a). *Ortaokul Matematik Dersi (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2013b). *Ortaöğretim Matematik Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Piatek-Jimenez, K. (2008). Images of Mathematicians: A New Perspective on the Shortage of Women in Mathematical Careers. *ZDM-The International Journal on Mathematics Education*, 40(4), 633-646.
- Ross, J. A., Scott, G., & Bruce, C. D. (2012). The Gender Confidence Gap in Fractions Knowledge: Gender Differences in Student Belief-Achievement Relationships. *School Science and Mathematics*, 112(5), 278-288.
- Somuncu, N., Demir, O., Yener, D., Aydın, F., & Bahar, M. (2012, Eylül) . *Ortaöğretim Matematik ve Fen Dersleri Öğretim Programlarında Türk-İslam Bilginlerine Yer Verilme Durumu*. 2. Ulusal Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi'nde sunulan sözlü bildiri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Tang, H., Chen, B., & Zhang, W. (2010). Gender Issues in Mathematical Textbooks of Primary Schools. *Journal of Mathematics Education*, 3(2), 106-114.
- Yıldız, C. (2013). *Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Matematik Tarihini Derslerinde Kullanma Durumlarının İncelenmesi: HİE'den Yansımalar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Yıldız, C., Hacisalihoglu Karadeniz, M., & Göl, R. (2015). Contemporary Approaches in Education. Norley, K., Icbay, M. A., & Arslan, H. (Eds). *The Usage of the Biographies of Mathematicians in Elementary and Secondary Mathematics Textbooks* (pp.193-207). Frankfurt: Peter Lang. ISBN 978-3-631-66164-2

Antikçağ Gemilerindeki Gemibaş Figürleri

Mustafa Gürbüz BEYDİZ*

Öz

Denizciliğin geçmiş çağlardan günümüze önemli bir kültür oluşturduğu açıkça ifade edilebilir. Antik çağlarda dere veya nehir gibi sularda başlayan kısa su yolculukları zamanla gemi teknolojisinin ilerlemesiyle deniz yolculuklarına dönüşmüştür. Deniz ticaretinin önem kazanmaya başladığı dönemlerde ise denizcilik konusunda ileri olan toplumlar her zaman zenginlik içinde olmuşlardır. Mezopotamya, Mısır, Fenike ve antik Yunan uygarlıklarının özellikle Anadolu, Ege, Kenani, Kıbrıs ve Mısır kentleri arasında sürdürdükleri deniz ticareti bu toplumları dönemin zengin medeniyetleri olmalarını sağlamıştır.

Romalıların MareNostrum olarak adlandırdıkları Akdeniz günümüzde sayıca fazla antik batığın gizlendiği bir deniz olarak görülebilir. Akdeniz havzası başta olmak üzere birçok deniz ve nehirde faaliyet gösteren toplumlara ait gemilerde de kültürlerinin değerlerine ve simgesel gücüne inandıkları çeşitli gemibaş figürleri kullanılmıştır. Gemilerde at, deve, aslan, kuş, boğa veya koç gibi hayvanlara ait gemibaş figürleri bulunmaktadır. Bu da kullanıldığı dönem, kültür ve inançlara göre çeşitlilik gösterebilir.

Anahtar Kelimeler: Deniz, MareNostrum, Gemi, Gemibaş figürleri

*Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Temel Sanat Bilimleri Bölümü, beydiz@gmail.com

Figureheads In Archaic Age Ships

Abstract

It can be stated explicitly that maritime constitutes a significant culture from ancient times to present. Short water travels, which started in streams and river during archaic ages, have turn into sea travel in the course of time through the advancements in ship technology. During the periods that maritime trade gained importance, the societies that are advanced in maritime prospered. The maritime trade especially among cities of Anatolia, Aegean, Canaan, Cyprus and Egypt in Mesopotamia, Egypt, Phoenicia and ancient Greek civilizations ensured these societies to become the rich civilizations of that period.

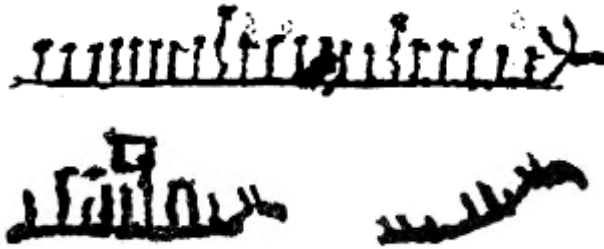
Mediterranean which is called Mare Nostrum by Romans is a sea that has the numerous sunken antiques today. Various figureheads, which were believed to have cultural value and symbolic power, have been used in the ships of different societies that were active in many seas and rivers particularly in Mediterranean basin. Among these ship figureheads, animal figureheads such as horse, camel, lion, bird, bull and ram can be seen. This may vary according to the period, culture and beliefs.

Keywords: Sea, Mare Nostrum, Ship, Figureheads

Giriş

Gemi süsleme sanatlarının ilk çağlardan itibaren yapıldığı bugüne kadar bulunmuş olan tasvirler ile arkeolojik buluntular ışığında öğrenilmektedir. İncelendiğinde prehistorik dönem kaya resimlerindeki bazı kayık tasvirlerinde gemibaş figürlerinin de çizildiği fark edilmiştir.

Örneğin, Sibirya’da Onega Gölü kıyısında bulunan ve Mezolitik Çağ’a tarihlendirilmiş olan kaya resimlerinde kayık tasvirlerine de rastlanmıştır. Bu kayık tasvirlerinde ise gemi baş figürü olarak geyik başları kullanılmıştır.

Resim 1: Onega Gölü kıyısında bulunan geyik başı şeklindeki gemibaş figürleri
(Klem, (2010), s.46)

Kuzey Avrupa topraklarında bulunan kaya resimlerinde de yine bazı kayık tasvirlerine rastlanılmıştır. O bölgenin Geç Mezolitik Çağı olarak tanımlanan ve yaklaşık olarak M.Ö. 5800 yıllarına ait olan bu kaya resimlerinde Tunç Çağının geleneksel Viking gemilerinin gemibaş figürlerinin ilk örnekleri görülmektedir. Bu gemibaş figürleri oldukça stilize yapılmıştır ve olasılıkla geyik başı oldukları söylenebilir.

Resim 2: Kuzey Avrupa Geç Mezolitik Çağ kaya resimlerinde görülen gemibaş figürleri (Klem, (2010), s.55)

Mezopotamya sanatında ise, özellikle Dicle ve Fırat nehirlerinde kullanılan gemi tiplerinde de gemibaş figürlerine rastlanmıştır. Tasvirlerden anlaşıldığı üzere bu dönemde kullanılan gemi baş figürlerinin de atbaşı olma ihtimali yüksektir. Ele geçen yazılı tabletler ışığında atın Mezopotamya'da binek hayvanı olarak kullanılması M.Ö. 2000 yıllarına kadar dayandırılmıştır. (Kramer, (1998), s.111)

Resim 3: Dur-Şarru-kin Sarayı inşaatı için kereste nakli (Sevin, (2010), s.123)

Resim 4: Fenike liman kentleri Sidon ve Tyre'den haraç alımı (Sevin, (2010), s.67)

Kral Sargon'a ait Khorsabad Sarayında bulunan duvar resimlerinde de Dicle nehri üzerinde yüzen at başı şeklinde gemibaş figürü olan kayak tasvirleri görülmektedir.

Resim 5:Khorsabad Sarayı at başı şeklinde gemibaş figürü olan kayık (M.Ö.700). (Torr, (1895), Tablo 2, Resim 9)

Akad dönemine ait Eşnunna (TellAsmar) kentinde bulunan bir silindir mühür üzerinde dilini çıkarmış bir yılan biçiminde gemibaş figürü göze çarpmaktadır. Yılan Mezopotamya mitolojisinde yaratılış efsanesine dayandırılmaktadır. Sümerlerde yaratılış destanı EnumaEliş'e göre Apus (tatlı su) Tiamat'la (tuzlu su) birleşerek Lakmu ve Lakamu'yu meydana getirmiştir. Lakmu ve Lakamu bir çift yıldır. Bu çiftin birleşmesinden de Anşar (gök) ve Kişar (toprak) meydana çıkmıştır. Tanrılar ve insanlar ise daha sonra gök ile yerin birleşmesinden doğmuşlardır. (Bayladı, (1996), s.112)

Resim 6: Akad Dönemi silindir mühür üzerinde yılan başı gemibaş figürü tasviri (Black and Green, (2004), s.45)

Mısır'da ise aslan başı şeklinde gemibaş figürlerinin kullandığını yine tasvirlerden anlamaktayız. İlk örneğinin, M.Ö. 1180 tarihindeki Pelesium deniz savaşını anlatan Mısır Krallar Vadisi'ndeki MedinetHabu tapınağında (Gilbert, (2008), s.36-37) bulunan Pelesium deniz savaşını anlatan (M.Ö. 1180) bir kaya tasvirinde görüldüğü söylenmektedir. (Hansen, Hansen, (1990), s.17) Aslanın ağzına insan başı yerleştirilmiştir. Gücün,

kudretin timsali olması açısından aslan veya kaplan gemibaş figürlerinin kullanılması düşman donanmalarına korku vermek amacıyla tercih edilmiştir. Mısır mitolojisinde de aslanla ilgili mitler mevcuttur.¹

Resim 7:III. Ramses Dönemi aslanbaşı savaş gemisi (Yaklaşık M.Ö. 1200)
(Holmes, (2010), s.25)

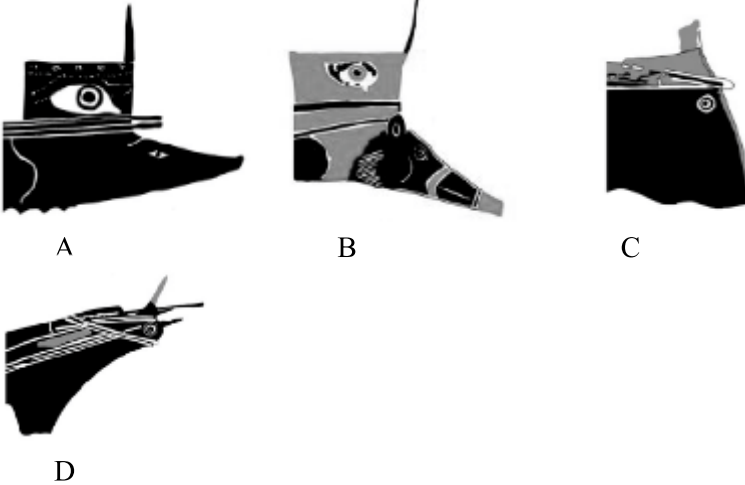
Resim 8: Mısırlı denizcilerin düşman gemisine çıkartma sahnesi
(Waschsmann, (1995), s.33)

¹ Eski Mısır'da "Felaket Miti" olarak adlandırılan mitolojide Hathor, yenilmez güçleri olan ve insanları çölde takip eden bir tanrıça olarak görülür. Bu mitte katliamla gurur duyan, kana susamış bir haldedir. Mitin ilerleyen bölümlerinde Hathor'un "Kudret Sahibi" acımasız tanrıça Sakhmet'e dönüşmesinden bahsedilmiştir. Bu mit bize, kana susamış ve öfkeyle kendinden geçmiş bir halde insanoğluna vahşice saldıran dişi aslan tasviri sunmuştur. (Bkz. Hart, (2012), s.75). Suriye ve Filistin halklarının, dişi aslan tanrıça Sakhmet tarafından yaratıldığına inanılmıştır. (Bkz. Bkz. Hart, (2012), s.93)

Resim 9: III. Ramses Dönemi savaş gemisi aslanbaşı tasvirli gemibaş figürü süslemesi, MedinetHabu III. Ramses Tapınağı(Doyle, (1998), s.14)

Eski Yunan gemilerinde özellikle Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlerde kullanılan gemilerde geminin pruvasına göz tasviri çizilmiştir. Özellikle M.Ö. 5 ile 3. yüzyıldaki gemilerde bu süsleme çok sık kullanılmıştır. (Nowak, (2006), s.2). Kaynaklara bakıldığında kayıkların, gemilerin önüne göz imgesi boyanması çok eski çağlara Çinlilere, Mısır uygarlığına kadar dayanmaktadır. Geminin insan gibi önünü görmesini sağlamaya yönelik bir çabanın eseri olduğu düşünülebilir. Günümüzde dahi hala Portekiz balıkçıların veya Ege adaları etrafında kullanılan tirhandillerin üzerinde göz imgesini rastlanmaktadır. Günümüz denizcilerinin ileri teknolojiye rağmen geminin uçsuz bucaksız denizde yolunu bulması inancıyla bu imgeyle güvendikleri görülmektedir. (Rifat, (2002), s.119-120)

Resim 10: Geç Arkaik Dönem savaş ve ticaret gemilerine ait baş bodoslama örnekleri(Nowak, (2006), s.86)

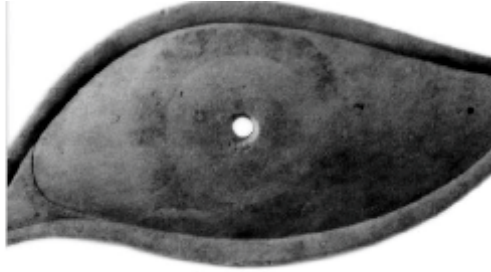
Yukarda ise Geç Arkaik döneme ait savaş gemilerinde (A-B) ve ticari gemilerde (C-D) kullanılan gemi baş süslemelerine bakıldığında savaş gemilerinin baş bodoslama bölümlerinin sivri olacak şekilde yapıldığı dikkati çekmektedir. Bu sivri baş bodoslamaların düşman gemilerinin bordolarına zarar vermek için yapıldıkları düşünülebilir. Aynı zamanda savaş esnasında düşman gemisine çıkartma yapmak veya kıyıya yanaşma sırasında geminin halatlarını bağlamak amacıyla personel tarafından kullanıldığını aşağıdaki seramik parçasından da anlamaktayız. Bu ön bölümünde çeşitli hayvan başları da kullanmıştır. Yine süsleme detayı olarak göz motifini de görmek mümkündür.

Resim 11: Seramik parçası üzerindeki antik Yunan kadırgası tasviri (M.Ö. 550) (Holmes, (2010), s.34)

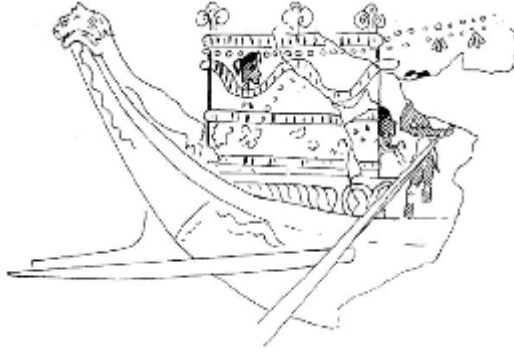
Antik çağda bu tarz gemibaş figürleri ile diğer süsleme motiflerinin yapılmalarının nedeni olarak o dönem inanılan bazı tanrı ve tanrıça ile deniz ruhlarını yatıştırmak amacını taşıdığı belirtilmiştir. (Steere, (2005), s.1)

Tasvirler yanında da trireme tipi gemilere ait mermerden yapılmış göz biçimli bazı dekorasyon parçaları ele geçmiştir. M.Ö. 500'e tarihlendirilen Peiraieus Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen bu örnek, tasvirlerde görülen göz motiflerinin gemilere veya kayıklara çizilerek boyanmadığı aynı zamanda başka malzemelerden yapılarak sonradan monte edildiğini ispatlamaktadır.

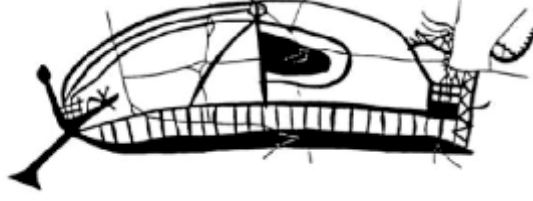
Resim 12: Peiraieus Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen mermerden yapılmış göz biçimli trirem parçası (Fields, (2007), s.46)

Tunç Çağı Ege kültürü içinde bulunan Thera'da ele geçmiş olan bir freskte aslan figürünün nerdeyse bütünün gemibaş figürü olarak kullanıldığı görülmektedir. Aslanın güçlü ve koruyucu sembolik anlamına paralel gemilerde de gemibaş figürü olarak varlığı Yunan kültüründe de bilinmektedir.

Resim 13: Thera freski aslan biçimli gemibaş figürü (Shaw, (1982), s.57)

Yine Tunç Çağına ait Yunan seramiklerinde kuş biçimli gemibaş figürleri de çizilmiştir. Tragana'da ele geçmiş bir pyxisin korunagelmiş bölümünde kayığın önünde bir kuş figürü yer almaktadır. Muhtemelen su kuşu olması yüksek ihtimal olan bu tarz gemibaş figürleri daha sonraki dönemlerde özellikle kültürümüzde Osmanlı'da XIX. yüzyıl saltanat kayıklarında rastlanılmaktadır. Su kuşlarının olduğu kadar aynı zamanda yırtıcı kuşlarında bulunduğu örnekler daha sonraki dönemlerde farklı kültürlerde de karşılaşılmaktadır.

Resim 14: Kuş biçimli gemibaş figürü (Vavouranakis (1992), s.212)

Anadolu'da Orta Tunç dönemi Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan dönemde Kültepe'de ele geçirilen ve bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen kayık şeklindeki ritüel kaplarda da gemibaş figürlerine rastlanılmıştır. Bu figürler arasında koçbaşı şeklinde tasvir edilmiş gemibaş figürleri göze çarpmaktadır.

Asur Ticaret Kolonilerinin Anadolu ziyaretlerinin bir bölümünün nehirler vasıtasıyla yapılıyor olması sadece eşekler yardımıyla malların taşınmadığı belki de bulunan kapların su kültürüyle alakalı birer obje olma ihtimalini de akla getirmektedir.

Resim 15: Kültepe'de ele geçirilmiş olan koç biçimli gemibaş figürü olan kayık (Küçükbezi, (2011), s.95)

Resim 16: Koç başı şeklinde gemibaş figürlü Kültepe'de bulunmuş diğer kayık örnekleri

Asur Ticaret Kolonilerinin hemen ardından Kızılırmak havzası içinde hüküm süren ve büyük bir imparatorluk haline gelen Hititlerin de denizle işgal oldukları bilinmektedir. Hitit yerleşimi olan Aḫḫyawa antik kentinin deniz kıyısında olduğu belirtilmiştir. (Ünal, (2002), s.115). Deniz ticaret yollarını ve kıyılarda ele geçirmeye çalıştığı liman kentlerle büyük bir güç olma hedefinde olan Hititlerin denizcilik konusundaki becerileri tam anlamıyla henüz ispatlanmış değildir. Bugüne kadar yapılan araştırmalar neticesinde henüz Hititlere ait gemibaş figürlü kayık tasvirleri bulunamamıştır.

Milattan sonraki dönemlerde de gemibaş figürü süslemeciliği devam etmiştir. İtalya'da Palestrina'da bulunan ve bugün Vatikan Müzesi'nde sergilenen M.S. 1. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Roma Dönemine

ait bir rölyefteki savaş gemisinin önünde timsaha benzer bir figür yapılmıştır. Gemibaş figürleri içinde fark yaratan bu tasvirdeki timsahın simgesel ve sembolik ifadesi olarak büyük olasılıkla düşmanlara korku salmak amacı taşıdığı söylenebilir.

Resim 17: Vatikan Müzesi'nde sergilenen timsah biçimli gemibaş figürlü Roma savaş gemisi rölyefi (Erdkamp,(2007), s.204)

Sonuç

Araştırma yönteminde antikçağ da kullanılan gemi tiplerinden yola çıkılarak gemi baş figürlerinin tipolojisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Farklı kültürlerde ve dönemlerde görülen ve özellikle gemi teknolojisinin ilerlemesine paralel olarak gelişen gemibaş figürleri gemi süsleme sanatları içinde ayrı bir noktada değerlendirilmelidir. Çünkü incelendiğinde mimari süsleme geleneğinde uygulanan heykel sanatının aynı zamanda gemiler için de söz konusu olduğu söylenebilir.

İlk çağlarda kaya resimlerinden de anlaşılacağı üzere geyik biçimli gemibaş figürlerinin tercih edildiği, inançlar doğrultusunda sembolik anlam taşıyan hayvanlara ait süslemelerin gemilere baş figürü olarak yapıldığı, ancak Yunan savaş gemileri olan triremlerde ise göz motifinin daha çok kullanıldığı görülmüştür. Bu da inançlar doğrultusunda gelişen kültürel çeşitliliğin zenginliği olarak yorumlanabilir.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlendirilen ve Kültepe'de bulunan kayık biçimli ritüel kaplarda da gemibaş figürlerinin bulunması benzer uygulamaların tarihsel geçmişi ve Anadolu'da bulunması açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Simgesel anlamıyla korkutucu, koruyucu hayvanlara ait baş figürlerinin kullanılması bunların birer süsleme ögesi olarak gemilere yerleştirilmediklerini göstermektedir. Deniz yollarında daha fazla egemenlik elde etmek ve bu gaye nedeniyle düşman gemilerine psikolojik olarak güçlü olma mesajı vermek amacıyla yapılan gemibaş figürleri dönemin ahşap oymacılığı, heykel sanatındaki estetik kaygının oranı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Bayladı, D. (1996). Uygurluklar Kavşığı Anadolu, İstanbul
- Black J., Green A. (2004). Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia, All Illustrations Dictionary, London
- Doyle N. (May 1998). *Iconography and The Interpretation of Ancient Egyptian Watercraft*, Unprinted Master Of Arts Thesis, Texas A&M University, Texas
- Erdkamp P. (2007). A Companion To The Roman Army, USA
- Fields N. (2007). Ancient Greek Warship, 500-322 BC, New York
- Hansen H. J., Clas Broder HANSEN (1990), Ships' Figureheads, USA
- Hart G. (2012) (Çev. Mehmet Sait TÜRK), Mısır Mitleri, Phoenix Yayınları, Ankara
- Holmes George C.V. (2010). Ancient and Modern Ships Part 1: Wooden Sailing Ships, London
- Klem Per Gierløff (2010). *Study Of Boat Figures in Alta Rock Art and Order Scandinavian Locations*, Master Thesis in Archeology at the University of Oslo, Department of Archeology, Conservation and History, Oslo
- Kramer S. N. (1998). (Çev. Muazzez İlmiye ÇİĞ), Tarih Sümer'de Başlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, , Ankara
- Küçükbezi H. G. (2011). Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Orta Anadolu'da Dinsel Yapı, *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.5, 89-102
- Nowak T. J. (May 2006). *Archaeological Evidence For Ship Eyes: An Analysis Of Their Form And Function*, Unprinted Master Of Arts Thesis, Texas A&M University, Texas
- Rifat S. (2002). Gemiler ve Aslanları, *P Dergisi*, S.26, İstanbul, 118-123
- Steere Alisa Michele (May 2005), *The Evolution Of Decorative Work On English Men-Of-War From The 16th To The 19th Centuries*, Submitted to the of Graduate Studies of Texas A&M University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts, Texas
- Sevin V. (2010). Assur Resim Sanatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Shaw Maria C. (1982). Ships Cabins of the Bronze Age Aegean, *The International Journal of Nautical Archeology and Underwater Exploration*, 11.1, 53-58
- Torr Cecil (1895). Ancient Ships, Cambridge
- Ünal A. (2002). Hititler Devrinde Anadolu I, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- Waschmann S. (1995). (Ed. Robert GARDINER), The Age Of The Galley, London
- Vavouranakis G. (1992). The Seascape in Aegean Prehistory, Athens

Güç Yönetimi ve Türk Kamu Yönetiminde Güç Yönetimi Uygulamalarının Yeri

Yasemin MAMUR IŞIKÇI*
Erol IŞIKÇI**

Öz

Bu makalede yönetimde güç uygulamaları konusuna katkıda bulunmak amacıyla, güç olgusunun niteliği, diğer yönetsel kavramlarla ilişkisi, gücün yönetimdeki önemi ve gücün yönetsel uygulamalarda nasıl yer bulacağı ve ülkemiz açısından yönetimde güç uygulamalarının durumu incelenmiştir. Güç kavramı tanımlandıktan sonra gücün kaynakları, kullanılma şekilleri, gücün yönetim uygulamalarındaki yeri ve yönetim uygulamalarına nasıl yansıdığı üzerinde durulduktan sonra ülkemizde yapılan güç yönetimi çalışmaları üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Yönetimde örgüt içindeki sorunların işbirliği içinde akılcı ve hukuki yollarla çözülmesi açısından gücün nasıl uygulandığı ve kaynağını nereden aldığı konusu büyük önem taşır. Güç olgusunun doğru anlaşılması, yönetimin meşruiyetinin sağlanması açısından adaletli ve eşitlikçi bir ortam oluşturulmasını sağlar. Yöneticinin içinde bulunduğu örgüt içinde güç ilişkilerini dengeleyebilmesi için hangi güç kaynağından ne şekilde yararlanacağını ve örgüt içindeki güç dinamiklerini örgüt amaçları doğrultusunda yönlendirebilmesi için nasıl kontrol edeceğini çok iyi tahlil etmesi ve bu anlamda doğru kararlar alması gerekir. Yöneticiye düşen görev, gücü etkili bir şekilde örgüt amaçları doğrultusunda kullanmaktır.

Ülkemizde Sosyal Bilimler alanında yapılan çalışmalarda güç yönetimi uygulamalarına ilişkin araştırmalara son derece nadir olarak rastlandığını ve literatürde az yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Bu yöndeki çalışmaların ülkemizde kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren yöneticilerin yönetim anlayışının gelişmesinde olumlu yansımaları olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güç, Güç kaynakları, Güç yönetimi.

* Yrd. Doç. Dr. İİBF Kamu Yönetimi ve Siyaset Bölümü, Yönetim Bilimleri ABD Bşk., Giresun Üniversitesi.

** Dr., Milli Savunma Bakanlığı, TRABZON.

Power Management and Importance of Power Management Practices in Turkish Public Administration

Abstract

This article, aiming to contribute to the field of power management, describes the nature of the concept of power, its relationship with other administrative concepts, the importance of power in administration, and how power is to manifest itself in administrative practices, and provides an evaluation of the current use of power in Turkish administrative practices. Following a definition of the concept of power, its sources and uses, and its place and how the use of power is reflected in administrative practices, an evaluation of previous research on the subject of power management in Turkey is provided.

In management, the issue of how power is used and what grounds it comes from is essential if the problems are to be solved cooperatively, rationally, and legally. A correct understanding of the concept of power makes it possible to provide a fair and equalitarian environment, and thus legitimizes the management. Therefore, managers do not only need to carefully analyze what sources of power they can benefit from and how they can make use of them, but they also need to know how to control intra-organizational power dynamics so as to direct them according to organizational objectives, and adopt a suitable course of action. The manager's task is to use power efficiently in line with organizational objectives.

It can be said that the amount of research into the concept of power management in the Turkish Social Sciences literature is little, and thus it is believed that this article, as well as further research into this concept will contribute enormously to the development of managers working in public and private sector in our country.

Keywords: Power, Sources of power, Power management.

Giriş

Organizasyonlarda hangi güç kaynaklarının ne zaman, nasıl, hangi ölçüde ve hangi amaçlarla kullanılacağı büyük önem taşır. Çünkü gücün bu boyutları ihmal edilirse ya da yönetimde güç olgusunun önemi görmezden gelinirse organizasyon da örgütlenme yapısı organizasyonun asıl amaçlarından uzaklaştırılır ve bireysel amaçlar organizasyonda öncelik kazanır. Böyle bir ortamda keyfi tutum ve davranışların kısa zamanda belireceği ve bu durumun da organizasyon açısından önemli olumsuz sonuçlar doğuracağı da açıktır. Bu nedenle organizasyon içindeki sorunların hukuksal ve akılcı yollar doğrultusunda çözülmesi ve organizasyon içinde adaletli ve eşitlikçi bir ortam oluşturulması güç kullanımı uygulamaları ile yakından ilgilidir. Bu nedenle güç olgusunun niteliği, çeşitleri ve güç kaynaklarının iyi anlaşılması yönetim uygulamalarının etkinliğini önemli derecede etkileyecektir. Sözü edilen bu gereklilik doğrultusunda bu makalede güç kavramının niteliği, diğer yönetsel etkileme kavramları ile olan ilişkisi, güç kavramının kaynakları üzerinde durulduktan sonra, yönetsel uygulamalarda gücün nasıl uygulanması gerektiği ve ülkemiz açısından yönetimde güç uygulamalarının durumu irdelenecektir.

Güç Kavramı

Güç, başkasını kontrol etme potansiyelidir. Ya da bir başkasının tutum ve davranışlarını istenilen biçimde etkileme kapasitesidir (Greenberg ve Baron, 1993, s.401). Bu bakımdan güç, istenilen etkilerin oluşturulma yeteneği (Mucuk, 1989, s.35) olarak anlaşılması gereken güç; davranışları ve olayların akışını değiştirebilme, direnmelerin üstesinden gelebilme, insanları normalde yapmayacakları hareketleri yapmaya ikna etme yeteneği olarak da tanımlanabilir (Preffer,1992, s.30).

Güç Kavramının Tanımı

Kavramsal açıdan incelendiğinde güç, diğer kişileri etkileme yeteneği (Lunenburg, 2012,s.2), “sosyal bir ilişki içindeki bir kişinin, direnmelere rağmen kendi iradesini yürütme olasılığı” (Weber, 2005, s.105) olarak tanımlanmıştır. Giddens (2000, s.360) ise gücü; “değişim oluşturabilme kapasitesi” olarak ifade etmiştir. Kısaca, gücü başkalarını etkileyebilme (Şimşek, Akgemci ve Çelik, 2007) sanatı şeklinde tanımlamak mümkündür.

Güç Kavramının Temel Özellikleri

Kısaca “Başkalarını etkileyebilme yeteneği” olarak ifade edilebilen gücün özünü diğerlerinin davranışları üzerinde kontrol sahibi olabilme yeteneği oluşturmaktadır (Schermerhorn, Hunt ve Osborn, 2000).

Gücün bu özelliği “güç alanı” kavramı ile yakın ilişkilidir. Güç alanı güç sahibi olan ve gücünü uygulamak isteyen kişinin etkileyebildiği diğer kişilerin büyüklüğünü ifade eder. Gücün diğer bir özelliği de kesin ve değiştirilemez olmamasıdır. “Güç ilişkileri zamana ve bireylere göre değişiklik gösterebilir” (Özkalp ve Kırel, 2001). Güç sahibi kişi ulaşmak istediği bireyi her zaman aynı ölçüde etkisi altına alamayabilir ya da kişisel özellik farkı nedeniyle bir kişi üzerinde göstermiş olduğu etkiyi başka bir kişi üzerinde gösteremeyebilir. Güç bir başkasını etkileme yeteneği olduğu için, gücün derecesi çoğunlukla kontrol edilen şahıs açısından belirlenir. Bu durum güç olgusunun sosyal ilişkiler içerisinde varlık kazanması özelliği ile de yakından ilgilidir. Dolayısı ile güç olgusunun niteliği bireylerarasındaki etkileşim düzeyleri ve ilişki şekillerine göre biçimlenmektedir.

Gücün bu özelliğine ilişkin bir saptama da Robbins (1998) tarafından yapılmıştır. Robbins(1998)'e göre, gücün en önemli özelliği bir bağımlılık ilişkisi içermesidir. B şahsının A şahsına bağımlılığının daha büyük olması, bu ilişkide A'nın B üzerindeki gücünün daha büyük olması sonucunu doğurur.

Güney (2007, s.34)'e göre her yerde ve her zaman geçerli tek bir güç yoktur. Bir kişinin güç alanının genişlemesi, bir başkasının güç alanının daralmasına neden olduğundan, tüm bireyler için geçerli olan standart bir güç biçiminden söz edilemez.

Güç Kavramının Diğer Kavramları ile İlişkisi: Yetki, Kuvvet, Otorite, Etki ve Etkileme

Genellikle “güç, kuvvet, otorite ve etkileme” kavramları sanki birbirlerinin eş anlamı gibi birbirlerinin yerine kullanılırlar. Güç kavramını yukarıda kısaca “başkalarını etkileyebilme yeteneği” olarak tanımlamıştık. Etkileme ise, “kişinin gücünü kullanırken kullandığı süreçtir.” (Koçel, 2005, s.566). Bu yönüyle etkileme, bir kişinin davranışları ile başka bir kişinin davranışlarını değiştirdiği sürecin adıdır. Bu durumda etkiyi doğrudan veya dolaylı olarak diğer bir kişi ya da grubun hareketinde veya davranışında bir değişikliğe sebep olan fikirler ve örnekler şeklinde tanımlayarak, etkilemeyi

“A'nın B'nin hareketi üzerinde etkili olabilme süreci” olarak ifade edebiliriz (Hammer ve Organ, 1978).

Görüldüğü gibi güç ve gücün uygulanması sonucu etki ortaya çıkar. Yani güç, etkinin oluşmasını sağlayan kaynaktır. Ancak etki ve etkileme kavramları arasında da fark vardır. Etki bir sonucu ifade ederken etkileme kavramı sonucu yaratan yeteneğe sahip olma anlamına gelir.

Bu kavramlar birbiri ile çok yakından ilişkilidir ve birbirini destekler niteliktedir. Başkalarını etkilemek kişinin gücünü artırdığı gibi, kişinin gücü arttıkça da başkalarını daha kolaylıkla etkileyebilecektir (Koçel, 2005, s.566).

Güç kavramının ilişkili olduğu hatta çoğu zaman eş anlamlısı olarak kullanılan terimlerden biri de “otorite” kavramıdır. Otorite kavramı da güç kavramı ile çok yakın ilişkilidir ancak ikisi farklı anlamlara sahiptir. Şöyle ki otorite ancak bir güç kullanım şeklidir. Daha genel bir ifadeyle otorite gücün kurumlaştırılmış şeklidir. Güç, otoriteyi de içeren geniş bir kavramdır. Otorite güç kaynaklarından sadece bir tanesidir (McFarland,1979, s.356). Otorite, karar verme ve diğerlerini harekete geçirme ya da örgütsel amaçları başarmak için belirli görevleri yaptırma hakkıdır. İki kavramın farkı ortaya konulacak olursa, gücün kişiden, otoritenin ise makamdan kaynaklandığı söylenebilir (Can ve Çelikten, 2000, s.485). Zira bir yöneticinin otoritesinin varlığı, güç varlığını garanti etmez. Böyle bir durum ise organizasyonda istenmeyen istikrarsız bir durum yaratır.

Güç ile otorite arasında en büyük fark şudur, “güçte yöneticinin istek ve talimatına riayet edilmektedir. Yani A'nın verdiği talimat doğrultusunda B davranış göstermektedir. Oysa kuvvette B, A'nın talimatına uymamakta fakat A'nın fiilen uyguladığı önlemler (kuvvet) doğrultusunda uymak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla kuvveti de gücün bir çeşit ifade şekli olarak görmek mümkündür” (Koçel, 2005, s.567). Ayrıca örgütlerde doldurulamayan otorite boşlukları örgütlerde yer alan kişiler tarafından başka türlü güçler kullanılarak doldurulurlar.

Güç ile yetki kavramı arasında da fark vardır. Güç, bir şeyi yapabilme yeteneğidir. Bir olayı uygulamaya koyma, kabul ettirebilme veya ödüllendirebilme yeteneğidir. Ancak, bunların fiilen uygulaması değildir. Bu tanımlama, güç ile yetkiyi açık bir şekilde birbirinden ayırmaktadır. Yetki, bir hak veya doğruluk veya adaletin yasal, ahlaki veya moral kavramıdır. Bu

nedenle yetki yasal bir güç olarak da kabul edilebilir (Özkalp ve Kırel, 2001, s.627).

Güç Kaynakları

Güç belirli kaynakların kullanılması yoluyla elde edilmektedir. Güç kaynakları da, kişinin başkalarını etkileyebilmek için hangi kaynaklardan yararlandığını açıklar (Koçel, 2005, s.567). Güç kaynakları “gücünüzü üzerinde kurduğunuz değerler ve prensipler” (Karaman, 1999, s.44) olarak ifade edildiği gibi “güç sahibine gücünü veren şeyin ne olduğu, bireyin kişi ya da grubun diğer üyeleri üzerindeki etkililiğini sağlayanın ne olduğu” (Öztürk, 1994,s.197) şeklinde de ifade edilmektedir. Bu durumda güç kaynaklarının, gücün nasıl ve nereden geldiği sorularına cevap teşkil ettiği; bu gücü doğuran sosyal, siyasal, ekonomik, psikolojik ve durumsal etkinliklerin, güç oluşumunda önemi roller üstlendiği kabul edilmektedir (Bayrak, 2001, s.23). Raven ve French (1959)'e göre beş tür güç kaynağı bulunmaktadır. Bunlar; yasal-meşru, ödüllendirme, zorlayıcı, uzmanlık ve benzeşim (karizma) gücüdür.

Kişisel Güç Kaynakları

Yasal Güç: Bu organizasyondaki bir rol veya pozisyon sonucu doğan güç türüdür. Belli bir rol kalıbına giren kişiye bu güç otomatik olarak aktarılır. Örgütsel hiyerarşide, yöneticilerin pozisyonları nedeniyle astların davranışlarını etkileme gücüne yasal güç denir (Özkalp ve Kırel, 2001, s.627). Yasal güç, seçimle veya atamayla belirli bir mevki veya konuma getirilen bir kimseye verilen biçimsel yetkiyi ifade eder (Şimşek, 2001, s.270). Yasal güç, liderin kişiliğinden bağımsız olarak, örgütteki hiyerarşik pozisyonundan kaynaklanmaktadır (Mossholder ve Kemery, 1998, s.538). Bu bakımdan; aslında yasal güç otoriteyi ifade eder. Dolayısıyla organizasyondaki belirli kademelerin belirli otoritesi olduğu kabul ediliyorsa, o kademelerde bulunan yöneticilerin astlardan belirli isteklerden bulunma hakkı kabul ediliyor demektir. Yasal gücün geçerli olabilmesi için, yöneticilerin örgütsel sorumluluklarının geçerli olduğu alanda bu gücü kullanmaları gerekir. Bir örnek vermek gerekirse; bir işletmeye yeni giren bir çalışanın, amirinin kendisinden bazı işleri yapmayı istemesine hakkı olduğunu kabul etmesi yasal güçtür (Koçel, 2005, s.568-569). “Ancak yasal güç, ödüllendirme ve zorlama gücü ile desteklenmediği takdirde, etki alanı daralır. Örneğin, bir yöneticinin örgüt hiyerarşisinde çok üst bir konumu

olmasına rağmen, astlarını maddi olarak ödüllendirme gücü kendisine verilmemişse, ayrıca astları bu yöneticinin övgü ve takdir gibi manevi ödüllerine, azarlama, eleştirme gibi cezalandırmalarına önem vermiyorlarsa, bu kişinin sadece örgütün kendisine vermiş olduğu pozisyon otoritesini kullanarak astlarını etkilemesi pek mümkün olmayacaktır.” (Erdoğan,1997, s.23-24).

Yasal güç, ya da pozisyon gücü bu yeri işgal eden kişiye bazı gayri maddi kaynakların kontrolü şansını verir. Örneğin, bilgi, kaynaklara ulaşma, teşkilatlanma hakkı gibi. Fakat, bu güç kaynakları genellikle saklı, ilk anda hissedilmeyen, bir nitelik gösterirler. Bu nedenle pozisyon gücü aslında yasal olarak tanınan haklardan daha fazla anlam ifade etmektedir.

Uzmanlık Gücü: Uzmanlık gücü, yöneticinin sahip olduğu bilgi, beceri ya da uzmanlık bilgisiyle astları üzerinde etki kurabilmesi durumunu ifade eder.

“Önder veya yönetici konumundaki kişilerin bilgi, deneyim ve uzmanlıklarıyla ilgili olan bu kaynak, iş başarımında en etkili araçların başında yer alır. Karizmatik güç kaynağında olduğu gibi, bu güç kaynağında da astların algısı büyük önem taşır.” (Şimşek,2001 s.270)

Çalışanlar, kendilerine yönetenlerin sahip olduklarına inandıkları uzmanlık nispetinde, amirlerine karşı olan davranışlarında daha saygılı ve görevi kabullenmede itaat etmeye daha yatkın olabilmektedirler. Çalışanlar, yöneticinin uzmanlık gücüne inandığında, ona karşı olan tutum ve davranışları daha olumlu olmaktadır (Buluç, 1998)

Uzmanlık gücü, bireysel olarak kazanılır ve pozisyon gücünden farklı olarak organizasyonla ilişkili olmak zorunda değildir. uzmanlık gücü, belirli alanda uzmanlık sahibi olanların bu bilgilerini diğerlerinin davranışlarını etkilemek amacıyla kullanmalarını ifade ettiği için, herkesin sahip olduğu yeterli ve yetkinlik sınırları içinde bu güce sahip olduğunu söyleyebiliriz (Bayrak, 2001, s.27).

Kişisel (Karizmatik) Güç: Bu güç kaynağı önder veya yöneticinin sahip olduğu bilgi ve tecrübe ile ilgilidir. Burada da astların (izleyicilerin) algısı önemlidir. Eğer bir yönetici bilgili veya tecrübeli olarak algılanıyorsa, o yönetici astlarını kolaylıkla etkileyebilecektir (Koçel, 2005, s.569). Karizmatik güce sahip olan kişi beğenilen, saygı duyulan ve gıpta edilen, model alınan kişidir (Hoy ve Miskel, 2010). Bu anlatımda karizma, “bireyin

başkalarının davranışlarına tepki vermesinin yerine, başkalarının bireye tepki vermesini sağlama yeteneğidir” (Karaman, 1999).

Bu güç sayesinde organizasyonlarda yöneticilerin astlarını etkilemesi ve bir hedefe doğru yönlendirmesi kolay olacaktır. Kişisel güç, diğer güçlerle karşılaştırıldığında farklı özellikler taşımaktadır. İlk olarak tıpkı uzmanlık gücü gibi, kişisel güç de bilimsel organizasyonlardan bağımsızdır. Pozisyon gücü organizasyonlardaki kaynaklardan beslenirken uzmanlık gücü ve karizmatik güç, kişilik özelliklerinden oluşmaktadır. bu nedenle bu gücü kullanan yöneticilerin astları üzerinde özdeşleşme, hayranlık duyma ve kendilerini onunla tanımlama gibi özellikler oluşturmasının yanı sıra yeni amaçlar, umutlar yaratmak ve bunlara ulaşmada başarı da sağlayabilmektedir (Karaman,1999, s.59).

Ödüllendirme Gücü: Kişinin, karşısındaki kişi veya gruba çeşitli ödüller sunabilme veya bu ödüllerden mahrum bırakabilme gücüdür (Erdoğan, 1997, s.23). Lider, emrinde çalışanlara olumlu durumlar sağlama (işten erken ayrılmalarına izin vermek gibi) olumsuzlukları giderme (mesela, iş koşullarını geliştirme) gücüne sahipse, çalışanlar üzerinde ödüllendirme gücü taşımaktadır (Thompson, 2002). Diğerlerinin değerli olarak gördüğü ödülleri dağıtan bir kişi, onlar üzerinde güç sahibidir (Robbins, 1994). Yönetici veya önder konumundaki kişinin grup üyelerini ödüllendirmesi; ücretlerinde artış sağlama, onları terfi ettirme, onlara daha çok yetki ve sorumluluk verme, işlerini daha çekici hale getirme, takdir etme ve başarılarını övme, teşekkür yazısı gibi yöntemler kullanmasıdır. Ödüllendirme gücü ise olumlu şeylerin elde edilmesi ya da olumsuz şeylerin uzaklaştırılması biçiminde, ödüllendirici sonuçları dağıtma yeteneğine dayanır (French ve Raven 1959'dan aktaran Akyüz ve Kaya,2015, s.75). Bu güç, değerli örgütsel ödül ve kaynakları kontrol etme yeteneği üzerine kurulmuştur. İnsanlar kendilerine fayda sağlayacak sonuçlara ulaşacaklarsa, diğer bireylerin isteklerine veya emirlere uyarlar (Özkalp ve Kırel, 2003, s.250).

Zorlayıcı Güç: Bu güç, baskı gücü olarak da ifade edilebilir. Yöneticinin sahip olduğu gücü, korkutma ve yıldırma aracı olarak kullanmasıdır. Grup üyelerini belirli bir yönde davranışa yöneltmek için başvuru maddi ve manevi zorlamaları ifade eder. Yöneticilerin

cezalandırma yoluyla kontrolüdür. (French ve Taven 1959'dan aktaran Akyüz ve Kara, 2015, s.75).

Ceza, çalışanların azarlanması, düşük seviyede işler, maaş kesintisi, alt sınıfa indirme, ilerlemenin durdurulması veya işe son verme şeklinde gerçekleşebilmektedir (Hellriegel, Jackson ve Slocum, 2002). Kişi, verilen emirlere karşı gelmesi sonucunda meydana gelecek olumsuzluklardan korkması nedeniyle gücü kabul eder. Maaş kesintisi, ihtar alma, işten çıkarılma tehdidi gibi cezalar, astların yöneticinin her istediğini yapmasını sağlar. Çok katı veya tutarsız kullanıldığında istenmeyen sonuçlar doğurabilir (French ve Taven 1959'dan aktaran Akyüz ve Kara, 2015, s.75)

Yapısal Güç Kaynakları

Buraya kadar bireyin bireyler üzerinde kullanabileceği güç kaynakları ele alınmıştır. Bunun dışında, işletmedeki departmanların konumları nedeniyle güç kazanmaları mümkündür. Bu tür güce yapısal güç denir. Örneklendirmek gerekirse, bunlar; örgütlerdeki bilgi girişlerini kontrol eden birimler, bir birimin girdisini üreten birimler, örgüt içinde para, insan, araç-gereç gibi kritik kaynakları kontrol etme yetkisine sahip olan birimler, ürün, hizmet ya da sektöre bağlı olarak, bazı lokomotif görevi gören yani önem itibarıyla öne çıkan birimler, diğer birimler için önem taşıyan faaliyetleri gerçekleştiren birimler olabilir (Erdoğan,1997, s.24-25).

Organizasyonlarda Güç Tepkileri

Kişilerarası veya gruplar arası olarak iki farklı şekilde ele alınıp incelenmesi daha anlamlı olacaktır.

Kişilerarası Güç Tepkileri

French ve Raven'in yaptığı güç sınıflandırmasına dayanarak yönetici ve çalışanlar arasında yaşanan güç ilişkisi üzerinde duran H. Kellman, davranışı etkilemede kullanılan bu güçlere karşılık üç farklı tepkiye işaret etmektedir. Bunlar “uyuma, özdeşleşme ve benimsemedir” (Bayrak, 2001, s.32)

Organizasyonlarda yöneticiler ödül ve cezalandırma gücünü kullanarak astlarını kontrol altında tuttukları ve onları “uyuma” davranışında bulunmaya sevk ettikleri görülmektedir. Başka bir deyişle çalışanlar ya ödüllendirilmek ya da cezalandırılmamak için “uyuma” davranışı sergileyeceklerdir (Bayrak,2001,s.32)

Diğer taraftan Bayrak (2001,s.32)'a göre güç yönetici ve astlar arasındaki güç dinamiğinin kişiler üzerinde beliren bir diğer güç tepkisi olan “özdeşleşme” davranışı ile karizmatik güç birbirleriyle çok yakın ilişkilidir ve bu iki olgu bir diğeri besler. Karizmatik etki yaratan kişisel çekicilik özellikleri bir diğeri üzerinde özenme etkisi yaratarak özdeşleşmeye neden olur.

Kişilerin güç ilişkilerinde gösterdikleri diğer bir tutum da “benimseme” davranışıdır. İnsanların benimseme davranışı göstermelerinde iki neden vardır. Birincisi, belirli ihtiyaçların karşılanması, problemlerin çözülmesidir. İkinci neden ise, bu tutum ve davranışların diğerlerinin tutum ve davranışları ile benzerlik göstermesidir. Pozisyon gücü ve uzmanlık gücünün, benimsemeyi teşvik ettiği söylenebilir. Çünkü her iki güç de, kişinin sahip olduğu otorite uzmanlığına yani kişisel güvenilirliğine dayanmaktadır.

Gruplarda Güç Tepkileri

Örgüt yaşamında sürekli olarak bireyler ve gruplar arasında güç kazanma ve bunu koruma mücadelesi yaşanmaktadır. Zayıf olan tarafın gücünü arttırmaya çalışması veya güçlü olan tarafın gücünü koruma ve bunu daha da arttırmak istemesi, gruplar arasındaki ilişkiler üzerinde olumsuz etki yaratarak potansiyel bir çatışmanın çıkmasına uygun ortamı hazırlar. Özellikle güç dengesizlikleri ve eşitsizliklerin yaşandığı işletmelerde bu mücadele daha belirgin bir hal almaktadır (Utguoğlu, 2002).

Güç sahibi olmayan ve güç sahibi olmaya çalışan kişiler, bu amaçlarını başarmak için öncelikle güçlerini bireysel olarak artırma yollarını arayacaklardır. Ancak burada başarısız oldukları taktirde ikinci tercih, bir koalisyon kurarak gücü artırma yönünde olacaktır. Çünkü sayı arttıkça güç de artacaktır (Bayrak,2001,s.33).

“Yöneticiler de güçlerini arttırmak için, çeşitli yollara başvurabilmektedirler. Her yönetici, kendi gücünü kullanabileceği kendi oyun alanlarını oluşturmaktadır” (Koçel, 2005, s.568). Eğer yönetici kendini güçsüz hissederse düşmanlık, sabote etme, çekişme, bilgi saklama gibi yollara başvurabilmektedir. Yaşanacak güç elde etme çabaları, örgütteki gruplar arasında güç kazanılması amacıyla taraflar arasında birçok önemli bilgiyi kendilerine saklamalarına ve bunun sonucunda ise kıt kaynaklardan diğer grupların mahrum bırakılmasına neden olabilecektir. Güç dengesinin

bozulması sonucunda ise örgütsel düzeyde grupların iş verimliliklerini düşürücü bir etki yaratması söz konusu olabilir.

Güç Yönetimi

Güç, her zaman ve her yerde aynı kanunlara dayanır. Çoğunluk tarafından benimsenmeyen fikir ve ideallere dayanan bir iktidar, asla uzun ömürlü olamaz. (Berle, 1980, s.1). Bu durumda gücün herkes için iyi olan ortak amaçlar doğrultusunda kullanılması bu gücü kullanan kişinin kabul görmesini olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca gücü bu yönde kullanan iktidarın, meşrutiyyetini de arttığı için ömrü de artacaktır. Güç, insanlardan oluşan örgütlerdeki herhangi bir boşluğu sürekli olarak dolduracağından gücün kullanılmaması hali kaos yaratır. Güç her zaman kaosa tercih edilir ve böylelikle anarşiyi önler.

Gücün Yönetimdeki Yeri

Diğer yandan gücün boyutları ihmal edilirse ya da yönetimde güç olgusunun önemi görmezden gelinirse örgütlenme yapısı organizasyonun asıl amaçlarından uzaklaştırılır ve bireysel amaçlar organizasyonda öncelik kazanır. Böyle bir ortamda keyfi tutum ve davranışların kısa zamanda belireceği ve bu durumun da organizasyon açısından önemli olumsuz sonuçlar doğuracağı da açıktır. Bu nedenle organizasyon içindeki sorunların hukuksal ve akılcı yollar doğrultusunda çözülmesi ve organizasyon içinde adaletli ve eşitlikçi bir ortam oluşturulması güç kullanımı uygulamaları ile yakından ilgilidir.

Güç dinamiği, yönetim mekanizmasının önemli bir parçasıdır. Yöneticinin sorumluluklarını etkin bir şekilde yerine getirebilmesi, organizasyonda bir kısmı emrinde çalışan, diğeri komuta zincirinin dışında kalan birçok kişinin çalışması ve işbirliğine bağlıdır. Başka bir deyişle güç, bir yöneticinin işinin önemli bir boyutudur. Bu hakkı başarılı bir şekilde kullanırsa gücünü geliştirmeye başlamış olur. Ancak başarısız bir şekilde kullanırsa gücünü kaybetmeye başlar. Bu açıdan organizasyon içinde gücün nasıl yönetilmesi gerektiği büyük önem taşır (Bayrak, 2001, s.32). Gücün iyi yönetilmesi hem yöneticinin saygınlığını ve etkinliğini, hem de organizasyon içinde işbirliğini artıracaktır. İyi bir güç yönetiminin sağlanması için de güç yönetimin temel ilkelerinin, güç stratejileri ve taktikleri ile etkileme yöntemlerinin iyi anlaşılması gerekir.

Pfeffer (1995, s.385) güç yönetiminde bir takım ilkelerden söz eder: Bunlardan birincisi, hemen her örgütün farklı çıkarlar barındırdığını bilmek demektir. Dolayısıyla, bu bağlamda öncelikle örgüt içi güç mücadeleleri iyi analiz edilmeli organizasyonda ağırlığını koymuş çıkar grupları ve birimler su yüzüne çıkarılmalıdır. İkincisi, bu farklı birey ve birimlerin bizim için önem taşıyan konularda ne gibi görüşlere sahip olduğunu öğrenmek gerekir. Üçüncüsü işleri yapabilmek için daha da önemlisi size karşı çıkanlarla mücadele edebilmek için onların sahip olduğundan daha fazla güce sahip olmak gerektiği gerçeğinden yola çıkarak gücü artırmak için güç kaynaklarını iyi analiz etmek ve güç kullanma ve artırma konularında stratejiler ve etkileme yöntemleri geliştirmek gerekir. Ayrıca hangi durumlarda hangi strateji ve taktiklerle etkileme yönteminin uygulanacağı konusu da önemlidir. Bu sorun da güç uygulamalarında “durumsallık yaklaşımının” da göz önüne alınması gereğini de doğurmaktadır.

Güç Yönetiminde Durumsallık Yaklaşımı

Birçok konu gibi güç de durumsallık yaklaşımı içinde incelenmektedir. Güç örgüt içinde birçok faktöre bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bir kişinin insanları bazı durumlarda etkiliyor bazı durumlarda etkileyemiyor olması, gücün ortama ve ilişkilere bağlı olduğunu göstermektedir. Güç kullanırken, kişilerarasındaki ilişkinin niteliğine dikkat etmek gerekir. Eğer üst seviyede birisiyse, ikna edici olmaya çalışılacaktır. Eğer hedef kişi astsa, ödüllendirme ya da ceza güç kaynağı olarak kullanılabilir. Her güç kaynağının kullanmanın artı ve eksi yönleri vardır. Uzmanlık gücünün ve karizmanın kullanılması daha olumlu sonuçlara sebep olmaktadır (Chung ve Megginson, 1981, s.348).

Örgüt içinde güç ilişkilerini etkileyen kimi durumsal faktörler vardır (Özkalp ve Kırel, 2003, s.635). Bunlardan birisi örgüt kültürüdür. Bürokratik yapının hakim olduğu örgütlerde, güce dayalı kararlar ve politik faaliyetler çalışanlarca yaşam biçimi olarak kabul edilmektedir. Askeri organizasyonlar buna en güzel örnektir. Yine örgüt sürekli bir değişim içindeyse ya da ekonomik kriz içinde faaliyet gösteriyorsa, daha fazla güce ihtiyaç duyar ve kendilerine uygun programları uygulamak için daha fazla güç kullanırlar. Bu bakımdan “örgütsel belirsizlik” de örgüt içinde güç ilişkilerini etkileyen durumsal faktörlerden biri olarak kabul edilmelidir. Öte yandan uzmanlık

gerektiren veya rutin işlerde çalışanlar güçten çok etkilenmezler. İş rolleri ne kadar belirsiz ise insanlar güç ilişkilerinden o kadar etkilenecektir.

Güç Yönetiminde Etkileme Yöntemleri

Zorlama Yöntemi; fiziki ve kaynak güçten kaynaklanabilen bir etkileme yöntemidir. Fiziksel etkileme gücünden çok uygulanması tehdidi geçerlidir. Organizasyon ve kişi etkileşiminin ve organizasyona girişin, iki tarafın isteği ile gerçekleşmediği durumlarda çok uzun süreli kullanılabilir nitelikte değildir.

Pazarlık Yöntemi; karşılıklı değişme sonucu davranışları düzenlemeyi amaçlayan bir etkileme yöntemidir. Kaynak ve pozisyon gücü bu yöntemde çok kullanılır. En basit örnek, ağlayan çocuğa ağlamaması için şeker verilmesi uygulamasıdır. Pazarlık yönteminde, değiştirilen maddi ve manevi çıkarların kişiler tarafından arzulanması ve davranış değişikliğinin gerektirdiği efor ve çabaya değmesi gerekir (Kanter, 1979, s.56).

Aslında bu değişim ve etkileme süreci kapalı bir biçimde ve genellikle farkına varmadan meydana gelir. Her türlü etkileme faaliyetinde taraflar için bazı maliyet-fayda unsurları vardır. Bu maliyet-fayda birine yapılan yardım karşılığı diğerinin duyduğu saygı biçiminde de olabilir (Yukl ve Taber, 1983, s.37).

Razı Etme Yöntemi; mantık, haklı gerekçe ve gerçek göstergeler kullanılarak uygulanan bir etkileme yöntemidir. İlk anda çekiciliği ve etkinliği nedeniyle herkes tarafından kullanılmaya çalışılır. Ancak diğer yöntemlerin getirdiği kolaylıklar nedeniyle bir kenara bırakılır. Razı etme yönteminde, bu tekniği kullanan kişinin gerekçelerinin geçerliliği ve sahip olduğu güç çeşidi çok önemlidir. Bilgi gücü ve kişisel güç, bu yöntemin uygulanması için ilk şarttır.

Diğer taraftan Özalp ve Kırel (2003, s.638) güç kaynaklarını eylemlere dönüştürebilmek için yedi taktikten söz eder:

- a. Sebep: Fikirlerin rasyonel bir sunumunu yapmak için verileri kullanmak.
- b. İyi niyet: Arkadaşça, mütevazı ve iyi niyetli bir tavırla, bir takım isteklerde bulunmak.
- c. Koalisyon: Örgüt içindeki diğer insanların desteğini alarak, taleplerin gerçekleştirilmesine çalışmak.

- d. Pazarlık: Faydaların değiş-tokuşunu sağlamak için müzakere yöntemini kullanmak.
- e. Kararlılık: Yapılması gereken işler için, baskıcı bir tutum izlemek.
- f. Yüksek otorite: Örgüt içinde üst düzey kişilerin desteğini alarak, taleplerde bulunmak.
- g. Cezalar: Örgütsel cezalar ve ödüller kullanmak.

N. Martin ve J. Simms'e (aktaran Koçel, 2005, s.573) göre pek çok yönetici aşağıdaki güç taktiklerini kullanmaktadır:

- a. Önerileri dinlemek ve dikkatli bir şekilde değerlendirmek.
- b. Organizasyonun üst ve alt kademelerinde organizasyonlar oluşturmak.
- c. Manevra yeteneğini korumak, dolayısıyla herhangi bir konuya kendini tam olarak yöneltmemek.
- d. Haberleşmeyi kontrol etmek.
- e. Tavizci davranmak.
- f. Olumsuz zamanlama yapmak, beğenmediği fikir ve önerileri, reddedilmeleri en muhtemel zamanlarda tartışmaya sunmak.
- g. Daima bir amir olarak davranmak.

Bu ve bunun gibi güç artırma ve koruma yollarına ilişkin Robert Miles (aktaran Koçel, 2005, s.574) de şu örnekleri vermektedir:

- a. Bürokratik engeller yaratmak.
- b. Kendi faaliyetlerini organizasyon için kaçınılmaz kılmak.
- c. İstekli ve hırslı astları arasında rekabet yaratmak.
- d. Belirli bir bilgiye, kişiye veya aletlere ulaşımı sınırlamak.
- e. Kaynakları kontrol etmek.
- f. Muhtemel muhalefeti etkisizleştirmek ve bunun için örgüt içinde değişiklikler yapmak.
- g. Yıpratılması güç bir kişilik oluşturmak.

Türkiye’de Güç Yönetimi Uygulamaları

Ülkemizde Sosyal Bilimler alanında yapılan çalışmalarda güç yönetimi uygulamalarına ilişkin araştırmalara son derece nadir olarak rastlanmaktadır. Bu durum “güç” olgusunun ihmal edildiğinin ya da yönetim üzerindeki etkilerinin tam olarak farkına varılamadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak güç olgusu doğru kullanıldığında bireylerin iş tatminlerinin ve örgüte bağlılıklarının yükselmesine neden olacağı ayrıca daha verimli

sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacağı aşikârdır. Nitekim yabancı ülkelerde yapılan örgütsel güç ve adalet algılarının incelendiği çalışmalarda (Clegg vd., 2006; Cohen-Charash ve Spector, 2001) güç yönetimi uygulamalarının örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerindeki etkileri otaya konularak güç yönetiminin önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda ülkemizde yapılan geniş ölçekli bazı çalışmaları irdeleyecek olursak; Özcan, Karataş, Çağlar ve Polat tarafından 2012 yılında yedi farklı üniversitenin eğitim fakültesi yöneticilerinin güç kullanma biçimleri hakkında yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, eğitim fakültesi yöneticilerinin genellikle yasal gücü, zorlayıcı gücü ve ödül güçlerini kullandıkları ve görülmektedir. (Özcan ve diğer, 2014, s.558). Yine Altinkurt, Yılmaz, Erol ve Salalı tarafından 2012 yılında lise öğretmenlerinin, okul yöneticilerinin tercih ettikleri güç kaynakları ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacı ile yaptıkları çalışmada en yüksek sinizm hissedilen alt boyut, çalışanların kararların alınmasına katılımı alt boyutu olarak bulunmuştur. “Buna göre okul yöneticilerinin zorlayıcı güç kullanımı arttıkça, öğretmenlerin çalıştığı kurumdan (duyuşsal, davranışsal) uzaklaşma, performansı düşüren etkenler ve okula karşı olumsuz tutum alt boyutlarındaki sinik davranışları da artmaktadır” (Altinkurt ve diğer, 2014, s.34-35). Yine Akyüz ve Kaya tarafından 2014 yılında çeşitli kamu kuruluşlarında görev yapan çalışanların bakış açısıyla, liderin güç kaynaklarının çalışanın iş tatmini üzerindeki etkisinin analiz edildiği çalışmada, iş tatmini üzerinde en etkili lider gücünün ödüllendirici güç olduğu görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda, liderin ödüllendirme gücünün ve yasal gücünün iş tatmini üzerinde olumlu etkisi olduğu ve liderin zorlayıcı gücünün iş tatmini üzerinde olumsuz etkisi olduğu görülmüştür (Akyüz ve Kaya, 2015, s.71).

Güç mesafesinin (Hofstede, 1980) yüksek olduğu bir kültür olan Türk Kültüründe (Danışman ve Özgen, 2008) amir ve ast arasındaki ilişkiler artışı gösterdiği durumlarda da astın amir ile ilgili algıladığı gücün hissedilmeye devam etmekte olduğu görülmektedir. Ülkemizde yöneticilerin, özellikle de Kamu yönetimi yöneticilerinin genellikle çalışanlarına “amir” olduklarını her ortamda hatırlatmaktan ve buldukları pozisyondan gelen güçlerini emirler vermek, verilen emirlerin yerine getirilip getirilmediğini denetlemek şeklinde astları üzerinde kullanmaktan çekinmedikleri söylenebilir.

Yöneticilerin yasal güçlerini kullanmaları devamlı olarak ise astların gönüllü olmasa bile asgari düzeyde emre itaatlerini sağlamaktadır. Oysa zorlayıcı etkileme yönteminin kullanılması, başka bir ifadeyle devamlı cezalandırma korkusunun bir araç olarak kullanılması astların itaatsizliğine, görevden kaçınmalarına neden olacaktır (Deniz ve Çolak, 2008, s.332). Oysaki yöneticilerin sahip oldukları statüden elde ettikleri güçlerinin yanında uzmanlık ve karizmalarını da birer güç kaynağı olarak kullanmaları astların görev ve emirleri kabullenmelerini sağlamaktadır. Nitekim örgüt içindeki güç dağılımının ve örgüt bireylerinin güç algılamalarının iş tatminini etkilediği (Abdel Halim, 1979; Gantz ve Murray, 1980); örgüt liderin uyguladığı gücün bağlılık üzerindeki en önemli etken olduğu ve algılanan gücün bağlılık üzerinde etkili olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur (Bar-Haim,2007). Aynı zamanda ödüllendirme gücünün iş tatmini üzerinde olumlu etkileri ve zorlayıcı gücün iş tatminini düşürmesi gibi gücün uygulamalarının farklı etkilere neden olması da mümkündür (Jahangir, 2003).

Yöneticilerin uzmanlık bilgisi gözetilmeden uzmanlık ve karizma gücünden yararlanma durumu söz konusu olamayacağından onlar için mecburen yasal gücü kullanmaktan başka bir çare kalmamaktadır. Eğer yöneticiler etraflarında oluşan sorunlara ilgisiz kalırlarsa ya da bu sorunları çözüme ulaştırmada yetersiz kalırlarsa astları üzerinde de etkili olamayacak ve astlarının kurum amaçları doğrultusunda faaliyet göstermesini sağlayamayacaklardır. Örneğin Meydan tarafından 2010 yılında kamu çalışanları üzerinde yapılan geniş ölçekli araştırmada örgütsel güç ve adalet algılamalarının örgüt kültürünün iş tatmini ve bağlılığı etkilemesinde aracılık etkisine sahip oldukları tespit edilerek, örgütsel güç algılarının adalet algılaması üzerinde etkili olduğu (Mossholder, 1998), aynı zamanda gücün oluşturulmasında adaletin etkili olduğu (Wodilla ve Forray, 2008) belirtilmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre “bireylerin örgütsel güç ve adalet algılamaları değerlendirildiğinde örgütsel adalet algısı örgütsel güç algısından doğrudan etkilenmektedir. Bireyler amirlerinin uzman ve bilgili olduklarına inandıklarında, amirlerinin etkisi olduğuna inandıkları süreçleri adil olarak algılamaktadırlar. Örgüt içinde davranışlarının amirleri tarafından ödüllendirileceğine inanan bireylerin, amirlerinin örgüt içi ödül, görev, sorumluluklar gibi iş ile ilgili dağıtımları adil olarak algıladıkları

görülmektedir. Bireylerin kişilerarası adalet ile ilgili algıları, amirlerinin ödüllendirme gücüne sahip oldukları algısı ve uzmanlık gücüne sahip oldukları algısı ile artmakta iken, meşru güç algısının artması ile azalmaktadır. Ayrıca amirlerin kullanılan süreçler ile ilgili açıklamalar yapmaları uzmanlık gücü ve adalet arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmektedir.”

“Çalışanların, kişilere yasalar tarafından ya da daha üst konumdaki kişiler tarafından verilen ve diğer kişilere ne yapmaları veya yapmamaları konusunda emir verme hakkını içeren ve üstü durumunda olduğu kişilere istediklerini yaptırabilme imkânı veren belirli bir makama sahip olmayı güçlülük göstergesi olarak algıladıkları söylenebilir.” (Bağcı ve Mohan Bursalı, 2011, s.18). Bu kabul edilegelen genel durumun ötesinde yönetici seçimlerinde sadece statüden kaynaklanan yasal gücün dışında yöneticinin sahip olduğu uzmanlık bilgisi de dikkate alınmalı, bunun çevresi ve astları üzerinde yaratacağı beğeni de yöneticinin zaten sahip olduğu pozisyon gücünü pekiştireceği ve kurum içindeki insan ilişkilerinden kurumun asıl amaçlarının yerine getirilmesine kadar birçok sorun daha kısa sürede ve daha etkili bir şekilde giderilebileceği gözardı edilmemelidir. “Bireylerin, amirlerinin uzmanlık gücü bilgi gücüne sahip olduğuna inanmaları, amirleri ile aralarındaki etkileşimin, süreçlerle ilgili doğru ve gerekçelendirilmiş bilgi içerdiği algısını da artırmaktadır. Ayrıca amirlerinde karizmatik güç algılayan bireylerin, amirleri ile olumlu etkileşim içinde olması beklenebilir. Çünkü bu bireyler aynı zamanda amirlerini örnek almaktadır.” (Meydan, 2010, s.202).

Bir başka açıdan “Başkalarını etkileyebilme yeteneği” olarak tanımlanan gücün kaynağını kişiler, organizasyon içindeki pozisyondan, sahip olunan kişisel özelliklerden, uzmanlık özelliklerinden, ya da bilgiden alır. Yöneticiler güçlerini kullanırken kimi etkileme yöntemlerini ve güç taktiklerini kullanırlar. Örgütlerde oluşan bu güç dinamiği yönetmek isteyen yöneticinin de bu dinamiğin taraflarını ortaya çıkarması ve onları örgüt amaçları doğrultusunda yönlendirmesi için de hangi durumda ne tür bir etkileme yöntemi ve güç taktiği kullanacağını bilmesi gerekir. Bu kapsamda, Bağcı ve Bursalı tarafından 2010 yılında kamu ve özel sektörde çalışanlar üzerinde yapılan çalışmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; çalışanların duygusal ve normatif bağlılıklarının etkileyici kişilik ve

uzmanlık gücü algılamalarından olumlu etkilendiği görülmektedir. “İnsanların, daha fazla bilgi, anlayış ya da deneyime sahip kişilerin direktif ve önerilerini dinleme ve kabul etme eğiliminde oldukları da dikkate alındığında, kişinin sahip olduğu etkileyici kişilik ve uzmanlık gücü kaynaklarının diğer kişiler üzerindeki etkileme potansiyelini artırdığı söylenebilir. Çalışanların örgütlerine olan bağlılıkları hangi boyutta olursa olsun, daha çok etkileyici kişilik ve uzmanlık gücünden etkilendikleri görülmektedir. Dolayısıyla gerek yöneticilerin gerekse diğer çalışanların sahip oldukları kişilik özellikleri, bilgi ve uzmanlıkları, örgüt içinde gelişen ilişkilere katılmaları ve zorlamadan ziyade ikna etme yollarına başvurmaları, çalışanların kendilerini örgütlerine bağlı hissetmelerinde etkili olmaktadır.” (Bağcı ve Mohan Bursalı, 2011, s.18-19)

Sonuç

Yönetimde örgüt içindeki sorunların işbirliği içinde akılcı ve hukuki yollarla çözülmesi açısından gücün nasıl uygulandığı ve kaynağını nereden aldığı konusu büyük önem taşır. Güç olgusunun doğru anlaşılması, yönetimin meşrutiyetinin sağlanması açısından adaletli ve eşitlikçi bir ortam oluşturulmasını sağlar.

Yöneticiler, gücün kaynağını örgüt içindeki pozisyonundan, sahip olunan kişisel özelliklerden, uzmanlık özelliklerinden veya bilgiden alabilir. Benzer şekilde örgütler ve birimler de güçlerinin kaynaklarını sahip olunan bilgi, kaynaklar, stratejik faaliyetleri kontrol etme gücü ve örgüt içinde önemli bir yeri işgal etme durumundan alırlar. “Yöneticiler bu görevlerini başka başarı sağlayıcı faktörleri de ihmal etmeyerek otoriteyi de içine alan bir şekilde güç kullanarak yerine getirmeye çalışırlar. İşte yöneticilerin organizasyonlarda çatışmayı çözme ve çalışanları örgütsel amaçları gerçekleştirmeye yöneltmelerinde kullanacakları güç kaynakları bu amaçları gerçekleştirmede belirleyici rol oynayacaktır” (Deniz ve Çolak, 2008, s.329).

“Örgütsel güç, çatışmayı çözme mekanizmasıdır. Bu mekanizmayı harekete geçirecek olan da yöneticidir. Yönetici bunu genelde bir liderlik özelliği olarak sayılan başkalarını etkileyebilme becerisiyle yani güç araçlarını kullanmak suretiyle gerçekleştirecektir” (Deniz ve Çolak, 2008, s.329). Bu açıdan yöneticinin içinde bulunduğu örgüt içinde güç ilişkilerini dengeleyebilmesi için hangi güç kaynağından ne şekilde yararlanacağını ve örgüt içindeki güç dinamiklerini örgüt amaçları doğrultusunda

yönlendirebilmesi için nasıl kontrol edeceğini çok iyi tahlil etmesi ve bu anlamda doğru kararlar alması gerekir.

Yönetimde örgüt içinde var olan güç dinamiklerinin ve taraflarının görmezlikten gelinerek güç olgusunun ihmal edilmesi durumunda, akılcı-hukuksal işlev gören yönetim anlayışı yerini herkesin kendi gücünü arttırarak bireysel çıkarlarını gerçekleştirmeye çalıştığı karmaşık bir ortama terk edecektir. Bu nedenle yöneticinin görevi, son derece dinamik, çok boyutlu ve örtülü olan bu gücü etkili bir şekilde ve örgüt amaçları doğrultusunda başarılı bir şekilde kullanmak olmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için yöneticilerin davranışları, kendi konumunu güçlendirmek amacı ile çalışanlarına güçlük çıkarmak, onları ezmek ve karar mekanizmasından dışlamak şeklinde değil, tam tersine onlara fırsatlar sunarak onların da sahip olduğu güç dinamiklerini organizasyon hedefleri doğrultusunda kullanmak doğrultusunda olmalıdır.

Sonuç olarak güç, hem iyi hem de kötü amaçlara hizmet edebilir. Bu nedenle, yöneticiye düşen görev, gücü etkili bir şekilde örgüt amaçları doğrultusunda kullanmaktır. Yönetici gücü kendi hedefleri doğrultusunda kullanmaya kalkarsa ya da gücü kullanmada başarısız olursa örgütsel gücün azalmasına neden olur ve bu durum aynı zamanda kendi yöneticilik gücünü de olumsuz etkiler. Güç olgusunun yönetimde taşıdığı yadsınamaz önemi nedeniyle yönetim alanında yapılan araştırmalarda bu konuya daha çok yer verilmelidir.

Ülkemizde Sosyal Bilimler alanında yapılan çalışmalarda güç yönetimi uygulamalarına ilişkin araştırmalara son derece nadir olarak rastlandığını ve literatürde az yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Bu yöndeki çalışmaların ülkemizde kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren yöneticilerin yönetim anlayışının gelişmesinde olumlu yansımaları olacaktır.

Kaynakça

- Abdel Halim, A.A. (1978). Employee Affective Responses to Organization Stress: Moderating Effects of Job Characteristics. *Personnel Psychology*, 31, 561-571.
- Akyüz, B. ve Kaya, N. (2015). Kamu Çalışanlarının İş Tatmini Üzerinde Liderin Güç Kaynaklarının Rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 25, 71-90.
- Altinkurt, Y.; Yılmaz, Kürşad; Erol, Evrim ve Salalı, Emine Tuğba. (2014). Okul Müdürlerinin Kullandığı Güç Kaynakları ile Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Algıları Arasındaki İlişki, *Journal of Teacher Education and Educators*, Volume/Cilt 3, Number/Sayı 1, 25-52.
- Bar-Haim, A. (2002). Rethinking Organizational Commitment in Relation to Perceived Organizational Power and Perceived Employment Alternatives. *International Journal of Cross Cultural Management*, 7, 2, 203-217.
- Bağcı, Z. ve Mohan Bursalı, Yeliz. (2011). Yöneticilerin Güç Kaynaklarının Çalışanların Örgüte Bağlılıkları Üzerine Etkisi: Çalışanların Algılamalarına Bağlı Analitik Bir İnceleme, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, 9-21.
- Bayrak, S. (2001). Yönetimde Bir İhmal Konusu Olarak Güç ve Güç Yönetimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF yayını*, C.6, S.1, 23-42.
- Berle, A. (1980). İktidar. İstanbul: Tur Yayınları.
- Buluç, B. (1998). Bilgi çağı ve örgütsel liderlik. *Yeni Türkiye Dergisi*, 4(20), 1205-1213.
- Can, N. ve Çelikten, M. (2000). Alt Düzey Personelin Güç Kaynakları-Erciyes Üniversitesi Örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6(22), 269-290.
- Chung, Khae H.ve Megginson, Leon C. (1981). Organizational Behaviour: Developing Managerial Skills, New York: Harper & Row.
- Clegg, S.R. Courpasson, D. ve Phillips, N. (2006). Power in Organizations, London: Sage, Foundations of Organization Science Series.
- Cohen-Charash, Y. ve Spector, P. E. (2001). The Role of Justice in Organizations: A Meta-analysis", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86, 278-321.
- Çelik, K. (2003). Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar, Ankara:Anı Yayıncılık.
- Danışman, A. ve Özgen, H. (2003). Örgüt Kültürü Çalışmalarında Yöntem Tartışması: Niteliksel-Niceliksel Yöntem İkileminde Niceliksel Ölçümler ve Bir Ölçek Önerisi, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3, 2, 91124.
- Deniz, M. ve Çolak, M. (2008). Örgütlerde Çatışmanın Yönetiminde Gücün Kullanımı ve Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler dergisi*. K1ş, C.7, S.23, 304-332.
- Erdoğan, B. (1997). *Örgütsel Güç ve Politika*. Yönetim Dergisi, C.8, S.26, 21-31.
- French, John R.P ve Revan, Bertram. Studies in Social Power. Cartwright, Dorwin (Ed), Oxford, England: Univer, 150-167.
- Gandz, J. ve Murray, V.V. (1980). The Experience of Workplace Politics. *Academy of Management Journal*, 23, 2, 237-251.
- Giddens, A. (2000). .Sosyoloji. Çev. Hüseyin Özel-Cemal Güzel, Ankara:Ayraç Yayınevi.
- Greenberg, Jerald ve Baron, A. Robert. (1993). Behavior in Organizastions, Boston: Simon&Schuster Inc.
- Güney, S. (2007). Yönetim ve Organizasyon, Ankara: Nobel Yayınları.

- Hammer, Clay ve Organ, Dennis. (1978) Organizational Behavior: An Applied Psychological Approach. Dallas, Texas: Business Corp. Inc.
- Hellriegel,, D., Jackson, S. E., ve Slocum, J. W. (2002). Management: A competency-based approach (9th Edition). Canada: Pre-Press Company, Inc.
- Hofstede, G. (1980). Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values, Newbury Park:Sage
- Hoy, W. K. ve Miskel, G. C. (2010). *Eğitim yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama* (Çev. Ed. S. Turan). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Jahangir, N. (2003). *The relationship between Manager's Use of Power and Employees' work Variables in National Commercial Banks in Bangladesh*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Avustralian Catholic University.
- Kanter, R. (1979). Power Failures in Management Circuits. *Harvard Business Review*. Harward Press: July-August.
- Karaman, A. (1999). Profesyonel Yöneticilerde Güç Yönetimi. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Kırel, Çiğdem; Örgütlerde Güç Kullanımı, Çalışanların Algıladıkları Güç ve Tepkileri Üzerine Bir Uygulama. (1998). İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları. No:113. Eskişehir.
- Koçel, T. (2005) İşletme Yöneticiliği. İstanbul.
- Lunenburg, F. C. (2012). Power and Leadership: An Influence Process. *International Journal of Management, Business and Administration*, 15(1), 1-9.
- Martin, Norman ve Simms, John. (1956). Power Tactics. *Harvard Business Review*. Boston: Harward Business School Press, November-December.
- Mcfarland, Dalton. (1979). Management: Foundations and Practices. Macmillian Pub.Co: 5th ed.
- Meydan, Cem Harun. (2010) . *Örgüt Kültürü, Örgütsel Güç ve Örgütsel Adalet Algılarının Bireyin İş Tatmini ve Örgüte Bağlılığı Üzerine Etkisi: Kamuda Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Miles, R. (1980). Macro Organizational Behaviour, Santa Monica:Goodyear Pub. Co.
- Mossholder, K.W., Bennett, N., Kemery, E.R. ve Wesolowski, M.A. (1998). Relationships between Bases of Power and Work Reactions: The Mediatonal Role of Procedural Justice. *Journal of Management*, 24, 533-552.
- Mucuk, İ. (1989). Modern İşletmecilik, İstanbul: Der Yayınları.
- Özalp, İ. (1990) *İzletmelerde Yönetim Fonksiyonlar ve Organizasyon*, Ankara:Vergi Yayınları.
- Özcan, K.; Karataş, İbrahim Hakan; Çağlar, Çağlar ve Polat, Murat. (2014). Eğitim Fakültesi Yöneticilerinin Güç Kullanma Biçimlerinin Örgüt Kültürüne Etkisi: Bir Durum Çalışması, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14(2), 545-569.
- Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2001). Örgütsel Davranış. T.C. Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın No:149, Eskişehir.
- Öztürk, S. Ayşe. (1994). Örgütsel Davranışın Temelleri, Eskişehir:197.

- Pfeffer, Jeffrey. (1992). *Managing with Power: Politics and Influence in Organizations* [Güç Yönetimi: Örgütlerde politika ve etkileme]. Boston: Harvard Business School Press.
- Pfeffer, Jeffrey. (1995). *Rekabette Üstünlüğün Sırrı: İnsan*, Çev: Sinem GÜL, İstanbul: Sabah Yayınları.
- Robbins, S. P. (1994). *Örgütsel davranışın temelleri* (Çev. A. Öztürk). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Robbins, Stephen P. (1998). *Organizational Behaviour*. New Jersey:Prentice-Hall,Inc.
- Schermerhorn, J.R., Jr., Hunt, J.G., & Osborn, R.N. (2000). *Organizational Behaviour* (7th ed.). USA: John Wiley & Sons, Inc.
- Simmons, R. (1978). *Managing Behavioral Process: Applications of Theory And Research*, Illinois: AHM Pub. Corp.
- Şimşek, M.Ş.; Akgemci, T. ve Çelik, A. (2007). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Ankara: Nobel.
- Şimşek, M. Şerif. (2001) *Yönetim ve Organizasyon*. Konya:Günay Ofset.
- Thompson, B. L. (2002). *Yeni yöneticinin el kitabı*, yönetim fonksiyonları, (Çev. Vedat G. Diker), İstanbul: Hayat Yayınları.
- Utguoğlu, A. (2002). *Örgütlerde Gruplar arası Çatışma ve Çatışma Güç İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, SBE, Eskişehir.
- Weber, Max (2005). *Bürokrasi ve Otorite*, Ankara: Adres Yayınları.
- Woodilla, J. ve Forray, J. M. (2008). Justice and the Political in Organizational Life: A Narrative Inquiry. *Journal of Management*, 17, 4, 4-19.
- Yukl, Gary A. ve Taber, T. (1983). The Effective Use of Managerial Power”, *Personel*, March-April, 37-44.

Osmanlı-Azerbaycan Sosyo-Kültürel İlişkilerinde Karadeniz Bölgesi'ndeki Bazı Aşiretler ve Önemli Şahısların Rolü (15. Yüzyıl ve 16. Yüzyılın II. Yarısında)

Bilal DEDEYEV*

Öz

Timur'un (1370-1405) Azerbaycan ve Anadolu'yu istilâsından sonra Osmanlı Devleti fetret dönemine, Azerbaycan ise Timurlular yönetimine girmiş ve bu iki Türk bölgesi arasındaki ilişkilerde de yeni bir dönem başlamıştır. Türk insanı farklı coğrafyalarda yaşamasına rağmen bu dönemde tarikatlar aracılığıyla da ilişki kurabilmiştir. 15. yüzyılın ikinci yarısında gerek Safevî propağandasının Anadolu'da artması ve gerekse de Osmanlı Devleti'nde yaşanan yeniden yapılanmalar nedeniyle ortaya çıkan toplu göçler Osmanlı-Azerbaycan sosyo-kültürel ilişkilerin oluşmasında bir basamak rolünü oynamıştır. Bu dönemde Karadeniz Bölgesi'nden de Azerbaycan'a çok sayıda Türkmen aşireti göç etmiştir. 16. yüzyıl başlarında Safevi Devleti'nin kurulmasıyla karşılıklı göç olayları yaşanmış; Şah İsmail'e bağlı Anadolulu Kızılbaş Türkmenleri Safevi Devleti'ne, Sünni Azeri Türkleri de Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmışlardır. Osmanlı-Azerbaycan sosyo-kültürel ilişkilerinde bir başka mesele de Azerbaycanlı ilim adamlarının planlı bir şekilde Osmanlı ülkesine celpedilmesidir. Bunu çok sayıda ilim ve sanat erbabının Osmanlı'dan Azerbaycan'a eğitim amacıyla gitmeleri ve Azerbaycan'da gerekli eğitimi alıp görev yapmak için tekrar Osmanlı Devleti'ne gelmeleri tamamlamıştır. Bu vesileyle 15. yüzyıl ve 16. yüzyılın II. yarısında çok sayıda mutasavvıf, şair, tabip, matematikçi, hattat, mimar, ilim ve fikir adamının Karadeniz Bölgesi bağlamında Osmanlı-Azerbaycan sosyo-kültürel ilişkilerinde önemli derecede rol oynadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Osmanlı Devleti, sosyo-kültürel ilişkiler, Karadeniz Bölgesi, Tebriz.

*Doç. Dr., Qafqaz Üniversitesi, Sosyal ve Humanitar Bilimler Enstitüsü Karabağ Araştırmaları Şubesi, Bakü/Azerbaycan, bdedeyev@qu.edu.az

The Role of some Tribes and Important Persons of the Black Sea Region in Socio-Cultural Relationships between the Ottoman and Azerbaijan (during the fifteenth century and in second half of the sixteenth century)

Abstract

After Timur's (1370-1405) invasion of Azerbaijan and Anatolia the Ottoman fell into interregnum period and Azerbaijan was under the control of Timurs. After this a new period in relations between these two Turkic regions started. Although Turkic people were living in different geographic regions they were able to build relations by the help of religious sects. In the second half of the fifteenth century, the mass migrations due to either the increase in propaganda of Safavids in Anatolia or reconstructing in the Ottoman Empire played a significant role in forming the socio-cultural relations between the Ottoman and Azerbaijan. In this period, many Turkmen tribes from the Black Sea region also moved to Azerbaijan. In the beginning of the sixteenth century the mutual migration events took place with the establishment of Safavid Empire. At the result, the Anatolian Kizylbash Turkmens that subjected to Shah Ismayil stayed in Safavids and the Sunni Azeri Turks had to take shelter in the Ottoman. The other issue that played an important role in socio-cultural relationships between the Ottoman and Azerbaijan is the attraction of Azerbaijanis scholars to the Ottoman Empire. This process was completed with movement of many scholars and art men to Azerbaijan for getting an education and later returning back to the Ottoman for serving the Empire. In this regard, it was revealed that many sufis, poets, doctors, mathematicians, penmen, architects, scholars, and philosophers of the Black Sea region played an important role in socio-cultural relations between the Ottoman and Azerbaijan in the fifteenth century and second half of the sixteenth century.

Keywords: Azerbaijan, the Ottoman Empire, socio-cultural relations, Black Sea region, Tebriz.

Giriş

Osmanlı-Azerbaycan Sosyo-Politik ve Kültürel İlişkilerinde Karadeniz Bölgesi'nin Yeri

Timur'un (1370-1405) Azerbaycan ve Anadolu'yu istilâsından sonra Osmanlı Devleti fetret dönemine, Azerbaycan ise Timurlular yönetimine girmiştir. Bu durum 15. yüzyılın ikinci çeyreğinde Osmanlı'nın eski gücüne kavuşması ve Azerbaycan'da Karakoyunluların Timurlu hakimiyetinden kurtulmasıyla farklı bir şekil almıştır. 15. yüzyılın ikinci yarısında ise, Fatih'in (1451-1481) İstanbul'u fethi ile Osmanlı Devleti Avrupa ve Anadolu'da genişleyerek Cihan Devleti olmuş, Karakoyunlular da İran ve Irak topraklarını Azerbaycan'a katarak büyük bir devlet durumuna gelmiştir. İlk başlarda Timurlu tehlikesi nedeni ile iyi ilişkiler kuran Osmanlılar'la Karakoyunlu devletleri, iki ülke arasında bulunan Akkoyunlu Beyliği direnişine karşı bu iyi ilişkilerini daha sonra da devam ettirmişlerdir. İstanbul'un fethinden sonra boğazların ve Karadeniz kıyılarının Osmanlı kontrolünde olması, Avrupa'dan gelebilecek desteğin engellenmesi sonucu, Osmanlı'ya karşı asi olan Trabzon Rum Despotluğu, Candaroğlu ve Karaman Beylikleri ile Gürcistan Krallığı'nın da direnecek gücü kalmamıştır. Hal böyle iken, 1457'de Rum Despotu, Diyarbakır'daki Akkoyunlu sarayına bir heyet göndererek durumunu anlatmış; Uzun Hasan (1453-1478) da Kral Yuannes'in dillere destan güzellikteki Kızı Katerina ile Kapadokya vilâyeti karşılığında anlaşmaya hazır olduğunu bildirmişti. Kral Yuannes tarafından kabul görülen bu öneri, Trabzon Despotluğu ile Akkoyunlu arasında ittifak anlaşmasıyla sonuçlanmıştır (Tihrani, 2001, s. 231; Solak-Zade, 1989, s. 302; Hinz, 1993, s. 28-29; Woods, 1993, 165; Kırzioğlu, 1998, 25).

Siyasi çıkarların çatıştığı 1460'lı yıllarda Osmanlı Devleti aleyhine başta Roma Papası olmak üzere birçok Avrupa ülkesi ittifak arayışları içine girdi. Yapılan plânlamaya göre doğuda da müttefikler elde edilerek Osmanlı'ya karşı Haçlı seferleri düzenlenecekti. Bu yüzden Ludovik isiminde bir rahip müzakereler yapmak için Trabzon ve Gürcistan'a gönderilmişti. Rahip, Gürcistan dönüşünde Akkoyunlu sarayına uğrayarak bir antlaşma da Uzun Hasan'la yapmıştı (Hinz, 1992, s. 30). Rahip Ludovik, Candaroğlu ve Karamanlılar'ı da ittifaka çekmeyi başarmış; bu ülkeleri temsilen her birinden alınan elçiler, 1460'ın Aralık ayında Roma'da Batı ülkelerinin

sözcüleriyle bir araya gelmiş ve bu birleşme başarısızlıkla sonuçlanmıştı (Mahmudov, 1996, s. 105-106; Erşahin, 2002, s. 92-93).

Uzun Hasan'ın Trabzon'a bu kadar önem vermesinin bir nedeni de ekonomik sorunlar idi. Bu dönem için Akkoyunluların denizlere açılacak tek yolu Trabzon limanı idi. Avrupa ile özellikle ipek ticaretinin geliştirilmesi için Trabzon Kalesi'nin düşmemesi gerekirdi (Ferzalıbeyli, 1999, s. 66; Bayram, 1999, s. 137-140; Paydaş, 2004, s. 219). Aksi takdirde Akkoyunlular için deniz ticareti ya tamamiyle ortadan kalkacak ya da ağır gümrük vergisi yüzünden büyük ölçüde zarar görmüş olacaktı (Ezimli, 2007, s. 117). Ancak, Osmanlı Devleti Trabzon'u 1461. yıl Ekim ayının 26'da kendi topraklarına birleştirebildi (İnan, 1999, s. 141-151; İlhan, 1999, s. 153-157).

Osmanlı Devleti, Azerbaycan'da alt yapısı oluşturulan tasavvuf hareketlerinin de yayıldığı saha olmuştur. Azerbaycan orjinli Safevîye, Halvetîye ve Hurufîlik esas itibarıyla 15. yüzyıldan Osmanlı Devleti'nde yayılmaya başlamıştır. Bundan başka Orta Asya'da gelişen Nakşîlik de Azerbaycan mutasavvıflarının gayretleriyle Anadolu'ya getirilmiştir. Bunların içinde Safevîlik, Osmanlı Devleti'nde hem Sünnî, hem de Şîî çizgide faaliyet göstermiş, bu tarikatın Sünnî kolunun devamı niteliğinde olan Bayramîlik, Fatih döneminde Osmanlı yönetimine en yakın tarikat olmuştur. 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarında ise Erdebil Safevî teşkilâtının güçlenmesi sonucunda Osmanlı topraklarında Şîî meyilli gruplar Şah İsmail'e desteklerini artırmışlar, bu durum Safevî Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Dedeyev, 2008, s. 205-223).

Bu bağlamda Karadeniz Bölgesi'nde 15. yüzyılın ortalarında devlet kurmak isteyen Safevi Şeyhi Cüneyt'in Anadolu'daki faaliyetinden sonra bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Halep'te başarılı olamayan Şeyh Cüneyt, büyük zorluklarla Canik Beyliği'ne ulaşabildi. Canik Beyi Mehmed Bey tarafından iyi karşılanan Safevi Şeyhi, Trabzon Rum Despotluğu'nu ortadan kaldırarak devletini burada kurmayı plânladı. Cihat çağrısı yaparak yanına birkaç bin mürit topladı. Trabzon üzerine yürüyüp, kaleyi kuşattı. 1456'da Trabzon düşmek üzere iken, Osmanlı Devleti'nin müdahalesiyle Şeyh Cüneyt geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olay, Şeyh Cüneyt'in Akkoyunlu Uzun Hasan'la tanışmasına vesile olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin de Safevi Tarikatı'nı daha yakından tanımasına ve yönetimin Safevi şeyhlerine

karşı tavrının eskiye nazaran değişmesine neden olmuştur. Şeyh Cüneyt'in Anadolu'daki faaliyetlerinden sonra, 1456'da Uzun Hasan'la sohbetinde 20 bin asker toplayabilecek güçte olduğunu Âşıkpaşa-zâde zeylinde zikredilmektedir (Aşıkpaşa-Zade, 1332, s. 266-267). 1459'da Erdebil'e dönen Şeyh Ceneyt'in yanında Anadolu'dan topladığı müritlerin sayısı 12 bin kadar olduğu bilinmektedir (Yazıcı, 1988, s. 53-54). Bunların içinde çok sayıda Karadeniz insanının olduğu da mühtemeldir. Bundan sonra Karadeniz bölgesinin Azerbaycan için önemi daha da artmıştır. Çünkü, Safevî Tarikatı mensupları, propaganda faaliyetlerini genelde tüccar kılığında yapma yönüne gitmişlerdir ve bu bölge onlar için güvenli bir durumda olmuştur. Nitekim, II. Bayezid (1481–1512) döneminde Trabzon, Amasya, Antalya, Karaman, Kastamonu ve Sivas vilâyetlerinden Şah İsmail'in yanına gidenlerin sayı çok olduğundan Safevilere karşı 1501 tarihli yasaklanma hükümlerinin birçoğunun buralara gönderildiği (II Bayezid Dönemi Ahkam Defteri, 1994, s. 8, 92); Şah İsmail tarafından görevlendirilen Nur Ali Halife isyanında (1512) daha Karahisar'da iken Sivas, Amasya, Tokat ve Çorum'dan 4 bin hanelik, yaklaşık 20 bin Safevî müridinin kendisine katıldığı (Arslan, 2001, s. 319); Çaldıran Savaşı'na gidilirken Osmanlı'nın 40 bin askerini güvenlik için Sivas'ta bıraktığı (Feridun Bey, 1274, s. 357-358) ve böylece bu bölgedeki Safevî tarfdarlarının etkisiz hale getirilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Bunların devamı ise, Sultan Selim'in (1512-1520) Mısır Seferi (1516/17) sırasında Tokat ve Yozgat (Bozok) çevresindeki Kızılbaş Türkmenler arasında Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan *Şeyh Celal* isyanı olarak yaşanmıştır. Bu dönem Safevilerin Diyarbakır uğrunda Osmanlı ordusuyla savaşları devam etmekte idi. Sultan Selim Memluk Seferi'nde iken Şah İsmail'in ordu toplayarak Diyarbakır yakınlarına kadar geldiğine bakılırsa Şeyh Celal isyanının Safevilerle ilişkili bir ayaklanma olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Buna karşılık Osmanlı Devleti Diyarbakır-Suriye arasındaki Birecük adlı yere ordu yerleştirmekle Safevilerin olaya müdahale etmesinin karşısını alabilmiştir (Musalı, 2011, s. 269). Bu zamanlar Tokat bölgesinde Turhal halkından Bozoklu Şeyh Celâl etrafına topladığı yaklaşık 20 bin kişi ile sınıra kadar gelmiş Şah İsmâil'e güvenerek Osmanlı güçleriyle mücadeleye girişmiş, başarılı olamayacağını anlayınca Azerbaycan'a gitmek üzere harekete geçtiğinde Erzincan yakınlarında yakalanarak öldürülmüştür (1518). İsyanın hemen arkasından aynı amaçlar etrafında Şeyh Celal'in

müridi Şeyh Veli tarafından organize edilen diğer bir ayaklanma baş kaldırmış, çok geçmeden bu ayaklanma da bastırılmıştır (Uzunçarşılı, 1998, s. 297; İlgürel, 1993, s. 252; Üzüm, 2002. s. 550; Aktan vd., 2002, s. 13). İsyandar sonrası toplam iki ayaklanmada iştirak eden sayıları 20 binden fazla olan grubun arasında Karadeniz insanının da bulunduğu kitle ortada kalmış ve onların çoğu canlarını kurtarmak için sınırı aşarak Safevi topraklarına kaçmıştır. Şeyh Celal ve Şeyh Veli isyanlarından sonra Azerbaycan'a gerçekleşen göçün kesin sayını söylemek çok zor olsa da, bu sayının binlere baliğ olduğu düşünülebilir. Artık, devlet politikası haline getirilen Safevilik, Osmanlı Devleti'ndeki etkilerini Celali isyanları ile devam ettirmiş ve 16. yüzyıl boyunca sürmüştür.

Osmanlı-Azerbaycan sosyo-kültürel ilişkilerinde Şii Safevilikle paralel olarak Sünni tarikat olan Azerbaycan orjinli Halvetîlik tasavvufî kurumunun da bu dönem için etkili rol oynadığı bilinmektedir. Bu kurum, II. Bayezid döneminden başlayarak yayılmakta olan Safevilîğe karşı devletce desteklenen tarikat durumuna getirilmiştir. Osmanlı şehzadelerine kadar ulaşan Safevilîğe, II. Bayezid'in son dönemlerinde ve özellikle Sultan Selim zamanında Halvetîye Tarikatı'yla karşı koyma yönüne gidilmiş; birçok Halvetî Tekkesi bunun için açılmıştır. Safevî Tarikatı'nın Osmanlı Devleti'nde etkilerini engellemek maksadıyla, özellikle Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) Seyyid Yahya-şî Şirvanî'nin eserleri 1533 yılında istinsah yoluyla çoğaltılarak Osmanlı toplumuna okutulmaya çalışılmıştır (Dedeyev, 2009a, s. 91-106). Karadeniz Bölgesi'nde ise, Halvetiliğ'in etkili yeri Amasya bölgesi olmuştur (Budak, 2015, s. 107-194).

15. yüzyıldan başlayarak yaşanan bunca siyasî ve kültürel münasebetler iki ülke halkı arasında birtakım sosyal problemlere ve aynı zamanda yakınlaşmalara da neden olmuştur. Bu dönemde Safevî Tarikatı'na müntesip olup, Azerbaycan'a yerini yurdunu terk etip giden Osmanlı tebaası Türkmenler'in sayısı on binlere ulaşmıştır. Aynı şekilde Safevilîğe karşı olan birçok Azerbaycanlı Sünnî Türk, Safevî Devleti kurulduktan sonra yapılan baskılara dayanamayıp Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.

Azerbaycan'a Göç Eden Karadenizli Türkmen Aşiretler ve Onların Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde, yeni yapılanmalar zamanla halk arasında bazı bölünmeler şeklinde sosyal sorunlar ortaya çıkarabilmiştir. Öyle ki, 15.

yüzyılda, genelde ilmiye ve kalemiye sınıfının yetiştiği Osmanlı medreseleri, fıkıh ağırlıklı bir eğitim sistemini benimsemişti. Medreseler, ilim adamı yanında devlet adamlarını da yetiştiren eğitim kurumları olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı yönetiminin yanında yer alan medreseliler, Müslüman halkın homojen kesimini teşkil etmişlerdir. Bunlar, İslâmî yönetime sahip Osmanlı Devleti'nde halk ve yönetim arasında iletişim rolünü oynamıştır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde eyaletlerin yönetimi Enderun'dan yetişmiş bürokratların eline geçmeye başlamıştır. Durum böyle iken, medrese kültürünün dışında kalan halk ise bazı tasavvufî gruplara meyiletme yönüne gitmiştir. Devlet bu grupların bir çoğunu kontrol altında tutabilse de, bazıları ise, özellikle klâsik Osmanlı eğitiminden uzak kalan Türkmen aşiretleri, Sünnî inanca aykırı Anadolu'da eskiden beri marjinal olarak mevcut, ehlibeyt sevgisini esas alan zümrelere sempati duymaya başlamış (Küçükdağ, 2002, s. 440-444), sonuç olarak devletine baş kaldıran heterojen gruplar haline dönüşmüşlerdir. Ancak, ortaya çıkan bu sorunlara rağmen, Osmanlı Devleti'nde meydana gelen yapısal değişiklikler sistemli olarak devlete bağlılığı aşılamış, toplumun büyük kesiminde hanedana ve devlete sadakati öne çıkarmıştır. Devletin bu resmî doktrinine ayak uyduramayan bazı gruplar, rahat hareket edemeyince, daha serbest olabilecekleri bir ortama sahip olan gruplara yönelmek zorunda kalmışlardır. Artık, 15. yüzyılın son çeyreğinde etkisini gösteren bu sıkıntının ceremesini ise Türkmenler çekmiş, komşu Türk devletlerine yakınlık göstermeye başlamış ve bir Safevî Tarikatı müntesibi olarak Osmanlı'dan Azerbaycan'a göç etmeye başlamışlardır (Dedeyev, 2008, s. 213-214). Bunlardan bir kaç Karadenizli Türkmen aşiretleri olmuştur. Aşağıda Azerbaycan'a göç etmiş bu Karadenizli Türkmen aşiretleri kısaca böyle incelenebilir.

Rumlu: Rumlu Türkmen aşireti, daha çok Sivas bölgesi ile Tokat-Amasya'ya bağlı köylerde yaşamakta idiler. Rumlular'ın Safevî Tarikatı'yla olan ilişkileri, Şeyh Hoca Ali zamanına kadar gitmektedir. Timur'un Anadolu'dan götürdüğü esirlerin muhtemelen büyük bir kısmını Rumlular teşkil ediyordu. Erdebil'deki Rum Mahallesi, bu boya nispetle adını aldığı söylenebilir. Rumluların Safevî Devleti'nin kurulmasında da çok emekleri geçmiştir. Nur Ali Halife, Pîrî Bey ve Pîr Sultan gibi Şah İsmail'in güvendiği devlet adamları bu boya mensup kişiler idi. Sonrular bu aşiretten olan büyük emir Cihanşah'ın oğlu Hasan Ali'nin vekili olmuş Hacı Hüseyin,

Şirvan emirülümerası olmuş Marus Han, Halifetül-hülefa Hüseyin Kulu Hülefa, Hoy hakimi Deli Budak ve Kurban Sultan da Safevi Devleti'nde mensep sahibi olmuşlardır (Anonim, 1993, s. 4; Münşi, 2010, s. 267).

Ustaclu: Sivas-Amasya-Tokat bölgesinde yaşayan Ustaclunun bazı oymakları Kırşehir'e kadar uzanan Ulu Yörük adlı büyük bir aşiret idi. 15. yüzyılın ikinci yarısında diğer bölgelere yayılan Ustaclular'ın Safevîler'le bağlantısı, Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar dönemine tesadüf etmektedir. Ruzbihan (1987), Şeyh Haydar'ın müritlerinden bahsederken Ustacluların da adını zikretmektedir (s. 93). Şah İsmail, Erzincan'da iken (1500) yanına çok sayıda Ustaclu'nun katıldığı bilinmektedir. Bu boya mensup Ustaclu oğlu Mehmed Bey, Safevîlerin Diyarbakır vâlisi olup, Çaldıran Savaşı'nda sol kanada komuta etmiş ve bu savaşta ölmüştür.

Diğer bir Ustaclu aşiretine mensup Safevî devlet adamı da Çayan Sultan lâkabı ile anılan Mehmed Bey isimli birisi olup, emirülümeralığa kadar yükselmiştir. Safevîler'in Korcubaşlık görevini de Çaldıran'da maktul düşen, Ustaclu Sarı Pire yürütmüştür.

Ustaclular, Safevî Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynadıkları kadar, Şah İsmail'e olan sadakatlarıyla da tanınmışlardır. Çaldıran Savaşı'nda atını vererek Şah İsmail'in savaş meydanından kaçmasını sağlayan Hızır Ağa, bu boya mensup idi.

Şah Tahmasb döneminde devlette görev almış Ustaclu mensubu emirler ise, şunlardır: Mentеше Sultan, Bedr Han, Şah Kulu Sultan, onun kardeşi Şah Ali Sultan, Sadruddin Han, Muhammed Han Asayışoğlu, Ahmed Sultan Sufioğlu, Hasan Bey Yüzbaşı'nın oğlu Hüseyin Bey, Timur Han'ın oğlu Murad Han Süfreci, Allah Kulu Sultan Kerampa, Şah Kulu Sultan Yekan ve sayıları çok olan bu şahısların evlatları (Anonim, 1993, s. 15-16; Münşi, 2010, s. 265-266; Sümer, 1992a, s. 43-52).

Çepni: Çepniler, Oğuz Han'ın oğlu Gün Han'ın soyundan gelen 24 Oğuz boyundan biri olup, Anadolu'ya ilk gelen Türk oymaklarından. Başlangıçta yurtları Samsun bölgesindeki Yukarı ve Aşağı Canik olsa da, daha sonraları Kuzeydoğu Anadolu'da Sivas, Tokat ve Amasya'dan başka geniş bir topluluk halinde Trabzon, Bayburt, Gümüşhane, Giresun ve Canik bölgesinde yaşamışlardır. Çepnilerden bir grubu Trabzon-Rum Despotluğu'na karşı 1348'de yapılan sefere Tur Ali Bey'le birlikte katılmıştır. Yine Çepni aşiretinin reisi II. Abdi Bey, 1467'de Uzun Hasan'a Osmanlılara

karşı katılarak 1473 Otlukbeli savaşında bulunmuştur. Akkoyunlularda şahzadeler mücadelesinde Sultan Halil'e karşı Şahzade Yakup'u destekleyenlerden biri de Abdi Bey olmuştur (Erdem, 1991, 251). Çepnileden bir cemaatin de Safevilerin yanında yer aldığı bilinmektedir. Muhtemelen Şeyh Cüneyd, Trabzon saldırısı sırasında Canik civarındaki Türkmenler'den bazı grupları yanına çekmiştir. Bu vesile ile Safeviler'in hizmetinde Çepni Türkmenleri de yer almıştır. Safevilere hizmet etmiş Çepni mensubu olanlardan, Şah Tahmasb dönemi Kızılbaş emirlerden Süleyman Bey Çepni ve Muhammed Bey Calaloğlu örnek gösterilebilir (Anonim, 1993, 8; Sümer, 1992b, 7-36; Babinger ve Köprülü, 1994, 23).

Candaroğulları: Karadeniz bölgesinde kurdukları Candaroğulları Beyliği'nin cemaati olan bir grup Osmanlıların bu bölgeleri ilhak etmesinden sonra (1459-61) Akkoyunlulara katıldı. Candaroğullarından Sinop'un son beyi olan Kızıl Ahmed'in de saltanat mücadelesinde Şahzade Yakup'un yanında yer aldığı bilinmektedir (Erdem, 1991, 254).

Karadeniz Bağlı Osmanlı-Azerbaycan Sosyo-Kültürel İlişkilerinde Mühim Rol Oynayan Bazı Ünlü Şahıslar

İlhanlılar devrinde (1256-1357) Moğol idareciler tarafından yüzlerce sanat ve ilim adamı art arda Başkent olan Merağa, Tebriz ve Sultaniye'ye çevre ülkelerden getirilmiş; bu durum Azerbaycan kültür hayatını derinden etkilemiştir. Böylece Azerbaycan sahası 14-15. yüzyıllarda adeta bölgenin ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir (Karl, 1979-1980, s. 59-79; Onullahi, 1981, s. 45-51, 188-192; Piriye, 2003, s. 236-254; Kasimov, 2008, s. 147-236). Bu durum Osmanlı Devleti'nde ilgi uyandırmış, eğitim almak amacıyla çok sayıda insan Azerbaycan bölgesine gitmiştir. Buna karşılık, Azerbaycanlı ilim adamlarının çalışmak için Osmanlı ülkesine geldikleri bilinmektedir. Özellikle, Timur istilasıyla bu kültürel trafik hız kazanmış; İstanbul'un fethinden sonra daha da artmıştır. Bu dönemde Acem ülkesi olarak bilinen Azerbaycan ve İran'dan gelen âlimlere Osmanlı Devleti'nde büyük rağbet gösterilmiştir. 15. yüzyılın II. yarısından itibaren ise, Fatih'in başlattığı eğitim alanındaki yeniden yapılanmadan sonra Azerbaycanlı ilim adamlarının planlı bir şekilde bu ülkeye getirildikleri anlaşılmaktadır. Bunu çok sayıda ilim ve sanat erbabının Osmanlı'dan Azerbaycan'a eğitim amacıyla gitmeleri ve Azerbaycan'da gerekli eğitimi alıp görev yapmak için tekrar Osmanlı Devleti'ne gelmeleri

tamamlamıştır. Böylece, iki Türk bölgesindeki ilim ve fikir adamları ile mutasavvıflar arasında kaynaşma olmuştur. Bu durum hiç şüphesiz iki Türk bölgesinin gelecekteki sosyo kültürel hayatını da önemli derecede etkilemiş, aynı zamanda Karadeniz Bölgesi de bu kaynaşma içinde yerini almıştır.

Şeyh Pîr Tevekkül: Halvetîler'in Anadolu'yla ilk temasları 14. yüzyılın son çeyreği ve özellikle Timur'un 1387'de Şirvan'ı ele geçirmesiyle başlamıştır. Kaynaklarda rastlanan Anadolu kökenli ilk Halvetî Şeyhi, Sinop Asıllı Şeyh Pîr Tevekkül'dür. Ölüm tarihi 837 (1433/34) olan Şeyh Pîr Tevekkül, tahsil için Herat'a gitmiş, orada meşhur Halvetî şeyhlerinden Ahî Emre Muhammed'in sohbeti esnasında şeyhe intisab etmiştir. İcazet ve hilâfetini aldıktan sonra bir müddet Şirvan'a gelen Ahî Emre Halvetî'nin yanında kalmış ve Timur'un Şirvan'ı almasından sonra muhtemelen 1390'dan sonra şeyhi ile birlikte Anadolu'ya dönmüştür (Hulvi, 1993, s. 363-364).

Pîr İlyas el-Amasî: Yine tarikatı yayan bir başka Halvetî Şeyhi ise Pîr İlyas el-Amasî'dir. Amasya'da doğup, burada tahsil gören ve ulemanın seçkinlerinden biri olan Pîr İlyas, Timur tarafından zorla Azerbaycan'a götürülmüş, Şirvan kadısı tâyin edilmiştir. Timur'un 1404'te Azerbaycan'dan ayrılmasından sonra Şirvan kadılığında istifa eden Pîr İlyas, Şeyh Sadreddin'le tanışarak ona bi'at etmiştir. Ancak, kendisi de bilge kişi olduğundan feyzini alamayınca, Amasya'ya dönmeye karar vermiştir. Bir müddet sonra tek başına mücadele yapamayacağını anlayıp, tekrar Şirvan'a gitmiş ve Şeyhinden seyrü sülûkünü tamamlayarak, halifesi sıfatıyla Amasya'ya gönderilmiştir (Hulvi, 1993, s. 363).

Muhammed bin Mahmud Şirvanî: Tam adı Muhammed bin Mahmud Dilşad Şirvanî aslen Şirvanlı olup 15. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşamıştır. Menteşeoğlu İlyas Bey'e (1403-1421), Germiyanoglu Yakup Bey'e (1402-1429), Osmanlı sultanı Çelebi Mehmet'e (1413-1421), Timutaş Paşaoğlu Umur Bey'e (ö.1461), Sultan II. Murat'a ve onun kazaskeri Veliyüddin'e eser sunduğu dikkata alınırsa, bu bölgelerin her birinde kısa bir müddet olsa da kaldığı söylenebilir (Muhammed bin Mahmud Şirvani, 2012, s. 13). Osman Şevki'nin bildirdiğine göre Şirvani Amasya Darüşşifası'nda yetişmiş, II. Murad zamanında saray hekimliği yapmıştır (Şevki, 1991, s. 190). Bazı Osmanlı kaynakları ve bazı çağdaş tarihçiler Şirvanlı olup Muhammed ve Mahmud

ismini taşıyan tabipleri karıştırmaktadırlar (Bursalı Mehmed Tahir, C. III, s. 139-140; K. Şerifli, 1999, s. 56-67; Nesirov, 2011, s. 248). Hatta meşhur Osmanlı alimi, Fatih'in özel doktorlarından biri olmuş Şükrullah Şirvani'nin Mahmud Şirvani'nin oğlu olduğu da belirtilmektedir (Nesirov, 2011, 249-250). Oysa ki, Mecdî (1989) ve Mehmed Süreyya (1996) Şükrullah Şirvani'den bahis ederken onun babasının adını İbrahim Hekim olarak göstermektedirler. Özellikle, Mecdi, Şükrullah Muhammed Şirvani'ye aid 890 (1485/86) tarihli vakfiyede vakfeden kişi olarak ...eş-Şeyh Mehmed b. İbrahim et-Tabip eş-Şirvani yazılı olduğunu belirtmektedir (s. 125; s. 1607). Kaynaklardaki bu değişik bilgileri en doğru şekilde tahlil eden ise, Muhammed bin Mahmud Şirvanî'nin *Tuhfe-i Muradi (Cevhername)* eseri ile ilgili kapsamlı çalışma yapmış Mustafa Argunşah'tır. Onun *Tuhfe-i Muradi* dışında *İlyasiyye* (Arapçadan tercüme), *Sultaniyye*, *Yemek kitabı*, *Mürşid* adlı Türkçe, *İlyasiyye*, *Yakubiyye*, *Ravzatu'l-İtr*, *el-Faslu'l-'aşir fî marifeti'l-evzan ve'l-mekayil*, *Risaletün mine't-tıb fî beyani me'btela bihi mine'l-kulunc ve Miftahu'n-necat li-ma yenfetihu bi-hi ebvabü'l-birri ve's-saadat* ismini taşıyan Arapça da eserleri tespit edilmiştir (Muhammed bin Mahmud Şirvani, 2012, s. 11-30). Bunların içinde sağlık, beslenme, spor ve ilaçlar gibi konulardan bahseden *Yakubiyye* eserini, bir müddet Sinop'ta yanında bulunduğu Germiyan Beyi Emir Yakub bin Süleyman'a sunmuştur. Tıp dışında, tarih, fıkıh, tefsir ve mütercimlik üzerine de eserlerinin bulunduğu söylenen Muhammed bin Mahmud Şirvanî'nin, 1439 tarihinden sonra vefat ettiği tahmin edilmektedir (Muhammed bin Mahmud Şirvani, 2012, s. 13; Nesirov, 2011, s. 247-248).

Pîr Fethullah: Aslen Kastamonulu'dur. Eğitim almak için Azerbaycan'a gitmiş ve bir müddet Tebriz'de kalmıştır. Daha sonra Tebriz'den Horasan'a geçerek bir müddet Molla Câmî'nin (1414-1492) yanında eğitimini devam ettirmiştir. Uzun Hasan, Azerbaycan'a hakim olduktan sonra 1469'da Pîr Fethullah'ı Azerbaycan'a davet ederek onu Erzincan Medresesi müderrisliğine tâyin etmiştir. Pîr Fethullah, Erzincan'da iken Pîr Mehmed -i Erzincanî'nin hizmetine girerek Halvetî şeyhlerinin seçkinlerinden olmuştur. Şeyhi'nin ölümünden sonra tarikatın irşat postuna oturmuştur. Ömrünün sonuna kadar Erzincan'da yaşadığı bilinmektedir (Hulvi, 1993, s. 419).

Pîr Fethullah'ın ölüm tarihi hakkında Hulvî'nin (1993) belirttiği 861 (1456) yılı (s. 421), doğru olmamalıdır. Çünkü bu tarih, hem Uzun Hasan'ın

Azerbaycan'ı hakimiyeti altına aldığı dönemle, hem de Pîr Mehmed Erzincanî'nin 1474 tarihli ölümüyle uyuşmamaktadır. Öyle ise Pîr Fethullah'ın ölümünün 1474'den sonra olduğu söylenebilir.

Habib-i Karamanî: Nesebi baba tarafından Hz. Ömer'e dayanan Habib-i Karamanî, Niğde yakınlarındaki Ortaköy kasabasında dünyaya gelmiştir. II. Murat döneminde (1421-1451) Azerbaycan'a giderek Seyyid Yahya'nın (ö. 1466) maiyetine girmiştir. On iki yıl onun yanında kaldıktan sonra halifesi olarak Anadolu'ya dönmüştür. Bir müddet Ankara'da bulunarak Bayramîye Tarikatı ileri gelenleriyle yakınlık peyda etmiştir. Diğer Halvetî şeyhlerinden farklı olarak birçok başka tarikat mensubuyla sohbet etme fırsatı bulan Habib-i Karamanî, Câmî'nin yazdığına bakılırsa, Nakşebendîye şeyhlerinden İbrahim-i Şirvanî ile Emir Buhârî'ye de yakınlık göstermiştir.

Habib-i Karamanî, Fatih ve II. Bayezid dönemlerinde Karaman, Aydın ve Anadolu'nun diğer vilâyetlerinde bulunarak Halvetîliği Osmanlı Devleti'nde yaymakla meşgul olmuştur. Tespitlere bakılırsa, *Kitâbü'n-Nesayih* adlı eseri olduğu, ancak günümüzde nüshasına raslanılmadığı bilinmektedir (Şahin, 1996, s. 371). Çok sayıda mürit ve halife yetiştirdiği kaynaklarda verilen bilgiden anlaşılmaktadır. II. Bayezid'in oğlu Karaman Valisi Şehinşah'ın nişancısı Hasan Bey, onun müritlerinden idi.

Ömrünün sonunu Halvetîler'in o sırada yoğun olduğu Amasya'da geçiren Habib-i Karamanî, 902 (1496/97)'de vefat etmiştir. Mezarı Amasya'da Mehmed Paşa İmaretî avlusundadır (Lamii, 1270, s. 704-706; Gelibolulu, 1997, s. 782; Hoca Sadeddin, 1979, s. 204-205; Hulvi, 1993, s. 409-410).

Şair Leâfî: Şair Leâfî, aslen Tokatlı'dır. Güzel yazıya ve şiire ilgisi büyük olmuştur. Bu sahada yeteneğini geliştirmek için o zaman Acem vilâyetleri olarak bilinen Azerbaycan'a, oradan da Herat'a gitmiştir. Molla Câmî ve diğer Nakşebendî şeyhlerinin yanında yetişmiştir. Anadolu'ya gelirken Fatih'e Molla Câmî'den mektup getirerek görüşme fırsatı bulmuştur (Gelibolulu, 1997, s. 806). Bu vesileyle kendisini Acem bilgini olarak takdim ederek Fatih'in takdirini kazanmıştır. Böylece Fatih tarafından İstanbul'da Yedikule civarındaki daha sonra Kılıç Bab a Tekkesi adıyla meşhur olan kilise, tekke haline getirilerek kendisine verilmiştir. Kısa bir zaman içinde sultandan ihsan ve iltifat gördüğü için zengin olmuş; bir

müddet sonra Acemliği'nin sahte olduğu ortaya çıkınca elinden tekkesi alınarak dışlanmış (Kastamonlu Latifi, 1314, s. 289-290; Sehi Bey, 1998, s. 141). Leâlî başına gelenleri bir şiirinde şöyle anlatmaktadır:

*Olmak istersen itibara mahal Acem'in her biri ki Rum'a gelür
Ya Arab'dan yahud Acem'den gel Ya vezaret ya sancak ûma gelür.*

(Kastamonlu Latifi, 1314, s. 290; Gelibolulu, 1997, s. 807)

Gözden düşünce fakirleşen Leâlî, İstanbul'da yoksulluk içinde vefat etmiştir. Mezarı Şeyh İlahî Tekkesi'ndedir (Sehi Bey, 1998, s. 141). Asıl adı, doğum ve ölüm tarihi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Leâlî lâkabının sözlük mânâsı *inci* olup, değerli ve kıymetli taş anlamından hareketle bu mahlası almış, şairlerin incisi gibi kullanılmıştır. Müstakim-zâde, bir tercümeden faydalanarak bu adın Azerbaycan'da *Lale* ismindeki köye nispetle alındığını belirtmektedir (Müstakim-Zade, 2000, s. 376b). Hüseyin Kerbelayî'nin eserinde de şimdiki Güney Azerbaycan'ında *Lale* isminde bir köyden bahsedilmiştir (Kerbelayî Tebrizi, 1349, s. 67). Leâlî, kendisini Azerbaycan'ın *Lale* köyünden bir Azerî Türkü gibi göstermiş, bu yolla Osmanlı ilmiye erkânı arasında yer almaya çalışmıştır.

Kabûlî: Fatih dönemi Osmanlı şairlerinden olan Kabûlî, aslen Acemli olup, nerede doğduğu bilinmemektedir. Sadece kendi divanı ve yine Türkiye de İran asıllı şairlerden biri gibi tanınan, aslında Azerî Türk şairi olan Hamîdî'nin (Hikmet, 2013, s.231-242; Musayeva, 2007, s. 24-26) bir şiirindeki kısıtlı bilgiler dışında temel kaynaklarda şimdilik hakkında bilgi bulunamayan Kabûlî, tespitlere göre 841 (1437/38) doğumludur. 1461'den sonra yaklaşık 10 sene Şirvanşahlar Devleti'nde yaşamıştır. Çağdaşı ve dostu Hamidi gibi (Hamidi de bir müddet Şirvanşahlar Devleti'nde yaşamış, Kabuli'den önce 146'de Kastamonu'ya gelerek, İsfenduyaroğlu İsmail Bey'in yanında bir kaç ay kaldıktan sonra Bursa'ya getmiştir (Ünver, 1997, s. 461)) bilinmeyen nedenlerle oradan ayrılıp, Osmanlı Devleti sınırları içindeki Amasya'ya gitmiştir. Ertaylan, bu tarihi 1472 olarak belirtmiştir. Amasya'da bir müddet yaşayan Kabûlî, şehzade II. Bayezid'in iltifatını kazandıktan sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Muhtemelen yakın dostu olarak bilinen Hamidi'nin yardımıyla Osmanlı sarayında göreve alınmıştır. Fatih'e

sunduğu *Külliyât-ı Divân-i Kabûlî* adlı eserini 1475'te bitirmiştir. Bu divanındaki şiirlerin çoğu Farsça olup, bir miktarı da Türkçe'dir.

Kabulî'nin, kısa zaman içinde saraydan dışlandığı bilinmektedir. Bir şiirinde vezirlerden şikâyet ettiği için, kovulduğu ortaya çıkmaktadır. Hamidi'nin hayatından bilindiği ne göre, 1476/77. yıllar onlar için sıkıntılı dönem olmuştur. Buradan yola çıkarak, Kabulî'nin saraydan kovulduğu tarih de bu aralar olduğu söylenebilir.

Kabûlî'nin ölüm tarihi, çağdaşı olan Hamîdî'nin şiirinde 1478 olarak belirtilmiştir. Ömrünün sonu yoksulluk ve zaruret içinde geçtiği tahmin edilen Kabûlî, yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte İstanbul'a defnolunmuştur (Ertaylan, 1948, s. 3-20; Pala, 1982, s. 66; Kayaalp, 2001, s. 43).

Mehmed Çelebi Cemalî / Çelebi Halife: Çelebi Halife diye tanınan Şeyh Mehmed Çelebi Cemalî, ünlü âlim Celaleddin-i Aksarayî soyundan olup, Konya'nın Aksaray kasabasında doğmuştur (Lamii, 1270, s. 706; Hulvi, 1993, s. 427). Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Çelebi Halife, uzun arayışlar sonucu kendine uygun mürşit bulamayınca bu dönem Bakü'de oturan Seyyid Yahya ile görüşmek için oraya gitmeyi kararlaştırmıştır. Bakü yolculuğu esnasında yolu üzerinde bulunan Erzincan'dan geçerken Pîr Mehmed-i Erzincanî'yi ziyaret etmiş; daha sonra yoluna devam etmiştir. Câmî'nin belirttiğine göre yolculuğun ikinci gününde Seyyid Yahya'nın vefat ettiğini öğrenince Erzincan'a geri dönmüştür (Lamii, 1270, s. 707). Hulvî ise, Çelebi Halife'nin Bakü'ye vardığından sonra şeyhin ölüm haberini aldığı ve hatta cenaze namazını bile kıldıktan sonra geri geldiğini eserinde zikretmiştir (Hulvi, 1993, s. 430).

Erzincan'da bir müddet kalan Çelebi Halife, Pîr Mehmed'den hilafet icazetini aldıktan sonra ilk önce Tokat'a, daha sonra da 1463'te Amasya'ya gelmiştir. Şeyhi'nin 1474'te ölümü üzerine Halvetîye Şeyhliği görevine başlamıştır.

Çelebi Halife, Amasya'da iken şehrin vâlisi Şehzâde II. Bayezid'le arasında şeyh-mürît ilişkileri kurulmuş ve şehzâdenin sevgisini kazanarak Hace-i Sultanî Zâviyesi kendisine verilmiştir. Fatih'in ölümünden sonra, II. Bayezid'in saltanatı eline geçirmesinde büyük emeği geçen Çelebi Halife, II. Bayezid döneminde Halvetîliğin İstanbul'da yayılmasını sağlayan ilk Halvetî Şeyhi olmuştur. Onun İstanbul'a gelip II. Bayezid üzerinde Osmanlı

sarayında etkili olması sonucu Helvetilik, Bayremîye'nin yerini almıştır. Bu gelişmeler sonucunda Sultan Selim ve Kanunî Süleyman zamanında Halvetî bürokratları Osmanlı yönetiminde en üst düzeyde yer almışlardır.

Çelebi Halife, 903 (1497/98) tarihinde hacca giderken vefat etmiştir (Küçükdağ, 1994, s. 28-33).

Hâşimî: Azerbaycan'a yerleşmiş seyyidlerdendir. Osmanlı Devleti'ne gittiği dönem değişik şekillerde belirtilse de, kesin bir tarih verilmemektedir. Anlaşılan II. Bayezid zamanında ailesiyle birlikte Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdir. Babasının adı Hasan olup, Sultan Selim Trabzon'da vâli iken musahiplerinden biri olmuş, sonralar kendisine kadılık görevi de verilmiştir. Çaldıran Savaşı'nda iştirak ederek öldürülmüştür. Hâşimî'nin oğullarından Emiri ve Muhtari lakaplarında yazan ikisinin şair olduğu bilinmektedir.

16. yüzyıl Azerbaycan şairleri tarzında yazan Hâşimî, şiirlerini özellikle Azeri Türkçesi'nde kaleme almıştır. Musayeva'nın tespitlerine göre Hâşimî'nin bazı şiir örnekleri elyazma olarak arşivlerde bulunmaktadır. Temel kaynaklarda verilen örneklerle, arşivlerdeki şiirler arasında küçük farklılıkların olduğu görülmektedir (Gelibolulu, 1997, s. 1047-1048; Komisyon, 1979, s. 37; Komisyon, 1981, s. 140; Gökmen, 1997, s. 148; Musayeva, 2007, s. 29).

Hâşimî'nin ölüm tarihi 1511 olarak tespit edilmişse de (Musayeva, 2007, s. 29), hakkında verilen genel bilgilerden Sultan Selim'in hakimiyeti devrinde daha hayatta olduğuna bakılırsa bu tarihin doğru olmadığı söylenebilir.

Mevlânâ Abdülhalim b. Ali: Mevlânâ Abdülhalim b. Ali, Kastamonlu'dur. Acem'e muhtemelen II. Bayezid döneminde tahsil için gitmiş; daha sonra tasavvufa meyletmiştir. Ancak kaynaklarda hangi tarikata bağlı olduğu hakkında bilgi verilmemiştir. O sırada Halvetîye Tarikatı, Osmanlı Devleti'nde popüler olduğu göz önüne alınırsa, onun da Halvetî olduğu söylenebilir. Mevlânâ Abdulhalim, bir müddet sonra Osmanlı Devleti'ne dönmüştür. Sultan Selim'e imamlık yaptığı için "*Hâce-i Sultan*" unvanıyla yevmî iki yüz akçelik göreve atanmıştır. Mısır seferinde Sultan Selim'le birlikte Şam'a gitmiş ve orada vefat etmiştir (Gelibolulu, 1997, s. 1216).

Mevlânâ Bahşî Halife: Mevlânâ Bahşî Halife, aslen Amasyalı'dır. Acem'de eğitim aldıktan sonra Osmanlı Devleti'ne dönmüştür. Sultan Selim

dönemi mutasavvıflarından olup, hadis ilmine ve vaaz etme sanatına vakıf bir zat idi (Gelibolulu, 1997, s. 1224). Doğum ve ölüm tarihleri belirlenememiştir.

Fethullah-ı Şirvanî: Fethullah-ı Şirvanî'ni aslen Azerbaycan'ın Şirvan bölgesine bağlı Şabran'dan olup, 1417'de Şemahî şehrinde doğmuştur (Akpınar, 1995, s. 463; Eskinar, 1999, s. 65). Kaynaklarda, şeriat ve mantık ilmini Seyyid Şerif-i Cürcanî'den talim ettiği belirtilmişse de yaşadıkları tarihler bakımından bunun mümkün olmadığı söylenebilir. Bursalı Tahir'e (2000) göre matematiği Ali Kuşçu'dan (s. 392), diğer kaynaklara göre ise Kadı-Zâde-i Rumî'den öğrenmiştir (Taşköpri-Zade, 1985, s. 107; Mecdi, 1989, s. 125; Gelibolulu, 1997, s. 398; Hoca Sadeddin, 1975, s. 95; Sami, 1996, s. 3340). 1435 yılında gittiği Semerkand'da bir süre kalarak, orada fen bilimlerinde eğitim almıştır. Genelde Matematikçi olarak bilinse de, onun astronomi, coğrafya, musiki, felsefe, mantık ve tefsire dair eserlerinin bulunduğu bilinmektedir (Eskinar, 1999, s. 66-69; Nesirov, 2011. s. 245-246).

Tarihi kesin bilinmemekle Candaroğlu İsmail Bey (1443-1463) zamanında Kastamonu'ya yerleşmiştir. Bir süre ilmî ve eğitim faaliyetlerini burada devam ettiren Şirvani, İstanbul'un fethi arefesinde Bursa'da yaşamış, hatta Azerbaycan musikîçilerinin eserleri hakkında yazmış olduğu *Mecelle fi'l-musika* adlı eserini de Fatih'e takdim edebilmiştir. Fakat, onu himaye eden veziri azam Candarlı Halil Paşa'nın idamından sonra tekrar Kastamonu'ya dönmek zorunda kalmıştır. 1465 yılında gittiği Hacc ziyaretine kadar Kastamonu'da kalan Şirvani, Hacc ziyaretinden sonra (1467), bir müddet Mekke'de yaşamış ve vatanı Şirvana dönüşünde (1475) Kahire ve İstanbul'da da bulunmuştur (Uzunçarşılı, 1977, s. 80; Eskinar, 1999, s. 68-69; İnalçık, 2015, s. 55-56).

Fethullah-ı Şirvanî'nin vefatı Osmanlı kaynaklarında 1453 olarak belirtilmiştir (Mecdi, 1989, s. 125; Hoca Sadeddin, 1975, s. 95; Mehmet Tahir, 2000, s. 392). Fakat, bazı tarihî gelişmeler onun gerçek ölüm tarihinin 1486 olduğunu göstermektedir (Akpınar, 1995, s. 464; Eskinar, 1999, s. 69; İnalçık, 2015, s. 56).

Muhammed Handan: Elimizdeki kaynaklarda hakkında çok az bilgi bulunan Muhammed Handan, ilk yazı derslerini bir süre Timur Devleti'nin (1370-1507) hükümdarlarından biri olan Hüseyin Baykara'nın

(1470-1506) yanında da çalışmış Meşhedli Sultan Ali'den (ö. 1520) almıştır (Gelibolulu, 1926, s. 36). Osmanlı Devleti'ne gelerek Amasya'da ikamet etmiş ve orada yazının sınırlarını Hamdullah Efendi'den (ö. 1520) öğrenmiştir. Nestalik yazısı o kadar güzelmiş ki, üstadınınkinden farkedilmezmiş (Suyolcuzade, 1942, s. 46). Aslen Buharalı olan tanınmış Osmanlı hattatı Şeyh Hamdullah Efendi ise, II. Bayezid'in tahta çıkışından sonra Amasya'dan İstanbul'a davet edilerek orada hizmetini devam ettirmişti (Serin, 1997, s. 449-450). Buradan anlaşılan o ki, Muhammed Handan 15. yüzyılın 80'li yıllarında, Amasya'ya, sonra da üstadı ile birlikte İstanbul'a taşınmıştır.

Kemaleddin-i Tebrizî: 15. yüzyıl Azerbaycan tabiplerinden olan Kemaleddin Ahmed, Tebriz doğumludur. Muhtemelen 15. yüzyılın ikinci yarısı başlarında Anadolu'ya gelerek Kastamonu'da Candaroğlu İsmail Bey'in hizmetine girip, onun hassa tabibi olmuştur (Mecdi, 1989, s. 423-424; Gelibolulu, 1997, s. 1240; Süreyya, 1996, s. 881). Kastamonu'nun Osmanlı Devleti sınırları içine alınmasıyla vilâyet haline gelen bu beylik eski gücünü kaybedince, Kemaleddin Tabip, oradan İstanbul'a göçmüştür. İstanbul'da Mehmed Paşa Çarşısı'nda kendine dükkân açarak tabiplik işini burada devam ettirmiştir. Fatih'in hassa tabiplik teklifini, *Ben hürr iken kul olmanın ve Müslümanlara hizmet-i mesubatdan feragat idemizin* (Gelibolulu, 1997, s. 1240) diyerek kabul etmediği bilinmektedir. Mecdi (1989), böyle bir gelişmenin II. Bayezid döneminde de olduğunu kaydetmiştir (s. 424).

Kemaleddin Tebrizî'nin *Tekmilet el'Kâtibî* adlı telif eseri (Musayeva, 1986, s. 196-197) ve İbn en-Nefis (1210-1288)'in *Mucez* adlı eserinin Türkçe tercümesi bulunmaktadır. Kemaleddin-i Tebrizî, 913 (1507/08) tarihinde vefat etmiştir (Şevki, 1991, s. 177). Meşhur Osmanlı tabiplerinden Ahî Ahmed Çelebi onun oğludur (Süreyya, 1996, s. 881; Gökmen, 1997, s. 148).

Sinaneddin Yusuf-ı Acemî: Kaynaklarda adı değişik şekillerde geçen Sinaneddin Yusuf-ı Acemî (Taşköpri-Zade, 1985, s. 304; Mecdi, 1989, s. 319), Sinan-ı Acemî (Hoca Sadeddin, 1979, C. V, s. 231), Sinaneddin Yusuf Efendi (Süreyya, 1996, s. 1514), Mevlânâ Yusuf (Gelibolulu, 1997, s. 988) ve Sinan Çelebi Berdaî-Zâde Acemî (Bitlisi, 1976, s. 161) diye de bilinmektedir. Doğum yeri Gence vilâyetinin Berda nahiyesi olup, ilk

tahsilini orada almıştır. Kâtib Çelebi (1941), kendisini Sinaneddin Yusuf-ı Tebrizî-yi Gencevî şeklinde belirttiğine bakılırsa, bir müddet Tebriz'de yaşamıştır (s. 1893). Muhtemelen II. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti'ne gelerek Bursa'da Mevlânâ Hüsrev Merdesesi'nde müderrisliğe başlamıştır. Daha sonra İznik Medresesi ve Amasya'da II. Bayezid'in yaptırdığı medreseye tâyin edilmiştir. Tefsir ve belâğat alanında sözü geçen âlimlerden biri olduğu için Amasya müftülüğüne kadar yükselebilmiştir.

Sinaneddin Yusuf'un *Şerh-i Mevakıf* ve *Şerh-i Tecrid* adlı eserlere haşiyesi vardır ki bu, *Hatib-Zâde Havaşis*'ne reddiye niteliğindedir. Bunların dışında hey'et ilmine ait bir risâlesi ile âdâb konusunda risalesi mecuttur (Taşköpri-Zade, 1985, s. 304-305; Mecdi, 1989, s. 319; Bitlisi, 1976, s. 161; Hoca Sadeddin, 1979, s. 231; Gelibolulu, 1997, s. 988; Katib Çelebi, 1941, s. 1893; Süreyya, 1996, s. 1514; Nesirov, 2011, s. 140).

Mehmed Süreyya (1996), Sinaneddin Yusuf'un Amasya müftüsü iken, 1516 yılında vefat ettiğini yazmaktadır (s. 1514). Mehmed Süreyya ile hemen hemen aynı dönemde yaşamış Abdi-Zade ise, bu tarihi 1507 olarak belirtmektedir. Hem de, Osmanlı-Safevi ilişkilerinin keskinleştiği bir dönemde, Şehzade Selim ve Şehzade Ahmed arasında giden taht mücadelesi ve Şah İsmail'in halifesi olan Nur Ali isyanının başkaldırdığı olaylardan bahis ederken, 1507'de Acem Sinan Efendi'nin bir gece vefat ettiğini ve yerine Tokat'ta Hatuniye müderrisi, aynı zamanda Nakibul-Eşraflığ'ın kaymakamı olan Koca Emir lakaplı İbrahim Efendi tayin edildiğini kaydetmektedir (s. 252-255). Abdi-Zade'nin ölüm nedeni olarak anlattığı olaylar gerçeğe yakın olsa da, ancak belirttiği 1507 tarihi doğru değildir. Çünkü, Osmanlı tahtına Sultan Selim'in geçmesi sırasında yaşanabilecek saltanat mücadelesinden yararlanmak isteyen Şah İsmail 1512'de Sivas Türkmenleri'nden olan Rumlu Nur Ali Halife'yi Anadolu'ya göndererek Kızılbaşlığın yaygın olduğu bölgelerden asker toplamasını emretti. Bu esnada Sultan Selim'le Şehzade Ahmed mücadelesi devam etmekte idi. Şehzade Ahmed'in Amasya'da bulunan Safevi olmuş oğlu Murad da yanındaki bir grup Kızılbaşla, Tokat civarındaki Kaz Çayırı adı ile bilinen yerde Nur Ali Halife'yle birleşti. Nur Ali Halife ise, iki Osmanlı asgeri kuvvesini mağlup ettikten sonra görevini başarıyla tamamlayarak, önce Erzincan'a, oradan da Şah İsmail'in yanına gitmiştir. (Dedeyev, 2014, s. 6). Demek ki, Abdi-Zadenin anlattığı bu olaylar en iyi ihtimal 1511-1512.

yıllarda yaşanmıştır. Bu halde Sinaneddin Yusuf'un vefatı 1511'den sonra kabul edilebilir.

Seyyid İbrahim-i Acemî: Seyyid İbrahim'in ataları Acem'e yerleşmiş seyyidlerden olup, Emir Efendi adıyla tanınmışlardır. Bu aile, II. Bayezid'in şehzâdelik döneminde Amasya'nın Yenice adlı köyüne gelip yerleşmişlerdir. Babasının, II. Bayezid'e av eğlencelerini bırakması konusunda nasihatlarla bulunduğu ve onu bu alışkanlığından vazgeçirdiği kaynaklar yazmaktadır.

Seyyid İbrahim, ilk eğitimini babasından aldıktan sonra, Bursa'ya gelerek Şeyh Sinan'ın öğrencisi olmuştur. Şeyh Sinan, e mekkiye ayrıldıktan sonra bile Seyyid İbrahim'le ilgilenmeyi bırakmayarak, ona bazı konularda yardımcı olmuştur.

Seyyid İbrahim'in önemli özelliklerinden biri, hiçbir şeyhe bağlı olmadan eğitimini sürdürmüş olmasıdır. Şeyh Sinan'dan sonra Molla Hasan - 1 Samsunî yanında yetişmiş; ancak ondan icazetname almayı kabul etmeyip, eğitimini Hoca-Zâde ile devam ettirmiştir. Bir müddet Karamanî Mehmed Paşa'nın oğluna, daha sonra II. Bayezid'in oğlu şehzâde Korkut'a hocalık; sırasıyla Merzifon, Karahisar ve İstanbul'da Mustafa Paşa medreselerinde müderrislik yapmıştır. En son seksen akçe yevmiye ile Amasya müderrisliği ve müftülüğü görevine tâyin edilmiştir. II. Bayezid'in son dönemlerinde yevmi yüz akça maaşla emekliye ayrılmıştır. Sultan Selim tarafından Eyyüb Türbesi yakınlarından ev satın alınarak kendisine verilmiştir. Ömrünün sonuna kadar burada yaşayan Seyyid İbrahim, bu evi Eyyup müderrislerine vakfetmiştir.

Seyyid İbrahim'in, Kanunî Sultan Süleyman döneminde, 935 (1528/29)'da öldüğü, yaşının doksanı aştığı ve hayatı boyunca hiç evlenmediği bilinmektedir (Hoca Sadeddin, 1979, C. V, s. 231-235; Gelibolulu, 1997, s. 988-989).

Zeynelabidin: Ud çalmakta meşhur olan 15. yüzyıl Azerbaycanlı musiki üstadı Avvad Zeynelabidin, bir müddet Akkoyunlu Sultan Yakub (1478-1490) ve Timurlu Hüseyin Baykara'nın (1469-1506) yanında bulunduktan sonra, Anadolu'ya gelerek Amasya Valisi Şehzade Ahmed'in (1494-1512) meclisine yevmi 50 akçe maaşla kabul edilmiştir. Kısa zamanda şöhret kazanan Üstad, bir dönem Manisa Valisi bulunan (1491-1502) Şehzade Korkud'un ricası üzerine kısa bir süre onun yanında kalmıştır.

Bundan sonra Amasya'ya geri dönen Zeynelabidi'nin, çok sayıda sanatkar yetiştirmekle Osmanlı musiki hayatının canlanmasında önemli rolü olmuştur (Uzunçarşılı, 1977, s. 82-83).

Mimar Acem Ali: Osmanlı Devleti'nde Acem Ali, Esir Ali ismiyle de bilinen Tebrizli Mimar Ali, bazı çalışmalarda onunla aynı devirde yaşamış olan hasse mimarlarından Ali adlı başka bir Osmanlı mimarıyla karıştırılmıştır (Komisyon). Mimar Acem Ali 1514 - Çaldıran Zaferi'nden sonra Tebriz'e giren Sultan Selim tarafından çok sayıda ilim ve sanat erbabıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne götürülmüştür. Safeviler Devleti'nde *ustatların nazırı* olan Mimar Acem Ali, Tebriz kafilesinin içinde 12 Nisan 1515 yılında Amasya'dan İstanbul'a gönderilmiştir (Arslan, 2001, s. 332). Onun Osmanlı Devleti'ndeki ilk faaliyeti de Amasya'dan başlamıştır. Bunu Topkapı Müzesi Arşivi'nde bulunan ve Acem Ali imzasıyla Sultan Selim'e yazılan tarihsiz bir dilekçede *...şehri Amasya'da kim sekiz çeşme icra ettim...* cümlesinden anlamak mümkündür. Mühtemelen Amasya'daki çeşme yapımının tarihi Sultan Selim'in Çaldıran dönüşünde Amasya'da kışladığı ve yanında Tebriz kafilesinin de bulunduğu dönem olan 1514 sonları ve ya 1515. yılın ilk çeğreğinde olsa gerek. Dilekçede sonradan Topkapı Sarayı'na da 10 su çeşmesinin çekildiği; onlardan dörtünün Hamza isminde ustanın ve geriye kalan altısının ise, Acem Ali tarafından yapıldığı bildirilmektedir (Orgun, 1937, s. 334). Anlaşılan, bundan sonra Mimar Ali'ye 1519 yılında Sultan Selim tarafından Osmanlı Devleti'nin başmimarı gibi önemli ve aynı zamanda çok mesuliyetli bir görev verilmiştir (Komisyon).

Mimar Acem Ali, klasik Osmanlı mimarîsi ile Tebriz üslûbunu birleştirerek, Osmanlı Devleti'nde bu zamana kadar iki camiide çok az kullanılmış *toplu plan* mimari üsulunu tam olarak uygulamıştır. Bu üsulla İstanbul *Sultan Selim Camii*'ni onun yaptığı bilinmektedir. Bundan başka, üslûp ve mimarî özelliği Acem Ali'ye ait olunan, kitâbesi bulunmayan eserler olarak Saray Bosna'da *Gazi Hüsrev Bey Külliyesi*, Sofya'da *Kadı Seyfeddin*, Manisa'da *Sultan*, Trabzon'da *Hatuniye*, Konya'da *Sultan Selim*, Çorlu'da *Süleymaniye*, Tekirdağ'a bağlı Saray'da *Ayas Paşa*, İstanbul Fatih'te *Bali Paşa*, Eyüp'te *Cezeri Kasım*, Söğüt'te ve Silivri'de *Piri Mehmed Paşa* camileri ile Topkapı Sarayı'nda *Babü's-Selam* tespit edilmiştir (Qiyasi, 1975, s. 74-75; Ertuğrul, 1988, s. 322).

İki oğlu ve üç kızı olan Mimar Acem Ali'nin Halveti Tarikatı'na mensup olduğu ve İstanbul Şehremini'de kendi parasıyla *Mimar Acem Camii* ile fakir ve yetim çocuklar için bir de ilk okul yaptırdığı iki vakfiyesinden anlaşılmaktadır (Kunter, 1960. s. 438-442). Osmanlı Devleti'nin yaklaşık iyirmi sene başmimarı olan Mimar Acem Ali, 1539 yılının yazında vefat etmiştir (Ayvansarayi, 1281, s. 206; Kunter, 1960, s. 438, 440).

Mehmed Hâfız Acem: Osmanlı'da Hâfız Acem diye meşhur olan Mehmed b. Ahmed, doğum tarihi belirtilmemekle 15. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'ın Gence vilâyetine bağlı Berda kasabasında dünyaya gelmiştir. Öğrenimini Tebriz'de yapan Hâfız Acem, bir müddet burada yaşamıştır. Safevî Devleti'nin kurulmasıyla, baskı altında kalan ülkesini terk ederek, Kukla Acem diye anılan kardeşi Abdulfettah'la birlikte Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş ve Amasya'ya yerleşmiştir . Bu arada şehzâde Sultan Selim'le görüşüp sohbetlerde bulunarak onun hürmetini kazanmış ve kendisine Amasya Ali Paşa Medresesi müderrisliği verilmiştir. Ayrıca Mu'id-Zâde Abdurrahman Efendi hizmetine girerek ondan ve diğer bazı ulemadan dersler almıştır (Taşköpri-zade, 1985, s. 449-450; Aşık Çelebi, 1994, s. 297-298; Mecdi, 1989, s. 449-450; Peçevi, 1980, s. 49-50; Süreyya, 1996, s. 558). Osmanlı ulemasının takdirini kazandıktan sonra, daha çok tanınmaya başlamıştır. Hâfız Acem'in özelliklerinden biri de sık sık medrese değiştirme yoluyla yükselmesi ve her medrese değişikliğinde birkaç eser takdim etmesidir.

Mu'id-Zâde Abdurrahman Efendi aracılığı ile II. Bayezid'le görüşebilen Hâfız Acem, sırasıyla Ankara, Merzifon, İstanbul Ali Paşa, İznik ve sonunda Ayasofya Medresesi'nde müderrislik yapma imkânı bulmuştur (Taşköpri-zade, 1985, s. 449-450; Mecdi, 1989, s. 450; Akün, 1997, s. 80-81). Müderrislik görevi esnasında yazdığı eserleri ise şunlardır; *Haşiye-i Şerh-i Mevakıf*, *Heyülâya dair bir risâle*, *Medinetü'l-İlm*, *Noktatü'l-İlm*, *Fihristü'l-Ulûm*, *Maarîkû'l-Ketaib*, *Seb'a-ı Seyyare*, *Tuhfetü'l-Mestûr*, *Tercüme-i Timurnâme* ve bir de *Ta'likat*'ı olmuştur (Mecdi, 1989, s. 450; Katib Çelebi, 1941, s. 1645, 1725, 1975; Süreyya, 1996, 558; Mehmed Tahir, 2000, C. I, 275). Ayrıca kaynaklarda adı geçmeyen ve Giresun, Ordu-Rize kütüphanelerinde bulunan *Risalet ü'l-Kalem* adlı eseri de vardır (Musayeva, 1986, s. 247). Hâfız Acem'in bunların dışında başka eserlerinin

olduğu da kaydedilmektedir (Akün, 1997, s. 82-83; Musalı, 2009, s.189-192).

Mecdi'nin verdiği bilgilere göre Nakşbendî Tarikatı'na mensup olan Hâfız Acem, Ayasofya müderrisi iken günlük yetmiş akçe ödenekle emekliye ayrılmıştır. Hâfızası güçlü olup, ölünceye kadar kaybetmediği ve güzel yazısı olduğu belirtilmektedir. O, Kanunî Sultan Süleyman saltanatı devrinde 1550 yılında vefat etmiştir (Taşköpri-Zade, 1985, s. 451; Mecdi, 1989, s. 451; Müstekim-Zade, 2000, vr, 179b; Katib Çelebi, 1941, s. 1645; Süreyya, 1996, 558; Mehmed Tahir, 2000, C. I, 275). 16. yüzyıl Osmanlı aydınlarından Ebülmealî (ö. 1582) (Süreyya, 1996, s. 558; Dedeyev, 2009b, s. 215-223; Musalı, 2009, s. 190) ve Muhammed Şah Çelebi isimli şair Niyazi onun oğullarıdır (Aşık Çelebi, 1994, s. 498-499; Musalı, 2009, s. 190).

Sonuç

Bu dönem için Osmanlı Devleti ile Azerbaycan sahası arasında yaşanan sosyo-kültürel ilişkileri ciddi bir şekilde etkileyen faktörlerden biri ve belki de en önemlisi Türk dünyasında var olan tarikatların değişik yönlerden önem arz etmesidir. Bu iki coğrafya arasında faaliyet gösteren kültür adamlarının hemen hepsinin o dönemde yaygın olan tarikatlardan birine mensup olduğu bilinmektedir. Türk insanı farklı coğrafyalarda yaşamasına rağmen bu yolla kolaylıkla ilişki kurabilmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin esas itibariyle geniş halk tabakasına tarikatlar aracılığıyla yayılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle, Azerbaycan orjinli Safevîlik ve Halvetîlik gibi tasavvufî kurumların yanısıra Orta Asya'da kurulmasına rağmen, Nakşibendîliğin de Anadolu'da yayılması sonucu zamanla sosyo-kültürel açıdan güçlü bir Osmanlı-Azerbaycan bağının şekillenmesine alt yapı oluşturulmuştur. İki ülke arasındaki bu sosyo-kültürel ilişkilerde kendine özgü bir şekilde Karadeniz bölgesi de yerini almıştır.

Safevi Şeyhi Cüneyt'in 1456'da Canik'te Mehmet Bey tarafından iyi karşılanarak ve daha sonra oradan Trabzon üzerine sefer etmesi esnasında yapılan propağanda sonrası Karadeniz insanının bir kısmında Safevi Tarikatı'na ilgi oyanmıştır. Bunun sonrasında Safevi-Osmanlı münasebetlerinde Tokat, Amasya, Çorum gibi Karadeniz vilayetlerinde çok sayıda Safevi meyilli Türkmen aşiretlerinin ortaya çıktığını görmekteyiz. 15.

yüzyılın son çeğreğinden etkisini gösteren bu olay sonucu Karadeniz Bölgesi'nden Azerbaycan'a kitlesel göçler başlamıştır. 1501'de Safevi Devleti'nin kurulmasıyla karşılıklı göç olayları artmış; Şah İsmail'e bağlı Anadolu Kızılbaş Türkmenleri Safevi Devleti'ne gittiği gibi, Sünni Azeri Türklerinden daha ziyade ilim ve sanat erbabı olanlar Osmanlı ülkesini tersih etmişlerdir. Ayrıca, 15-16. yüzyıllarda serbest gidiş gelişler sonucu çok sayıda mutasavvıf, şair, tabip, matematikçi, ilim ve fikir adamının Karadeniz Bölgesi bağlamında Osmanlı-Azerbaycan sosyo-kültürel ilişkilerinde çok önemli rolü olmuştur. Azerbaycan sahasından gelen yetişmiş insan unsuru, Osmanlı kültür hayatını derinden etkilemiş, bazı konularda adeta yeniden yapılandırmaya gidilmiştir.

Sonuç olarak, bu ilişkilerin kurulma odağında iki coğrafya halkının aynı millet, din ve dili paylaşma ile genel yapı olarak ahlaki değerlerin ve kültürel bütünlüğün yanında, Azerbaycan'da gelişmiş ilim, sanat, eğitim ve öğretimin olmasına karşılık, Osmanlı Devleti'nde ise, uzun müddet siyasi istikrarın var olması ve iyi yetişmiş ilim ve kültür adamlarının planlı bir şekilde sevk ve idare edilmesi gibi amillerin bulunduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Abdi-Zade, Hüseyin Hüsameddin.(1927). *Amasya Tarihi*. C. III, İstanbul:
- Akpınar, Cemil.(1995). Fethullah eş-Şirvanî. *Türkiye Diyanet İşleri Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, C. XII, İstanbul: 463.
- Aktan, Çoşkun Can. Dileyici, Dilek. Saraç, Özgür.(2002). Osmanlı Tarihinde Vergi İsyancıları - I. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. C.7. S. 2: 1-20.
- Akün, Ömer Faruk.(1997). Hâfız-ı Acem. *DİA*, C. XV, İstanbul: 80-83.
- Anonim.(1993). *Tarih-e Kızılbaşan (Kızılbaşlar Tarihi)*. Çeviren ve şerhler M.E.Mehemmedi. Bakü:
- Arslan, Hüseyin. (2001). *16 yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve Sürgün*. İstanbul:
- Ayvansarayi, Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi. (1281). *Hadikatü'l Cevami*. C. I, İstanbul:
- Âşık Çelebi. (1994). *Meşa'irü's-Şu'ara*, İnceleme Tenkitli Metin, I, Hazırlayan: Filiz Kılıç, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara:
- Âşık Paşa-Zâde.(1332). *Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul:
- Babinger, Franz -Fuat Köprülü.(1994). *Anadolu'da İslâmiyet*. İstanbul:
- Bayram, Mikail.(1999). Fatih Sultan Mehmet'in Trabz on'u Feth Edişinin Gerekçeleri, *Trabzon Tarihi Sempozyumu, 6-8 Kasım 1998*, Trabzon: 137-140.
- Bitlisî, Şerefhan.(1976). *Şeref-Nâme*. Rusça'ya çeviren: E. İ. Vasilyev. Moskova:
- Budak, Abdulhamit. (2015). *Bir Şehir Bir Tarikat Amasya ve halvetilik*. Amasya:
- Bursalı Mehmed Tahir.(2000). *Osmanlı Müellifleri*, C.I. Ankara:
- Dedeyev, Bilal. (2008). Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1., S. 5, 205-223. www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/dedeyev_bilal.pdf: 09.07.2015.
- Dedeyev, Bilal. (2009a). 15-16. Yüzyıllar Osmanlı - Azerbaycan İlişkileri Bağlamında Osmanlı Devleti ve Halvetiye Tarikatı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 6, Sy.1, Ankara: 91-106.
- Dedeyev, Bilal. (2009b). Osmanlı Eğitimine Katkıda Bulunan Bazı Azerbaycan Müderrisleri (15. yüzyılın II yarısı ve 16. yüzyılın I yarısı). *Journal of Qafqaz Universtiy*, № 26, Bakü: 215-223.
- Dedeyev, Bilal. (2014). Yeni Çağ Devri Osmanlı Devleti'nde Yaşamış Karabağlı Alimler. *Journal of Qafqaz University*, Volume 2, Number 1, Baku: 3-14..
- Eskinar, Cemal.(1999). Fethullah eş-Şirvani eş-Şemahi (15. asırda yaşamış görkemli riyaziyyatçı, astronom ve coğrafiyaşūnas). *Azerbajjan İRS, Winter-Spring*, 65-69.
- Erdem, İlhan. (1991). Ak-Koyunlu Devleti'ni Meydana Getiren Aşiretler, (Çeviri J. Woods'un) "TheAqqoyunlu, Clan, Confederationand Empire", Minneapolis (1976) adlı eserinin 197-214 sayfaları arasından yapılmıştır, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, VI, İzmir, s. 243-265.
- Erşahin, Seyfettin.(2002). *Akkoyunlular*. Ankara:
- Ertaylan, İsmail Hikmet. (1948). *Kulliyat-ı Divan-i Kabûlî*, İstanbul:
- Ertuğrul, Özkan. (1988). Acem Ali. *DİA*, C. I, İstanbul: 322.

- Ezimli, Dilaver.(2007). Azerbaycanın Avrupa ile Ticaret Elakelerinde Vergi Güzeşterlerinin Rolü (XV. asrın II yarısı-XVII. asrın I yarısı). *Şah İsmayıl Hatai VI Ümumrespublika elmi-praktiki konferansın materialları*. Bakü: 115-128.
- Feridun Bey.(1274). *Münşeatü's-Selatin*, C. I. İstanbul:
- Ferzalibeyli, Şahin Fazil.(1999). *Azerbaycan ve Osmanlı İmpiriyası, XV.-XVI. Asırlar*. Bakü:
- Gelibolulu Mustafa Ali. (1926). *Menakıb-ı Hünerveran*. İstanbul:
- Gelibolulu Mustafa Âli.(1997). *Kitâbü't-Tarih-i Kühü'l-Ahbâr*. Hazırlayan: Ahmet Uğur ve diğerleri. C. I, II. Kısım. Kayseri:
- Gökmen, Ertan. (1997). Yavuz Sultan Selim'in İran'dan ve Mısır'dan Getirdiği Sanatkarlar. *Türk Kültürü*, Sy: 407: s.143-151.
- Qiyasi, Cafer. (1975). Tebrizskiye Arxitektori v Turçii (XIII-XVI vv). *Azerbaycan SSR Bilimler Akademisi, Meruzeler-Dokladi*, C. XXXI (7), Bakü: 72-77.
- Hâfız Hüseyin Kerbelayî Tebrizî (1349). *Ravzetü'l-Cinân ve Cennetü'l-Cinân*, C. II, Tahran:
- Hikmet (Ertaylan), İsmail. (2013). *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi I-II*. Hazırlayan: Parvana Bayram. Ankara:
- Hinz, Walther.(1992). *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*. Çeviren: Tevfik Bıyıklıoğlu. Ankara:
- Hoca Sadeddin. (1979). *Tâcü't-Tevârih*. Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu. C. V. İstanbul:
- Hulvi. (1993). *Lemezât-ı Hulvîyye ez Lemazat-ı Ulvîyye*. Hazırlayan: Mehmet Serhan Tayşi. İstanbul:
- İlgürel, Mücteba.(1993). Celali İşyanları. *DİA*. C. 7: 252-257:
- Şlhan, Şahin.(1999). Osmanlı-Akkoyunlu Nüfus Mücadelesinde Trabzon. *Trabzon Tarihi Sempozyumu, 6-8 Kasım 1998*, Trabzon: 153-157.
- İnalçık, Halil. (2015). *Has-bağçede 'Ays u Tarab, nedimler-şairler-mutribler*. İstanbul:
- II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri.(1994). Hazırlayanlar: İlhan Şahin-Feridun Emecen. İstanbul:
- Karl, Jahn. (1979-1980). Tebriz Doğu ile Batı Arasında Bir Ortaçağ Kültür Merkezi. Çeviren: İsmail Aka. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIII/24, Ankara: 59-79.
- Kâtib Çelebi.(1941). *Keşfü'z-Zünûn*. C. II. İstanbul:
- Kasimov, Heyirbey. (2008). *Orta Asırlarda Azerbaycan Medeniyeti*. Bakü:
- Kastamonlu Latîfî. (1314). *Tezkere-i Latîfî*. İstanbul:
- Kayaalp, İsa. (2001). Kabûlî. *DİA*. C. XXIV. İstanbul: s. 43 .
- Kenan, İnan. (1999). Trabzon'un Fethi. *Trabzon Tarihi Sempozyumu, 6-8 Kasım 1998*, Trabzon: 141-151.
- Komisyon. (1979). Emiri Mehmed Bey. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, C. 3, İstanbul: 37.
- Komisyon. (1981). Hâşimî. *TDEA*, C.4, İstanbul: 140.
- Komisyon, Ali b. Abdullah (Acem, Esir). *Osmanlı Araştırmaları*, [http://www.os ar.com/modules.php? name =Encyclopedia&op=content&tid=501382](http://www.osar.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=501382) (17.04.2014).
- Kırzioğlu, Fahrettin (1998). *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451 -1590)*. Ankara:
- Kunter, Halim Baki. (1960). Mimar Ali Beyin bilinmeyen iki vakfiyyesi. *V. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-17 Nisan-1956*. Ankara: 438-442.

- Küçükdağ, Yusuf. (1994). *Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa*. Konya:
- Küçükdağ, Yusuf.(2002). Osmanlı Devleti'nin Şah İsmail'in Şiî Propagandalarına Halvetiye ile Karşı Koyma Politikası. *XIII. Türk Tarihi Kongresi, 4-8 Eim 1999 Ankara*, Ankara: 435-444.
- Lamiî. (1270). *Tercüme-i Nefâhâtü'l-Üns*. İstanbul:
- Mahmudov, Yakup. (2006). *Azerbaycan Diplomatiası*. Bakü:
- Mecdî. (1989). *Şekaik Tercümesi*. C. I-II. İstanbul:
- Mehmed Süreyya.(1996). *Sicill-i Osmanî*. C. II, III, V. İstanbul:
- Muhammed bin Mahmud Şirvani. (2012). *Tuhfe-i Miradi (Cevhername)*. İnceleme-Dizin-Tıpkıbasım, Hazırlayan: Mustafa Argunşah. İstanbul:
- Musalı, Namiq. (2011). *I. Şah İsmailin Hakimiyeti*. Bakü:
- Musalı, Vüsale. (2009). *Osmanlı Tezkirelerinde Azerbaycan Şairleri*. Bakü:
- Musayeva, Azade.(1986). *Şerk Elyazma Katalokları Esasında Azerbaycanlı Müelliflerin Elyazmalarının Toplu Kataloğu. (Basılmamıştır). Azerbaycan Bilimler Akademisi Elyazmalar Enstitüsü*. C. I. Bakü:
- Musayeva, Azade.(2007). *XV-XVI asırlar Azerbaycan Mühaciret Edebiyatı ve Halili Firkatnamesi*. Bakü:
- Münşi, İskender Bey Türkman.(2010). *Tarex-e Alemarayi Abbasi*. Farsçadan tercüme: Şahin Farzaliyev. Bakü:
- Müstekim-Zâde. (2000). *Mecelletü'n-Nisab*. Ankara:
- Nesirov, Elnur. (2011). *Orta Esrlerde Yaşamış Azerbaycanlı Alimler*. Bakü:
- Onullahi, Seyidağa.(1982). *XIII-XVII. Asırlarda Tebriz Şehrinin Tarihi*. Bakü:
- Orgun, M. Zarif. (1937). Hassa mimarlar. *Arkitekt*, sy. 12. İstanbul: 333-342.
- Pala, İskender. (1982). Kabûlî, *TDEA*, C. 5, İstanbul: s. 66.
- Paydaş, Kazım. (2004). Akkoyunlular Döneminde Ticaret. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları dergisi*, C., 23, S. 36: 213-224.
- Peçevî.(1980). *Tarih*. Hazırlayanlar: Fahri Ç. Derin, Vahit Çabuk, C. I. İstanbul:
- PiriyeV, Vaqif. (2003). *Azerbaycan XIII-XIV Asırlarda*. Bakü:
- Rûzbihan, Fazlullah.(1987). *Tarih-i Alem Ârâ-yi Emînî*. Rusça'ya çeviren: G. Minorskaya. Bakü:
- Sehî Bey. (1998) *Heşt-Behişt*. Hazırlayan: Mustafa İsen. Ankara:
- Serin, Muhittin. (1997). Hamdullah Efendi, Şeyh. *DİA*, Cilt 15, Ankara: 449-452.
- Solak-Zâde. (1989). *Tarih*, C. I, II, Hazırlayan: Vahit Çabuk. Ankara:
- Suyolcuzade, Mehmed Necib .(1942). *Devha-tül-Küttab*. Tertip ve tashih eden: Kilisli Muallim Rifat, İstanbul:
- Sümer, Faruk.(1992a). *Safevîler Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü*. Ankara:
- Sümer, Faruk.(1992b). *Çepniler*. İstanbul:
- Şahin, Kamil. (1996). Habib Karamanî. *DİA*, C. XIV, İstanbul: 371-372.
- Şemseddin Sâmî.(1996). *Kâmusu'l-A'lâm*. Tıpkı Basım. C. V. Ankara:
- Şerifli, Kamandar. (1999). Mahmud Şirvani. *AMEA Eİ Filologiya Meseleleri*. Bakü: 56-67.
- Şevkî, Osman.(1991). *Beşbuçuk Asırlık Türk Tebabeti Tarihi*. Hazırlayan: İlter Uzel. Ankara:
- Taşköprî-Zâde.(1985). *Şakaiku'n-Numaniye*. İstanbul:
- Tihranî, Ebu Bekr-i. (2001). *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çeviren: Mürsel Öztürk. Ankara:

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1977). Osmanlılar Zamanında Sarayda Musiki Hayatı. *Bellekten*, C. XLI, Sayı: 161: 79-114.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1998). *Osmanlı Tarihi*. C. II. Ankara:
- Ünver, İsmail. (1997). Hamidi. *DİA*, C. XV, İstanbul: s. 461 -462.
- Üzüm, İlyas.(2002). Kızılbaş. *DİA*. C. XXV: 546-557:
- Yazıcı, Tahsin. (1988). Safeviler. *İslam Ansiklopedisi.*, C. X, İstanbul: 53-59.
- Woods, John E. (1993). *Akkoyunlular (Aşîret, Konfederasyon, İmparatorluk, 15. Yüzyıl Türk-İran Siyaseti Üzerine Bir İnceleme)*, Çeviren: Sibel Özbudun. İstanbul:

Ulus-ötesi Yurttaşlık Kimliğine Sahip Ahıskalı Türkler *

Rasim BAYRAKTAR **

Öz

Ahıskalı Türkler İkinci Dünya savaşı öncesi ve sürecinde bireysel ve toplumsal (zorunlu) sürgünlerle büyük ölçüde tanışmışlardır. Fakat yaşadıkları ülkelerde kendi yaşam alanlarına veya kazanç imkânlarına eşit ölçüde sahip olamamışlardır. Göç ettikleri ulus devletlerin tanıdığı haklar çerçevesinde kendi ekonomik konumlarını(çıkarlarını) ve kültürel kimliklerini koruyabilmişlerdir. Zamanla yurttaşlık haklarına sahip olduklarında etnik kimliklerini kamusal ve siyasi alana taşıma fırsatı bulmuşlardır. Bu kapsamda çalışmamızda bugün 9 farklı ülkede(Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Ukrayna, Gürcistan, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Amerika)göçmenlik statüsü devam eden Ahıskalı Türklerin buldukları toplumlardaki yurttaşlık (ulusal ve ulus-ötesi) kazanımları analiz edilmeye çalışılacaktır. Ahıskalı Türklerin sahip oldukları/kazandıkları ulus-ötesi yurttaşlık kimlikleri tanımlanarak bu kimlik özelliklerinin kalıcı olmasının sebeplerine açıklık getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahıskalı Türkler, Ulus-ötesi Yurttaş, Sosyo-kültürel kimlik, Nüfus.

* Bu çalışma, 30 Kasım 2015 tarihinde Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ve İslami İlimler Fakültesi tarafından düzenlenen “Siyasete Karşı Kültürün Simgesi Ahıska Türkleri Uluslararası Sempozyumu II”de sunulmuş olan bildirinin makaleye çevrilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., GRÜ İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı; e-mail: rbayraktar@hotmail.com

Transnational Citizenship Identity Owner The Turks Ahıska

Abstract

The Turks Ahıska are met largely individual and social exile before and during World War II. But in countries that they lived, they have failed to gain equally to their facilities or habitat. Within the framework of the right of nation states that they migrated, they could preserve their own economic position and cultural identity. When they have citizenship they had opportunity to carry on their ethnic identity to public and political spheres. In this context, in our work, will be analyzed that gaining citizenship in 9 countries (Azerbaijan, Kazakhstan, Kirghizistan, Uzbekistan, Ukrain, Georgia, Russia, Turkey and USA) that continuing immigration status of The Turks Ahıska. It will be explained that reasons of being permanent the features of identity by defining transnational identity of The Turks Ahıska owned/gained.

Keywords: The Turks Ahıska, Transnational Citizenship, Socio-Cultural Identity, Population.

Giriş

Ulus-ötesi yurttaşlık konusu sosyoloji literatüründe henüz yeni bir konu olduğundan konuyla ilgili yapılan çalışmalar sınırlıdır. Konunun bakirliği ve yapılan çalışmaların da henüz ülkemiz(Türkiye) kütüphanelerine kazandırılmamış olması araştırmacıların ulus-ötesi yurttaşlıkla ilgili birinci el kaynaklara ulaştırmasını zorlaştırmaktadır. Çalışmamızda konuyla ilgili eksikliğe katkıda bulunmak amacıyla bugün ulus-ötesi yurttaşlık kimliğine sahip Ahıskalı Türklerin farklı ülkelerdeki kazanımlarına dikkat çekilecektir. 1944'de Türkistan ülkelerine sürgüne gönderilen ve bugün dokuz farklı ülkede dağınık halde ikamet eden Ahıskalı Türklerin siyasi, iktisadi ve kültürel konuları ulus-ötesi yurttaşlık açısından sosyolojik ilgiyi hak etmektedir. Bu bağlamda bu Türk topluluğunun eş zamanlı olarak birden fazla toplumda yaşamlarını nasıl yeniden kurguladıkları aktarılmaya çalışılacaktır.

21. yüzyıla girerken ulus devletin en önemli unsurlarından biri olan, üzerinde kurulmuş bulunduğu toprak parçası (national territory) belirli ölçüde önemini kaybetmektedir. Artan coğrafi hareketlilik geçici, zaman-zaman yâ da yenilenen göçlerin artışı, ucuz ve kolay yolculuklar, yeni teknolojilerin sağlamakta oldukları sürekli iletişim bireyin tek bir ülkeye, tek bir ulusa ait olduğu düşüncesini zayıflatmaktadır. Bu topluluklara mensup bireyler, kimliklerini belli bir coğrafyaya bağlı olmaksızın oluşturmaktadırlar. Kimliklerini korumak için bu (Ulus-ötesi) topluluklar iktisadi, siyasi, kültürel ve dini etkinliklerde bulunmakta, faaliyetleriyle göç ettikleri ülkeler arasında köprü kurmaktadır (Abadan,2006:316).

1980'li yıllar göçmenlerin yerleşik hale gelmesiyle „misafir işçi' veya „göçmenin' kültürel kimliklerine önem verildiği bir dönemdir. Süreklilik ve kalıcılığa bağlı olarak göçmenin kişiliği öne çıkmakta, özne olarak göçmen toplumsal cinsiyet, etnik, dinsel köken temelinde ele alınmaktadır. Dikkatler bir yandan etnik toplulukların oluşumu, bu toplulukların kültürel özellikleri ve göçmen kimliğinin etkileri üzerinde toplanmış, göçmen ağlarının nasıl ortaya çıktığı, bunların göç alan ve veren bazı ülkeler arasında göçü nasıl teşvik ettiği ve sürekli kıldığı sorunlarına yanıt aranmıştır. Aynı zamanda ulus devletin sınırlarını aşan göç ağlarının ürettiği ulus-ötesi yurttaşlıkların (çifte vatandaşlık veya daha fazlası) eş zamanlı olarak yaşamlarını birden fazla toplumda nasıl yeniden kurdukları

ve kurguladıkları analiz edilmeye çalışılmıştır (Toksöz, 2006: 21-23). Böylece göçmen ağlarının sürekliliği sosyal bilimler alanında yeni araştırma konusu olmuştur.

Göç konularının ünlü uzmanlarından A. Portes ulus-ötesi yurttaşlık kavramını şöyle tanımlamıştır: “Sınırları aşan ve katılımcıların düzenli ve anlamlı ölçüde zamanlarını alan etkinlikler. Bu tür faaliyetler ulusal hükümetler ve çokuluslu şirketlerin temsilcileri gibi güçlü aktörler tarafından yürütülebildiği gibi göçmenler ve onların yakınları gibi daha mütevazı şahıslar tarafından da gerçekleştirilebilir. Bu etkinlikler ekonomiyle sınırlı olmayıp siyasi, kültürel ve dini girişimleri de kapsayabilir”(Abadan,2006:317).

Yapılan tanım, her göçmenin ulus-ötesi yurttaş sayılmayacağını göstermektedir. Göçmen için bu terimin kullanılabilmesi için bireyin iki veya daha fazla devletin sınırlarını aşarak toplumsal, siyasi, ekonomik, kültürel ve dinsel örgütler/kurumlar geliştirmiş olması gerekmektedir. Burada en önemli öge “ulus-ötesi faaliyetin bireyin hayatının en önemli kısmını” oluşturmasıdır.

Ulus-ötesi Yurttaşlık Örneği: Ahıskalı Türkler

Zorunlu göçlerden kaynaklanan ve bugün birçok ülkede dağınık yaşayan aynı zamanda birden fazla ülkenin vatandaşı olan Ahıskalıların göçmenlik statülerinin ürettiği göç ağları, ulus-ötesi yurttaşlıklara örnek teşkil etmektedir. II. Dünya Savaşı yıllarında Stalin'in “tehlikeli halklar”dan gördüğü Ahıskalı Türkler 1944 Kasımında Gürcistan/Ahıska'dan Türkistan'a sürgün edilmişlerdir. Sovyetler Birliğinin dağılımına kadar Sovyetlerin farklı coğrafyalarında yaşayan Ahıskalılar 1989'da Özbekistan'dan sürgün edilmişlerdir. Özbekistan'dan zorunlu tahliye olanlara başta Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan devletleri göçmenlik hakkı tanıyarak kucak açmışlardır. Bu dönemde evsiz yurtsuz kalan halkın büyük bir bölümüne de Rusya Federasyonunun tarıma dayalı Krasnodar Vilayetinin yerleşim bölgeleri adres gösterilmiştir (Buntürk, 2007:173-222). Bu süreçte Ahıskalılar kendi yaşam alanlarına veya kazanç imkânlarına eşit ölçüde sahip olamamışlardır. Göç ettikleri ulus devletlerin tanıdığı haklar çerçevesinde kendi ekonomik konumlarını (çıkarlarını) ve kültürel kimliklerini koruyabilmişlerdir (Bayraktar, 2013/2: 109-126).

Bugün sayıları 500 bin civarında tahmin edilen ve halen göçmenlik statüleri devam eden Ahıskalı Türklerin 1990 sonrası (Sovyetlerin dağılım sürecinin tamamlanmasından sonra) Türkiye'ye göçleri de gerçekleşmiştir.¹ Dokuz farklı ülkede yaşamlarını sürdüren Ahıskalılardan en kalabalık oldukları ülkeler Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu ve Türkiye'dir (Amerika, Ukrayna ve Gürcistan'da ise az sayıda bulunmaktadır).

1960'lı yıllarda örgütlenme çalışmalarını başlatan Ahıskalılar kurdukları etnik kimlikli organizasyonların faaliyet alanları genişledikçe bu organizasyonların adını değiştirerek faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Organizasyonlar “Milli Hakları Korumak için Türk Birliği” (1961), “Kurtuluş İçin Geçici Organizasyon Komitesi” (1964-1988), Geçici Organizasyon Kurumu” (1988-1990), “Sovyetler Birliği Ahıska Türklerinin Vatan Cemiyeti”(1991-1992),“Uluslararası Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti” (1992-) adlarını alarak günümüze kadar varlıklarını korumuşlardır (Buntürk, 2007: 256-266). Özellikle Sovyetlerin dağılımından sonra siyasi kimliklerini daha da güçlendirerek 1944'den bugüne sürgün edildikleri topraklara dönemediklerini ve Ahıska'ya geri dönüş konusunda kendilerine yapılan adaletsizliği başta Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler ve AGİT platformlarına taşımışlardır. Sorunun çözümü ulus devletler otoritesinden çıkmış uluslararası otoritelerin yaptırımlarına kalmıştır.

Ayrıca sorunun çözümsüzlüğü konuyla ilgili yazılmış edebi eserlere de taşınmıştır. Edebi eserler, tarihi olaylara insan ve toplum noktasında ışık tutarlar. Konuyla ilgili Fırat Sunel'in *Salkım Söğütlerin Gölgesinde* (Sunel,2012) adlı romanı, Ahıskalılardan yanında bölgede huzur içerisinde yaşayan diğer toplulukların da durumdan memnun olmadıklarını göstermektedir (Türk, 2014: 163-179). Bugün sorunun çözümü veya çözümsüzlüğü sorunlara gebe görünse de, asıl çözümsüzlük, bölge insanının

¹Bugün Ahıskalı Türklerin dağılımı gerçek nüfusun ortaya çıkarmasını zorlaştırmaktadır. Genel nüfusla ilgili Ahıska Vatan Cemiyetinin belirlediği tahmini rakamlar 339.500, 355.000 bin şeklindedir. Bu konuda vatandaşların değerlendirmeleri ise 500 bin civarındadır. Bu nedenle bizde çalışmamıza katılanlara “Dünyada Ahıskalılardan Toplam Nüfusu Kaçtır?” sorusunu sorduk. Elde edilen verilerin ağırlıklı aritmetik ortalaması 437,751 çıktığından Dünyadaki Ahıskalı Türklerin nüfusunun 430-440 bin civarında olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ek: Tablo 1;(Bayraktar, 2013: 106) Ayrıca Dünyadaki Ahıskalı Türklerin toplam nüfus sayımlarının ayrı bir araştırma konusu olduğunu da belirtmekte fayda vardır.

taleplerinden ziyade devlet politikasında düğümlenmektedir. Çözüm, Gürcistan devletinin atacağı iyi niyet politikasına bağlıdır.

Ulus-ötesi göçmen kimlikleri günümüzde sadece zorlu sürgün deneyimlerinin ardından yaratılan kimlikler olarak değil, aynı zamanda modern ulaşım ve iletişim araçlarının kendilerine sunduğu imkânlarla da yeniden üretilen kimlikler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Sözlerin, şarkıların, çalgıların, folklorik oyunların, kültürel giysilerin, dinsel ibadetlerin ve öykülerin görsel ve işitsel yayın organları üzerinden ulusal sınırların içerisinde ve ötesinde geniş kitlelere yayılarak kendi gerçekliklerini oluşturdukları bir dönemde ulus-ötesi Ahıska kimliklerinin benzeri süreçlerden geçerek Türkistan Ülkelerinde yeniden üretilmekte olduklarını söylemek mümkündür. Son yirmi yıldır eski Sovyet ülkelerinin farklı yerlerinde yaşayan Ahıskalı Türklerin etnik ve kültürel kimliklerini etnik siyaset ile paralel yaşattıklarını söylemek mümkündür. 1944 yılında yaşanan sürgün deneyimine, kültürel ritüellerin ve geleneklerin yeniden canlandırılmasına, etnik bazlı cemiyet ve derneklerin sayıca çoğalmasına ve anavatan ile ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin faaliyetlerin kentsel alanda yoğun olarak gerçekleştiği görülmektedir (Bayraktar, 2013/2: 109-126; Bayraktar, 2015: 343-367). Son yıllarda modern ulaşım ve kitle iletişim araçlarıyla yeniden tanımlanan ulus-ötesi Ahıska kimliği, sadece anavatanından uzakta yaşayan ilişkisel ağlar arasında bir ortak duygu cemaati olarak görülemez. Modern ulaşım ve iletişim kanallarının şekillendirdiği bu kimlik(Ahıska), aynı zamanda, ulus yurttaşlık ile ulus-ötesi yurttaşlık ilişkilerinin yeniden tanımlanmakta olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Nitekim Ahıskalılar, iletişim ve ulaşım kanallarının sınırlı olduğu Sovyet döneminde sadece belirli merkezlerde faaliyet gösteren dernekler aracılığıyla anavatanlarıyla ilgili haberler alabilmişlerdir. Devlet gözetiminde olmalarına rağmen kültürel ve siyasi taleplerini komünist rejimin devlet organlarına duyurabilmişlerdir (Yüzbey, 2008: 680-695). Sürüldükleri ülkelerde Rusça veya yerel dilde eğitime zorlanmalarına rağmen ana dilleri Türkçeyi koruyabilmişlerdir. Bunun yanında çoğu aile, Rusça bilmenin daha iyi bir iş ve gelecek sağlayacağı düşüncesiyle çocuklarının eğitiminde Rus okullarını tercih etmişlerdir. Aralarında 70 yaş üzeri bazı yaşlılar dışında Rusçayı bilmeyen yoktur. Özellikle orta yaş kuşaktan 1956 sonrasında şehir merkezlerine yerleşip meslek sahibi olanlar

Ruşçayı iyi konuşmaktadırlar. Ailelerin büyük çoğunluğu Türkçe ve Rusça konuşmanın yanında buldukları ülkenin yerel dilini bilmekte ve sosyal hayatın her alanında yerine göre kullanmaktadırlar (Balım, 2003:242). Bu bağlamda Kazakistan-Kırgızistan-Özbekistan ve Azerbaycan'da Ahıskalı ailelerin çoğunluğunun komşularıyla çeşitli yerel dilleri konuşabildikleri gözlemlenmiştir. Ahıskalılar, kamu alanında Rusça ve yerel dilleri konuşurken özel alanlarda (aile ve sülale içinde) ise Türkçeyi kullanarak ana dillerinin unutulmamasını sağlamaktadırlar (Bayraktar, 2013: 78).

SSCB'nin 1989 Nüfus sayım verilerine göre (Tablo 2) Ahıskalı Türklerin %91'i (188.000) Türk dilini anadil olarak benimsemişlerdir. Rus dilini anadil olarak kabul edenlerin oranı %2 (3.800) iken diğer yerel dilleri kabul edenlerin oranı ise %7 (14.700)'dür. (Tablo 3) (Büntürk, 2007:395 - 398).²

Özetle bugün Ahıskalı Türkler eski Sovyet ülkelerinde Türkçe ve Rusçanın yanında yerel dilleri ve yerel kültürleri (Kazak-Kırgız-Özbek-Azerbaycan) bilen-konuşan ender topluluklardan biridir. Bu özelliklerinden dolayı Ahıskalılar (bilhassa 1990 sonrası) Türkistan Ülkeleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerde koordinatörlük, tercümanlık, danışmanlık görevlerinde öncülük etmekte.

Ayrıca sürgün sürecinde farklı coğrafyalardaki yaşam tecrübelerinden hareketle buldukları ülkelerin tarım sektörüne büyük katkıda bulunmaktalar. Yerel tarım ve hayvancılığın gelişiminde bölgesel otoriteye sahipler. Tarımda bahçecilik ve seracılığın yansira arıcılık yapmaktalar. Hayvancılıkla ilgili kümes hayvanları başta olmak üzere (tavuk-hindi-ördek-kaz) büyük ve küçükbaş hayvanlardan sığır, koyun ve at beslemekteler. Süt ve süt ürünlerinden süt, yağ, peynir v.s üretmekteler. Böylece bölgesel meyve-sebze, et ve süt ürünleri tüketim ihtiyacını karşılamaktalar. Bu durum yerel otoriteler tarafından da takdirle karşılanmaktadır.

1990 sonrası Ahıskalı Türklerin dış dünya ile iletişim kanallarını daha da genişlediği görülmüştür. Buldukları ülkelerde her yerleşim biriminde var olan cemiyet ve dernekler aracılığıyla etnik siyasetlerini güçlendirdikleri, yurttaşlık haklarını bölgesel yönetimlerden siyasi

² Bkz: Tablo:2, Tablo:3.

otoritelere yükselttikleri, ekonomik ve ticari alanlarda büyüdükleri gözlemlenmektedir. Bu durum, göçmenlerin geride kalan aileleri, arkadaşları, hemşerileri ile kurduğu etnik-kültürel-dinsel ilişkilerini tanımlayan göç ağlarının ürettiği ulus-ötesi yurttaşlık kavramıyla da örtüşmektedir. Birden fazla ülkede hem “orada” hem “burada” var olabilmelerini devam ettirerek aralarında kurdukları siyasi, iktisadi, kültürel ve dini faaliyetlerle buldukları ülkeler arasında köprü kurmaktadır. Göçlerin süreklilik ve göçmenlerin yerleşiklik kazanmasına karşın yolculukların ucuzlaması ve kolaylaşması, yeni teknolojilere bağlı iletişim imkânlarının yaygınlaşması bireylerin adeta birkaç ülkede birden yaşamasına, tek bir ülkeye, tek bir ulusa bağlı olmaksızın yaşamasını kolaylaştırmıştır.

Durumu, Türkiye bağlamında değerlendirmek istediğimizde şöyle bir resimle karşılaşırız. Günümüzde Türkiye'ye göç eden Ahıskalıların kısa zamanda geliştirdikleri sosyal, kültürel, dinsel ilişkileri köklü akrabalıklarla pekişmektedir. Hayatın her alanında gelişen ilişkiler yerlerini ticari ortaklıklar, yerel yönetimler, akademik kimlikler ve siyasi otoritelere bırakmaktadır. Bu da yakın gelecekte sınır ötesi temaslar yolu ile oluşturacakları ticari-akademik-siyasi öncülöklere dönüşecek demektir.

Göç hareketlerinden doğan ilişkiler, gerek Türkistan ülkeleri gerekse Rusya Federasyonu ile Türkiye arasındaki ilişkileri belirli düzleme sokmaktadır. Bu ilişkilerin özellikle Ahıskalıları gibi benzer gruplar(Çerkezler, Avrupalı Türkler) aracılığıyla gelişmesi çifte vatandaşlık veya çoklu vatandaşlıkların önemini artırmaktadır. Türkiye'de son yıllarda gerek Avrupa'ya göç eden Türkler, gerek Kafkaslardan Anadolu'ya göç eden Çerkezler, gerekse Türkistan ülkeleri ve Rusya Federasyonundan göç eden Ahıskalıların yurttaşlık durumlarını göz önünde bulundurarak çifte vatandaşlık konusunda bir takım kolaylaştırmalara gittiği görölmektedir. Bu durum her iki tarafın, hem ulus-ötesi yurttaşların buldukları ülkelerde güçlü olmalarını sağlamakta hem de Türkiye'yi uluslararası siyasi otoritelerde daha güçlü kılmaktadır.

Sonuç

Ulus-ötesi yurttaşlığın kabul görmesi, vatandaşlık statüsünün kolayca değiştirilebilmesi veya çifte vatandaşlık kazanılması konusu günümüzde birçok ülkede henüz bir düştür. Fakat sosyal gerçekler toplum

yapısını değiştirmekle beraber ülkeleri de yasalar konusunda normatif bir düzenlemeye doğru zorlamaktadır. Nitekim başlangıçta siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı geçici bir süre için gittikleri varsayılan göçmenlerin buldukları ülkede kalıcılaşmaları etnik toplulukların oluşumunu ortaya çıkarmıştır. Göçmenlerin etnik kültürel özelliklerinden vazgeçip, içinde buldukları toplumlardan ayırt edilemez hale gelerek onunla benzeşmesini öngören uyum politikalarının çoğunlukla başarısız olması hükümetleri giderek etnik ve kültürel farklılıkların tanındığı ve tolere edildiği çifte vatandaşlık veya ulus-ötesi yurttaşlık politikasına yöneltmiştir. Göçmenlere farklılıklarından vazgeçmeleri beklenmeden temel bazı değerlere sahip çıkmaları istenerek toplumun her alanında eşit haklar tanınması öngörülmektedir. Eşit hakların tanınmasını geçmişte birçok şarta bağlayan başta Avrupa ülkeleri artık ülkede doğmuş bulunan 2. ve 3. kuşak göçmenlerin otomatikman (herhangi bir şart aranmaksızın) vatandaş olmasına imkân sağlamaktadır. Bu durum da göçmenlerin ulus-ötesi yurttaşlık konumlarına süreklilik getirmektedir.

Ülkelerin ulus-ötesi yurttaşlık politikaları göçmenler açısından olumlu görünse de bu durum Ahıskalılar gibi göçmenlik statüsü devam eden topluluklara yeni görevler yüklemektedir. Şöyle ki, Ahıskalılar ulus ve ulus-ötesi yurttaşlıklarda kendilerini temsil edebilmeleri için sahip oldukları siyasi, iktisadi ve kültürel özelliklerini bir adım daha ileriye taşımaları gerekmektedir. Bunlar;

-uzun yıllardır sürdürdükleri vatana dönüş mücadele tecrübelerindeki siyasi ve hukuki bilgi eksiklerini gidermeleri gerekir. Vatana dönüş mücadelelerini daha etkin sürdürmek ve uluslararası platformlarda kendi davalarını anlatabilmek için başta *siyasal bilgiler, uluslararası ilişkiler, ulusal/iç hukuk ve uluslararası hukuk* alanlarında uzman kişiler yetiştirmelerine büyük önem vermeleri gerekmektedir.

-sahip oldukları çift dilli özelliklerini siyaset ve bilim alanında kullanmak için *akademik dil seviyesine* taşıyarak gerek ulusal gerekse uluslararası hakemli yayınlarda(hakemli dergi ve sempozyumlarda) Rusça ve İngilizce *makale, bildiri ve kaynak eser* yayımlayabilmeleri gerekir.

-sahip oldukları ikili-yerel kültürel zenginliklerini kamusal alanda daha görünür kılmak için gerek *bürokratik* gerekse *sivil ortaklıklarda* daha etkin hele gelmeleri gerekir.

-farklı coğrafyalarda tarım ve hayvancılık alanındaki mesleki kazanımlarını bir adım daha ileri taşıyarak *tarım mühendisliği*, *gıda mühendisliği* ve hayvancılıkla ilgili *baytarlık*, *veterinerlik* gibi uzmanlık sahalarında kendi farkındalıklarını daha görünür/etkin kılmaları gerekir.

Sonuç olarak ulus-ötesi yurttaşlığın getirmiş olduğu şartlar muhataplarına siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda yükümlülükler getirmektedir. Bu yükümlülüklerin farkında olmak ve temsil kimliğinizi daha etkin kılmak için sahip olduğunuz sosyal-kültürel özelliklerinizi muhafaza etmek ve ileriye taşımak zorundasınız. Aksi takdirde aidiyet/temsil kimliğinizi kaybetmeğe mahkûm olursunuz.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç/Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı,
- Bayraktar, R. (2013). *Eski Sovyetlerde Türk Kimliği*, Ankara: Berikan Yayınevi
- “ . (2013/2). Zorunlu Göçten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, Çorum: *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.12, sayı:24, ss.109-126
- “ . (2015). *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu 14-15 Nisan 2014*, Giresun Üniversitesi, Ankara: Astana Yayınları
- Balım, Ç. -Ayşegül Aydıngün. (2003). “Dil ve Grup Kimliği: Ahıska Türkleri”, *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, (Derleyen: Ayşe Kara, Ece Korkut, Suna Ağıldere), İstanbul: Multilingual Yayınları
- Buntürk, S. (2007). *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, Ankara: Berikan Yayınevi
- Türk, H. (2014). Salkım Söğütlerin Gölgesinde Romanının Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi, Erzurum: *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED] 52, ss.163-179.
- Toksöz, G. (2006), *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Sunel, F. (2012). *Salkım Söğütlerin Gölgesinde*, İstanbul: Profil Yayınları,3. Baskı
- Yüzbey, İ. (2008). Ahıskalı Türkler ve Kültürleri, Erzincan: *Turkish Studies*, c. 3, Sayı: 7, ss. 680-695.

Ekler:

Tablo 1: Araştırmaya katılan Ahıskalı Türklere Göre Dünyadaki Ahıskalı Türklerin Nüfus Sayıları

Dünyada Ahıskalı Türklerin Nüfusu Ne Kadardır	Kişi Sayısı	%
250.000	5	2,01
300.000	27	10,84
350.000	66	26,51
400.000	51	20,48
450.000	19	7,63
500.000	30	12,05
550.000	9	3,61
600.000	22	8,84
650.000	7	2,81
700.000	5	2,01
800.000	8	3,21
TOPLAM	249	100

Verilerin ağırlıklı aritmetik ortalaması 437,751

Tablo: 2. Sovyetler Birliğinin 1989 Nüfus Sayımı verilerine göre Ahıskalı Türklerin Ükelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Nüfus Sayımları
Özbekistan	106.300
Kazakistan	49.600
Kırgızistan	21.300
Azerbaycan	17.700
Rusya	9.900
Gürcistan	2.700
Toplam	207.500

Tablo: 3. Ahıskalı Türklerin Anadil Olarak Kabul Ettikleri Dillerin Yüzdeleri

Toplam Nüfus:	207.500	%
Anadil Türkçe	188.000	%91
Anadil Rusça	3.800	%2
Anadil Yerel Türkçeler	14.700	%7

Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Stres Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Levent BAYRAM*

Özge Deniz YÜCELOĞLU KESKİN**

Deniz GÜNAY DEREBAŞI***

Öz

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin algılanan stres düzeylerini bazı değişkenlerle ilişkileri yönünden ele almaktır. Araştırma grubu Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde eğitim görmekte olan öğrencilerden rastgele örneklem yoluyla seçilmiştir. Araştırmaya 68 kadın, 82 erkek olmak üzere 150 öğrenci katılmıştır. Katılımcılara Kişisel bilgi Formu ve Algılan Stres Ölçeği (Cohen ve ark., 1983) uygulandı. Verilerinin analizine SPSS for Windows Release 17.00 paket programında Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi ile bakılmış, Spearman's Rho korelasyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlara göre öğrencilerin stres düzeyleri yüksektir. Algılanan stres ile yaş, cinsiyet veya gelir kaynağı ile arasında bir ilişki bulunmadığını, ancak gelir düzeyi ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Stres, algılanan stres, cinsiyet, gelir durumu

* Öğr. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, levent.bayram@omu.edu.tr

** Öğr. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, ozge_yuceloglu@hotmail.com

*** Öğr. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, denizderebasi@hotmail.com

Investigation of Perceived Stress Levels of University Students in terms of Various Variables

Abstract

The objective of this study was to analyze the perceived stress levels of university students in terms of their associations with some variables. The research group was randomly selected from students studying at different faculties of Ondokuz Mayıs University. The sample consisted of 150 (68 female and 82 male) students. To collect data; Personal Information Form and Perceived Stress Scale (Cohen et al., 1983) were used. Statistical analysis of the data was conducted by Mann Whitney U test, Kruskal Wallis test and Spearman's rho correlation analysis in SPSS for Windows Release 17.00 package program. The results showed that students' stress levels were high. No association was found between perceived stress and age, gender or income source. On the other hand, positive correlation was found between perceived stress and income.

Keywords: Stress, Perceived Stress, Gender, Income

Giriş

Üniversite öğrenciliği kavramının bir toplum için önemi çok büyüktür. Üniversite düzeyinde eğitime devam eden bireyler toplumda söz sahibi olmaya, saygın bir yer edinmeye, o toplumun ilerleyişinde rol almaya aday olmuş kişilerdir. Kendisinin ve içinde bulunduğu toplumun geleceğini biçimlendirebilecek niteliklere ulaşma yolunda çaba harcarken, toplumun en dinamik, en çeşitli ve değişime açık sosyokültürel yapısını oluştururlar. Her biri farklı coğrafi, kültürel, ekonomik ve ailevi şartlarda yetiştiği, farklı idealler geliştirdiği gerçeğinden hareketle, hayata bakış açıları, olaylardan ve çevreden etkilenme düzeyleri de buna bağlı olarak geniş bir aralıkta farklılıklar göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin her biri bir yandan kendisini diğerinden ayıran bireysel özelliklere sahipken, bir yandan da büyük çoğunluğunu içine alabilecek bir takım karakteristik davranış, duyu ve algısal benzerlikler gösterirler. Benzer durum ve olgulardan etkilenip, benzer duygusal yüklenmelere maruz kalabilirler.

Üniversite yılları ergenliğin son dönemlerini kapsamakta ve buna bağlı olarak da öğrenciler bazı sorunlarla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Birey gençlik döneminde sosyal ve fiziksel olarak yaşadığı değişikliklerden dolayı duygusal, davranışsal, cinsel, ekonomik, akademik ve toplumsal olarak birçok çatışmayı yaşarken, bir yandan da psikososyal ve cinsel olgunlukla birlikte kimlik bulma çabalarına girer. Bu dönemdeki üniversite gençliğinin ruhsal sağlığı da toplum sağlığı bileşenleri içinde önemli bir yere sahiptir (Bayhan, 2003; Özkürkçügil, 1999).

Gelişimleri ile ilgili görevler, aile ve akranlarla yürüttükleri ilişkiler, okul ve sınavlardan oluşan sorunlar , önemli birinin ölümü , sağlık sorunları ve cinselliği ilgilendiren problemler ergenler için stres verici faktörlerdir . (Oral, 1994; Kulaksızoğlu, 2001; Jose ve Huntsinger, 2005).

İnsanların çevreleri ile uyum sağlama süreci aralıksız devam eder . Bu süreç bireyin dış çevresindeki fiziksel koşullardan ya da bulunduğu sosyal ortamdaki psikolojik koşullardan dolayı kolaylaşabilir veya zorlaşabilir. Uyumun zorlaştığında birey bedensel ve psikolojik olarak yorulmaya başlar . Bu duruma “stres” denir (Cüceloğlu, 1998; Baltaş ve Baltaş, 2008). Ruh Bilimleri Sözlüğünde , “bir organizmanın üstesinden gelmesi gereken koşullar karşısında verdiği tepki durumu” olarak tanımlanmaktadır (Erkuş, 1994).

Stres, insanların fiziksel ve psikolojik iyi oluşlarını önemli düzeylerde etkilemektedir. Yapılan araştırmalara göre stres, bağışıklık sisteminin zayıflaması, kalp hastalıkları, madde kullanımı, depresyon, intihar gibi önemli psikolojik ve fiziksel etkilere neden olmaktadır (Greenberg, 1990; Lazarus ve Folkman, 1984). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerde yaşam boyu sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanım düzeyleri dikkat çekici oranda yüksek bulunmuştur (Turhan, İnandı, Özer, Akoğlu, 2011).

Stres, her zaman birey için olumsuz olarak değerlendirilmez. Stres koşulları, bireylerin kapasitelerini engelleyebilirken öte yandan kapasitelerini ortaya koymalarını sağlayabilir. Hafif düzeydeki stres, birey için uyarıcı olabilir, onu harekete geçirebilir, bir güdülenme aracı olabilir. Ancak stresin düzeyi yoğunlaştıkça, fiziksel, psikolojik ve davranışsal problemler görülebilir (Rowshan, 2000).

Materyal Metot

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin algıladığı stres düzeylerinin incelemektir. Araştırmanın örneklemini Ondokuz Mayıs Üniversitesinde; Fen Edebiyat Fakültesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Eğitim Fakültesi ve Mühendislik Fakültelerinde öğrenim gören 150 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Algılanan Stres Düzeyi Ölçeği ve araştırmacı tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Algılanan Stres ölçeği (ASÖ) Cohen, Kamarck ve Mermelstein (1983) tarafından geliştirilmiştir (Cohen ve ark., 1983). Türk Toplumuna uyarılama çalışması 2006 yılında Yerlikaya ve arkadaşları tarafından yapılmış olup geçerli ve güvenilir bulunmuştur (cronbach alfa: 0.84) (Yerlikaya ve İnanç, 2007). Ayrıca Eskin vd. tarafından da (2013) algılanan stres ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması, güvenilirlik ve geçerlik analizi gerçekleştirilmiştir. 14 maddeden oluşan ASÖ kişinin hayatındaki birtakım durumların ne derece stresli algılandığını ölçmek için tasarlanmıştır. Katılımcılar her maddeyi “Hiçbir zaman (0)” ilâ “Çok sık (4)” arasında değişen 5'li Likert tipi ölçek üzerinde değerlendirmektedir. Maddelerden olumlu ifade içeren 7'si tersten puanlanmaktadır. On dört maddelik uzun formunun yanı sıra ASÖ'nün 10 ve 4 maddelik olmak üzere iki formu daha bulunmaktadır (Eskin vd., 2013).

Verilerinin analizi normal dağılım gösterip göstermediğine Kolmogorov- Smirnov testi ile bakılmış, ikili karşılaştırmalara Mann Whitney U testi ile üç veya daha yukarısındaki gruplarda ise Kruskal Wallis testi ile bakılmış olup, Spearman's Rho kore lasyon analizi kullanılmıştır. Analizler bilgisayarda Windows for SPSS Release 17.00 paket programı ile yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyo-demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

	Parametre	Frequency	Percent (%)
Fakülte	Spor Bilimleri Fakültesi	18	12
	Eğitim Fakültesi	25	16,7
	Fen Edebiyat Fakültesi	33	22
	Mühendislik Fakültesi	24	16
	Diğer	50	33,3
	Toplam	150	100
	Cinsiyet	Erkek	82
Kadın		68	45,3
Toplam		150	100
Yaş	18-22	66	44
	23-26	84	56
	Toplam	150	100
Gelir Kaynağı	Burs	39	26
	Maaş	27	18
	Aile	84	56
	Toplam	150	100

Tablo 1'de araştırmaya katılan öğrenciler okudukları fakülte bazında incelendiğinde; Spor Bilimleri Fakültesi % 12, Eğitim Fakültesi 16.7, Fen Edebiyat Fakültesi % 22, Mühendislik Fakültesi % 16, diğer farklı fakülteler ise % 33.3'lük bir yere sahiptir. Araştırmaya katılan kadın öğrencilerin oranının % 45.3, erkek öğrencilerin oranının da % 54.7 olduğu

görülmektedir. Yaşları bakımından öğrencilerin % 44'ü, 18-22 yaş grubunda; % 56'sı 23-26 yaş grubunda yer almaktadır. Öğrencilerin; % 26'lık kısmı burs alarak; % 18'lik kısmı maaş ile; % 56'lık kısmının da aileden gelirlerini karşılamakta oldukları saptanmıştır.

Tablo 2. Tüm Öğrencilerin Algılanan Stres Ölçeği Puanlarının Ortalaması

Parametre	N	Min - Max	Ort	SS
Algılanan stres düzeyi ölçeği	150	26 -57	42,63	6,694

Tablo 2'de ise tüm öğrencilerin algılanan stres ölçeği puanlarının ortalaması, ölçekten alınan minimum ve maksimum puanları görülmektedir. Öğrencilerin puan ortalaması 42.63 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3. Algılanan stres ölçeği puanının cinsiyet ve yaşa göre karşılaştırması

Parametreler	N	Min&Max	Median	Range	P	
Cinsiyet	Erkek	82	26-57	44	31	0,618
	Kadın	68	27-55	44	28	
Yaş	18-22	66	27-57	100	46	0,144
	23 ve üzeri	84	26-54	44,5	28	

Tablo 3'de görüldüğü gibi, örnekleme oluşturan öğrencilerin algılanan stres ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen testi sonucunda, grupların Medyan puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Algılanan stres ölçeği puanlarının yaş grupları değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Mann Whitney testi sonucunda ise, Medyan puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 4. Algılanan stres düzeyi ölçeği puanlarının gelir düzeyi ve gelir kaynağına göre karşılaştırılması

Parametreler	N	Min&Max	Median	Range	P	
Gelir Düzeyi (TL)	200-400	16	29-50	40 ^a	21	0,013*
	400-600	40	27-51	44 ^{ab}	24	
	600-800	38	32-53	46 ^b	21	
	800 ve üzeri	56	26-57	44 ^{ab}	31	
Gelir Kaynağı	Burs	39	32-53	44	21	0,625
	Maaş	27	30-54	44.00	24	
	Aile	84	26-57	43.50	31	

Tablo 4'de görüldüğü gibi, örnekleme oluşturan öğrencilerin algılanan stres ölçeği puanları gelir düzeylerine göre incelendiğinde, gelir düzeyi 200-400 TL olan öğrenciler ile 600-800 TL olan öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Geliri 200-400 TL arasında olanların Algılanan Stres Ölçeği Puanı daha düşük bulunmuştur.

Tartışma

Çalışmamızda üniversite öğrencilerinin algıladığı stres düzeyleri incelenmiştir. Araştırmanın örnekleme Ondokuz Mayıs Üniversitesinde; Fen Edebiyat Fakültesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Eğitim Fakültesi ve Mühendislik Fakültelerinde öğrenim gören 150 öğrenciden (82 erkek, 68 kadın) oluşmaktadır. Ölçek toplam 0-56 puan arasında değer almakta olup puanın artışı algılanan stres düzeyinin arttığını göstermektedir.

Çalışmamıza katılan öğrencilerin cinsiyete göre Algıladığı Stres Ölçeği puanları incelendiğinde erkek ve kadın öğrencilerin puanları arasında istatistiksel olarak bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Kadın ve erkek öğrencilerin Medyan puanları 44 olarak tespit edilmiştir. Algılanan Stres Ölçeğinde alınabilecek en yüksek puan 56 olduğuna göre çalışmamızdaki öğrencilerin Ortanca puanlarının yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Uyan (2012) çalışmasında 9.10.11.ve 12. Sınıflarında öğrenim görmekte olan öğrenciler algılanan stres ölçeği puanlarına göre anlamlı bir

farklılaşma görüldüğü ve kızların stres ölçeğinde aldıkları puan ortalamalarının erkeklerinkinden anlamlı olarak yüksek bulmuştur.

Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin % 42.6'sının yüksek düzeyde stres yaşadığı ve % 57.4'ünün orta düzeyde stres yaşadığı ayrıca stres düzeyi düşük öğrencinin olmadığı da görülmektedir. Algılanan stres açısından kız öğrencilerin ortalama puanı erkek öğrencilerin ortalama puanından daha yüksektir. Bu bulgu cinsiyetin stresle başa çıkma stilleri ve algılanan stres üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Savcı ve Aysan, 2014). Akpınar (2013) de öğretmen adayı üniversite öğrencilerinin stres düzeylerini yüksek olarak bulmuştur. Özyıldırım (2015), çalışmasında cinsiyete göre algılanan stres düzeyini incelendiğinde ise erkek hekimlerin algılanan stres puanı düşük bulunmuş, hekimlerin stres puanı ile ilgili olarak yaş gruplarına göre ilişki olmadığını, ancak yapılan analizde yaş arttıkça algılanan stres puanının anlamlı olarak azaldığını belirtmiştir.

Çalışmamıza katılan öğrencilerin yaş gruplarına göre Algıladığı Stres Ölçeği puanları incelendiğinde 18-22 yaş ile 23 ve üzeri yaş grupları arasında istatistiksel olarak bir tespit edilmemiştir. Her ne kadar istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmese de 18-22 yaş grubundaki öğrencilerin Ortanca puanları, 23 yaş ve üzeri gruptan daha düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Farklı bir çalışmada Algılanan stres ölçeği puanlarının öğrencilerin yaş değişkenine göre farklılaştığı görülmüş olup, yaşı 16 olan öğrenci grubunun stres ölçeğinde aldığı puan ile yaşı 15 ve altındaki öğrenci grubundan anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur (Uyan, 2012).

Gürel ve arkadaşları (2015) Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ne bağlı Niksar Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda eğitim gören öğrencilerin cinsiyet, yaş, okudukları program, sınıf, öğretim türleri ayrıca; sosyal yaşamları ile ilgili özellikleri bakımından elde edilen sonuçlara bakıldığında stres algılarında anlamlı bir fark bulunamamasının öğrencilerin sosyal yaşamla ilgili özelliklerinin genel anlamda birbirine yakın olmasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmamıza katılan öğrencilerin Algılanan Stres Ölçeği Puanları gelir düzeylerine göre incelendiğinde, gelir düzeyi 200-400 TL olan öğrenciler ile 600-800 TL olan öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı

bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0.05$). Geliri 200-400 TL arasında olanların Algılanan Stres Ölçeği Puanı daha düşük bulunmuştur. Gelir düzeyi arttıkça Algılanan Stres düzeyinde de bir artış görülmektedir.

Gelir düzeyi düşük öğrenciler harcama stratejilerini kurarken olabilecek en temkinli ve kararlı politikayı izlerler. Onların hayatlarında zaruri ihtiyaçlar dışında ekstra harcamalar söz konusu değildir. Gelirlerini idare etme konusunda daha profesyonel bir yaklaşım sergilerler. Beklenmedik sonuçlarla karşılaşma olasılığı yüksek olmadığından stres düzeylerinde de buna bağlı bir artış söz konusu değildir. Yüksek gelir düzeyi demek, daha fazla harcama olanağına sahip olmak demektir. Gelir düzeyinin yüksek olması ise bireylerde sürdürülmesi maddiyata dayalı bir yaşam tarzının ve alışkanlıkların oluşmasına neden olabilir. Bu yaşam tarzının ve alışkanlıkların sürdürülememesi düşüncesi bile bireyde stres nedeni olabilir. Esasen maddi olanaklarla stres bağlantısı, gelecek kaygısı yaşama ya da başa gelebilecek felaketlere karşı hazırlıklı olup olmama gibi durumları da içine alan çok boyutlu bir ilişkidir. Kişinin maddi olanaklarının stres düzeyini olumlu şekilde etkilemesi, harçayabileceği daha çok parasının olması yerine, geleceğini güvence altına alabileceği ya da hayattaki olumsuzluklarla başa çıkabileceği bir gelire sahip olmasıyla gerçekleşir. Üniversite öğrencisi, imkanlarından gelecek için yatırım amaçlı olarak tasarruf etmek yerine, günün ihtiyaçları doğrultusunda kullanmayı tercih eden bir konumdadır. Bu durumda öğrencilikteki gelir düzeyi artışı, kişiyi daha az stresli biri yapmayabilir.

Gündoğdu (2012), Adana'da birinci basamakta çalışan hekimler ile yaptığı bir çalışmada, geliri yüksek olan hekimlerin algılanan stres puanları düşük olduğunu bildirmiştir .

Eğitim, kişilerarası ilişkiler, kimlik kazanma, duygusal bağımsızlık ve akademik başarı gibi alanlardaki görevleri başarmış üniversite öğrencilerinde stresin orta düzeyde yani optimum seviyede olması beklenmektedir. Ancak aileden uzaklaşma, ekonomik sıkıntılar, kişilerarası bozuk ilişkiler, üniversite ortamına uyum sağlama konusunda yaşanan problemler, akademik başarı düşüklüğü, öğrenim görülen bölüm ile ilgili problemler gibi faktörler üniversite öğrencilerinin yüksek düzeyde stres yaşamalarına neden olmaktadır. Ayrıca yüksek not beklentisi, yoğun ödevler, kısıtlı zaman, oturulan yerin koşulları, net olmayan görevler, arkadaş ve aile ilişkileri, ders

çalışmada verimsiz ortam, yalnızlık gibi konuların öğrenciler tarafından stres yaratıcı faktörler olarak algılandığı saptanmıştır (Ross ve ark., 1999).

Sonuç

Tüm bu bulgu ve sonuçlar ışığında, çalışmaya katılan tüm öğrencilerin algıladıkları stres ölçeği puanının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin cinsiyet, yaş ve gelir kaynağı açısından algıladıkları stres düzeyleri bir farklılık göstermemektedir. Ancak gelir düzeyleri ile algıladıkları stres puanları arasında istatistiksel olarak bir farklılık görülmektedir. Gelir düzeyi 200-400 TL olanların algılanan stres puanları, gelir düzeyleri 600-800 TL olanlardan anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur. Bu da öğrencilerin belirli bir yaşam standardını koruyabilmeleri için, gelir düzeyini yüksek tutabilmenin yol açabileceği stres durumu şeklinde yorumlanabilir.

Öneriler

Stres insanların günlük yaşamlarından başlayıp, hayatlarının uzun yıllarını da içine alabilecek bir dönem boyunca maruz kaldıkları, etkileri psikolojik ve fizyolojik boyutta ortaya çıkan bir sorundur. Bu yönüyle hayatlarının gelecek bölümü, büyük ölçüde öğrenim yıllarında gösterdikleri akademik performansla şekillenecek olan üniversite öğrencilerinin birçok olumsuz etkisi bulunan strese en az şekilde maruz kalmaları gerekmektedir. Bununla birlikte üniversite öğrenciliğinin doğasında var olan stres nedenlerinin (sınav kaygısı, gelecek kaygısı, barınma sorunları, ailevi sorunlar, arkadaşlarla sorunlar, beslenme yetersizlikleri v.b.) yol açtığı stresten daha az etkilenmeleri için stresle nasıl başa çıkabilecekleri konusunda gerek eğitim müfredatı yönünden, gerekse de seminer, panel, konferanslar yoluyla eğitim almaları sağlanabilir. Danışma ve rehberlik birimlerinin stresle başa çıkma ya da stres kaynaklarını azaltma konularında öğrencilere etkin destek vermesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akpınar, B. (2013). Öğretmen adaylarının stress düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından analizi. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 21; 229-241
- Baltaş, A., Baltaş, Z. (2008). Stres ve stresle başa çıkma yolları . 25 Baskı, İstanbul, Remzi Yayınevi.
- Bayhan, V. (2003). Genç kimliği: Üniversite gençliğinin sosyolojik profili. İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya.
- Cohen, S., Kamarck, T., Mermelstein, R.A. (1983). Global measure of perceived stress. Journal of health and social behavior. 385-96
- Cüceloğlu, D. (1998). İnsan ve davranışı. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Erkuş, A. (1994). Psikolojik Terimler Sözlüğü. Ankara: Doruk Yayınları.
- Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F. & Dereboy, Ç. (2013). Algılanan Stres Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlilik ve Geçerlik Analizi. New/Yeni Symposium Journal, (3), 132-140.
- Greenberg, J.S. (1990). Coping With Stress. A Practical Guide. Dubuque: W.C. Brown Publishers.
- Gündoğdu, P. (2012). Birinci Basamakta Çalışan Hekimlerin Stres Algısı ve Bu Algının Yaşam Kalitesi ile ilişkisi- Uzmanlık Tezi: Çukurova Üniversitesi.
- Gürel, S., Demir, Ö., Adaklı, O., Balcı, M. (2015). Öğrencilerin Stres Algıları Üzerine Bir Araştırma. Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi. Özel Sayı.
- Jose, P.E., Huntsinger C.S. (2005). Moderation And Mediation Effects Of Coping By Chinese American And European American Adolescents. Journal of Genetic Psychology, 166(1): 16-43.
- Kulaksızoğlu, A. (2001). Ergenlik Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lazarus, R.S. & Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal, And Coping. New York: Siproinger Publisher.
- Oral, A. (1994). Sources Of Stres And Coping Strategies During Adolescence. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkürkçügil, Ç.A. (1999). Bir Mediko-Sosyal Merkeze Genel Sağlık Sorunları İle Başvuran Öğrencilerden Psikiyatrik Tanı Alanlarda Bazı Sosyodemografik Özellikler . Türk Psikiyatri Dergisi, 10(2): 115-122.
- Özyıldırım, E. (2015). Erzurum İl Merkezinde Çalışan Hekimlerde Yaşam Kalitesi, Algılanan Stres Düzeyi ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi.
- Rowshan, A. (2000). Stres Yönetim : Hayatınızın Sorumluluğunu Almak İçin Stresi Nasıl Yönetebilirsiniz (Çev. Şahin Cüceloğlu). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ross, S. E., Niebling, B. C., And Helkert, T. M. (1999) ,,,Sources Of Stress Among College Students", College Student Journal, 33, 35 -46.
- Savcı, M., Aysan, F. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Stres Düzeyi İle Stresle İle Başa çıkma Stratejileri Arasındaki İlişki. Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi.
- Turhan, E., İnandı, T., Özer, C., Akoğlu, S. (2011). Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler. Türkiye Halk Sağlığı Dergisi. 9(1).

- Uyan, A. (2012). Arel Üniversitesi Ergenlerde Sosyal Destek ile Algılanan Stres Düzeyinin İncelenmesi. Yüksel Lisans Tezi. İstanbul
- Yerlikaya, E.E., İnanç, B. (2007). Algılanan Stres Ölçeği'nin (ASÖ) Türkçe Çevirisinin Psikometrik Özellikleri. IX Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Çeşme-İzmir.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

Yazılar, PC uyumlu Microsoft Office Word 2003 veya sonrası sürümler ile yazılmış olmalıdır. Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumunun en son çıkardığı İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

I. Başlık

14 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve konu hakkında bilgi verici olmalıdır.

II. Yazar(lar)ın Adı

Dergide yazar ad(lar)ı yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Yazar(lar)ın akademik unvanı, çalıştığı kurum ve yazışma adresi dipnot biçiminde sayfanın altına yazılır.

Yazarı tanıtıcı bilgi ilk sayfanın altında verilecek 9 yazı büyüklüğünde olmalıdır (Prof. Dr. M.S.

Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü gibi).

Makalenin yazarı; adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli kendisi ile doğrudan iletişim kurulabilecek telefon numarası, açık adresi ve elektronik posta adresini vermelidir.

III. Özet

Özet İngilizce ve Türkçe olmak üzere her iki dilde “Öz” ve “Abstract” başlığı altında yazılmalıdır. 10 yazı büyüklüğünde, tek satır aralığında, her iki yana yaslı ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler “Anahtar Kelimeler” ve

“Keywords” başlığı altında 3 ile 5 kelime arasında bulunmalıdır. Türkçe özetten sonra Türkçe

“Anahtar Kelimeler”, İngilizce özetten sonra İngilizce “Keywords” kısmı yer almalıdır.

IV. Bölüm Başlıkları:

12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve numara verilmeden birbirini izleyecek şekilde sıralanmalıdır.

V. Alt Bölüm Başlıkları:

11 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalıdır.

VI. Metin

Ana metin;

- a) A4 kağıt boyutuna 3 cm kenar boşlukları ile,
- b) 11 yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ile,
- c) 1,5 satır aralığı ile,
- d) Her iki yana yaslı olacak şekilde,
- e) 6000 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.

VII. Kaynaklar:

Kaynaklar kısmı APA (American Psychological Association, 2001: 5. baskı) kurallarına uygun olacak şekilde yazılmalıdır. APA ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak için aşağıdaki web adreslerinden yararlanılabilir.

owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/01/

www.english.uiuc.edu/cws/wworkshop/writer_resources/citation_styles/apa/apa.htm

Yazı Metninde Kaynak Gösterme

Cümlede yazarların isimleri kaynak olarak belirtilmişse yazarların soy isimlerinin yanında parantez içinde kaynağın basım tarihi yazılır.

Örnek: Özçağlar (2008),.....

Yazarlar cümle içinde kaynak olarak gösterilmemiş ise cümle bitiminde parantez içinde yazar soy isimleri ve tarih birlikte yer alır.

Örnek:(Özçağlar, 2006).

Eğer birden fazla kaynak varsa kaynaklar “;” işareti ile ayrılır ve alfabetik sıraya göre ilk yazarın soy isim baş harfine göre yazılır.

Örnek; (Akçay, 2002; Bozkurt ve Koray, 1992; Kılıçoğlu ve Altun, 2002).

Kaynakta ikiden fazla (5 yazara kadar) yazar varsa ilk defa referans verirken bütün yazarlar soy isimleri ile sıraladıktan sonra daha sonraki referanslarda ilk yazarın soy isimi ile birlikte Türkçe makalelerde “ve diğer.” şeklinde kullanılır.

Örnek: (Başaran, Yılmaz, Erteğün ve Öztürk, 1985). Başaran ve diğer. (1985) göstermiştir ki...

Eğer kaynak, altı ya da daha fazla yazar içeriyorsa her zaman ilk yazarla birlikte Türkçe makaleler de “ve diğer.” şeklinde kullanılır.

Bir kaynaktan yararlanırken o kaynak başka bir kaynaktan yararlanmış ise;

Örnek: Ana kaynak "Doğan" olsun ve siz o kaynaktan yararlanmadınız bu kaynağı ("Demir") çalışmasından yararlandınız, bu durumda aşağıdaki gibi referans yazılmalı:

Doğan (aktaran Demir, 2001).....

VIII. Alıntılar

I. Direkt alıntılarda her zaman yazar, tarih ve sayfa numaraları referansta belirtilmelidir. Alıntı 40 kelimedenden az ise cümle çift tırnak içinde belirtilmez,

Örnek 1. “.....”(Güneş, 2006, s. 2).

Örnek 2. Başar (2001) öğrenmeyi “.....” (s.46) olarak tanımlamaktadır.

II. Alıntı 40 ya da daha fazla kelimeyi içeriyor ise tırnak içinde değil normal makaledeki yazıdan ayırmak için, block format'ında, her satır soldan itibaren beş boşluk olacak şekilde yazılmalıdır.

IX. Kaynakça

Kitap

Piaget, J. (1929). *The Child's Conception of the World*. London: Routledge and Kegan Paul.

Fidan, N. ve Erden, M. (1994). *Eğitime Giriş*. Ankara: Meteksan Anonim Şirketi.

Editörlü Kitap

Güneş, T. (2006). Fen Bilgisi Laboratuar Deneyleri. Anı Yayıncılık (Ed.), *Fen Bilgisi Öğretiminde Laboratuvarın Yeri ve Önemi* (s. 3-4). Ankara.

Hakemli Dergideki Makale

Sheridan, J.M. (1968). Children's Awareness of Physical Geography. *The Journal of Geography*, 67, 82-86.

Eraslan, A., ve Aspinwall, L (2007). Quadratic Functions: Students' Graphic and Analytic Representations. *Mathematics Teacher*, 101 (3), 233-237.

Basılmamış Lisansüstü Tezler

Fakir, B. (2007). *Eğitimde Yeni Yönelim*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ERIC Dokümanı

Huld, A., ve Belle, F. (2002). *The Psychology of Mathematical problem solving* (Report No. ABCDE-RR-99-2). East Lansing, MI: National Center for Research on Teacher Learning. (ERIC No. ED123456)

Sempozyum /Konferans, Toplantı ve Proceedings

Barlow, D. H., Chorpita, B. F., ve Turovsky, J. (1996). The modeling perspective on world problems. In R. Jacques (Ed.), *Atlanta Symposium on Activation: Vol. 22. Constructing Meaning for The Concept of Equation* (pp. 333-343). Lincoln: University of Atlanta Press.

Walter, J. K., ve Huston, H. N. (1995). Student understanding of topics in linear algebra.

Proceedings of the National Academy of Physics, USA, 25, 11111-12222

Web sitesi

www.abcdefg.org (24.08.2008)

X. Dipnot

Yazılarda dipnot verilmesi gerektiğinde, açıklamalar metin içinde numara verilerek sayfa sonunda belirtilmelidir. Dipnotlar 8 punto, Kaynakça kısmındaki referanslar 9 punto olmalıdır.

XI. Şekiller

Şekil yazısı şeklin altında 10 yazı büyüklüğünde koyu olarak yazılmalıdır. Eğer

metnin içinde birden fazla şekil yer alıyorsa numaralı olarak verilmelidir. Şeklin adı belirtildikten sonra, eğer şekil bir başka kaynaktan alınmış ise, alıntı yapılan kaynağa gönderme yapılır.

XII. Tablolar

Tablolar metin içinde, tablo yazısı tablonun üstünde ve numaralandırılarak verilmeli, içeriği tablo numarasının yanında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablo başlıklarının sadece ilk harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tabloların sağına ya da soluna herhangi bir yazı yazılmamalıdır. Tablo başlığı 10 yazı büyüklüğünde olarak, tablo içeriği de 9 veya 10 yazı büyüklüğünde olmalıdır.

Not:

APA'nın genel özellikleri bölümünde örnek olması amacıyla verilmiş olan referanslardan bir kısmının gerçek referanslarla ilgisi yoktur. Bu referanslardan bir kısmının bulunması gerçek olmadıklarından dolayı mümkün değildir.